

В. І. Новосьолова, Н. В. Бондаренко

# УКРАЇНСЬКА МОВА

*Підручник для 8 класу  
загальноосвітніх  
навчальних закладів*

*Рекомендовано  
Міністерством  
освіти і науки  
України*

Київ  
Педагогічна думка  
2016




Рекомендовано Міністерством освіти і науки України  
(наказ МОН України від 10.05.2016 №491)
















### УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

\* – з'ясуйте лексичне значення слова

\*\* – доберіть синоніми

 – теорія для обов'язкового засвоєння

 – матеріал для ознайомлення

- |   |  |
|---|--|
|  робота з текстом;                                   |  робота в парах і в групах;                   |
|  розрізняйте значення і вживання слів;               |  проектна діяльність;                         |
|  запитання-сходінка до опанування нових знань;       |  мотивація щодо необхідності засвоєння знань; |
|  спостереження;                                      |  рефлексія;                                   |
|  творче завдання;                                    |  самоконтроль;                                |
|  проблемні завдання; завдання підвищеної складності; |  ситуація;                                    |
|  редагування;  |  завдання з використанням комп'ютера.         |
|   |  домашнє завдання;                            |

У-49 **Українська мова.** Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Новосьолова В. І., Бондаренко Н. В. — К. : Педагогічна думка, 2016. — 296 с. : іл.  
ISBN 978-966-644-428-1

Підручник відповідає чинній навчальній програмі з української мови для 8 класу, побудований на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів, що робить його актуальним, запитаним у сучасному суспільстві. Подані в ньому вправи, завдання й запитання утворюють цілісну дидактичну систему, яка характеризується спрямованістю на досягнення кінцевих результатів, передбачених навчальною програмою, наступністю між завданнями, відповідністю послідовності й змісту завдань логіці засвоєння мовного матеріалу, неперервністю впливу на формування в учнів мовних умінь і навичок, вправності в усіх видах мовленнєвої діяльності з урахуванням життєвих ситуацій.

З метою впровадження особистісно орієнтованого підходу в підручнику вміщено завдання на вибір, передбачено такі компоненти уроку як цілевизначення, рефлексія, аналітичні вправи і завдання дослідницького й творчого характеру, заплановано роботу в парах і в групах. Подано достатню кількість необхідних для учнів пояснень, пам'яток, алгоритмів, зразків виконання завдань тощо.

Для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання.

УДК 373,5:811.161.2+811.161.2](075.3)  
ББК 812.2УКР-922



## *Дорогі восьмикласники!*

Успішне володіння українською мовою визначає зрілість особистості й забезпечує її життєвий успіх. Упродовж цього навчального року ви поглибите свої знання з української мови, розпочнете вивчати синтаксис словосполучення й простого речення.

У граматичній системі мови синтаксису належить чільне місце. Опановуючи синтаксичні одиниці, ви зрозумієте, як важливо правильно, точно й виразно формулювати свої думки, навчитеся комунікативно доцільно користуватися синтаксичними засобами в різних життєво необхідних ситуаціях. Використовуючи речення різних типів, ви збагатите синтаксичний лад свого мовлення, удосконалисте пунктуаційну грамотність.

Сучасний світ багатовимірний, вимогливий і мінливий. Саме тому намагайтеся розвивати критичне мислення, якість суджень, набувайте досвіду формування цінностей. Це допоможе вам приймати складні рішення в дорослому житті. Найкращою мотивацією до корисної суспільної праці є усвідомлення своєї належності до великого європейського народу, почуття гордості за свою державу, співпричетність до творення її сьогодення та майбутнього.

Заглиблення в мову сприятиме розширенню ваших інтелектуальних обріїв. Цікаві тексти збагатять вас знаннями про українців як унікальну волелюбну й освічену націю. Завдяки цьому підручнику ви усвідомите вагомий внесок наших предків і сучасників у світову скарбницю наукових відкриттів, з'ясуєте, чим українці вражали й досі дивують світ. Автори запросять вас до роздумів про велич української жінки – від Анни Ярославни до наших сучасниць, хто є символом нескореності України; про цінність патріотизму, героїзму, волонтерства. Робота з підручником спонукатиме вас берегти минуле заради майбутнього, ділитися добротою, обстоювати вічні цінності – мову, державу, свободу, незалежність, честь, гідність, порядність, сумлінність, вірність, керуватися кодексом честі й правилами мудрого життя, які роблять людину щасливою.

Важливо навчитися продуктивно й безконфліктно співпрацювати в колективі, а в разі виникнення непорозумінь ефективно вирішувати їх. Саме тому в підручнику передбачено завдання, розраховані на спільну діяльність в парах і в групах, пошук інформації із залученням відповідних ресурсів Інтернету, завдання для організації дискусій, проектною та дослідницькою діяльністю.

Опануйте українську мову – і перед вами відкриються нові можливості для саморозвитку і спілкування. Будьте наполегливими й далекоглядними в навчанні, уважними до кожного слова, збагачайте своє мовлення, формуйте своє інтелектуальне майбутнє вже сьогодні. Бажаємо успіхів!

*Автори*

## ЗМІСТ

### ВСТУП

§ 1. Мова – найважливіший засіб спілкування, пізнання і впливу.....	6
---	---

### ПОВТОРЕННЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО У СЬОМОМУ КЛАСІ

§ 2. Лексикологія.....	12
§ 3. Фразеологія.....	16
§ 4. Основні правила правопису. Удосконалення правописної грамотності.....	20
§ 5. Повідомлення на тему про мову.....	25

### СИНТАКСИС. ПУНКТУАЦІЯ

§ 6. Синтаксис і пунктуація.....	30
§ 7. Опис місцевості. Стислий переказ тексту з описом місцевості .....	35

### СЛОВСПОЛУЧЕННЯ Й РЕЧЕННЯ

§ 8. Словосполучення, його будова. Види зв'язку в словосполученні.....	40
§ 9. Види словосполучень за способами вираження головного слова.....	47
§ 10. Твір-опис місцевості на основі власних спостережень.....	52
§ 11. Речення прості й складні (повторення), двоскладні й односкладні.....	56

### ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ. ДВОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ ГОЛОВНІ Й ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

§ 12. Підмет і присудок .....	61
§ 13. Узгодження головних членів речення .....	65
§ 14. Тематичні виписки як засіб засвоєння почутого і прочитаного .....	69
§ 15. Складений іменний присудок .....	73
§ 16. Складений дієслівний присудок .....	77
§ 17. Тире між підметом і присудком .....	82
§ 18. Читання мовчки тексту наукового стилю .....	87
§ 19. Додаток .....	91
§ 20. Означення. Прикладка як різновид означення .....	96
§ 21. Обставина. Порівняльний зворот .....	102
§ 22. Докладний переказ тексту з описом пам'ятки історії і культури .....	110

### ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

§ 23. Односкладні речення з головним членом-присудком. Означено-особові речення .....	113
§ 24. Неозначено-особові речення .....	117
§ 25. Твір-опис пам'ятки історії і культури .....	121
§ 26. Узагальнено-особові речення .....	126
§ 27. Безособові речення .....	131
§ 28. Конспектування .....	136
§ 29. Односкладні речення з головним членом – підметом. Називні речення .....	141
§ 30. Неповні речення .....	147

**ПРОСТЕ УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ  
РЕЧЕННЯ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ**

§ 31. Однорідні члени речення (зі сполучниковим, безсполучниковим і змішаним зв'язком). Поширені й непоширені однорідні члени речення.....	153
§ 32. Однорідні й неоднорідні означення .....	159
§ 33. Кома між однорідними членами речення.....	165
§ 34. Двокрапка і тире при узагальнювальних словах у реченнях з однорідними членами.....	171
§ 35. Протокол. Витяг із протоколу.....	178

**РЕЧЕННЯ ЗІ ЗВЕРТАННЯМИ**

§ 36. Звертання непоширені й поширені. Риторичне звертання. Розділові знаки при звертанні.....	182
--	-----

**РЕЧЕННЯ ЗІ ВСТАВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ**

§ 37. Речення зі вставними словами, словосполученнями, реченнями.....	190
§ 38. Групи вставних слів і словосполучень за значенням.....	195
§ 39. Розділові знаки при вставних словах, словосполученнях, реченнях.....	202
§ 40. Аудіювання тексту художнього стилю (тест).....	207

**РЕЧЕННЯ З ВІДОКРЕМЛЕНИМИ ЧЛЕНАМИ**

§ 41. Відокремлені члени речення.....	207
§ 42. Відокремлені означення.....	215
§ 43. Відокремлені прикладки.....	220
§ 44. Відокремлені означення і прикладки.....	228
§ 45. Інтерв'ю.....	234
§ 46. Відокремлені обставини.....	238
§ 47. Відокремлені додатки.....	246
§ 48. Уживання відокремлених членів речення в мовленні.....	250
§ 49. Відокремлені уточнювальні члени речення.....	258
§ 50. Розділові знаки при відокремлених і уточнювальних членах речення.....	265
§ 51. Відокремлені та уточнювальні члени речення (узагальнення й систематизація) .....	272

**ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО  
У ВОСЬМОМУ КЛАСІ**

§ 52. Просте речення.....	279
§ 53. Двоскладне й односкладне просте речення. Головні члени речення.....	282
§ 54. Другорядні члени речення.....	285
§ 55. Типи односкладних речень.....	288

**ДОДАТКИ**

Глумачний словник.....	292
Словник синонімів.....	294
Словник фразеологізмів.....	295

# Вступ



## § 1. МОВА – НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЗАСІБ СПІЛКУВАННЯ, ПІЗНАННЯ І ВПЛИВУ

*Мова об'єднує націю*



1. I. Прочитайте виразно вірш Дмитра Павличка «Рідна мова», визначте основну думку.

Спитай себе, дитино, хто ти є,  
І в серці обізветься рідна мова;  
І в голосі ясним ім'я твоє  
Просяє, наче зірка світанкова.  
З родинного гнізда, немов пташа,  
Ти полетиш, де світу далечизна,  
Та в рідній мові буде вся душа  
І вся твоя дорога, вся Вітчизна.  
У просторах, яким немає меж,  
Не згубишся, як на вітрах полова.  
Моря перелетиш і не впадеш,  
Допоки буде в серці рідна мова.

II. Розгляньте світлини, розкажіть, яке значення у вашому житті має українська мова.

2. I. Прочитайте, з'ясуйте стильову належність тексту. Знайдіть у ньому істотні ознаки стилю. Поясніть, як автор розкриває суть поняття «мова». На матеріалі тексту сформулюйте власне розуміння значущості мови, визначте й запишіть основні функції мови.

Мова – це чинник, що об'єднує націю, тому мовне питання є одним зі стратегічних питань України. Державна політика щодо української мови має ґрунтуватися на таких пріоритетах\*: українська мова є мовою освіти, науки й технологій, суспільного життя, ЗМІ, бізнесу та реклами.

Відомо, що мова надзвичайно тісно переплітається з національною культурою й національною ідентичністю\*, адже історія будь-якої мови збігається з історією конкретного народу та його культури, а будь-яка мова є національною ознакою. Національна ідентичність – це найбільш глибока, найбільш природна, найбільш зрозуміла, найбільш органічна, найбільш загальна й найбільш стабільна підстава людської соціальності\*. Українська національна ідентичність пов'язана з почуттям належності до України, до національних інтересів та основних цінностей українського народу (які завжди були європейськими цінностями). Відомо, що для держав Європейської співдружності й нині *національна ідентичність* залишається природною формою сучасної культурної та політичної спільноти, національна держава – найдоцільнішим і найраціональнішим різновидом політичного об'єднання, а *патріотизм* – головним засобом досягнення колективної солідарності й процвітання.

У сучасних умовах активізації глобалізаційних процесів проблема збереження національної ідентичності українства набуває особливої актуальності. Адже від якісного вирішення цього питання залежить загальний поступ української нації та розвиток української держави (за Т. Воропаєвою).

**II. Зверніть увагу на слова, позначені зірочками. Поясніть лексичне значення їх. Якщо значення вам невідоме, скористайтеся словничком наприкінці підручника.**

**3.1. Прочитайте речення. Запишіть основні думки наведених висловлень. Випишіть прикметники, якими можна охарактеризувати українську мову, допишіть до вибраних 3-4 власних приклади.**

1. На все впливає мови чистота: зір глибшає, і **кращають** уста, стає точнішим слух, а думка гнеться, як вітром розколюхані жита (Д. Павличко). 2. Рідне слово... Ні, вітер огуди не затулить нам злякано рот. Ми без нього такі собі – люди, а із ним – український народ (В. Крищенко). 3. Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів. У ньому закарбувалися душа, звичаї, традиції, радості й болі народу – усі його духовні цінності, створені століттями (В. Сухомлинський). 4. Ніжна, мила, світанкова, ясна, чиста, колискова, мелодійна, **дзвінкотюча**, дивна, радісна, співуча, лагідна, жива, казкова, красна, чарівна, шовкова, найдорожча, добра, власна, мудра, сонячна, прекрасна, солов'їна, барвінкова

українська мова! (А. Канищенко). 5. Не остуди в нас ніжності, життя, не дай зачерствіти у болісних незгодах! Хай чиста мова, як життя народу, джерелом чистим ллється в майбуття (Н. Ібракаєва).

**II. Запишіть фонетичною транскрипцією виділені в тексті слова.**

**4. I. Прочитайте наведені тексти, визначте основну думку і дайте заголовок кожному.**

1. Якщо ви хочете навчитися гарно говорити, писати, то мусите приділяти належну увагу вибору слів. Ваше мовлення не тому таке одноманітне, що складається з невеликої кількості повторюваних слів, а тому, що деякі улюблені слова ви вживаєте надто часто. Намагайтеся позбутися такої небажаної звички. Ці слова можуть бути найрізноманітнішими – один повсякчас повторює – «так би мовити», другий – «так точно», третій – «справді?», четвертий – «чуєш?» або «знаєш?» Деякі з цих слів можна вилучити, не завдавши ніякої шкоди мовленню, а деякі – замінити іншими словами або словосполученнями (за І. Томаном).

2. Що дає кожному з нас мова? З народження – материнську ласку й ніжність, спілкування з родиною, друзями, чарівний світ казок, легенд, пісень. У старшому віці – це ще й потужний канал інформації, можливість осмислення й засвоєння її...

Мовлення кожного – це його духовний, інтелектуальний портрет. Заговорить людина – і виявить не тільки рівень своєї освіченості, а й міру вихованості, гостроту розуму, образність уяви, точність спостережень, жвавість натури. Тисячоліттями український народ творив високорозвинену літературну мову. Вона до послуг кожного з нас. Її треба свідомо й активно вивчати, осягати, оволодівати виражальними засобами (Л. Мацько).

**II. Поміркуйте, чи завжди ви спостерігаєте за культурою власного мовлення й виробляєте звичку боротись за його чистоту. Проаналізуйте й виділіть у власному мовленні ті переваги.**



**5. Уявіть ситуацію: ви є учасником майбутньої дискусії з кореспондентом молодіжної радіопрограми на тему «Що є ознакою культурної людини». Під час підготовки дискусійного виступу як одним із аргументів можна скористатися такими роздумами восьмикласника. Які з наведених аргументів вам імпонують?**

Мова. Навчатись її так просто й одночасно так складно. Українська мова живе всередині нас. Навіть не вивчаючи її, ми без проблем розуміємо, бо це наша мова. Ми українці, і нам соромно не знати своєї власної мови, соромно не намагатись розвивати своє мовлення.

Так, українську мову ми вчимо в школі, але для досконалого володіння нею цього недостатньо, треба самотужки додатково займатись. Необхідно багато читати. Читати вголос і про себе, читати не лише художню,




а й публіцистичну літературу. Саме так я покращую свій словниковий запас, вчусь володіти літературною мовою. І чим більше я читаю, тим кращим, і я це помічаю, стає моє мовлення.

Але всі ці знання так і залишились би в теорії, якби я не спілкувався. Спілкуючись рідною мовою, я можу помітити свої власні помилки, виправити їх. Слухаючи своє мовлення, я помічаю, чого мені бракує, на що звернути увагу, з чим виникає найбільше проблем, де найбільше помилок.

Ще один засіб навчання мови – це телебачення та радіо. Я намагаюсь уважно слухати, запам'ятовувати, одним словом – навчатись. Так, це складно. Процес пізнання дуже повільний, тут не можна поспішати. Навчатись необхідно вдумливо, старанно, інакше найголовнішого можна не помітити.

Але я не боюся складнощів, невдач, я працюю, отже – розвиваюсь. Без мови немає жодної країни, а це означає, що я зобов'язаний знати свою мову, адже «мова – це щось далеко більше, ніж механічний зв'язок між людьми, це відбиток свідомості людини – це вияв її».


 II. Поясніть значення словосполучень: нормативність мовлення; правильність мовлення; точність мовлення; логічність мовлення; чистота мовлення; образність мовлення; доречність мовлення; естетичність мовлення. Як ви вважаєте, що треба зробити, щоб мовлення було багатим, змістовним, логічним, виразним, точним і доречним? Висловіть і запишіть власні погляди на порушену в тексті проблему.

**6. І.** Прочитайте текст. Про що розповідає, що описує автор? Що нового ви дізналися зі змісту, у чому переконалися? Знайдіть речення, що розкриває основну думку висловлення. Чи можна заголовком до тексту дібрати вислів «Старанність і труд до мети ведуть»?

Альберт Швейцер, дослідник, до останку одержимий ідеєю добра, вибрав, без сумніву, найгуманнішу в світі професію – лікаря. Учений відрізнявся своєю наполегливістю, завзятістю, цілеспрямованістю.

«Я хотів спробувати зробити так, щоб моє життя, моя праця говорили про те, у що я вірю», – розповідав він.

І він це зробив: сім років день у день вивчав медицину, п'ятдесят два – на совість працював лікарем в африканському селищі, де створив лікувальний центр. Швейцера було відзначено Нобелівською премією за боротьбу за мир (*за М. Бріманом*).

 II. Складіть і розіграйте в парі з сусідом по парті діалог на тему: «*Справжня людина – приклад наполегливої праці*», ґрунтуючись на змісті наведеного тексту.

**7.** Лінгвістична гра «Закінчи речення». Хто уважніше, змістовніше, швидше? Розгляньте світлини. Продовжіть вислови і зіставте їх з висловами ваших однокласників.

1. Основним об'єднувальним чинником українського суспільства є... , тому що... 2. Для мене українська мова є ... 3. В Україні є чимало прекрасних письменників, громадських і культурних діячів, виконавців, гуртів, які реалізують свою творчість лише рідною мовою, доносять її до сердець слухачів, ... 4. Ліна Костенко, Василь Шкляр, Святослав Вакарчук, Оксана Білозір, Ніна Матвієнко, Руслана ... – це люди, гідні наслідування, ... .



**8. I.** Прочитайте текст. З'ясуйте основну думку його. Висловіть ваше ставлення до описаної події.

У Києві відзначатимуть Європейський день мов. Дорослі й діти зможуть відкрити все розмаїття мов за допомогою пробних мовних уроків, презентацій навчання в Європі, поетичних читань, майстерень, зустрічей, конкурсів, ігор.

Мета Європейського дня мов – привернути увагу аудиторії до мов, якими розмовляють у Європі, поширювати культурне й лінгвістичне різноманіття, заохочувати всіх до навчання різних мов протягом усього життя (*з мережі Інтернет*).



**II.** Уявіть, що ви працюєте над презентацією рідної мови на Європейському дні мов. Підготуйте й запишіть матеріал, щоб показати українську мову в усій красі й переконати іноземців вивчати її.



**9.** Ознайомтеся з думкою Ірини Кочан. Розкрийте сутність кожної з основних функцій мови. Складіть за нею усну розповідь з елементами роздуму. Використайте за потреби відомост з попередніх вправ.

Мова має виконувати свої основні функції – номінативну, культурно-носну, пізнання, словотворення, мислетворення, ідентифікаційну (саме мова вказує, до якої нації ти належиш). Якщо якісь функції втрачаються, мова опиняється під загрозою. Держава і мова пов'язані між собою (*І. Кочан, газета «Високий замок»*).



**10.** Геніальна українська поетеса Ліна Костенко написала: «Ми повинні бути свідомі того, що мовна проблема для нас актуальна й на початку XXI століття, і якщо ми не схаменемося, то матимемо дуже невтішну перспективу». Розгляньте світлину. Чи актуальною нині є проблема мовної пасивності українців? Складіть і розіграйте в парі з сусідом по парті діалог з порушеної проблеми.

**11.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Прочитайте цікаві факти про українську мову. Джерелом інформації стали мережа Інтернет і довідники української мови. Відшукайте й запишіть власні цікаві розвідки про українську мову.

1. Найдавніша згадка про українську мову датується 858 роком, а вперше українську мову було прирівняно до літературної мови наприкінці XVIII століття після виходу в 1798 році першого видання «Енеїди», автором якої є Іван Котляревський. Саме його і вважають засновником нової української літературної мови.

2. Українська мова є однією з найпоширеніших мов у світі й за кількістю носіїв посідає 26-те місце. Також вона є другою за поширеністю серед мов слов'янського походження. На території України понад 32 мільйони осіб спілкуються українською мовою. Ще близько 4,2 млн. українців проживають у Російській Федерації й також знають українську мову.

3. Цікавим фактом про українську мову є те, що вона належить до трійки найкрасивіших мов у світі. На мовних конкурсах в Італії та Франції її визнали другою за мелодійністю мовою світу.

4. Найуживанішою літерою в українському алфавіті є літера **п**. На цю літеру також починається найбільша кількість слів. Тоді як найрідше вживаною літерою українського алфавіту є **ф**. В українській мові слова, які починаються цією літерою, здебільшого запозичені з інших мов (*Л. Коляда*).

**II.** Напишіть твір-мініатюру про те, як ви розцінюєте слова письменника, лауреата Народної Шевченківської премії, одного із засновників Всеукраїнського комітету на захист української мови Василя Шкляра, який зазначив: *«Наша сила – у нашій мові. За найтяжчих історичних випробувань мова врятувала націю. Мова поведе нас до нових вершин. І ми любимо її не за те, що вона слов'янська, чи калинова, чи найчарівніша в світі, а за те, що вона – НАША! Слава нашій безсмертній материнській мові! Слава Україні!»*

## Повторення й узагальнення вивченого у сьомому класі

Що буде для вас основою вивчення синтаксичних конструкцій української мови? Пригадайте й відновіть у пам'яті засвоєне в попередніх класах, виховуйте в собі потребу вчитися нового й розвивайте здатність коректно оформлювати власні думки.



### § 2. ЛЕКСИКОЛОГІЯ

#### Слово — мить життя й печать віків



Яка мета уроку? Яким повинен бути результат вивчення розділу? Складіть план повторення й узагальнення вивченого в попередніх класах з лексикології і фразеології. Пунктами можуть бути: «Я прагну більше дізнатися про...», «Планую повторити... й засвоїти..., тому що...», «Хочу уточнити й закріпити...», «...точніше визначити поняття..., знати всі його функції» тощо).

**12. І.** Прочитайте текст, розгляньте світлини. Зі скількох смислових частин складається текст? Знайдіть у кожній ключові речення й запишіть їх. Прочитайте вголос наведений у тексті вислів Т. Г. Шевченка й поясніть утверджену в ньому думку.



У мові одухотворюється весь народ і вся його батьківщина; у ній перетворюється силою народного духу на думку, на картину й звук небо вітчизни, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори й долини, її ліси й річки, її бурі й грози – увесь той глибокий, сповнений думки й почуття голос рідної природи, який промовляє так гучно в любові людини до її іноді суворой батьківщини, який висловлюється так яскраво в рідній пісні, у рідних мелодіях, у вустах народних поетів.

Є мови більш і менш розвинені, є мови, що своїм чарівним\*\* звучанням здобули світову славу, та наймиліша й найдорожча для людини – її рідна мова. Як просто й разом із тим зворушливо\*\* писав про це Тарас

Шевченко: «Ну, що б, здавалося, слова... Слова та голос – більш нічого. А серце б'ється, ожива, як їх почує!..» Бо рідна мова не тільки зберігає світлі спогади з життя людини і зв'язує її з сучасниками, – у рідній мові чується голос предків, у ній відлунують сторінки історії свого народу (Б. Антоненко-Давидович).

II. Випишіть із другого абзацу слова, вжиті в переносному значенні.

**13. I.** Виразно прочитайте уривок статті Бориса Харчука «Слово і народ». Визначте стиль мовлення. Випишіть лексичні засоби, характерні для стилю наведеного тексту. Вони є стилістично забарвленими чи нейтральними (міжстильовими)?

Слово, мова – не просто будматеріал, а твоє покликання. Вони – і совість, і правда, їх нема про будень і про свято. Вони – одні, єдині. Без них не дихнеш. Ти мусиш, ти повинен давати відповідь, як на суді честі.

II. Прочитайте ще раз текст, дайте оцінку позиції автора й проговоріть вголос обґрунтовану переконливими аргументами власну позицію щодо змісту тексту. Коротко сформулюйте суть дискусії.



III. Попрацюйте в парах, а потім у малих групах, продумайте проблемні запитання до змісту тексту. Наприклад, можна поставити такі:

1. Яким чином, на вашу думку, можна використати слова для...?
2. Що мається на увазі під ...? 3. Чому важливо...? 4. Що, на ваш погляд, є причиною...? 5. Як, на вашу думку, подивився... на запитання...?



**14.** Зазначте неправильне твердження.

А Лексичне значення слова можна знайти в тлумачному словнику.

Б Усі слова мови утворюють її словниковий склад, або лексику.

В Те, що означає слово, є його лексичним і граматичним значенням.

Г Лексикологія – наука про мову, яка вивчає словниковий склад мови.

**15.** Прокоментуйте наведені в таблиці відомості. Пригадайте, на які групи ділиться лексика української мови, наведіть і запишіть приклади до кожної групи.

Лексика	за походженням	власне українські слова
		запозичені слова
	за вживанням	загальноновживані та стилістично забарвлені
		професійні й терміни
		діалектні слова (діалектизми)
	з погляду розвитку	застарілі (архаїзми)
нові (неологізми)		

**16. Визначте групи слів за їх уживанням.**

1. Голова, обличчя, сонце, квітка, море, камінь. 2. Шпора, зарубіжка, комп, показуха. 3. Інтуїція, аргумент, дослідження, синтез. 4. Матуся, спатусеньки, вітрище, писака, літечко.

**Довідка:** загальноживані, жаргонізми, терміни, емоційно забарвлена лексика.



**17.** Розкажіть, наскільки вас турбує чистота української мови у вашому найближчому оточенні, як ви ставитесь до проблеми мовного виховання в Україні, як працюєте над тим, щоб мова не втрачала своєї самобутності. Залучіть до розмови друзів, обговоріть цю проблему в класі.



**18.** Прочитайте словосполучення. Назвіть спочатку омоніми, а потім багатозначні слова. З виділеними словосполученнями складіть і запишіть речення.

Вогонь кулеметний, *вогонь душі*; шкільний клуб, клуб диму; літній день, літній чоловік; свіжий вітер, *свіжий слід*; вити вінок, по-вовчому плести; кує коваль, кує зозуля; іде вулицею, сніг іде.



**19. I.** Визначте, у якому реченні не допущено лексичної помилки. Відредагуйте й запишіть речення, поясніть свою правку.

**A** У магазині представлено широкий діапазон продуктів харчування.

**Б** Користь від використання цих приладів є незаперечною.

**В** Немає нічого страшнішого за необмежену владу в руках обмеженої людини.

**Г** Ви повинні написати свою автобіографію.

**Д** Чотири роки працює без ремонту водій автотранспортного цеху

**В. О. Мартинюк.**

**II.** Укажіть, у якому рядку всі слова є синонімами до слова *доброта*.

**A** Доброта, лагода, розчуленість;

**Б** Доброта, милосердя, простота, скромність;

**В** Доброта, ласка, ніжність, голублення, милування;

**Г** Доброта, благородність, великодушність, лицарство;

**Д** Доброта, опікування, клопотання, турбота.

**20.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.



**I.** Прочитайте тексти; підготуйте й запишіть невеличку лінгвістичну розвідку про будь-яку лексичну групу.

1. На відміну від історизмів, архаїзми мають у сучасній українській мові відповідники, тобто *десниця* – права рука, відповідно *одесную* – праворуч, *перст* – палець тощо.

Отже, архаїзми та історизми в українській мові – це застаріла лексика, яка є пасивною. А загалом архаїзми й історизми в українській мові – це цікаво, пізнавально й історично! (*З журналу*).

2. Певні нові реалії приходять до нас із готовими найменуваннями, які закріпились за ними в мовах тих країн, де вони виникли. Українська мова часто не встигає запропонувати свою, «національну» назву нового предмета, але легко засвоює іншомовну. Найпотужнішим джерелом таких запозичень у мові ЗМІ початку ХХІ століття є англійська («меседж», «імідж», «саміт», «спічрайтер», «спам») (Т. Печончик «Український тиждень»).

**\*** II. Складіть три-чотири речення в публіцистичному стилі, використовуючи відповідні стилю лексичні одиниці для висловлення власного ставлення до мовної проблеми в сучасному суспільстві на тему: «Нині нашій державній мові потрібні не тільки відповідні законодавчі акти, а й наша духовна міць, національна самосвідомість». За потреби скористайтеся висловами: «Говоріть і продовжуйте мові життя» (О. Лупій); «Рідна українська мова гріє душу божественним вогнем, вона бринить для нас небесними звуками» (І. Огієнко); «Вона, як зоря пурпурова, що сяє з небесних висот, і там, де звучить рідна мова, живе український народ» (В. Сосюра); «Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе» (Олесь Гончар).



**\*** Проаналізуйте свою роботу на уроці, дайте відповідь на такі запитання: Чи розумію я важливість теми уроку? Для чого мені потрібні знання про лексичний склад мови? Яке значення для мене нині й у майбутньому має ця інформація? Які були труднощі у засвоєнні матеріалу? Що для мене було відкриттям?



### § 3. ФРАЗЕОЛОГІЯ

*Живе слово — мудре слово.  
Скільки в слові змислою вищих погуттів!*



*Пригадайте, що вам відомо про фразеологізми – найхарактерніше явище в українській мові, що визначає своєрідність і неповторність її. Яку роль у вашому житті мають стійкі словосполучення? Сформулюйте щодо теми уроку припущення, починаючи його так: «Знання цього матеріалу сприятиме...»*

**21. І.** Прочитайте виразно уривок з новели Василя Симоненка «Посмішки нікого не ображають». Назвіть дві форми сучасної української літературної мови. Чому обидві форми однаково важливі для суспільства? Знайдіть у тексті розмовно-просторічну лексику. Схарактеризуйте емоційно-експресивне забарвлення й умотивуйте авторське вживання її. Чи можна визначити риси характеру й рівень культури людини під час спілкування? Розкрийте зміст тези: «Яка людина, така її мова».

Дерева цілий день вимітали небо своїми зеленими мітлами, і надвечір з-за хмар таки виглянуло сонце.

Воно було велике і засоромлене. Гроза обмила втому не лише з вродливої природи – я майже фізично відчував, як у грудях забрунькувала радість. Якась безпричинна і вже зовсім нестатечна радість.

Я сів на лавку в скверику й усміхався деревам, сонцю, пошматованим хмарам і перехожим. Потім поруч зі мною сіла дівчина. Вона, теж радіючи всім еством, жадібно впивала очима красу надвечір'я. На її безпроглядно темних бровах втомлено присіли невидимі клаптики вологи, і від того брови стали трішечки сивуватими і неймовірно красивими.

– Чому ви посміхаєтесь?

Вона здивовано глянула на мене і відповіла:

– Хіба я знаю?

Ми сиділи і посміхалися всім і всьому, а я – трішечки – посміхався лише до неї, і вона – трішечки – посміхалася лише для мене. І нам було прекрасно і весело, і між нами не було нічого, крім німої щирості.



А потім на нашій лавці сів сивий-сивий чоловік і теж заходився дарувати всім і всьому свою вечірню посмішку. Він не заважав нам, а ми не заважали йому – простору для посмішок вистачало.

– Боже мій, до чого тепер безсоромна молодь! – зупинився біля нас перехожий, сповнений гніву. Це був такий дисонанс\* у надвечірній радості, що різонув навіть мої немускальні вуха. Але я посміхнувся йому й мовив:

– Це ви, мабуть, не про нас кажете...

– Ні, я про вас! – Перехожий аж тупнув ногою.

– Даруйте, але ми нічого не робимо.

– Хіба можна так зухвало показувати всьому світу своє щастя?

– У нас немає ніякого щастя, – посміхнулася йому дівчина. – У нас є тільки радість.

– І до того ж у кожного своя, – докинув я.

– Ви ображаєте людей, ви своєю поведінкою наводите тінь на теперішню молодь, – вичитував нас перехожий.

– Хіба посмішка може когось образити або накинути тінь? – допитався я, хоч не сподівався ніякої відповіді.

Я знав, що він повчатиме нас, доки не зіпсує настрою і мені, й дівчині, і вечорові. А потім піде, задоволений собою так, ніби й насправді утнув щось дуже гарне.

– Ну, чого ви сидите перед очима у всіх і шкiрите зуби? – дошкульпувався він. – Хіба для вас мало закутків?

– Чого це посмішки треба шукати по закутках? (В. Симоненко).

**II. Випишіть фразеологізми. Визначте лексичне значення, роль і поясніть їх вплив на колорит тексту.**

**22. I.** Доберіть упродовж 3-5 хвилин щонайбільшу кількість фразеологізмів зі словами «язик», «ніс». Учасники об'єднуються по дві групи: одна група називає слово, а друга – пояснює його значення, потім групи міняються ролями у грі.

**II. Цікаво знати!** Прочитайте текст і визначте фразеологізм, історію якого наведено.

У давнину неписьменні люди носили із собою дощечки, на яких зарубками робили різні позначки, тобто примічали, що потрібно запам'ятати: вели облік боргів, роботи, різного товару тощо. Ці дощечки називали носами, бо їх носили (В. Забіяка «Світ фразеологізмів»).

**23.** Прочитайте прислів'я. Згрупуйте прислів'я за змістом і запишіть, вставляючи пропущені літери.

1. Розумну мову добре й послухати. 2. Спочатку подумай, а потім ..кажи. 3. Язык мій – ворог мій. 4. Розумного пошли – одне слово ..кажи,

дурня пошли – три ..кажи та й сама за ним піди. 5. Мудрий не все каже, що знає, а дур..нь не все знає, що каже. 6. Яка головонька, така й ро..мовонька. 7. Не бий ду..цем, а карай слівцем.

**24.** Продовжіть прислів'я та приказки. Скористайтеся за потреби довідкою.

1. Не все, що знаєте... . 2. Слово до слова... . 3. Умієш говорити... . 4. Більше діла... . 5. Гостре словечко... . 6. Слово – не горобець... . 7. Дав слово – держись... . 8. Слово – не полова... . 9. Говори мало... . 10. Мудрий не все каже, що знає... . 11. Що маєш казати... . 12. Добре слово... .

*Довідка:* *умій і слухати, треба говорити, менше слів, коле сердечко, вилетить – не впіймаєш, слухай багато, наперед обміркуй, краще за гроші, зложиться мова, язик не помело, не дав – кріпись.*

**25.** Прочитайте пари фразеологізмів. Як вони називаються? Доберіть і запишіть власні пари стійких словосполучень з протилежним значенням. Хто найбільше?

Співати дифірамби\* – поливати поміями; ні пари з вуст – розпустити язика; кури не клюють – як кіт наплакав, хоч греблю гати – як кіт наплакав, набитий гаманець – вітер у кишнях свистить.

**26.** Складіть речення з фразеологічними й лексичними антонімами. Доведіть, що фразеологічні антоніми допомагають виразніше схарактеризувати певне явище, додають образності висловленню.

Лексичні антоніми: казати правду – вигадувати; працювати – ледарювати.

Фразеологічні антоніми: почервоніти як рак – побіліти як стіна; працювати не покладаючи рук – бити байдики.



**27.** Візьміть участь у диспуті на тему: «*Гострим словом, як і мечем, треба користуватися обережно*».



**28.** Уявіть, що ваш клас готується до постановки вистави. Придумайте й запишіть назву вистави. Складіть діалог, який передає процес підготовки. Використайте за потреби подані фразеологізми.

Довести діло до кінця; мати голову на плечах; ні пришити, ні прилатати; прикусити язика; даватися взнаки; сушити собі голову; увінчатися успіхом; хапатися за соломинку; позичати в сірка очей; не сходить з думки; танцювати під чиюсь дудку; золота рибка; калачем не заманити; перемивати кісточки; валяти дурня; відхрещуватися руками й ногами; мати на увазі; працювати не покладаючи рук; відчувати плече.

**29.** Поясніть правила мовного етикету, виражені у наведених прислів'ях і приказках.

1. Хліб-сіль їж, а правду ріж. 2. Треба знати, де що сказати. 3. Бережи хліб на обід, а слово на відповідь. 4. Не хочеш почути дурних слів, не кажи їх сам. 5. Погане слово проковтни. 6. Всякому слову свій час. 7. Ласкаве слово, як день ясний. 8. Словами туди й сюди, а справами нікуди. 9. Все хіхоньки та хахоньки, а роботи ні крапельки. 10. На словах герой, а на ділі жаби боїться. 11. Де слова з ділом розходяться, там непорядки водяться.

**V** **30. I.** Укажіть прислів'я, яке вживають у ситуації, коли треба сказати людині, що вона завжди може розраховувати на допомогу.

- А Світ не без добрих людей.
- Б Добре роби – добре й буде.
- В Добро твориться просто – ні за так.
- Г Доброму всюди добре.
- Д Добрий – хоч до рани прикладай.

**🏠** **31.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Перепишіть. Знайдіть і підкресліть фразеологізми. Визначте, що вони означають і з якою метою вжиті.

1. І той, і цей – одного поля ягода. 2. Невеликі хатки кругом дворища неначе гриби виростали (*з тв. Панаса Мирного*). 3. Мені мов хто жару за комір насипав (*Ю. Збанацький*). 4. Любить хвостом крутити (*Г. Тютюнник*). 5. Таке лихо, що й не видно світу (*Т. Шевченко*). 6. Він очей з тебе не зводить (*І. Карпенко-Карий*). 7. Богуна ловити – що воду решетом носити (*І. Качура*). 8. Мене вчили і я вчив, що не хлібом єдиним живе людина, що сенс життя – у творенні добра людям (*О. Тихий*). 9. Бігли, мабуть, так, що небу жарко стало! (*О. Довженко*).

**✿** **II.** Уявіть ситуацію: ви стали учасником молодіжної радіопрограми на тему «*Освічена людина – хто вона?*». Поміркуйте, які запитання ви хотіли б обговорити? Напишіть тези виступу, аргументуючи основний меседж свого виступу.

**📥** На початку уроку ви висловили припущення; чи виправдалося воно? Оцініть свої навчальні досягнення на уроці. Чи задоволені ви собою?



## § 4. ОСНОВНІ ПРАВИЛА ПРАВОПИСУ. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОПИСНОЇ ГРАМОТНОСТІ

*Усе віддзеркалюється в слові*



Який розділ науки про мову називається орфографією? Яка мета уроку? Яким повинен бути результат навчання?



**32. І.** Виберіть оптимальний тон, темп читання, прочитайте вголос текст, визначте його основну думку і стиль мовлення. Які слова треба виділити логічним наголосом?

На пропозицію держав – членів ЮНЕСКО\* Генеральна конференція організації в листопаді 1999 року проголосила Міжнародний день рідної мови, що вперше відзначався 21 лютого 2000 року на церемонії у штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі.

Заснування Дня рідної мови має велике значення, оскільки, за оцінками фахівців, із наявних у світі шести тисяч мов багато перебувають під загрозою зникнення (за матеріалами Інтернету).

II. Поясніть правопис виділених слів.

III. Випишіть з тексту 5 слів з наголошеними [е], [и] в корені слова та 5 слів – із ненаголошеними. Поясніть їх правопис і різницю у вимові.



**33.** Попрацюйте в групах. Проаналізуйте слова, усно сформулюйте правила написання їх, використовуючи наведений словниковий диктант.

Зерно, мировий, резиденція, ледарювання, вересень, мерехтіння, гриміти, пізня, їдальня, галчєня, пїтьма, тоншає, дивиться, празький, Харків, ряст, надвечір'я, черв'як, пан'європейський, від'їхати, морквяний, Міністерство освіти і науки України, верболіз, авіаквиток, Івано-Франківськ, пів-Києва, мовно-літературний, повєсняному, Флорида, піца, бутоньєрка, барельєф, дискусія.

**34. I.** Перепишіть речення, орфографічно оформивши їх.

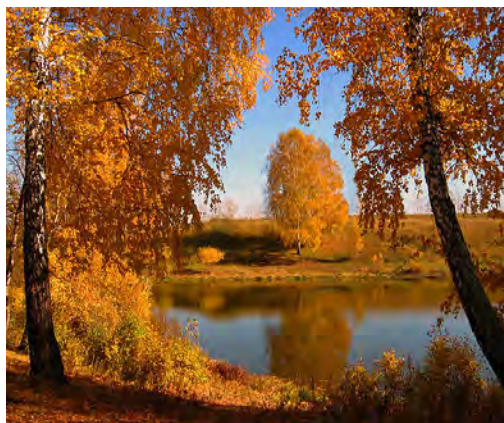
1. Правопис – то (не)обхідне важливе вбра..ня кожної літературної мови (*І. Огієнко*). 2. Мова – це не просто засіб спілкува..ня, а щось більш значуще. Мова – це всі глиби..ні пласти духовн..ого жи..тя народу, його історична пам..ять, **найцін..іше** надба..ня віків, мова – це ще й музика, мелодика, фарби, бут..я, сучасна, художня, **інт..лектуальна** і мислен..єва **діяльність** народу (*Олесь Гончар*). 3. Дитина не розуміє маминих слів, але, як в..сняна з..мля ловить рясн..ий дощ, так і вона ловить лагідність з маминого голосу і **стає** лагідною, як квіточка, що тягне свої п..люсточки до сонечка (*Г. Маковій*).

II. Позначте всі можливі варіанти переносу виділених слів з рядка в рядок; поставте наголос.

**35.** Запишіть слова, зіставляючи їх зі спільнокореневими і ставлячи в корені потрібні літери. Позначте префікс і корінь кожного слова.

Вип(е,і)кати, згр(е,і)бати, вит(е,и)рати, доб(е,и)рати, заст(е,и)лити, викор(е,і)нити, зач(е,і)пити, вим(е,і)сти, завм(е,и)рати.

**36. I.** Виразно прочитайте вірш Володимира Сосюри «Бабине літо». Яка картина виникла у вашій уяві? Долучіться до автора, розгляньте світліну й пофантазуйте на тему осені.



Літо бабин..е, бабин..е літо...  
Серце чує осін..і путі.  
Хтось заплутав зажурен..і віти  
в павутин..ях нитки золоті.  
Листя слухає вітру зітхан..я  
і згортає свої прапори.  
На покірн..у красу умиран..я  
сонце дивиться сумно згори.  
В..януть, в..януть вуста пурпурові,  
Але радість і в осеню..і є!  
В золоте павутин..я любов..і  
ти заплутала серце моє.

II. Перепишіть вірш, уставте, де потрібно, пропущені літери й поясніть написання їх.

37. Запишіть слова, вставивши за потреби пропущені літери. Виділіть букви, що позначають м'які приголосні. Чому в одних випадках м'якість їх позначається м'яким знаком, а в інших – ні?

Піс..ні, віз..ми, стіл..чик, св..ято, різ..ба, міс..це, їдал..ня, мужніс..ть, палец.., ки.вс..кий, пос..міятися, гнучкіс..ть, ллет..ся.



38. I. Об'єднайтеся в три групи для написання словникового диктанту. З голосу вчителя учасники першої групи записують слова з апострофом, другої – із м'яким знаком, третьої – без апострофа і м'якого знака.

Різ..б..р, св..то, бар..єр, Н..ю-Йорк, рел..єф, чотир..ох, п..єдестал, об..єднання, б..юлетен.., матір..ю, черв..як, л.юбов..ю, т.м..яніти, сузір..я, бур..ячиння, бад..орій, Лук..янівка, кр..юк, пан..європейський, пів...ями, пів..Ялти, без..язикий, двох...ярусний, зуси..ля, таріл..ка, т..охкати, вітал..ня, тон..ше, Омел..чук, Натал..ці, Степан..чишин.

II. Запишіть виділені слова фонетичною транскрипцією.

39. Запишіть, ставлячи потрібну літеру в префіксах слів. Обґрунтуйте написання.

1. (З,с)плітати, ро..летілося, ро..куйовджений, бе..голосий, (з,с)тримати, бе..межний, бе..шумно, ро..гублений, (з,с)кидати, бе..силля, (з,с)пробувати, (з,с)шити, ро..гадати, (з,с)пантеличений, (з,с)хопити.

2. Пр..красний, пр..їхати, пр..стол, пр..зидент, пр..щепити, пр..чудовий, пр..кріплений, пр..спати, Пр..карпаття, пр..бережний, пр..погано, пр..кордонник, непр..миренний, пр..спокійно.

**40. I.** Пригадайте, чому в українській мові відбувається спрощення в групах приголосних. Як воно пов'язане з милозвучністю української мови? Від поданих іменників утворіть прикметники, запишіть їх, поясніть правопис.

Честь, контраст, доблесть, прикрість, проїзд, область, захист, гігант, перстень, користь, баланс, випуск, парламент, зап'ястя, студент, тріск, щастя, уста.

**II.** Знайдіть слова зі спрощенням приголосних. Запишіть речення, уставивши за потребою пропущені літери. Зробіть синтаксичний розбір першого речення.

1. І вітер жаліс..ливо плаче, і сонце лє не той мов світ (*І. Манжура*).  
2. У шіс..надцятому столітті, за описом 1572 року, в Житомирі, окрім невеликого замку, було всього 142 двори (*В. Шевчук*).  
3. Отак за світанком і день переходив, за тиж..нем тиждень, а там місяці (*А. Малышко*).

**41. I.** Пригадайте випадки найпоширеніших чергувань звуків. Складіть таблицю й заповніть її поданими словами.

Крига – крижина, берег – узбережжя, пекти – випікати, котити – катати, нести – носити, клонити – кланятись, свекруха – свекрушин, мести – замітати, вечоріє – вечір, брести – бродити, гонити – ганяти, деру – задирати, воля – вільний, жінка – жінчин, нога – нозі, рух – у русі.

**II.** Доберіть до кожного наведеного прикладу чергування звуків аналогічний і запишіть.



**42.** Уявіть ситуацію: до вас хоче прийти в гості приятель, а ви сьогодні пообіцяли зустрітись з іншою людиною. Як ви коректно відмовите приятелю? Складіть і розіграйте діалог.

**43. I.** Поставте подані іменники у формі родового відмінка однини. Поясніть уживання закінчень -а(-я), -у(-ю).

Біль, гнів, край, пасажир, Дунай, віск, Сибір, голуб, товариш, Ігор, соловей, якір, вокзал, ситець, атлас, овес, роман, полк, міст, вальс, волейбол, марш, рагс, грім, вчинок, відмінок, гурт, полонез, ірис, танок, вінок, радіус, метр, журнал, ремонт, папір, вишняк, барвінок, Урал, Київ, Херсон, Казахстан, Житомир.



**II.** Запишіть пари слів. Поясніть варіативність закінчень іменників II відміни. З будь-якою парою слів складіть речення.

Двора – двору, бала – балу, звука – звуку, моста – мосту, стола – столу.

**44. I. Перепишіть, заповнюючи пропуски. Поясніть написання виділених слів.**

Довголіт..я, колос..я, навман..я, спросон..я, стат..ею, задоволен..я, щедріст..ю, щаст..ям, радіст..ю, піднесен..я, гіл..я, лист..я, **напружен..іст..ю**, узвиш..я, якіст..ю, **річ..ю**, підніс..я, піднос..ся, здоровен..ий, ір..аціональний, вікон..иця, без..астережно, роз..броен..я, узбіч..я, шален..ий, сказан..ий.



**II. Складіть речення з виділеними словами. Якими членами речення вони є?**



**45. Запишіть слова згідно з правилами, виправляючи помилки в учнівській роботі. Яких правил не знає учень?**

Стілчик, сідити, вилитіти, серъозний, їдалня, затиша, барер, ніччу, червяк, св'ято, бурйан, бур'як, Микольчин, здорова, тьм'яніти, прозьба, бирізка, зтиснути, бестурботний, прикрасний, прелитіти.

**46. Перепишіть слова, вставте, де потрібно, пропущені літери; поясніть правопис їх. За необхідності скористайтеся «Словником іншомовних слів».**

Бар..л..ф, д..плом, абон..мент, д..спут, д..скусія, Флор..да, реч..татив, форт..симо, Мадр..д, С..рія, ф..лателія, ман..а, барок..о, прем..ера, м..юзикхол, кур..ер, Аліг'єрі, п..юпітр, Кр..т, п..рат, Мавр..танія, міл..йон, імбир.., праліч.., реч..татив, Л..сабон, ..нструкція, візав.., Йоркш..р, роял.., дос..е, десант.., жур.., Капр.., Вав..лон.

**47. Перепишіть, уставляючи велику чи малу літеру, за потреби – лапки; поясніть написання.**

(І,і)ван (Б,б)агрянний, (П,п)роспект (У, у)чених, видавництво (В,в)есна, (П,п)резидент (У,у)країни, (Ч,ч)умацький (Ш,ш)лях, (Ю,ю)нона, (С,с)іверський (Д,д)онець, (Х,х)ристиянство, (Г, г)азета (Л, л)ітературна (У,у)країна, (Г, г)ромадянська війна, (Р,р)енесанс, народи (П,п)івночі, (В,в)олинь, (Л,л)івобережжя, (К,к)урорти (П,п)рикарпаття, (Б,б)уковина, (А,а)хілес, (Д,д)есятинна (Ц,ц)ерква, магазин Книжковий (С,с)віт.

*Збагачуємо словник:*

**Витонченість, мелодійність, гнучкість, барвистість, святиня**




**48. Виконайте один із варіантів домашнього завдання.**


**I. Перепишіть, уставляючи за потреби пропущені літери.**

Щаст..я, покликан..я, л..ет..ся, зран..я, якіст..ю, безліч..ю, мудріст..ю, без..аперечно, бездоган..о, дал..ю, **безмежність..ю**, передміт..я, чест..ю, зіл..я, порос..я, під..аш..я, ріл..ею, Закарпат..я, клун..я, машин..ий, качин..ий.



-  II. Прочитайте висловлення Івана Цюпи про українську мову. Чи можна зі змісту тексту зробити висновок про ставлення автора до рідної мови? Складіть і запишіть твір-мініатюру на тему: «*По моїй країні милій мова дивная дзвенить*» (Г. Чупринка). Використайте за потреби слова в рамочці на сторінці 24.


Мова наша є ще таємницею. В ній всі тони і відтінки, всі переходи звуків від твердих до найніжніших... Дивуєшся дорожчості мови нашої: в ній що не звук, то подарунок, усе крупно, зернисто, як самі перла. Кожне слово має свій сенс, красу свою... Народжується велике почуття радості при згадці таких слів як «світанок», «сонячний промінь», «весняний струмок», «голуба далечінь», «блакитна високість»... А скільки таких слів існує, і за кожним – глибинна суть і краса! (І. Цюпа).

 Яку мету ви ставили в процесі повторення й узагальнення вивченого, чи досягли її? Зіставте результати особистої навчальної діяльності з метою, яка ставилася на початку вивчення розділу (за кожним пунктом). На основі цього зіставлення оцініть, наскільки успішною була ваша діяльність. Проаналізуйте свою роботу, продовживши речення: *На майбутнє за мету ставлю розв'язання ... питань, подолання... проблем.*



## § 5. ПОВІДОМЛЕННЯ НА ТЕМУ ПРО МОВУ

### *Мистецтво говорити*

-  49. I. Прочитайте текст, відповідаючи на запитання по ходу читання. Визначте комунікативну мету автора, тип і стиль мовлення.

#### ЩОБ ВАС РОЗУМІЛИ

Коли ви говорите, стежте за тим, щоб вас легко розуміли.

#### *Що для цього потрібно?*

Велике значення мають порядок слів у реченні, його структура й довжина, лексична наповнюваність, послідовність речень.

#### *Як виразити своє мовлення за допомогою порядку слів?*

Особливістю слов'янських мов є те, що зміною порядку слів можна робити логічний наголос (акцент) на потрібному слові. Воно ставиться в кінець речення. Наприклад: 1. *Влітку ми будуватимемо гараж разом із братом.* 2. *Влітку разом із братом ми будуватимемо гараж.* 3. *Гараж ми будуватимемо разом із братом улітку.*

У першому реченні акцент зроблено на тому, що мовець будуватиме гараж із братом; у другому – що будуватиметься саме гараж, а не щось інше; а в третьому – що будівництво відбуватиметься влітку, а не в іншу пору року.

***Які мовні фактори можуть спричинити незрозуміння сказаного?***

До незрозуміння мовця може призвести надуживання особовими займенниками замість іменників. Уявімо, що в розповіді йдеться про трьох чоловіків. Якщо оповідач скаже: «Він йому сказав, що він його зустрине», то незрозуміло, про кого ж із них говорить мовець.

Так само до незрозуміння сказаного призводить вживання підряд кількох іменників, які послідовно залежать один від одного. Наприклад: *Завдання посилення боротьби з порушенням правил дорожнього руху патрульна служба визначила як основне.*

Причиною незрозуміння сказаного може бути й довжина речень. Одні мовці вживають довгі й складні речення, інші – короткі й прості.

***Яким реченням – простим чи складним – варто надати перевагу?***

У розмові бажано не зловживати довгими реченнями.

***Чому?***

Слухачам важко їх сприймати й відразу зрозуміти думку. Якщо ж та сама думка висловлена кількома реченнями і кожне з них складається не з двадцяти, а з п'яти-семи слів, то слухач зрозуміє їх швидше.

***Чи означає це, що говорити слід тільки короткими реченнями?***

Це, однак, не означає, що говорити необхідно тільки короткими реченнями. У цьому разі мовлення буде монотонним.

***Які завдовжки речення потрібно вживати?***

Найкраще вживати речення середньої довжини, а також чергувати короткі речення з трохи довшими, ніж середні. У момент кульмінації доцільно використовувати короткі речення: *«Літак легко розганяється по злітній смузі. Відривається від землі. І ось він уже летить, стрімко набираючи висоту».*

***Який висновок?***

Тож учіться помічати помилки, що утруднюють розуміння смислу сказаного. І намагайтеся не допускати їх у своєму мовленні.

***Підсумовуючи, дамо кілька порад.***

Спілкуючись або пишучи, намагайтеся привернути увагу адресата мовлення із самого початку.

Розвивайте думку від простого до складного, від відомого до невідомого.

Висловлюйтесь по суті, опускайте неістотне.

Чергуйте довгі речення з короткими. Довгі речення важко сприймати і зрозуміти. Нагромадження коротких речень робить мовлення нудним і монотонним.


Часте вживання особових займенників замість імен осіб може призвести до неправильного тлумачення сказаного (написаного).

Речення з кількома іменниками підряд сприймається важко. Взявши до уваги ці поради, ви підніметеся на вищу сходинку в мистецтві спілкування (*За І. Томаном*).

**II.** Використовуючи матеріал тексту, підготуйте усне повідомлення про складники успішного спілкування. Визначте ці складники, обґрунтуйте важливість кожного з них, підтвердіть прикладами; зробіть висновок.

**50.** Прочитайте речення, з'ясуйте, як змінюється напрям думки в реченні залежно від порядку слів.

1. Сад затуляв дім. – Дім затуляв сад. 2. Син підійшов до батька. – Батько підійшов до сина. 3. Лідії вчора принесли листа. – Учора принесли листа Лідії.

 **51.** Прочитайте речення, з'ясуйте, чому їх смисл спотворено. Відредагуйте й запишіть речення, звертаючи увагу на порядок слів.

1. З неба сяяло сонце, по якому пливли хмарки. 2. Заскочені\* дівчата дощем зненацька спустилися його перечекати в метро. 3. Захоплений хлопчик читанням в юнацькі роки зацікавився ще більше літературою. 4. Розміщений вокзал у центрі міста добре має сполучення транспортне з пристанями і морським вокзалом. 5. У місті на англійській, французькій і німецькій мовах розклеєно було про концерт відомого співака афіші.

 **52.** I. Прочитайте речення, скажіть, як ви їх розумієте. З'ясуйте роль порядку слів.

1. Учениця Семенова виступає останньою. 2. Віднесіть сумку Софії. 3. Основна ідея вірша – це віра в щасливе майбутнє поета.

**II.** Перебудуйте і запишіть речення так, щоб досягти їх точного розуміння (у разі потреби перебудуйте речення двічі).

**53.** Проведіть бліц-турнір, даючи відповіді на запитання.

### Як правильно?

- |  |  |
|--|--|
| 1. Новий день <i>наступає</i> чи <i>настає</i> ?       | 9. <i>Будь-яка</i> чи <i>люба</i> причина?             |
| 2. Відповідати на <i>питання</i> чи <i>запитання</i> ? | 10. Добре <i>відноситься</i> чи <i>ставиться</i> ?     |
| 3. Відповідь <i>правильна</i> чи <i>вірна</i> ?        | 11. Інструмент <i>музикальний</i> чи <i>музичний</i> ? |
| 4. Учень <i>бувший</i> чи <i>колишній</i> ?            | 12. <i>Підписка</i> чи <i>передплата</i> на періодику? |
| 5. Клас <i>дружний</i> чи <i>дружній</i> ?             | 13. Вокзал <i>річний</i> чи <i>річковий</i> ?          |
| 6. Проїзний <i>квиток</i> чи <i>білет</i> ?            | 14. Затятий <i>рибак</i> чи <i>рибалка</i> ?           |
| 7. У гаманці п'ятсот <i>гривен</i> чи <i>гривень</i> ? | 15. Вдала <i>рибалка</i> чи <i>риболовля</i> ?         |
| 8. Стати <i>у нагоді</i> чи <i>в пригоді</i> ?         |  |

**?** 54. І. З'ясуйте, хто з мовців припустився помилки і в чому вона полягає.

Двоє друзів вирішили відпочити в Карпатах. Готуючись до походу, вони обміркували свої дії. Один сказав: «*Треба купити туристські карти й туристичні куртки*». «*Насамперед сплануємо туристський маршрут*» – запропонував інший.

ІІ. З'ясуйте, котре зі слів – *туристичний* чи *туристський* – поєднується з поданими словами, й запишіть словосполучення.

Агентство, пугівка, автобус, рейс, маршрут, похід, сніданок, намет.



туристичний	туристський
той, що стосується туризму як сфери діяльності: <i>туристична фірма, туристичний довідник</i>	який стосується туристів або належить їм: <i>туристська база, туристське спорядження</i> .

55. Провідмініайте письмово іменник *гривня*. Які помилки ви спостерігали при вживанні цього слова в розмовному мовленні?



56. Висловіть своє ставлення до наведеної реклами. Запропонуйте власну рекламу мобільного телефона з двох-трьох речень.

Телефон, який варто зафрендити.



57. Прочитайте уривок із роману Марини і Сергія Дяченків. З'ясуйте, з якою метою автори використовують виділену вставну конструкцію.

Анжела сиділа в кутку. На високому столі лежала її сумка. Варто було Владу з'явитися в дверях, як вона – **Анжела, а не сумка**, – підвела голову і зустрілася з ним очима.



58. Прочитайте. Як ви зрозуміли смисл речень? Визначте правильність уживання займенників.

1. Брат попросив мене віднести принтер до своєї кімнати. 2. Мати умовила сина передати батькові свої ключі. 3. Мама виїняла батон з кулька і поклала його на стіл. 4. Світлана не зможе приїхати до Лізи через хворобу її матері. 5. Жених сказав нареченій, що я посилаю по тебе машину. 6. На ювілей мама запросила найкращу подругу та рідню. Вона обов'язково приїде.

59. І. Прочитайте висловлення видатних особистостей. Поясніть, як ви їх розумієте.

1. Слово формує світ. Спотворене слово – спотворює його (*П. Мовчан*). 2. Окрасою речення є думка (*Є. Яценко*). 3. Говорити не думаючи – все одно що стріляти не цілячись (*М. де Сервантес*). 4. Ясний\*\* виклад думок – неодмінний супутник розуму (*Ф. Вейс*). 5. Люди заплутуються в масі зайвих слів (*Афоризм*). 6. Талант ніколи не говорить трьох слів там, де досить двох (*Г. Ліхтенберг*). 7. Одного неточного, невдало сказаного або погано вимовленого слова досить, щоб зіпсувати враження (*А. Міцкевич*).

II. Узагальнивши думки, викладені у вправах 49 і 59, сформулюйте й запишіть 3-5 основних вимог до мовлення. Результати своєї роботи доведіть класові.

**60.** Розгляньте таблицю; пригадайте вивчене раніше. За таблицею підготуйте й виголосіть усне повідомлення на тему «*Написання НЕ з різними частинами мови*». Яким типом і стилем мовлення ви скористаєтеся? Узагальняйте матеріал; кожне теоретичне положення обґрунтуйте власними прикладами; зв'язно, логічно, послідовно й переконливо викладайте матеріал.

### Написання *не* з різними частинами мови

*Не* пишеться


#### *разом*

- якщо без *не* слово не вживається (*не* – префікс);
- у префіксі *недо-*;
- якщо слово з *не* можна замінити синонімом;
- з дієприкметниками, що не є присудками і не мають пояснювальних слів


#### *окремо*

- якщо *не* – частка;
- з дієприкметником у ролі присудка;
- за наявності пояснювальних слів


 **61.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

 **I.** Відредагуйте і запишіть речення, замінивши неточно вжиті слова. Поясніть свої дії.

1. З вікон її квартири відкривався чудовий вигляд на Дніпро. 2. Не дивлячись на брак досвіду, юнак упорався з роботою. 3. Співробітник не прийшов на роботу завдяки хворобі. 4. Під вершником був вродливий темно-коричневий кінь.

 **II.** Відредагуйте і запишіть речення, перебудовуючи неточно вжиті синтаксичні конструкції.

1. Розглядаючи вітрину, мою увагу привернула відеокамера. 2. Мені було приємно, дізнавшись про твої успіхи. 3. Одержавши есемеску, вона була відразу ж прочитана. 4. Подзвонивши в двері, ніхто не відчинив. 5. Пасажир поставив валізу на підлогу, яку ніс із собою. 6. Опинившись на порозі квартири, на нього чекав сюрприз. 7. Жінка пішла відчиняти двері, але, зробивши кілька кроків, двері відчинилися самі.

 **62.** До Дня вчителя складіть і запишіть вітальну промову улюбленій вчительці. Виголосіть промову в день свята.

## Синтаксис. Пунктуація

Вивчені мовні засоби (звуки, слово і його частини, частини мови) – це матеріал, з якого будуємо речення, щоб передати думку, інформацію.


*Як будувати речення і якими бувають речення?*

Вивчаючи синтаксичні одиниці, зрозумієте, як важливо й корисно навчитися правильно, точно, доцільно й виразно формулювати свої думки. Використовуючи у мовленнєвій практиці речення різних типів, ви збагачуватимете свій запас синтаксичних одиниць, удосконалюватимете пунктуаційну грамотність.



### § 6. СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

*Усе моє, все зветься Україна  
(Ліна Костенко)*

 Назвіть розділи науки про мову. Що вивчають синтаксис, пунктуація? Що ви вже знаєте про синтаксичні засоби української мови? Сформулюйте важливість теми уроку. Звірте свої знання з теоретичним матеріалом.

Розділ науки про мову, який вивчає будову, значення й функціонування синтаксичних одиниць, називається **синтаксисом**. Основні одиниці синтаксису – словосполучення, речення, текст. Вивчення синтаксису розвиває мовлення, тому що дає змогу правильно будувати речення, добирати найвиразніші види словосполучень і речень, які є найбільш доцільними й у певній ситуації.

**Пунктуація** – це система правил уживання розділових знаків. Розділові знаки допомагають точно і зрозуміло висловити свої думки й почуття.

**63.** І. Перегляньте світлини. Які українські куточки на них зображено? Що вам відомо про унікальні місця України? У яких вам вдалося побувати? Прочитайте й перекажіть текст, визначте його тему.



Озеро Синевир



Біосферний заповідник  
«Асканія-Нова»



Тунель кохання  
в Клевані на Волині

Про те, що Україна влітку вражає розмаїттям зеленого кольору, іноземці зауважували не раз. Дехто дивується українській природі, зазначаючи, що навіть в центрі столиці України, у Києві, співають птахи...

Дійсно, коли летиш над територією України, мимоволі виникає запитання: а яка ж її природа, чи є особливості, національні парки й заповідники, які можна було б відвідати любителям природи? Сподіваємося переконати вас, що природа України унікальна й неповторна... (з журналу).

II. З'ясуйте уживання розділових знаків у реченнях тексту. Чи всі розділові знаки ви можете пояснити? Перепишіть перше речення. Підкресліть у ньому головні й другорядні члени речення.

III. Закінчіть текст, наведіть приклад неповторного куточка природи й опишіть його.



64. Розгляньте світлину. Що на ній зображено? Завдячуючи цим маркам, багато людей під час листування отримали можливість мимоволі ознайомитися з при-

родною спадщиною України. Отже, є надія, що вони не лише милуватимуться красою природи, зображеної на марках, а й обов'язково відвідають ці унікальні місця. Напишіть коротенький лист, поділіться враженнями про відвідане нове мальовниче місце України або про місце, в якому хотілося б побувати. Яку марку ви хотіли б надіслати разом із листом? Звідки й кому?

65. I. Складіть речення зі слів.

1. Українська, багатьох, в, оспівана, літературних, природа, творах.
2. Безупинно, України, природу, говорити, про, можна.
3. Лише, для, природу, себе, наставника, вибирайте, одного, –.

II. Чим відрізняються набори слів від синтаксичних одиниць: словосполучень, речень, текстів?

66. Пригадайте, що вам відомо про синтаксис і пунктуацію; закінchte речення.

1. Знання синтаксису й значення синтаксичних одиниць є основою для формування умінь ... .
2. Людині, яка пише, пунктуація допомагає... , а людині, що читає – ... .
3. Основними синтаксичними одиницями є ... .

67. I. Прочитайте виразно вірш Василя Симоненка. Назвіть речення, що виражає основну думку поезії.

Верби й тополі, діброви й гаї,  
 Стежка між нивами плідними,  
 Гордо я вас називаю – «мої»,  
 Щиро вважаю вас рідними.  
 Ваша краса, ваша врода **нерушена**,  
 Ваше **буяння**, сади,  
 Владно ввійшли в моє серце зворушене  
 Та й залишилися в нім назавжди.  
 Вам воно звітне у кожнім ударі,  
 Та пробачайте за правду мені,  
 Мабуть, якби народився в Сахарі,  
 То полюбив би степи **піщані**.  
 Так би їх пестив руками і мріями,  
 Так і ступити без них би не міг,  
 Так би із ними ділився надіями,  
 Мов наречену, беріг.  
 Рідні, не будьте за правду **озлоблені**,  
 Тим ви для мене миліші од всіх,  
 Тим дорогі, що ви потом **покроплені**  
 Прадідів бідних моїх.  
 Тому між нами **кохання** і щирість,  
 Спільне і щастя й жалі,  
 Я ж разом з вами підвівся і виріс  
 Із однієї землі.



► **Бесіда:**


1. Які думки утврджуює автор?
2. Які цінності у центрі уваги поета?
3. Сформулюйте своїми словами, до чого закликає В. Симоненко?
4. Поясніть, що означають слова і словосполучення «владно ввійшли в моє серце зворушене», «не будьте за правду озлоблені», «підвівся і виріс із однієї землі».

III. Поясніть правопис виділених слів. Скільки у вірші речень? Перепишіть перші два речення. Випишіть приклади 5-6-ти словосполучень.

**68. I.** Прочитайте текст й усно перекажіть його. Що ви дізналися нового, а що було вам уже відоме? Яка тема поєднує речення тексту за змістом? Складіть і запишіть власне речення на цю тему.

1. Борислав зараз – це невеличке місто у Львівській області, де щороку видобувають 4% української нафти. Мало хто знає, що близько 100 років тому цей показник сягав колосальних 5%, але вже світового видобутку. 2. У 1985 році степовий заповідник «Асканія-Нова» занесено до Всесвітньої мережі біосферних заповідників Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» 3. Озеро Світязь – найбільше та найглибше озеро природного походження в Україні. Світязь чимось схожий на море, у вітряну погоду хвилі тут сягають півтораметрової висоти (*з журналу*).

II. Перепишіть речення. Усно проаналізуйте їх: простими чи складними вони є, чим ускладнені, які за метою висловлювання. Підкресліть головні й другорядні члени речення.

 **69.** Зізнайтесь: ви любите мандрувати? Якщо так – об'єднайтеся в групи для підготовки спільного туристичного проекту. Визначтеся з маршрутом своєї подорожі, розробіть і запишіть план вашої мандрівки. Речення чи словосполучення ви використали у плані?




*Збагачуємо словник:*  
плідний, унікальний, кольорова гама, Програма ЮНЕСКО, Світязь,  
Синевир


 **70.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

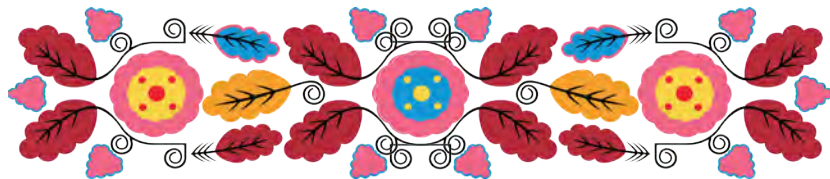
**I.** Розгляньте світлину на початку параграфа, прочитайте текст. Розкажіть, які емоції він у вас викликав. Перепишіть перший абзац тексту, ставлячи за потреби пропущені літери й розділові знаки.

Як багато у світі пр..красних романтичних місць створених природою! Емоції, які переповнюють наші серця й душі від побаченої пишноти краси непередбачуван..ості унікальності природних шедеврів їх неможливо передати словами. Вони назавжди залишають..ся в нашій пам..яті спонукають до пошуку подібних місць. Щоразу переконаємося що природа – найкращий творець і дизайнер!

У селищі Клевані Рівненської області знаходиться романтичне місце під назвою «Тунель кохання», яке відоме і за межами України. Це унікальний куточок, де гілки густих дерев уздовж залізничного полотна утворили природну стіну. Їх верхівки переплелися між собою, утворивши барвистий природний тунель. Атмосфера його казковості навіває бажання неспішно прогулятися тут, узявшись за руки, й зізнатися в найсокровеннішому почутті *(за М. Мельниченко)*.

 **II.** Знайдіть у мережі Інтернет інформацію про унікальні місця України (наприклад, сайт <http://ridna.ua/konkursy/ozero-svityaz/>). На основі матеріалу підготуйте й напишіть розповідь про озеро Світязь чи опис його. Можете вибрати за бажанням інше природне місце України, яке ви бачили і яке вам найбільше до вподоби. Назва розповіді може бути така: «Краще раз побачити, ніж сто разів почути».

 *Підбийте підсумки уроку. Поставте собі оцінку й обґрунтуйте її. Якщо результати нижчі за очікувані, з'ясуйте причину. Пам'ятайте, що за результати власної навчальної діяльності передусім відповідаєте ви.*





## ОПИС МІСЦЕВОСТІ.

### § 7. СТИСЛИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ З ОПИСОМ МІСЦЕВОСТІ

*Краси не зміряти у світі*



**71.** Чим відрізняються пейзаж і опис місцевості? Пригадайте художні твори з описом місцевості. З якою метою описують місцевість у художніх творах? Які життєві ситуації потребують опису місцевості? Яка роль спостережливості в умінні описувати місцевість?



**72.** І. Прослухайте уривки; уявіть живі картини природи в кольорах. Визначте тип і стиль мовлення. Встановіть адресата і мету висловлення.

1. Прочани\* виїхали з-за гори. Перед ними так і заблищало, так і замиготіло, так і замережило церквами, хрестами, горами і будинками.

Святий город сявав. Сонце ще не піднялося високо; і церкви, і хорони, і пишні сади, і вузькі зміїсті вулички, і гори крутоярі з зеленими схилами, і все, що вгледіло око в Києві, – усе горіло, мов парча золототкана (за П. Кулішем).

2. Сонце стояло вже низенько над самим Богуславом. Внизу, по долині, вилася Рось по зелених луках, як синя стрічка по зеленій сукні. З-за

Росі тяглися ряди гір, вкритих густим лісом. Далеко проти сонця видно було високий шпиль – горб із монастирем зверху, а під горбом шумів по камінні шум; вода біліла проти сонця, як сніг; бризки в шумовинні блищали, як бите скло.

На взгір'ї видно було Богуслав, засипаний золотим тихим світлом сонця (*І. Нечуй-Левицький*).

3. Недалеко від Константинополя, серед голубих просторів, мов табун сірих чайок, що летіли через море, але стомились і сіли спочити, лежить дев'ять островів. Ще з давнини їх названо Принцевими островами.

Чудові здалеку ці острови – з жовтими червоногарячими скелями, що круто обриваються над голубими водами моря, із золотоверхими церквами й монастирями, з садами, рядами високих кипарисів, тихими затоками (*за С. Скляренком*).

II. До якого виду опису належать тексти?



Чим відзначається цей різновид опису?

**Опис місцевості складається з опису місця й опису розташованих на ньому об'єктів.**

Опис місцевості може бути науковим, діловим і художнім.



**73.** Складіть і розіграйте два варіанти діалогів. Якою буде мета вашого висловлювання у кожному випадку, який стиль ви виберете і як це позначиться на доборі мовних засобів?

I. Приїжджий запитує вас, як дістатися до конкретного будинку/готелю/крамниці (виберіть відомі вам обом вулицю й будівлю). Поясніть якомога лаконічніше і зрозуміліше, щоб ваш співрозмовник міг з мінімальною кількістю навідних запитань легко й безпомилково відшукати потрібний об'єкт.

II. Ваш друг розпитує про район, куди ви нещодавно переїхали. Опишіть район свого нового місця проживання, звернувши увагу на його принади й переваги.

**74.** I. Пригадайте ваші враження під час поїздки у потязі, коли ви дивитесь у вікно. Чи не нагадують вони вам відчуття, про які йдеться у поданих уривках? Прочитайте їх «ланцюжком», додержуючись прискороного темпу й перелічувальної інтонації в другому і третьому текстах. Знайдіть у текстах опис місцевості.

1. Юнак їхав назад. Знову перед ним мелькали зелені поля, сиві від нічної роси, але тільки вони втікали не в той бік, що раніше, а в протилежний... (*Л. Андрєєв*).

2. Ще швидше побігли назад ліхтарі, телеграфні стовпи, дерева, вагони, білизна на мотузках. В обличчя глянув веселий степ. Потяглися озера в зелених очеретах, світлі річки, знову широкий степ, знову зелені очерети, гори, каміння, пісок... (*А. Невєров*).

3. Вершник проскочив міст, минув сільраду. Чорними стрічками стікали назад тини, хліви, тріпнули, мов крильця метелика, чиїсь віконниці, мелькнули тополі, верби, акації.

Вирвались у поле. Розкручуючись, замерехтів назустріч м'який сувій дороги. Вже видно луги, потовченим склом блищить Ташань, по луках бродять чиїсь коні, по травах стеляться дими... (за Григорієм Тютюнником).

4. Експрес летів у тумани, одкидаючи верстви\*, обганяючи гони\*. Потяг ішов з надзвичайною швидкістю. Вагони пролітали повз оселі. Мчали озера, ліси, одлітали стовпи.

Сердюк дивився у вікно, повз котре з тяжким посвистом летіла осіння ніч. Експрес пролетів уже декілька нічних станцій і, розрізаючи осінній туман порожнього степу, поспішав до вузлового пункту. Експрес підходив до світлофора. Метнулися в тумані білим світлом люкси, будівлі, і потяг підлетів до перону (за Миколою Хвильовим).

II. Які слова і вирази підтверджують, що позиція спостерігача рухома? Де він знаходиться?



75. Розкажіть один одному про одну зі своїх поїздок. Введіть у розповідь опис вражень від руху автомобіля (маршрутки), катера/пароплава, вагона/потяга,... Де у вашій розповіді буде знаходитися спостерігач: на тротуарі чи в автомобілі, на березі чи на плавзасобі?

76. I. Чи доводилося вам розповідати про якусь подію стисло, користуватися стислим переказом? Розкажіть, коли і за яких обставин.

II. Пригадайте, які є способи стиснення тексту, що дають змогу скоротити його до декількох речень і навіть одного речення. Який зі способів – узагальнення чи виключення окремих елементів – ви застосуєте до тексту, призначеного для стислого переказу з описом місцевості (вправа 77).

77. I. Прочитайте текст, за яким ви писатимете стислий переказ; знайдіть у ньому опис місцевості. Визначте тип і стиль мовлення.

II. Розгляньте фотоілюстрацію на с. 35. Чи відбиває вона зміст тексту? Стисло опишіть картинку кількома реченнями.

### ОСІННЯ КАЗКА

Машини мчали з гір, наче в казку.

Стояло сухе осіннє надвечір'я. Барвисті ліси на схилах гір не гасли під скісним промінням вечірнього сонця, а розжеврювалися ще яскравіше, ніж удень.

Шура Ясногорська стоїть у кузові, тримаючись руками за кабінку, і сміється пробігаючим золотим лісам.

Вся земля – в шерхитливій багряності. Трансільванська осінь палахкотить ясними пожарами. На самій вершині гори бовваніють\* руїни **стародавнього** замку. Обабіч по схилах гір **розсипалися** отари кіз та овець.

Машини вибралися на високий перевал. Ясні, охоплені багрянцем гори стояли до самого небокраю – далекого, синього, чистого.

Гляньте! – показала Шура на гостру сопку, що здіймалася вдалині, вилискуючи голим камінням вершини, а нижче була вся огорнута **жовтогарячим** лісом. – Зовсім золота!

А попереду відкривалися **небачені** досі краєвиди.

Колона машин саме спускалась в рівнини. Назустріч котились широкі, як море, степи, губились у вечорових туманах.

Шура обернулась. Сідало сонце. Ребристі хмари вповдовж обрію розжеврилися, стояли, мов золоті гори. Слалися одна за одною непорушними ясними кряжами. А між ними чистими золотими пасмами купалося сонце в палаючій розкоші. Затопило рум'яним слявом весь простір навкруги себе, охопило **півнеба** стожарами\*.

Тимчасом на заході сонце невтомно зводило свої величезні сяючі будови, ставило із золотих хмар золоті міста з вежами, соборами, кучерявими садами. І все те світилося **зсередини**. Весь час немов розжеврювалося.

– Ви бачите – місто в хмарах! – схвильовано гукнув Маковей. – Дивіться, яке воно золоте! Розкинулось у хмарах палацами, баштами, садами... А між ними – хвилі, хвилі... Пливають, перевертаються, летять...

Видовище захопило всіх. Хоча з'ясувалося, що кожен бачить у тих химерних будовах своє.

Сонце вже заходило, і гори **востаннє** засвітилися легким ажурним золотом, немов були зіткані з багрянистих ніжних суцвіть. Полиск оголених скель, барвисті яруси лісів, гірські виселки з вузькими й високими, як тереми, дерев'яними будинками, – все поєднувалось у картину, що вражала своєю казковою **мальовничістю**.

Чисте небо не налягало на гори, а, навпаки, своєю високою легкою синявою довершувало, гармонійно доповнювало їх. Було таке враження, що все небо, всю його невагому сферичну голубиць тримають на собі оті гірські вершини, оті далекі сопки, розкидані по небокраю, взолочені яскравим багрянцем осені.

Шура впивалася тією красою.

Надвечір силуети гір стали малопомітними на блакитному тлі небосхилу. За ними заходило сонце, пускаючи високо пишні рум'яні стріли по хмарах. І ті стріли, здавалось, вказували дорогу.

Сонце сховалося за гори, в долинах уже **стелилися** тіні, а далекі золоті сопки, облиті сонцем, все ще горіли й горіли, як вічні *(за Олесем Гончаром)*.

### III. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. До якого виду опису належить текст?
  2. З якої позиції описується місцевість? Спостерігач переміщується чи залишається на тому самому місці? Випишіть слова і вирази, які це підтверджують.
  3. Як залежно від місцезнаходження спостерігача змінюється розмір, вигляд, колір і освітленість описуваних об'єктів, їх кількість, як це впливає на ваше враження?
  4. Що привертає увагу в описі?
  5. Перегляньте опис і знайдіть у ньому характерні ознаки стилю. Які художні засоби використовує автор для опису місцевості? Випишіть найвиразніші.
  6. Яким настроєм перейнятий опис?
  7. Чи містить опис авторську оцінку? Передайте своє враження від опису.
  8. Зробіть звуковий запис слів *розжеврювалися, нижче*. Поясніть правопис виділених слів.
  9. Перечитайте текст і складіть до нього план.
  10. Напишіть стислий переказ тексту за планом.
- 78.** Закінchte написання переказу. Поясніть, що втратив і чого набув текст при стислому переказуванні.
- 79.** Зберіть матеріал до твору-опису місцевості в на одну із тем, запропонованих у вправі 114. Скористайтеся планом і пам'яткою на с. 55.



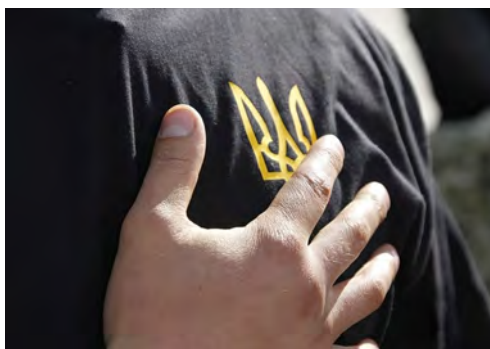
## Словосполучення й речення



### § 8. СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ, ЙОГО БУДОВА. ВИДИ ЗВ'ЯЗКУ В СЛОВОСПОЛУЧЕННІ

*Найгарівніша, як перлина, в моїм серці вона єдина  
Це моя Україна!*

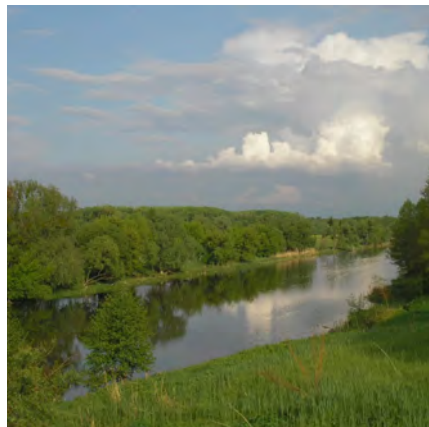
*(Ю. Рибчинський)*



Для чого ми вивчаємо словосполучення? Яке значення їх у мовленні?  
Відповісти на ці запитання допоможе виконання запропонованих завдань.

**80. І.** Розгляньте світлини, прочитайте вірш Миколи Вінграновського. Яке враження вони залишили, який настрій у вас викликали? Усно опишіть свій улюблений куточок природи України. Зіставте зміст поезії зі змістом власного опису. Як вдалося вам передати любов до рідної землі?

Сама собою річка ця тече,  
Маленька річечка, вузьенька, як долоня.  
Ця річечка Дніпра тихенька **синя доня**,  
Маленька **донечка без імені** іще.  
Вона **тече в городі** в нас під кленом,  
І наша хата пахне їй борщем.  
Цвіте над нею **небо здоровенне**  
Солодкими хмарами з дощем.  
Ця річечка тече для клена і для мене,  
Ї ї тоді я бачу, коли сплю.  
**Я річечку** оцю в городі в нас під кленом,  
Як тата й маму і як мед, **люблю**.





II. Як ви розумієте смисл виділених словосполучень? Випишіть їх, позначте в кожному головне й залежне слова. Чим словосполучення відрізняються від слів, речень?



81. I. Об'єднайтеся у групи. Ознайомтеся з теоретичним матеріалом. Підготуйте запитання учасникам інших груп для бліц-опитування, щоб виявити, як вони за своїли теорію.

### Міркуйте!



Подібно до слова, словосполучення виконує номінативну функцію, слово називає предмети, дії, їх ознаки; **на відміну від слова**, за допомогою словосполучення уточнюється поняття, виражене окремим словом. Порівняйте: *вода і джерельна вода, писати і писати твір*. Перші назви є назвами предмета, дії, а другі, утворюючи словосполучення, дають їм розлогіше, більш конкретне й точне визначення.

### Зверніть увагу!

Слова, пов'язуючись між собою, можуть утворювати:

- форми слова** (*біля школи, буду читати, більш віддалений*);
- сполучення слів із **сурядним зв'язком** (*йти і співати, ліс і поле, високе та густе*);
- сполучення слів із **підрядним зв'язком** (*синє небо, виблискує краплями*);
- або **речення** (*Сонце зійшло. Повіяв вітер*).

Серед сполучень слів із підрядним зв'язком виділяються словосполучення і фразеологізми. **Словосполучення** позначає поширене поняття, а **речення виражає думку**. Це найістотніші ознаки, якими вони відрізняються.



II. Групова робота. *Типова ситуація*: невимушена бесіда з незнайомою людиною. Співрозмовник задав тему розмови – «...у кожного є місця, де він – як удома». Підтримайте розмову, по черзі розповідаючи уявному співрозмовникові про ті місця, де ви почуваетесь, як удома, де вам комфортно.

82. I. Прочитайте крилаті вислови. Які з них мають форму словосполучень, а які мають ознаки речень?

Канути в Лету. Спочивати на лаврах. Не можна двічі ввійти в ту саму річку. Ганнібалова клятва. Спинись, хвилино! Тисяча й одна ніч. Прийшов, побачив, переміг.



II. Поясніть смисл кожного з крилатих висловів. Із будь-якими двома складіть і запишіть речення.

**83. I.** Прочитайте текст, визначте його тему, стиль мовлення. Що нового ви дізналися? Поставте кілька запитань до тексту і дайте на них відповіді. Випишіть 5-8 словосполучень. Позначте змістовий і граматичний зв'язки між головним та залежним словами. Перевірте себе, прочитавши відомості про словосполучення.

### СТЕПОВЕ ДИВО

Далеко у степах Таврії знаходиться дивовижна місцина. Колишня пустельна рівнина стала оазою дикої природи серед оброблених пшеничних полів. Це місце називається Асканія-Нова. Це унікальний біосферний заповідник, який залишився згадкою про те, якими були степи України.

Саме від першого власника місцина отримала таку назву. Молодому дворянину Фрідріху Фальц-Фейну спало на гадку влаштувати у цій суворій і неродючій місцевості куточок дикої природи.

Коли юнакові виповнилося сімнадцять, за успішно складені іспити в гімназії батько виділив йому трохи землі для створення екзотичного зоопарку. Згодом, коли спадкоємцеві відійшли всі володіння батька, він створив цілий заповідник, єдиний в українському степу, землі якого ніколи не торкався плуг. Сюди привозили тварин і рослини з різних континентів. Кого тут тільки не побачиш: коні Пржевальського, сайгаки, страуси, зебри й багато інших. Тут досі мандрують стада незвичних для Європи тварин, літають птахи, які більше ніде в Україні не зустрічаються, а під ногами вітер грається ковилою, збурює її сивими хвилями. Колись їх топтали ще скіфські коні.

Зараз заповідник став одним із чудес України і згадкою про те, якими були Дикі Степи до того, як їх зорала рука людини, а таку кількість екзотичних видів тварин і рослин навряд чи ще десь зустрінеш.

На території Асканії збереглися скіфські кургани, їх спокій охороняють древні кам'яні ідоли-баби. Якщо хочеш відчути атмосферу справді Дикого Поля, кращого місця не знайти (за П. Бондаром).

**II.** Прочитайте й вивчіть поданий нижче теоретичний матеріал. Випишіть із тексту виділені словосполучення в дві колонки: у першу – утворені на основі підрядного зв'язку, в другу – сурядного.

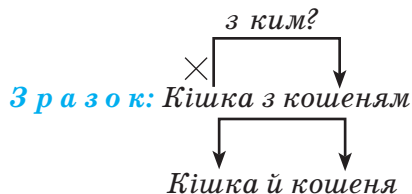
**Словосполучення** – це синтаксична одиниця, яка складається з двох і більше повнозначних слів, об'єднаних за значенням і граматично на основі підрядного синтаксичного зв'язку (*мальовничі куточки, приховувати таємниці, краса краєвидів*) або сурядного (*сьогодні й завжди, червоне і чорне*).

**III.** Складіть словосполучення з підрядним зв'язком, дібравши до поданих слів прикметники, які стосуються теми тексту «Степове диво». Запишіть ці словосполучення.

Степ, пасовище, унікальність, засновник, парк, курган.


84. I. Замініть словосполучення з підрядним зв'язком словосполученнями із сурядним зв'язком. Запишіть їх.

1. Батько з сином. 2. Доц з снігом. 3. Зошити з підручниками.



II. Складіть речення з поданими й утвореними словосполученнями. Запишіть їх і підкресліть граматичні основи. Зробіть висновок про граматичну сполучуваність слів.


*Зразок:* Мама з дитиною – мама й дитина. Мама з дитиною займались виготовленням аплікації. Мама з дитиною займалась виготовленням аплікації. Мама й дитина займались виготовленням аплікації.

 85. У вживанні словосполучень трапляється граматична несполучуваність компонентів. Виправте помилки граматичного характеру. Запишіть правильний варіант.

1. Пам'ятник письменника. 2. Лист на село. 3. По закінченню вистави.  
4. Нудьгуємо по вас. 5. Хворий грипом. 6. Вибач мене. 7. Згідно наказу.

86. Перевірте, чи будь-які слова можна з'єднувати одне з одним, будуючи словосполучення. З'ясуйте причини лексичної несполучуваності його компонентів.

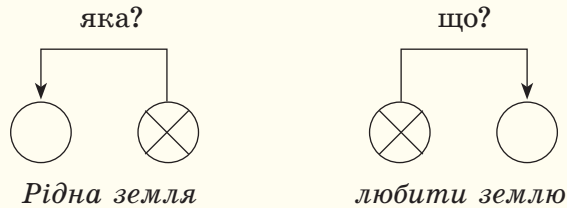
1. Жахливо смачна – дуже смачна; здійснили мрію – здійснили ремонт; страшений хуліган – страшений товариш.  
2. Красиве обличчя – складне обличчя; дякую за увагу – дякую за незручності; порода овець – порода дерев.  
3. Високий і блідий юнак; молодий, але сивий воїн; пірамідальні й зелені тополі; чекали дуже і з нетерпінням; найкраще й унікальне місце.

 87. I. Прочитайте речення, виправте помилки, пов'язані з неправильним уживанням словосполучень із сурядним зв'язком. Запишіть речення правильно.


1. Він любив ловити не лише рибу, а й відпочивати. 2. Хтось чи то кричить або говорить голосно. 3. Чинити розважливо й прагматично. 4. Пасажири не розступились, але зупинились. 5. Вона зайшла до нас з подругою і радістю. 6. Йому вдавалося однаково успішно долати труднощі в навчанні й заздирість до відмінників. 7. Люди й діти заповнили автобус.

II. Які помилки в словосполученнях із сурядним зв'язком пов'язані з будовою, які – зі значенням?

Словосполучення складаються з **головного** і **залежного** слів. Залежне слово пов'язується з головним за значенням і граматично або лише за значенням. Засобом граматичного зв'язку слугують закінчення залежного слова та порядок слів (*безхмарний день*, але: *День безхмарний.*), закінчення і прийменник (*підійти до річки*). Підрядний граматичний зв'язок у словосполученні позначається так:



**88.** Утворіть словосполучення, використовуючи одне зі слів, поданих у дужках. Запишіть їх. Позначте головні слова й засоби зв'язку.

**Зразок:** лікарняний одяг 

(Дружний, дружній) колектив, (дружний, дружній) візит, (уявлення, уява) про письменника, творча (уявлення, уява), (туристичний, туристський) довідник, (туристичний, туристський) маршрут, (об'єм, обсяг) циліндра, (об'єм, обсяг) знань.

**Міркуйте!** З наведених теоретичних відомостей можна зробити висновок, що словосполученнями **не можуть бути**:



- 1) повнозначне і службове слова;
- 2) граматична основа речення;
- 3) фразеологізм.

**89. I.** Прочитайте сполучення слів і розподіліть їх на три групи: 1) словосполучення; 2) крилаті вислови; 3) інші сполучення слів, які не належать до словосполучень.

Лежачого не б'ють, батьківська земля, з-під землі, товкти воду в ступі, земля замерзла, після дощукі в четвер; сонце зійшло; любити землю, найбільш підготовлений, буду чесним, давай поїдемо, перед будинком, несіть же.

**II.** З'ясуйте значення фразеологізмів. З двома з них складіть і запишіть речення.



**90. I.** Прочитайте словосполучення, доберіть правильні відповідники й запишіть.

1. Учатися на рідній мові.
2. Із-за помилки.
3. З великою охотою.
4. Сподіватися кращих часів
5. У двох кроках.
6. Приносити шкоду.



**91.** I. Уявіть, що у вас загубилося кошеня. Вам потрібно написати оголошення, щоб знайти його. Який із двох варіантів оголошень ви виберете?

1-й варіант. Загубилося кошеня. Просим повернути за вказаною адресою.

2-й варіант. Сьогодні в нашому дворі рано-вранці загубилося двомісячне персидське кошеня. Воно кульгає на ліву передню лапку. Дуже просимо повернути за точно зазначеною нижче адресою.

II. Яке оголошення свідчить про недостатню інформативність мовлення, а яке – про надлишкову? Напишіть свій варіант оголошення. Яка ознака гарного мовлення виявляється в умінні використовувати словосполучення?

**92.** Знайдіть у реченнях недоліки, усуньте їх і запишіть виправлені речення.

1. У колективі панують гарні відношення між людьми. 2. Ми займали гостей. 3. Кожна хвилина на рахунок! 4. Раптом відбулося несподіване.

**93.** Об'єднайтеся в дві команди і позмагайтеся в грі «Хто швидше й точніше?» З наведених і спільнокоренових до них слів утворіть варіанти словосполучень, добираючи прийменники. Запишіть словосполучення. Чим різняться вони між собою?

1. Їхати, велосипед. 2. Житній, колос. 3. Слухати, уважно. 4. Відпочивати, море. 4. Бігти, стежина. 5. Плигати, радість.

**94.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. Розгляньте репродукцію картини В. Орловського. Виразно прочитайте уривок з поезії «Дим» Лесі Українки. Який настрій він у вас викликав? Відшукайте поезію і прочитайте її повністю. Як змінився ваш настрій? Як ви розумієте виділені словосполучення? Випишіть з тексту 4–5 словосполучень. Позначте головне й залежне слова.



«Для нас у ріднім краю навіть дим  
солодкий та коханий...». Без упину  
Я думала собі оці слова,  
Простуючи в країну італійську.  
І мріялись мені далекі села:  
Дівчата йдуть співаючи з ланів,  
Клопочуться хазяйки невсипущі,  
Стрічаючи отару та черідку,  
Господарі вертаються з роботи,  
Не прискоряючи ходи, поважно,  
А нишком поглядають на димок,  
Що в'ється понад комином низеньким,  
І думають: «Оце ж воно й вечере...»

**\* II.** Напишіть твір-мініатюру на одну з тем: *«Лиш на Батьківщині солодкою стає проста вода»*, *«Ода Україні»*, *«Барви України»*. Можете розпочати так: Україна – країна різних ландшафтів: від гір до моря, від полонин до степів. Тому не дивно, що тут так багато дивовижних і різних парків. Нам є чим пишатися і є де насолодитися природою!

**↓** Проаналізуйте результати вашої роботи на уроці. Чи можна про вас сказати, що ви – людина, яка відповідає за результати навчальної діяльності?



## § 9. ВИДИ СЛОВСПОЛУЧЕНЬ ЗА СПОСОБАМИ ВИРАЖЕННЯ ГОЛОВНОГО СЛОВА

*Буває, часом сліпну од краси  
(Л. Костенко)*



Уявіть, що ви вперше почули твердження, що речення складається зі словосполучень. З'ясуйте, чи є твердження правильним.



**95.** I. Розгляньте світлини. Прочитайте вірш Олександра Олеся. Зверніть увагу на те, яка багата уява автора! Проаналізуйте речення тексту й доведіть свою думку. Чи бувають речення без словосполучень? Завдяки чому поєднання одних і тих самих слів в одному разі утворює словосполучення, а в іншому – речення?

Розцвіли дзвіночки-квіти.  
Ніжні дзвони із блакиті!..  
Сонце море сонця лле...  
Хтось у дзвони тихо б'є...  
Хтось у дзвони тихо дзвонить,  
Бог чи коник степовий, –  
Я не знаю: в травах тоне  
Той дзвонарик світовий.  
Я молюся небесам.

Віра в мене дужча криці, –  
Степ – один суцільний храм!  
Скрізь церкви, церкви, дзвіниці,  
Співи, дзвони, фіміам\*.  
Я молюсь. Душа моя  
Скрізь в повітрі розлилася...  
Степом, небом пройнялася.  
Світ в мені і в світі я.

II. Поясніть смисл останнього речення. Продовжте думку: «*Земля вас захистить – напоїть і нагодує, зігріє й порадує, зробить щасливими, але лише за однієї умови – щирої любові у відповідь*».

**96.** I. Прочитайте мовчки текст, доберіть до нього заголовки. Перегляньте ще раз перші два абзаци тексту. Сформулюйте одним реченням, про що йдеться в цій частині тексту.

Воістину, дивне – поруч. У спекотному серпні на деяких яблунях і грушах почали розпускатися квіти. Такі незвичайні природні явища породжують багато чуток і домислів: **про них говорять** як про мутації, або як про наслідок глобального потепління, або як про передвісників прийдешніх суспільно-політичних катаклізмів.

Фахівці з таким трактуванням рішуче не згодні. На їхню думку, цвітіння **фруктових дерев** наприкінці літа – явище хоч і рідкісне, але до дивоявлень і знамень стосунку не має. Річ у тім, що в цю пору зацвітають лише дворічні пагони, ті з них, що не **зацвіли навесні**.

Чи варто очікувати появи зав'язі й другого врожаю фруктів? Професійні садівники стверджують, що такі сподівання марні. Але якщо так трапиться й **нині квітучі** гілки раптом почнуть плодоносити – це буде справжнім феноменом, якого дотепер у наших краях не спостерігалось.

Дивлячись на яблуневе цвітіння в серпні, відчуваєш дотик справжнього дива. Втім, природа завжди дивна.

Саме життя – це головне із відомих у Всесвіті див (за В. Семеновим).

II. На основі спостережень за виділеними словосполученнями зробіть висновок, на які види поділяються словосполучення залежно від того, якою частиною мови виражене головне слово. Зіставте свої висновки з поданими теоретичними відомостями.

#### Основні види словосполучень

**іменні** (головне слово виражене іменником, прикметником, числівником, займенником): *опалий лист, відомий усім, четвертий справа, ми з вами*

**дієслівні** (головне слово – дієслово, дієприкметник, дієприслівник): *вивчати матеріал, змарнілий від спраги, заходячи до класу*

**прислівникові** (головне слово – прислівник): *неподалік від лісу, добре мені.*

97. I. Прочитайте виразно вірш Василя Симоненка, розгляньте світлину. Який настрій вони створюють? Зверніть увагу на силу слова автора, який вказує на питання, що потребують негайних дій від кожного з нас.

Люди – прекрасні.  
Земля – мов казка.  
Кращого сонця ніде нема.  
Загруз я по серце  
У землю в'язко.  
Вона мене цупко трима.  
І хочеться  
Бути дужим,  
І хочеться так любити,

Щоб навіть каміння байдуже  
Захотіло ожити  
І жити!  
Воскресайте, камінні душі,  
Розчиняйте серця і чоло,  
Щоб не сказали  
Про вас грядущі:  
– Їх на землі не було...





II. Чи є в тексті зразки всіх видів словосполучень? Випишіть із тексту по два приклади іменних і дієслівних словосполучень.

**98.** Складіть і запишіть словосполучення за такою схемою: «іменник + іменник», «числівник + іменник», «дієслово + прислівник», «дієприслівник + іменник», «прислівник + прислівник». Прийменники за потреби добирайте самостійно.

**99.** Порівняйте словосполучення і з'ясуйте, чи є різниця в їх значенні. Якщо є, то яка саме?

Красива дівчина – краса дівчини; допитливий хлопчик – допитливість хлопчика; вогке болото – сирість болота.

**100.** Виправте помилково складені словосполучення й запишіть їх правильно.

1. Під ранок.
2. Під редакцією академіка.
3. Рідко трапляється.
4. Один-на-один.
5. Подібним чином.
6. Називати по імені.


**101.** Згрупуйте слова в синонімічні ряди. З будь-якими п'ятьма утворіть і запишіть словосполучення.

1. Мальовничий, сприятливий, барвистий, особливий, винятковий, гарний, спеціальний, слухний, зручний, надзвичайний, придатний, підхожий. 2. Пейзаж, якість, злагожденість, риса, організованість, особливість, краєвид, лад, порядок, ознака, властивість, ландшафт, прикмета.

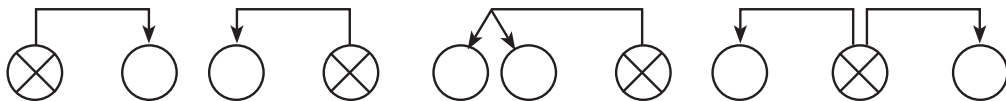
**102.** I. З'ясуйте й обґрунтуйте, які з наведених прикладів не є словосполученнями.

Переповнений враженнями, чудові розповіді, розгадати таємниці, про поїздку, незабутня подорож, долати перешкоди, природні шедеври, повз річку, поповнити свої знання, край дороги, далеко від домівки, за крок до, доторкнутися до краси, радісний від вражень, давай поїдемо, демонстрував із задоволенням, зіткнутися з таємницями, зайти ж, дари природи, гав ловити, природне різноманіття.

II. Випишіть словосполучення. Визначте тип кожного з них за головним словом.

 **103.** Об'єднайтеся в кілька груп. За дві хвилини запишіть якомога більшу кількість словосполучень на тему «*Мальовничі куточки України*». Визначте види дібраних словосполучень.

**104.** Доберіть і запишіть словосполучення, які відповідають таким моделям:



**105.** Випишіть словосполучення, з яких складається речення; зробіть їх усний синтаксичний розбір. Скористайтеся поданою послідовністю розбору.

Гуцульське село – це ряд панорам, ряд прекрасних картин, що міняються через кожні десять кроків. Підійди вище – і ти не пізнаєш краєвиду: і гори в інший вінок ізв'яжуться, і ріка інакше освітіться, і виступлять нові верхи (Г. Хоткевич).

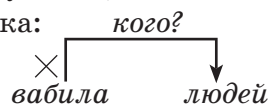
### Послідовність синтаксичного розбору словосполучення

1. Виділити словосполучення з речення.
2. Визначити головне й залежне слова, поставивши питання від головного до залежного.
3. З'ясувати вид словосполучення за належністю головного слова до певної частини мови (іменні, дієслівні, прислівникові).
4. Накреслити схему словосполучення.

*Чарівна природа товтрових країв вабила багатьох видатних людей (Г. Скарлато).*

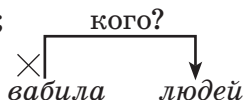
### Зразок усного розбору

*Вабила людей* – словосполучення, у якому головне слово – *вабила* (кого?), *людей* – залежне; це дієслівне словосполучення, бо головне слово виражене дієсловом. Схема словосполучення така:




## Зразок письмового розбору

*Вабила людей* – словосп., гол. сл.– *вабила* (кого?), *людей* – залеж.; дієсл. словосп.;


 **106.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку. Поділіть речення на словосполучення, випишіть їх, визначте тип кожного за головним словом.

Поламані дерева, забруднені водойми, знищені рідкісні види рослин і тварин... Що ж чекає на нас у майбутньому? Кому хочеться залишати у спадок нащадкам лише історію про «Чудову Зелену Планету»? Де всі ті прекрасні куточки природи? Є, звичайно є, але з кожним днем їх меншає... Чому не бережемо те, що маємо, чому нехтуємо власними обов'язками, хто нестиме відповідальність за шкоду, завдану світові...?! Де і в чому шукати корінь проблеми? (*З журналу*).

 **II.** Уявіть, що ви започатковуєте проект «Мальовнича карта України. Подорожуй і пізнавай!», який надає змогу представити інформацію для туристів про різноманітність національного життя, історію, культурну самобутність і визначні місця України. Реалізуйте свої ідеї, підготуйте до захисту власний проект.

Ви можете організувати роботу за такими пунктами:

1. Зібрати й систематизувати матеріал.
2. Запропонувати свій варіант карти.
3. Вибрати форму презентації й представити проект.
4. Організувати обговорення проекту.

Вірш Ліни Костенко може стати епіграфом до вашого проекту.

Буває, часом сліпну від краси.  
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, –  
оці степи, це небо, ці ліси,  
усе так гарно, чисто, незрадливо,  
усе як є – дорога, явори,  
усе моє, все зветься – Україна.  
Така краса, висока і нетлінна,  
що хоч спинись і з Богом говори.



Підсумуйте свою роботу на уроці. Визначте, що нового ви засвоїли, а що лише згадали, повторили. Порівняйте свої досягнення з досягненнями інших учнів. Яка роль словосполучень у нашому мовленні?



## § 10. ТВІР-ОПИС МІСЦЕВОСТІ НА ОСНОВІ ВЛАСНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ

### *Місто на мальовничих пагорбах*



**107.** I. Прочитайте текст, уявляючи себе в цьому пейзажі; визначте тип і стиль мовлення. Доберіть заголовок.

Сонце щедро пригрівало. Велетенським сліпучим сяєвом залило міжгір'я Бистрої, повило сріблястою голубінню далекі гори, що на овиді\* зливалися з небом і танули лагідними лініями.

Хто не задивлявся на Згарицю-Пригарицю? Нею милувався простуючий пішки, чудувався вершник, приклавши долоню дашком до очей...

Хати зі схилу здавалися малими. Немало їх біліло новими дахами, лише де-не-де вони ховалися під старими стріхами. Бляшаною банею над селом розсілася церква, мов приплющувала оселі до землі. Та хатки не корилися їй, розбіглися по схилу, ховалися за гребенями гір, зникали на галявинах між чагарів і хащ.

Вулиця з Хуста стелилася поміж кущами й деревами.

На схил долинав шум Бистрої, що на кам'янистих грядках біліла, на заводях зеленіла й сріблилася. Непосидюча красуня розплітала срібло

кіс на грядках, легко мчала в долину між стрімкими скелястими берегами, перестрибувала через брили, полохливо виривалася з обіймів холодних ущелин.

Від півночі повитий лісом, в підніжжі облямований річкою, закосичений терном, червоною калиною і глодом, осередок по веснах хизувався садом, врунився нивкою озимого жита, влітку білів смугами картоплі в цвіту і котив пахучу габу густої гречки. Довкола розливалися цілі плеса польового цвіту, а по схилах буйно рожевів іван-чай.

Коли на Згариці-Пригариці квітував льон, здавалося, що з верховинського неба на осередок падала ніжна блакить. Коли розкривалися маки і повівав вітер, здаля ввижалося, що тут мигтять вогники. Коли на грядках розквітали соняхи, на осередку немов світили маленькі сонця.

І все те вітало, вклонялося до перехожого, щойно опинявся він навпроти осередку, проводжало ласкаво, коли повертав голову, щоб глянути з-поміж кущів і дерев обіч шляху на Згарицю-Пригарицю (за І. Чендеєм).

## II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. Визначте комунікативну мету й адресата мовлення.
2. Що описано в тексті? Яку пору року вибрано для опису?
3. До якого типу описів належить текст? Що в тексті вказує на те, що це – опис місцевості?
4. З якої позиції описано місцевість?
5. Як описано місцевість – детально чи загалом (панорамно)? Які об'єкти виділяє автор?
6. Чи передано в тексті загальне враження від описуваного? Де його вміщено – на початку тексту чи в кінці? Як воно передано – окремим реченням чи абзацом?
7. Які художні засоби використовує письменник?
8. Стисло перекажіть зміст тексту.
9. Висловіть свої почуття і враження від опису й запишіть їх трьома реченнями.

### 108. Опишіть свою вулицю, відповідаючи на запитання.

1. На якій вулиці ви живете? Де вона знаходиться відносно центру?
2. Чим цікава ваша вулиця, чим вона вирізняється з-поміж інших?
3. Які адміністративні будівлі розміщено на вашій вулиці?
4. Наскільки озеленена ваша вулиця? Чи є на ній парки, сквери та інші місця для відпочинку? Як вони облаштовані?
5. Чим дорога вам рідна вулиця?



**109.** Нехай один із вас опише відоме обом місце (вулицю, площу, пам'ятник, Будинок культури, музей тощо), не називаючи його, розповідаючи тільки про те, що

знаходиться поблизу, поруч (зліва, справа, посередині, навпроти, позаду, навско-си і т. ін.), вживаючи відповідні прислівники. Співрозмовник повинен здогадатися, про яке місце йдеться. Йому дозволено ставити лише навідні запитання, наприклад: «Чи є поруч аптека?», «Чи є поблизу парк (метро, зупинка, бензозаправка, паркінг, магазин, житловий будинок, ...)?», «Ця будівля нова/стара?», «Скільки поверхів має?»).



**110.** I. Уявіть ситуацію. Один відомий художник, відвідавши ваше місто, вирішив відтворити його на картині. Як ви гадаєте, що привернуло основну увагу художника і стало сюжетом його картини?

II. Розгляньте принесені вашими однокласниками фотоілюстрації. Якби ви були художником, то який пейзаж вибрали б, на що звернули б особливу увагу? Розкажіть, якою могла б бути ваша картина.



**111.** I. Прочитайте текст, визначте його основну думку, мету створення, тип і стиль мовлення. Доберіть заголовок.

II. Проаналізуйте текст за запитаннями, поданими у вправі 107 (II).

Картина справді була чудова. З пагорба, мов з високої гори, праворуч було видно місто. Церкви підняли високо вгору свої круглі голови, сяяли у прозорому повітрі золотими банями. Зеленіли їх залізні покрівлі, мов травою вкриті, білили боки, мов з крейди вистругані. Поміж церквами хати, людські городи тонули в гущавині темно-зелених садків. Он і річка блищала, звиваючись змією по жовтому пісочку і пускаючи легенький димок туману з себе. А через річку перекинувся міст – тонкий, візерунчастий, мов з волосіні\* виплетений.

А ліворуч від пагорба розіслався степ, рівний, як долоня, широкий і довгий – безкрай. Тонув у своїй незорості, у зеленій траві. Спершу аж темно-зелений, а чимдалі – блідіший, голубіший, поки не сходився з краєм блакитного неба, де, здавалось, він загнувся угору і пішов уже попід небом.

А на темно-синьому полі неба огненне коло сонця грає, прище світлом, стріляє довгим промінням, сипле непримітними іскорками жару.

Гарно усюди, красиво так – не надивився б, не намилиувався! (за Панасом Мирним).


**112.** Складіть план, доберіть робочі матеріали і підготуйте усне висловлення із поєднанням різних типів мовлення з елементами опису місцевості на одну з тем: «Що потрібно знати і вміти, щоб орієнтуватися в незнайомому місті (місці)», «Де краще жити: у місті чи в селі?».




**113.** Ви – редколегія журналу (придумайте йому назву). На обкладинку вирішено помістити типово український пейзаж. Вам передали флешку з кількома видовими фотографіями.

Розкрийте її (пейзаж знайдіть в Інтернеті). Кожен виберіть пейзаж, який найбільше до вподоби, і переконайте колег доєднатися до вашого вибору. Прийміть узгоджене обґрунтоване рішення і доведіть його класові.

 114. Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

 I. Запишіть усний твір-опис місцевості, над яким ви працювали на уроці, удосконаливши його зміст і мовне оформлення.

 II. Скориставшись поданою пам'яткою, підготуйте і складіть твір-опис місцевості на основі власних спостережень і вражень на одну з тем: *«Місто моєї мрії»*. *«Тут я народився/народилася»*. *«Минуле і сучасне нашого міста»*. *«Контрастні картини у моєму місті»*. *«Приїдьте в моє місто»*. *«Наше місто через 20 років»*. *«Вулиця, на якій я виріс/виросла»*. *«Моя вулиця в різні пори року»*. *«З висоти сьомого (дев'ятого...) поверху»*. *«Село на нашій Україні – неначе писанка село»* (Т. Шевченко). *«Моя Україна з висоти пташиного лету»*. *«Мандруючи Україною...»*.

### Як готуватися до твору-опису місцевості

1. Визначте задум твору.
2. Виберіть місце, вид на місцевість з якого ви будете описувати (звідки місцевість видається особливо привабливою).
3. Визначтеся, яким буде ваш опис – детальним чи загальним (панорама міста).
4. Виберіть об'єкти, які привертають увагу, визначте їх особливості.
5. Продумайте послідовність, у якій ви описуватимете об'єкти, а також віддаль (найдальші, ближчі, найближчі; зліва направо, зверху вниз чи навпаки).
6. Напишіть складний план твору, додержуючись композиційної будови опису місцевості: а) загальне враження; б) власне опис; в) особисте ставлення до описуваного.
7. Напишіть твір за планом.





## § 11. РЕЧЕННЯ ПРОСТІ Й СКЛАДНІ (ПОВТОРЕННЯ), ДВОСКЛАДНІ Й ОДНОСКЛАДНІ

*Земля не вибагає байдужості!  
Шлях оздоровлення довкілля й відновлення  
екологічної свідомості людей*

*Ти ж – цар природи!  
Ліси й луки – твої усі...  
Твої – озера і затоки,  
Твій край – далекий і близький.  
Та всі царі були жорстокі.  
А ти який?*

*Микола Сом*



Скажіть, чого ви очікуєте від уроку. Поставте для себе мету й досягніть її – так ви зможете орієнтувати себе на успіх. Поміркуймо разом: наскільки це важливо?

**115.** Прочитайте виразно епіграф до уроку. Український поет Василь Симоненко писав, що «світ – мереживо казкове». Погляньте на світлини, знайдіть підтвердження того, що навколо – дивовижний світ. А який світ довкола вас? Задумайтесь, як зберегти цю красу.

### Речення:

розповідні,  
питальні,  
спонукальні;

окличні,  
неокличні;

односкладні,  
двоскладні;

прості, складні

⊖ ⊕ (?)

**116. I.** Прочитайте текст. Що нового ви дізналися? Які висновки зробили? Перекажіть і запишіть текст довільно.

Відомий історик Д. Яворницький узагальнює природний потенціал водної артерії, говорячи про могутність, повноводність, багатство Дніпра з його розкішними зеленими долинами, лісами, плавнями, повними всякого птаства, звірини. Згадки про цю річку знаходимо в джерелах давньогрецького історика Геродота, який писав, що Борисфен зі скіфських рік після Дунаю – найбільша й найбагатша поживними продуктами з-поміж усіх річок, крім єгипетського Нілу.



До XIX ст. екосистема Дніпра розглядалася з позиції її транспортних можливостей. У часи сов'єцької влади радикально змінилося ставлення до природи, а саме: природа – не храм, а майстерня, і людина в ній господар. Це дало поштовх велетенським перетворенням у докiллі. Було прийнято рішення про будівництво Дніпровської ГЕС, для чого створювалося Дніпровське водосховище. Головна мета будівництва була така: прохід без перевантаження суден, одержання дешевої електроенергії та можливість істотно збільшити площу зрошуваних земель.

У стислі терміни запланованої мети досягли, але ніхто не врахував негативних наслідків будівництва. Це, зокрема, втрати від знищення такої перлини природи як дніпровські пороги та недосліджених історичних пам'яток скіфсько-козацького часу. Не взято до уваги, що замулення водосховища призведе до перетворення річки на водойму озерно-болотного типу.

Будівництво гідроелектростанцій начебто дозволило одержати дешеву й екологічно чисту електроенергію. Насправді ж утримання каскаду Дніпровських ГЕС коштує країні у 6-30 разів більше, ніж вартість енергії, що на них виробляється. Отож не така вже й дешева наша гідроенергетика!

*У Дніпрі зовсім зникло чимало видів типових річкових риб, зокрема білуга, осетер та оселедець, лосось, річковий вугор, а також катастрофічно зменшилась чисельність стерляді, головня, жереха, линка. Їх місце зайняли озерні лящ, щука, сом, короп, плітка, окунь. Останніми роками побільшало товстолобика та білого амуру.*

Все це – наслідок цвітіння води, знищення природних нерестилищ, загибелі малька в гідроагрегатах ГЕС, коливання рівня води протягом доби, її забруднення й неефективності штучного риборозведення.

Чим швидше усвідомимо необхідність повернення екосистеми Дніпра в природний стан, тим надійніше забезпечимо умови для нинішніх і майбутніх поколінь, розбудови сталого розвитку (за А. Шапарем).

**II. За допомогою відомостей в рамці пригадайте, що ви знаєте про речення. Проаналізуйте виділені речення. Зіставте свій аналіз з наведеними теоретичними відомостями.**

**Речення** – це граматично й зі смислового боку організована одиниця мови, яка складається з одного або кількох слів і виражає відносно закінчену думку: *Славутич. Борисфен. Данапріс... Багато було імен у ріки. Голубий пруг Дніпра тягнеться на дві тисячі двісті вісімдесят п'ять кілометрів, що майже дорівнює відстані від Києва до Парижа, а площа її розгалуженого басейну не набагато менша, ніж територія самої Франції (О. Ємченко).*

**Речення** завжди інтонаційно оформлене і є одиницею спілкування.

**Просте речення** має лише одну граматичну основу.

**Складним** називається речення, у якому його частини, що мають будову простих речень, об'єднані в одне ціле за змістом та інтонацією.

### III. Укажіть у наведених відомостях нові поняття.

**117.** Поділіть текст на речення; запишіть та обґрунтуйте ваш поділ. Чим речення відрізняється від словосполучення?

Приходять у ліс із сокирою і вибирають найкрасивішу, найажурнішу, перед тим як зрубати, струшують із неї сніг, щоб роздивитись її в незайманій чарівності, поводяться з нею дуже обережно, щоб зберегти кожну гілочку, кожну голочку, а якби побачили інші ялинки, що роблять із нею потім, вони, мабуть, померли б од заздрощів, у найскромніших оселях її намагаються вбрати якнайрозкішніше, якнайгарніше, а коли на ялинці спалахують вогники, то її просто неможливо змалювати, у такі хвилини хто не замилується, дивлячись на неї, але минають свята, і ту ялинку, яка ще вчора саяла, якою захоплювалися, зачаровувалися, тепер волочать по землі, немовби якусь велику грішницю, будьте обережні, ялинки, ховайте свою вроду... для добрих людей! (за В. Земляком).

**118.** Прочитайте речення. Перепишіть їх; визначте, які з них односкладні, а які двоскладні.

1. Не збагну. Чи наснилось мені, а може, насправді... Наче в траві пірнаю, наче в травах тону... А на поміч не кличу (В. Марочкін). 2. Щастя – це бути з природою, бачити її, розмовляти з нею (Л. Толстой). 3. Куди ти ділась, річенько? Воскресни! У берегів потріскались уста (Л. Костенко). 4. Цілюще срібло, блакить глибока, вода жива, землі моєї дивні соки (Ф. Спектор). 5. Вирубка лісу в Україні давно вже випереджає розміри його приросту (М. Чабанівський).

**Двоскладними** називаються речення, у яких наявні обидва головні члени – підмет і присудок – із залежними від них словами чи без них. Наприклад: Я хочу на озеро Світязь, в туман таємничих лісів (Л. Костенко).

**Односкладними** називаються речення з одним головним членом: Літо. Починає благословлятися на світ (Г. Косинка).


**?** **119.** Перепишіть, добираючи з дужок необхідне за смыслом слово.

1. Випускники й навіть дорослі плутають рецензію з відгуком або (нотацією, анотацією). 2. Михайликові довелося вислухати довгу й нудну (нотацію, анотацію) за задиркуватість та пиху (З. Тулуб). 3. Кава – приємний тонізуючий (ароматизований, ароматний) напій. 4. Шоколад був (ароматизований, ароматний) горіхами.

 **120.** I. Прочитайте речення і словосполучення. Відредагуйте їх і запишіть.

1. Футболіст наніс удар по воротах. 2. Оливкове масло. 3. Його задум потерпів крах. 4. Приносити неприємності. 5. Учитель дав добро щодо наміру учнів відвідати історичний музей. 6. Він працює в ритм пісні, яку виводить в залежності від настрою. 7. Два учні відсутні по хворобі.

II. Дайте узагальнену характеристику наведених речень.

 **121.** Уявіть, що вам зроблено нетактовне зауваження приятеля: *Мене дратує твоє занадто дбайливе ставлення до природи, тоді як м'ясо чи рибу ти вживаєш щодня.*

Дотримуючись норм літературної вимови і керуючись правилами культури спілкування, складіть в розіграйте діалог, який відтворив би цю ситуацію спілкування.

**122.** I. Прочитайте «Двоколірний вірш» С. Павленко. Чому він має таку назву?

Коли де-небудь квітку бачу,  
«Зірви!» – кричить мені, аж плаче.  
Повз деревце іду зелене,  
«Зламай!» – схиляється до мене.  
В гніздечку пташку стріну в гаї,  
«Зжени», – мерщій мене благає.  
«Забий!» – цвіркун сюркоче в просі.  
Е ні, негарний вірш такий.  
Хай ліпше буде – навпаки!  
Коли де бачу квітки очі,  
«Люби!» – вона мені шепоче.  
Повз деревце іду зелене,  
«Привіт», – схиляється до мене.  
В гніздечку пташку стріну в гаї,  
Питає пташка: «Як ся маєш?»  
«Спочинь», – з болота жаба просить.  
«Всміхнись», – цвіркун сюркоче в просі.  
Який же світ кругом чудовий!  
Додому йду в добрі й любові.

II. Пригадайте, якими бувають речення за метою висловлення й емоційним забарвленням. Визначте види вжитих у вірші речень.

**123.** I. Прочитайте речення, накресліть схеми їх. На які групи можна розподілити ці речення? Обґрунтуйте свою думку.

Кінець літа. Дозріли яблука, сливи, груші. Час від часу вони зриваються й падають у траву. Тиша. Спека. Пахнуть зів'ялі трави.

**124.** Назви яких видів речень повинні міститися замість знаків питання? Доберіть і запишіть власні приклади кожного виду речень.



**125.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.


**I.** Прочитайте висловлювання й визначте тему, яка їх об'єднує. Запам'ятайте ті, що найбільше сподобалися. Схарактеризуйте наведені речення.

1. Можна ходити рідною землею, а можна топтати її (*В. Захарченко*).
2. Твої онуки тут гулятимуть навкруг, хай пройдуть і твоїм щасливим слідом. Хай їх ласкає ліс, хай їх голубить луг, збережені навек дбайливим дідом! (*В. Бичко*).
3. Ще назва є, а річки вже немає, усохли верби, вижовкли рови, і дика качка тоскно обминає рудиментарні залишки багви (*Л. Костенко*).
4. Лише зрозумівши природу, людина зрозуміє саму себе (*Р. Едберг*).
5. Ми зв'язані з усім живим у природі (*А. Швейцер*).

**II.** Підготуйте проект «*Тиждень екології*». Підготуйте для школярів 5 класу вашої школи тренінг-навчання «Від чистої душі до чистої води». Висловіть ваше ставлення до цієї глобальної проблеми, що в ньому порушується. Заплануйте проведення акцій з очищення берегів річки, ставків, організуйте роботу екологічних патрулів, юних екожурналістів, фотокореспондентів. Зафільмуйте роботу учасників акції.

**↓** Проаналізуйте свою роботу на уроці. Чого ви навчилися? Що пригадали? Які знання та вміння сприяли засвоєнню нових знань? Чи достатньо активні ви були на уроці?

## Просте речення. Двоскладні речення Головні й другорядні члени речення

 Опрацювавши розділ, ви зрозумієте, чому підмет і присудок – головні члени речення, його смислове ядро; з'ясуєте, чи другорядні члени речення такі вже й другорядні за значенням і роллю; вмітимете розрізняти головні й другорядні члени речення; навчитесь вільніше й зрозуміліше висловлювати думки за допомогою різновиражених підметів і присудків, збагатите й урізноманітните своє мовлення яскравою палітрою другорядних членів речення та інших засобів мови...



### § 12. ПІДМЕТ І ПРИСУДОК

#### Велика ріка нашого народу



 126. I. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку.

#### ЛЕГЕНДА ПРО ДНІПРОВУ ВОДУ

Слаутич, Борисфен, Узу, Данапріс... Багато імен було у ріки, голубий пруг\* якої тягнеться на дві тисячі двісті вісімдесят п'ять кілометрів. Це приблизна відстань від Києва до Парижа. А площа розгалуженого басейну ріки не набагато менша, ніж територія самої Франції.

Одна з легенд розповідає про давноминулі події. Після перемоги над печенігами великий князь Святослав повертався до Києва. Їхав поло-

гим лівим берегом. На зустріч із князем виходило населення й уклінно вітало відважного витязя. Кожен вважав за честь подарувати щось своєму оборонцеві. Хто – щит і меч власної роботи, хто – шмат домотканого полотна, хто – жбан із медом. А один сіромаха\*\* не мав нічого. Метнувся він до Славутича, набрав у пригорщі води й підніс князеві: «Чим багаті, тим і раді. Прийми, князю! Це вода Дніпрова».

Суворий князь зворушено дивився на це незвичайне підношення. Опам'ятавшись, він звелів слугам принести золоту чашу, щоб прийняти безцінний дар. «Вода Дніпрова – священна! За неї ми на брані\*\* голову покладемо», – сказав він.

Відтоді золотий кубок із дніпровською водою стояв у княжому теремі на найпочеснішому місці.

**Численні торговельні шляхи багатьох країн Європи й Арабського Сходу споконвіку єднає повноводий Славутич.** Його верхів'я наближались до північних земель, пониззя сусідило з Азією. Ліві його притоки виходили до Волги й Дону, а праві сягали Вісли й Німану. Вже самі географічні координати Дніпра зумовили його важливе комунікаційне значення на так званому шляху «із варяг у греки» (за О. Ємченком).

**II. 1. Який подарунок і чому найбільше вразив князя Святослава?**

**2. Якою була подальша доля незвичайного подарунка?**

**III. Поясніть правопис слів *на зустріч (із князем), священна, верхів'я*. Зробіть звуковий запис слова *населення*. Розберіть за будовою слово *безцінний*.**

**IV. Випишіть із тексту виділені речення, підкресліть головні члени.**

**127. Використовуючи подані відомості, пригадайте, які члени речення є головними, що вони означають.**

**Члени речення** поділяються на головні й другорядні.

Головні члени речення – підмет і присудок.

**Підмет** – це головний член речення, що означає предмет (особу, явище), про який ідеться в реченні, і відповідає на питання *хто? що? Робота не припинялась. Купалися в сонці ластівки (з тв. Олеся Гончара).*

Підмет – незалежний член речення, від якого граматично залежить присудок.

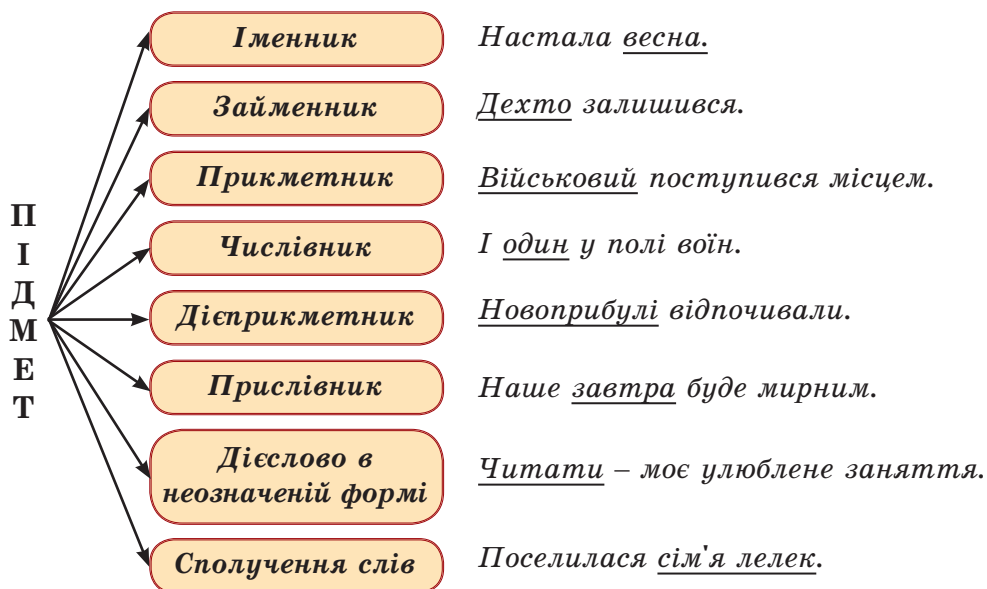
**Присудок** – це головний член речення, який означає те, що говориться про підмет (предмет, особу, явище), і відповідає на питання *що робить підмет? що з ним робиться? який він є? хто він такий?: Хлопці замовкли (Григорій Тютюнник). Молодь (яка ?) рішучіша за нас (Олесь Гончар).*

Підмет і присудок складають **граматичну основу речення**.

Речення, в якому є обидва головні члени, називається **двоскладним**.

**128.** Розгляньте подану схему. Які зі способів були вам відомі, а з якими ви маєте справу вперше? Узагальнивши здобуті знання, розкажіть про способи вираження підмета в реченні.


### Способи вираження підмета



Підмет, виражений іменником, інколи поширюється займенниками *сам, весь* і складає разом із ними один член речення: *Весь клас готувався до Дня вчителя. Нагороди воїнам вручив сам генерал.*

**129.** Прочитайте речення. Спишіть їх, підкреслюючи граматичну основу; поясніть способи вираження підмета й присудка.

1. Кияни люблять своє місто.
2. Знайомий привітався.
3. Вам хтось телефонував.
4. Двоє залишилися в будинку.
5. Обоє гарні, роботящі (*Н. Гаврилук*).
6. Решта проводжали гостей.
7. Присутні говорили про різне.
8. Піший кінному не товариш (*Нар. творчість*).
9. Сьогоднішнє перешумить (*В. Дрозд*).
10. Гурт хлопців підійшов до столу.
11. Ми з ними вирости разом (*Н. Гаврилук*).
12. Там було багато народу.
13. Кілька людей спізнилося.
14. Світився зорями Чумацький Шлях.

 **130.** Перечитайте речення, виписані вами з тексту вправі 126. Визначте, якою частиною мови виражено присудок. Як називається такий присудок?

 Які є види присудка?

**Присудок, виражений дієсловом у будь-якому способі – дійсному (теперішній, минулий, майбутній час), умовному, наказовому, виді (доконаному, недоконаному) або неозначеною формою дієслова, називається простим дієслівним присудком: Андрій замовк. Знімався інший фільм. Зупиніть машину (з тв. Р. Іваничука). Я запросив би колег на новосілля. Діти нехай сплять.** Простий присудок може бути виражений дієсловом *бути* в різних формах, а також фразеологізмом: Ми *розставили всі крапки над і*. Прості присудки можуть ускладнюватися частками, повторенням дієслів тощо.

**?** 131. Прочитайте речення, визначте в них граматичну основу. Доведіть, що присудки – прості дієслівні.

1. Зустрічний дощик прокрапав по склу автомобіля (*Олесь Гончар*).
2. У відпустку я поїхала б у Карпати. 3. Слухай, дивись, учись. Будь сьогоднішнім! (*М. Рильський*).

**?** 132. Уявіть ситуацію. Ви попросили свого товариша (свою подругу) щось для вас зробити (принести, купити, кудись зайти, щось комусь передати, сказати і т. ін.). Він (вона) телефонує і повідомляє, що ваше прохання виконане (не виконане).

Яка телефонна розмова відбудеться між вами, якщо ви:

- а) зраділи тому, що почули;
- б) здивувалися;
- в) засмутилися;
- г) образились на товариша (подругу)?

Розіграйте діалоги, в яких виразить різні почуття.

**?** 133. Прочитайте і спишіть речення, підкресліть граматичну основу. З'ясуйте, чим виражений присудок.

1. Він перекладач. 2. День зимовий короткий (*В. Козаченко*). 3. Грати в шахи – батькове улюблене заняття. 4. Справжня мудрість небагатослівна (*Нар. творчість*). 5. А Мар'ян слів на вітер не кидав (*М. Стельмах*).
6. Хай скаже Людмила. 7. Вулиця – моя, будинки – мої (*В. Маяковський*).
8. Ці огірки перші. 9. Вона була нівроку\* (*Василь Шевчук*). 10. А він же попередив вас заздалегідь.

**?** 134. І. Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

Спишіть речення, підкресліть граматичну основу. Поясніть способи вираження головних членів.

1. Кращий з учнів був нагороджений цінним подарунком. 2. Молодий із молодою підвелись (*О. Югов*). 3. Всі очікують (*С. Плачинда*). 4. Далеко од берега грає в морі табун веселих дельфінів (*М. Коцюбинський*). 5. На вишеньку біля порога прилетіла зграйка горобців (*О. Донченко*). 6. Під вечір вулиця люднішала (*Р. Іваничук*). 7. Шанобливо вклоняються їй зустрічні (*С. Плачинда*). 8. Яка чудова ніч! (*О. Сорока*).



II. Користуючись різними джерелами і взявши до уваги схему на с. 63, доберіть і запишіть приклади речень, де підмет був би виражений кожною з частин мови і словосполученням. Підкресліть граматичну основу.



Продовжіть і закінчте речення.

На уроці мені було цікаво... Мені було легко... Мені було непросто... Сьогодні мені вдалося...



## § 13. УЗГОДЖЕННЯ ГОЛОВНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ

*Бережімо минуле заради майбутнього*



135. I. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку.

### ТРИУМФ НАЦІОНАЛЬНОГО ВБРАННЯ

21 травня українці відзначають День вишиванки. Це свято, започатковане 2007 року, покликане зберегти споконвічні народні традиції.

Здавна вишиванка вважається символом і гордістю української культури. Вона зберігає ключові моменти історії, передає з покоління в покоління традиції наших предків, уособлює дух нації. До вишиванки українці ставилися як до святині. Вишита сорочка – потужний оберег.

Орнамент української вишиванки сягає коренями трипільської культури. Кожен регіон створив власну неповторну вишивку зі своїм оригі-

нальним набором і комбінацією\*\* кольорів. У старовинному мистецтві вишивки українці дійсно унікальна нація. У жодного народу немає подібного одягу: такий колоритний, національний, і водночас такий сучасний. Сьогодні масово носити вишиванки стало не тільки патріотично, а й модно, престижно\*. Це стильний одяг для людей, які знаються на моді. Багато світових дизайнерів, таких як Валентино, Дольче Габбана, Ніна Річі, Елі Саб та багато інших, прикрашають свій одяг українськими орнаментами й візерунками.

**Щороку 21 травня в національне вбрання вдягаються тисячі громадян. По всій Україні відбуваються святкові заходи.**

Чернівчани встановлюють рекорд Гіннеса за кількістю людей, одночасно вдягнутих у вишиванки. **У центрі Чернівців 680 людей у вишиванках утворюють живий герб України і тризуб розміром 200 квадратних метрів.**

У Сумах до Дня вишиванки прикрашають міську площу, розфарбовуючи тротуарну плитку традиційним для українського національного строю орнаментом. Червоно-чорний квітковий візерунок сягає півкілометра.

Організатори флешмобу\* «Вишиванка – твій генетичний код» – дарують новонародженим вишиваночки. Це вже стає традицією.

Долучаються до святкування й за кордоном. Поціновувачі українського національного вбрання (а це не тільки етнічні українці, а представники різних націй) збираються біля пам'ятників Тарасові Шевченку, посольств України, фотографуються, записують відеозвернення до українців з підтримкою і привітаннями.

Рясніє від різноцвіття вишиванок і Київ. **З кожним роком все більше його мешканців долучається до цього свята. Чимало людей привітно всміхається до вдягнутих у вишиванки. Захоплено розглядають візерунок... Багато магазинів робить знижки для покупців у вишиванках.**

Центр столиці спалахує різнобарв'ям. **Кілька тисяч киян виходять на Парад вишиванок.**

Яке враження?

Ми – красивий народ і у нас найкраще в світі національне вбрання!

Приходьте на Парад вишиванок – і переконайтеся самі (за Т. Панасюк; сайтом [sviti.com.ua/ukraine/41938](http://sviti.com.ua/ukraine/41938)).

**II. 1. Чим вирізняється День української вишиванки з-поміж інших свят?**

**2. Як українці відзначають свято національного вбрання?**

**3. Назвіть п'ять причин вдягнути вишиванку. Чи може вишиванка бути буденним одягом?**

**4. Розгляньте фотоілюстрацію, висловіть своє враження. Складіть за картинкою 2-3 простих речення.**

**III. Поясніть правопис слів *водночас, гордістю, червоно-чорний*. Зробіть звуковий запис слова *кількість*. Розберіть за будовою слово *здавна*.**

**136.** Випишіть із тексту вправи 135 виділені речення, підкресліть у них граматичну основу, з'ясуйте, чим виражено підмет. Зверніть увагу, як узгоджуються підмет із присудком.

**137.** Як правильно сказати: *минули* чи *минуло* два тижні? *Підійшли* чи *підійшло* двоє хлопців?

**1.** Якщо підмет виражений словосполученням (сполученням слів), то присудок вживається у множині: *Петро з Миколою дружать. Клені й каштани відсвічували бронзою (З. Тулуб).*

**137.** Прочитайте словосполучення, розкриваючи дужки і вживаючи іменники у потрібному числі й відмінку. Складіть і запишіть речення, використовуючи одержані сполучення слів у ролі підмета; підкресліть граматичну основу.

Батько з (мати), кілька (волонтер), команда (гравець), група (вболівальник), ніхто з (вони).

**2.** При підметі, вираженому кількісним числівником або поєднанням числівника з іменником, присудок вживається:

а) *в однині*, якщо увагу зосереджено на кількості: *На майданчику зібралось чоловік десять;*

б) *у множині*, якщо увагу зосереджено на дії: *Десять студентів закінчили університет з відзнакою. Ой, три шляхи широкії докупи зійшлися (Т. Шевченко).*

При числівниках, що закінчуються на *один*, присудок, як правило, вживається *в однині*: *Школу закінчив сімдесят один учень.*

**138.** Спишіть речення, розкриваючи дужки. Мотивуйте свій вибір форми присудка.

1. У сусідів (бути) дві дочки. 2. До уроку (залишитися) п'ять хвилин. 3. Четверо друзів (піти) на футбол. 4. Звідси до міста (бути) півтора кілометра. 5. Один із гостей (прилетіти) наступним рейсом. 6. До військової частини (прибути) двадцять один новобранець. 7. Сім відважних бійців ту команду (розуміти) серцем і душею (*Іван Ле*).

**3.** Якщо до складу підмета входять слова *багато, безліч, більша частина, чимало, мало, решта, маса* та ін., то присудок вживається *в однині*: *Більшість пасажирів дрімала.*

**139.** Спишіть речення, вибираючи з дужок потрібну форму присудка; поясніть свій вибір. Підкресліть граматичну основу.

1. Частина випускників академії (залишились, залишилась) працювати в Києві. 2. (Говорило, говорили) відразу кілька осіб. 3. Багато іно-

земних туристів (відвідують, відвідує) нашу країну. 4. На балконі (стояли, стояло) сім горщиків з квітами. 5. Решта містян (впорядковувало, впорядковували) сквер.



**140.** Ви їдете в поїзді далекого прямування. Ні ви, ні ваш сусід по купе не наважуетесь першими почати розмову. Придумайте початок розмови з незнайомою людиною і продовжіть діалог.

**4.** Якщо підмет виражений аббревіатурою, то присудок узгоджується з ним у тому ж роді й числі, що й основне слово в словосполученні, від якого утворено аббревіатуру: ООН (Організація Об'єднаних Націй) ухвалила рішення про миротворчу місію.

**141.** Запишіть речення, розкриваючи дужки й узгоджуючи виражений аббревіатурою підмет із присудком.

Європейський Союз учора (прийняти) рішення про приєднання нових членів.

**142.** Прочитайте речення, визначте в них граматичну основу. Пригадайте правило узгодження присудка з підметом, вираженим невідмінюваним іменником.

1. Святкове Осло (*місто*) сяяло вогнями. 2. Широко розлилась мальовнича Міссурі (*річка*). 3. У поштової скриньці лежала свіжа «Юманіте» (*газета*).



**143.** Прочитайте речення; знайдіть ускладнені форми присудка й назвіть спосіб ускладнення (повторення спільнокореневого слова, вживання частки, порівняльного сполучника). Простежте, яке нове значення вносять у присудок елементи, що його ускладнюють, і чи змінюється при цьому тип присудка.

1. Падав і падав перший сніг (*Л. Костенко*). 2. Ліс все густішав (*М. Коцюбинський*). 3. Усі ми дужі дружбою своєю (*В. Стефаник*). 4. Хлопчик ніби засмутився. Він наче задумався. 5. А я візьму та й пірну ще глибше. 6. Він як закричить!




**144.** Прочитайте речення. Ускладніть простий дієслівний присудок за допомогою різних засобів; поясніть, які смислові зміни при цьому відбудуться. Змінені речення запишіть.

**Зразок:** Я пішов у кіно. – Я пішов собі в кіно. Я пішов був у кіно. Я пішов таки в кіно. Піти-то в кіно я пішов!

1. Я допоможу вам. 2. Наш колишній сусід переселився і мешкає в новому мікрорайоні. 3. А він сказав правду! 4. Ми почекаємо, а потім будемо діяти. 5. Він прийде до нас у гості й усе розповість. 6. Ми пішли до лісу, та з півдороги повернулись.



**145.** Ви – в ресторані. Попросіть у офіціанта меню. Порадьтеся і замовте обід, використовуючи числівники й невідмінювані іменники в ролі підмета.

 146. Знайдіть помилки в узгодженні підмета й присудка і запишіть відредаговані речення.

1. Листя на деревах пожовкли. 2. Вікторія з сім'єю переїжджають до Києва. 3. Більшість журналістів поселилися в готелі. 4. Решта представників засобів масової інформації розмістилися в будинку навпроти. 5. ООН ухвалило важливе рішення. 6. Десятки зо два людей щось жваво обговорювало. 7. На засідання гуртка прийшло п'ятеро. Двоє чомусь не прийшло. 8. За столом сиділи кілька людей. 9. На столі стояло сулугуні\*. На блюді з зеленню лежало івасі. 10. УНІАН\* повідомив про успіхи чергової реформи.



*Продовжіть і закінчіть речення.*

*Тепер я знаю... Тепер я вмю... Тепер я упевнений/упевнена... Тепер я буду частіше... .*



## § 14. ТЕМАТИЧНІ ВИПИСКИ ЯК ЗАСІБ ЗАСВОЄННЯ ПОЧУТОГО І ПРОЧИТАНОГО

### *Унікальні явища природи*



147. Прочитайте текст і візьміть до уваги викладену в ньому інформацію.

«Світ надто великий. Власними очима ви побачите мізерно малу частку. Тому шукайте факти в книжках. Збирайте їх щоденно», – писав Володимир Обручов.

Щоб краще запам'ятати і засвоїти почуте й прочитане, необхідно володіти різними видами роботи з джерелами інформації, основними прийомami її здобування. Найпоширенішим видом роботи над навчальною, науковою літературою є **тематичні виписки**. Вони фіксують потрібні, важливі місця з підручника, книжки, журнальної статті, брошури, тексту. Зазвичай виписують окремі положення, факти, цифровий та інший ілюстративний матеріал. Виписки легко об'єднувати за однією темою, після того як прочитано кілька джерел.

Під час читання вам траплялися оригінальні думки, афоризми, цікаві факти і цифри, важливі, варті уваги відомості, які ви хотіли б зберегти в пам'яті. Їх можна використати в розмові з однолітками чи дорослими, щоб показати свою обізнаність, або в замітці до газети. Такі матеріали можна зберігати у вигляді тематичних виписок. У подальшому тематичні виписки знадобляться вам для підготовки виступу, доповіді\*, наукового повідомлення чи диспуту\*.

Працюючи з джерелами інформації, необхідно навчитися аналізувати текст, знаходити й відбирати потрібну інформацію, відтворювати її дослівно або викладати стисло, компактно, своїми словами.

Переваги дослівного запису полягають у достовірності й документальній точності. В такий спосіб доцільно занотовувати думки видатних людей, цифри, факти.

У разі дослівної фіксації виписки набувають вигляду цитат – дзеркально точного відтворення чиїхось слів. Такі записи оформлюються за правилами пунктуації при прямій мові з обов'язковим посиланням на джерело інформації в такій послідовності:

- |                                |                         |
|--------------------------------|-------------------------|
| 1) цитата;                     | 5) рік;                 |
| 2) прізвище й ініціали автора; | 6) місце видання;       |
| 3) назва твору;                | 7) розділ книги чи том; |
| 4) видавництво;                | 8) сторінка.            |

Якщо ж цитата вплітається у довільно викладену вами думку, то вона береться в лапки і починається з малої букви: *Працюючи над книжкою, варто мати на увазі слова С. Джонсона, який вважав, що «запам'ятовувати вміє той, хто вміє бути уважним». Американський учений Томас Едісон стверджував, що «геній – це на 99% виснажлива праця і на 1% – гра уяви».*

Записуючи інформацію своїми словами, слід відкинути зайву, надлишкову. В результаті її обсяг зменшується (*З посібника*).

**148.** Порівняйте вихідний і скорочений тексти. Чи збережено в другому тексті головну інформацію?

1. Дослідники довели, що на колір моря впливає кількість водоростей, а також мінеральних і глинистих часточок, розчинених у воді. Крім того, колір моря залежить від товщі води, у якій розсіюється й відбивається денне світло (*З посібника*).

2. Колір моря залежить від кількості водоростей і розчинених у ньому мінеральних і глинистих часточок та від освітленості води денним світлом.

Інформацію слід оцінювати за ступенем її новизни й важливості. **Нову інформацію і ту, що вже відома, фіксують по-різному. Найголовніші відомості фіксуються докладніше, менш важливі – у більш згорнутому вигляді. Потрібно вміти виділити основну інформацію і стисло викласти її своїми словами (розгорнути). Ви вже частково оволоділи цими вміннями, працюючи над стислим переказом.**

**149.** І. Прочитайте текст «ланцюжком». З'ясуйте, для якої категорії читачів призначено текст. Чи містить він цікаву для вас інформацію?

## КУЛЬОВА БЛИСКАВКА

З давніх-давен це унікальне явище природи привертає увагу багатьох учених. Є чимало свідчень про дивну поведінку кульової блискавки. Трапляються серед них як курйозні\*, так і трагічні випадки.

1845 року у Франції на одній із кухонь з'явилась вогняна куля. Вона ніби пливла у повітрі. Потім куля викотилась на подвір'я, де розгулювали свині. Одна свиня захотіла обнюхати дивну кулю. Цікавість коштувала тварині життя.

У 1936 році в Англії господар однієї ферми спостерігав, як розпечена куля під час грози спустилася з неба, перерізала телефонний дріт, підпалила віконну раму і зникла у діжці з водою. Вода відразу ж закипіла і продовжувала кипіти ще протягом кількох хвилин. Коли вона охолола, фермер намагався відшукати якісь залишки кулі, але нічого не знайшов.

Цей випадок зацікавив англійського фізика Чарльза Бойса. За уточненими даними, розпечена куля мала 10-15 см у діаметрі, а в діжці було 18-20 л води. Розрахунки показали: кількості енергії, виділеної небесним гостем, автомобілю вистачило б на кругосвітню подорож! А маса кулі не перевищувала одного грама!

Відомі випадки, коли вогняна куля проходила крізь стіни і зникала.

Була гроза. Жінка спала в будинку, двері й вікна якого були надійно зачинені. Від удару грому жінка прокинулася і, підійшовши до вікна, побачила в склі невеликий отвір. На підлозі вона знайшла кругле скельце з оплавленими краями.

Одного разу довелося зустрітися з кульовою блискавкою американським льотчиком. Вогняна куля проникла в кабіну пілотів, промчала по літаку і зникла у хвості.

### **Що ж являє собою кульова блискавка?**

Кульова блискавка не завжди має форму кулі. Іноді вона буває грушоподібною або видовженою. Розміри блискавки – від 10 до 20 см. Інколи вона досягає декількох метрів. Колір кульової блискавки – від сліпучо-білого до оранжево-червоного. Трапляються блакитні й зеленкуваті відтінки.

Кульова блискавка легша за повітря, тому вона «пливе» в ньому. Учені припускають, що температура такої кульки може становити декілька мільйонів градусів! Час її існування – від кількох секунд до декількох хвилин.

Побачивши неподалік себе кульову блискавку, ні в якому разі не тікайте. Найкраще завмерти на місці й почекати, доки небезпечна куля не обмине вас.

Попри певні успіхи в дослідженні кульової блискавки цей загадковий феномен\* природи до нашого часу залишається однією з нерозгаданих таємниць (із кн. «Цікаве. Дивовижне. Таємниче»).

II. Що вам було відомо про кульову блискавку, а про що ви дізналися з тексту? Які факти, пов'язані з кульовою блискавкою, видалися вам неймовірними?

**150.** Замініть сполучення слів із тексту «Кульова блискавка» одним-двома словами й запишіть.

**Зразок.** Фермер.

Господар однієї ферми; з давніх-давен; продовжувала кипіти; надійно зачинені (двері); невеликий отвір; завмерти на місці; ні в якому разі; унікальне явище; до нашого часу.

**151.** Прочитайте частково змінені запитання і дайте на них відповіді.

1. Що являє собою кульова блискавка? Якою є кульова блискавка?

2. Як поводить ся кульова блискавка? У чому виявляється дивна поведінка кульової блискавки?

3. Який випадок зацікавив фізика Чарльза Бойса? Що викликало інтерес у фізика Чарльза Бойса?

4. Що з'ясував англієць? Яке відкриття зробив учений?

5. Яка енергетична сила кульової блискавки? На що вистачило б енергії, яку виділяє кульова блискавка?

6. Чи може кульова блискавка проходити крізь стіни і скло? Звідки взявся оплавлений отвір у віконному склі?

7. Як слід поводитися під час появи кульової блискавки? Як уберегтися від кульової блискавки?

**152.** Прочитайте речення, звертаючи увагу на виділені слова і фрази. Яку інформацію вони містять – головну чи другорядну?

**Побачивши** неподалік себе кульову блискавку, ні в якому разі **не тікайте**. **Замріть** на місці і **почекайте**, доки небезпечна куля **не обмине** вас і **не зникне**.

**153.** Порівняйте оригінал і зразок тематичних виписок. Зробіть тематичні виписки з тексту «Кульова блискавка».

О р и г і н а л	Зразок тематичних виписок
Кульова блискавка не завжди має форму кулі. Іноді вона буває грушоподібною або видовженою.	Кульова блискавка. Форма – куля, грушоподібна, видовжена.

**154.** Запишіть дослівно 5 афоризмів із посиланням на автора і джерело інформації. Будьте готові пояснити їх смисл.





## § 15. СКЛАДЕНИЙ ІМЕННИЙ ПРИСУДОК

### Українці у світовій науці



Іван Пулюй



Ігор Сікорський



Йосип Тимченко

**155.** І. Прочитайте текст «ланцюжком», визначте його тему й основну думку.

#### УКРАЇНСЬКІ ВІНАХІДНИКИ

Погортайте історію світових винаходів. І вас охопить гордість за те, що значна частина їх – з України.

Один із перших винаходів українців – човен-чайка. Плавзасіб був збудований запорозькими козаками у XVI-XVII століттях. Човен міг опускатися під воду. Тому він став прабатьком сучасного підводного човна.

Значущим був винахід першого електричного трамвая, пущеного в Києві у 1892 році. Його розробником був Федір Пироцький.

Галичанин **Іван Пулюй** ще за 14 років до німця Рентгена сконструював трубку, яка стала прообразом сучасного рентгенапарата. Він першим у світі зробив рентгенівський знімок.

Всесвітньо відомий авіаконструктор киянин **Ігор Сікорський** є творцем\*\* першого вертольота. Машина піднялася в небо у 1939 році.

У 1932 році в Харкові було розроблено унікальну цифрову систему маркування листів, що дістала назву *поштовий індекс*.

Житомирянина **Сергія Корольова** вважають батьком\*\* космонавтики. Він був конструктором ракетно-космічної техніки, розробником ракетних літальних апаратів. Геніальний українець є творцем ракетного двигуна, що вивів на навколосезну орбіту перший у світі штучний супутник Землі.

Всесвітньо відомий учений **Євген Патон** розробив унікальні методи\* електрозварювання.


Харків'янин **Володимир Нікітін** спроектував найшвидший у світі автомобіль, який міг розвивати швидкість до 400 км/год.

Західних винахідників братів Лью'єр випередив українець **Йосип Тимченко**. Разом з **Миколою Любимовим** він розробив механізм дії першого кінескопа. У 1893 році в Одесі було показано перший фільм, знятий за його допомогою. Проте винахід не було запатентовано\*, як і у випадку з Іваном Пулюєм.

Уродженець Луганщини **Олексій Бахмутський** став творцем першого в світі вугільного комбайна.

Прообраз компакт-диска винайшов киянин **В'ячеслав Петров** наприкінці 60-х років минулого століття.

І це – лише частина винаходів наших геніальних співвітчизників, долучитися до яких у майбутньому можете і ви (*З різних джерел*).


 Запорізький	Запорізький
<i>прикм.</i> Який розташований або розселений у пониззі Дніпра за порогами: <b>Запорозька Січ, запорозький козак, запо-рожець, запорожці</b>	<i>прикм.</i> до Запоріжжя (міста): <b>За-порізька область; запоріжці</b> (жителі міста Запоріжжя); <b>запоріжці</b> (жителі міста Запоріжжя); <b>запо-ріжець, запоріжчанка</b>

II. 1. Випишіть і запам'ятайте назви винаходів, про які йдеться в тексті, та імена і прізвища їх авторів.

2. Які українські винаходи і чому змінили своїх власників?


3. Назвіть 2-3 винаходи українців, які ви вважаєте найважливішими; обґрунтуйте свою думку.

III. Поясніть правопис слів авіаконструктор, всесвітньо відомий, харків'янин. Зробіть звуковий запис слова уродженець. Розберіть за будовою слово навколоземну.

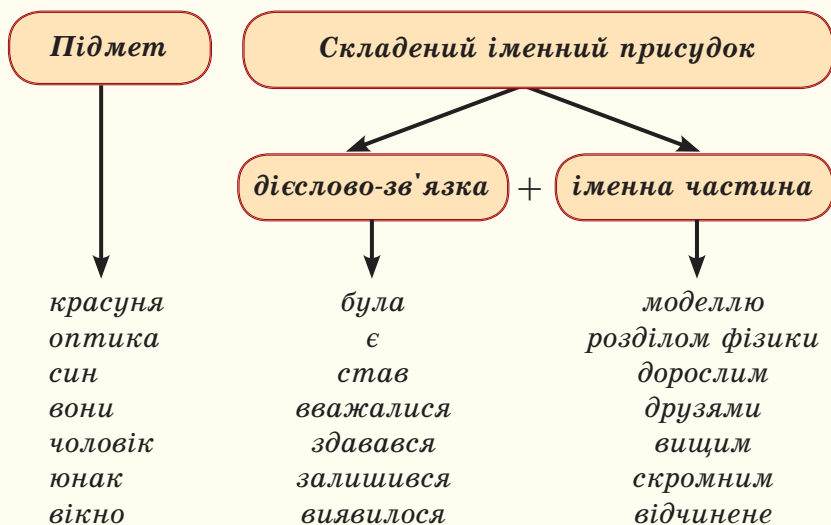
 156. I. Випишіть із тексту вправи 155 речення з підкресленими граматичними основами; з'ясуйте спосіб вираження присудка.

II. Прочитайте попарно речення у лівій і правій колонках, порівняйте способи вираження присудка. З'ясуйте, де присудок – простий дієслівний, а де граматичне значення присудка виражене дієсловом-зв'язкою, а лексичне – іменником.

<u>Сергій Корольов</u> – <u>конструктор</u> . <u>Він</u> – <u>засновник</u> космічної галузі.	<u>Сергій Корольов</u> <u>був конструктором</u> . <u>Він</u> <u>вважається засновником</u> космічної галузі.
--	---

 Як називається, з чого складається і що виражає присудок у реченнях, поданих справа?

Це складений іменний присудок. Він складається з дієслова-зв'язки, що виражає граматичне значення присудка, та іменної частини (іменника, прикметника та ін.), яка виражає його лексичне значення.



До іменної частини складеного присудка можуть входити сполучники **як, мов, немов, ніби**, які вносять у присудок значення порівняння: *Дім був як картинка. Літо ставало мов осінь.*

**157.** Прочитайте речення, визначте граматичну основу, а також вид присудка і спосіб його вираження.

1. Весь сад був у цвіту.
2. У дитинстві я був мрійником (*з тв. Олеся Гончара*).
3. Там ви будете в безпеці.
4. Вулиці були безлюдні (*М. Коцюбинський*).
5. Петро був третій за списком.
6. Ця кімната буде моя.
7. Рятувальники були насторожі.
8. Чоловік був високого зросту.
9. Дівчина була ні жива ні мертва.

**158. I.** Спишіть речення, підкресліть у них граматичну основу; визначте вид присудка.

1. Людина лишається людиною (*М. Стельмах*).
2. Дівчина була як сонце (*Марко Вовчок*).
3. Голос видався мені знайомим.
4. Наш будинок був другий від перехрестя.
5. Під'їзд виявився добре освітленим.
6. Глушков був видатним ученим.
7. Його приїзд став для мене сюрпризом.
8. Приземлення було вдалим (*Я. Дубинянська*).

**II.** Над присудком напишіть цифру, що відповідає частині мови, якою виражена іменна частина: іменником (1), прикметником (2), дієприкметником (3), числівником (4).

**159.** Визначте функцію виділених дієслів у реченнях: 1) простий дієслівний присудок; 2) дієслово-зв'язка у складеному іменному присудку.

**А.** 1. Була неділя (*І. Нечуй-Левицький*). 2. Небо було чисте, блакитне (*Олесь Гончар*). 3. Обід був уже готовий (*М. Коцюбинський*). 4. Влітку я був на морі.

**Б.** 1. Дні стали коротші. 2. Біля світлофора машини стали. 3. Розповідь стала ще цікавішою. 4. Куба стала дев'ятою космічною державою світу.

**В.** 1. Кава виявилася смачною. 2. Паспорт виявився в кишені піджака. 3. Нова модель літака очікувано виявилася досконалішою.

**160.** Доповніть і прочитайте речення, вставляючи на місці крапок дієслівні зв'язки складеного іменного присудка, які підходять за змістом. Запишіть за зразком.

**Зразок.** 1. Дорога була довгою. Дорога здавалася довгою. Дорога виявилася довгою.

1. Дорога ... довгою. 2. Кімната ... просторою. 3. Час ... пізній. 4. Лікар ... досвідченим фахівцем. 5. Забруднена вода ... непридатною для пиття. 6. Візит ... невдалим. 7. Згори будинки ... іграшковими. 8. Готель ... комфортабельним.



**161.** Ви дивилися цікавий серіал, у той час як ваш друг був зайнятий іншими справами. Перекажіть якомога стисліше сюжет серіалу і спробуйте переконати друга, що його варто переглянути. Якими типами мовлення ви скористаєтеся?

**162.** Перебудуйте і запишіть речення, замінюючи простий дієслівний присудок іменним із пасивним дієприкметником. Підкресліть граматичну основу.

**Зразок.** 1. Околиці були освітлені місяцем.

1. Місяць освітив околиці. 2. Художник проілюстрував книжку. 3. Сонце висушило калюжі.

**163.** Домисліть іменну частину присудка і запишіть речення.

**Зразок.** 1. Розмова була тривалою.

1. Розмова була ... . 2. Телебачення давно вже стало ... . 3. Незнайомець виявився ... . 4. Погода ставала дедалі ... .

**164.** Замініть прості дієслівні присудки складеними іменними і запишіть змінені речення, підкреслюючи граматичну основу.

**Зразок.** 1. Син став дорослим.


1. Син подорослішав. 2. Дощ посилювався. 3. Ми сердились на нього. 4. Одяг промок. 5. Грабіжник нервував.




**165.** Прочитайте речення, з'ясовуючи зміст виділених фразеологізмів. Замініть присудки синонімічними, перебудовані речення запишіть. Підкресліть граматичну основу, визначте вид присудка.


**Зразок.** 1. Чоловік був не в душі. – Чоловік був сердитий. – Чоловік сердився.

1. Чоловік був не в душі. 2. Нарешті він дав нам спокій. 3. Кремовий костюм їй до лиця. 4. Ця їжа мені не до смаку. 5. Я очам не повірив.

 166. Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. За матеріалами тексту вправи 155 складіть п'ять простих речень зі складеним іменним присудком, запишіть за зразком: 1. Українець Олексій Бахмутський став творцем вугільного комбайна.

 II. Напишіть твір-мініатюру на одну з тем: «Я став винахідником». «Мій найбільший успіх». «Моя найзаповітніша мрія». «Винахід, який стане в пригоді (принесе користь) багатьом людям».

 Чого ви навчилися на уроці? Чим здобуті знання й набуті навички будуть для вас корисними в житті? Про що хотілося б дізнатися більше?



## § 16. СКЛАДЕНИЙ ДІЄСЛІВНИЙ ПРИСУДОК

*Якими будуть книжки майбутнього*



 167. I. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку.

### БІБЛІОТЕКА В КИШЕНІ

Багато людей **любить читати** книги. Тож домашня бібліотека – не дивина.

Ми живемо в еру комп'ютерних технологій, тому прикметою часу стали електронні книжки. Читати їх можна з монітора стаціонарного

комп'ютера або з ноутбука. Втім, дедалі частіше в руках книголюбів можна побачити спеціальний переносний планшет, або «електронний книгочитач». Його екран нагадує\*\* білуватий лист паперу, на якому відтворюється текст за технологією так званого електронного чорнила.

До того ж майже всі електронні книжки **вміють... розмовляти**. Тобто, їх можна не тільки читати, а й слухати. Уже випускають планшети з кольоровими сенсорними екранами. Читач **може гортати** сторінки не натисканням кнопки, а рухом пальця по екрану.

В один такий планшет кишенькового розміру **здатна вміститися** ціла бібліотека. Це сотні й навіть тисячі текстів книжок! Яку хочеш, таку і читай або слухай. Зручно? Авжеж. З часом електронні планшети стануть набагато досконалішими та безпечнішими для зору.

Тим часом триває робота над удосконаленням варіантів електронної книги. Зараз на Заході дедалі популярнішими стають інтерактивні книжки. Це книги в електронному форматі. Користувачі гаджету iPad можуть закачувати їх прямо в пристрій з глобального інтернет-магазину amazon.com. Крім тексту, в таких книгах є інтерактивні кольорові ілюстрації та відповідний звуковий супровід. Книга сама читає, предмети й персонажі на картинках можуть рухатися і навіть розмовляти завдяки доторку до екранного пристрою.

І все ж електронна книга **неспроможна замінити** паперову. Хоча б тому, що традиційне добре ілюстроване видання високого ґатунку просто приємно тримати в руках, коли читаєш (*із журналу*).

### II. 1. Чим електронна книжка відрізняється від звичайної?


2. Що сказано в тексті про переваги електронної книги? Чи відчували ви їх на власному досвіді?

3. Розгляньте фотоілюстрацію. Розкажіть, як учні використовують електронну книжку на уроці.

4. Аргументовано підтримайте або спростуйте думку, висловлену в останньому абзаці.

III. Поясніть правопис слів **електронний, тримати, дедалі**. Зробіть звуковий запис слова **кишенькового**. Розберіть за будовою слово **завдяки**.

**168.** Випишіть із тексту вправи **167** складені дієслівні присудки (виділені) разом із підметами, до яких вони відносяться; проаналізуйте склад присудків.

 **169.** I. Прочитайте і порівняйте речення у правій і лівій колонках. Що спільного й відмінного у їх смислі й будові?

II. Чим виражені присудки? Котрі з них дають змогу передати більше смислових відтінків?

Люди читають книги.  
Електронні книжки розмовляють.  
Читач гортає сторінки рухом пальця.  
 У планшет вміщується ціла бібліотека.  
 Електронна книга не замінить паперову.

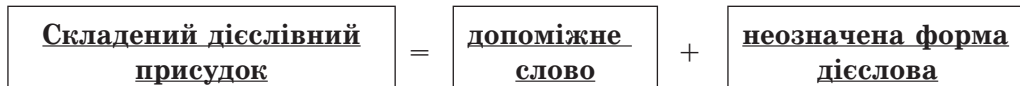
Люди люблять читати книги.  
Електронні книжки вміють розмовляти.  
Читач може гортати сторінки рухом пальця.  
 У планшет здатна вміститися ціла бібліотека.  
 Електронна книга неспроможна замінити паперову.

Дієслівний присудок може бути не тільки простим, а й складеним, і виражатися не одним, а двома і більше словами.

Складені присудки бувають двох видів – дієслівні та іменні.

Складений дієслівний присудок має дві частини. Перша – це допоміжне слово, що виражає граматичне значення присудка. Друга частина виражається неозначеною формою дієслова, що вказує на його основне лексичне значення: *Сонце почало припікати* (В. Стадниченко).

Схематично це виглядає так:



**Допоміжне слово в складеному дієслівному присудку може бути виражене різними частинами мови:**

дієсловом, що означає: а) початок, тривалість і кінець дії;	<i>починати, стати, знаходитися, продовжувати, переставати, кидати</i>
б) можливість, необхідність, бажаність дії;	<i>могти, вміти, хотіти, бажати, вирішувати, збиратися, намагатися, прагнути, готуватися, поспішати</i>
<b>прикметником</b>	<i>радий, готовий, ладен, згоден, повинен</i>
<b>дісприкметником</b>	<i>зобов'язаний, змушений, покликаний</i>
<b>прислівником</b>	<i>треба, необхідно, слід, можна</i>

**170.** Прочитайте речення кожної групи; з'ясуйте відмінності в їх будові та граматичному оформленні. Визначте види присудків. На що вказують допоміжні дієслова; які ще частини мови виконують роль допоміжних слів?

1. Диктор читає новини. Диктор закінчив читати новини. Диктор готовий читати новини.

2. Тато купив газету. Тато встиг купити газету. Тато пообіцяв купити газету.

3. Поїзд прибуває о восьмій вечора. Поїзд повинен прибути о восьмій вечора.

4. Ти принесла мені флешку? Ти не забула принести мені флешку? Ти збираєшся принести мені флешку?

5. Ви займаєтеся плаванням? Ви готові займатися плаванням? Ви продовжуєте займатися плаванням?

**171.** Вкажіть, у котрому з поданих речень дієслово є зв'язкою у складеному іменному присудку, а де – простим дієслівним присудком; обґрунтуйте свою думку. Випишіть речення зі складеним дієслівним присудком; підкресліть граматичну основу.

1. Я вірші став писать під вечір золотий (*В. Сосюра*). – Годинник став.

2. Раніше почало вставати сонце (*М. Коцюбинський*). – Почав танути сніг (*Петро Панч*). – Спортсмен почав тренування. – Наближаючись до станції, поїзд почав уповільнювати хід. 3. Брат збирається у відрадження. – Я збираюся відсвяткувати свій день народження з друзями.

**172.** Замініть прості дієслівні присудки складеними дієслівними й запишіть речення.

**Зразок.** 1. У травні почали цвісти тюльпани.

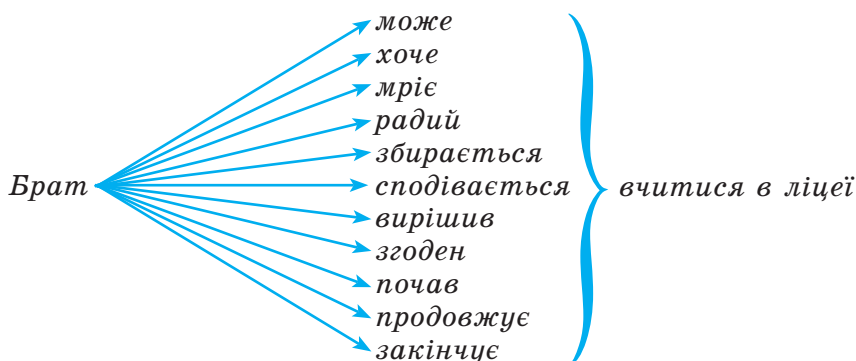
1. У травні розцвіли тюльпани. 2. У квітні відцвіли підсніжники й проліски. 3. Уже червень, а бузок усе ще цвіте. 4. Зіграв би я з тобою в шахи. 5. Сестра ніяк не знайде свій записник.



**173.** Ввічливо відмовте другові, який запрошує вас на день народження до свого однокласника, з яким ви незнайомі.

**174.** Замініть усно прості дієслівні присудки складеними дієслівними з різними допоміжними дієсловами (за зразком); з'ясуйте, який новий смисл вносить ця частина присудка (початок, продовження, кінець дії, її необхідність, можливість, бажаність чи небажаність).

**Зразок.** Брат вчиться в ліцеї.



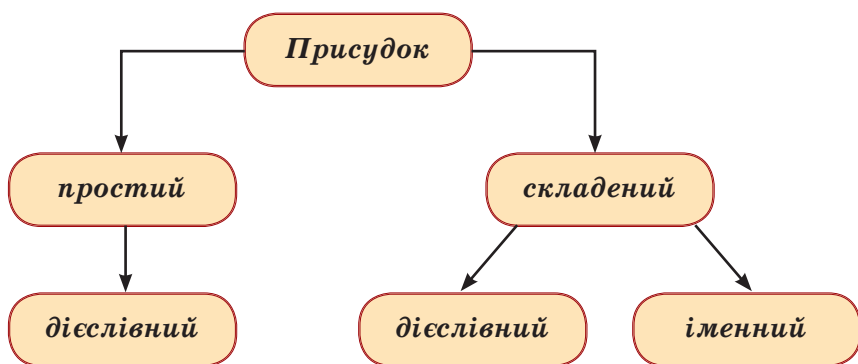


1. Брат вчиться в ліцеї. 2. Ми зустрінемося біля метро. 3. Я уникаю помилок. 4. Оксана прокидається рано.

**175.** Складіть і запишіть речення, використовуючи подані сполучення слів як присудки і визначаючи їх вид.

Сподівається зустріти, вирішили відпочити, повинен зрозуміти, радий допомогти, хоче влаштуватися, планують закінчити.

**176.** Розгляньте подану схему і розкажіть за нею про види присудків, ілюструючи свою розповідь власними прикладами. Що спільного й відмінного мають простий і складений дієслівні присудки?



*Всі озирнулися.*

*Я випив би кави.*

*Нумо купатися.*

*Почав накр-  
пати дощ.*

*Візит був вдали.*

**177.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. Прочитайте уривок, уявіть змальовану в ньому картину. Доберіть заголовок і запишіть текст, замінюючи виділені слова складеними дієслівними присудками; підкресліть їх разом із підметами.

Андрій Лисогор летів у складі делегації до Пхеньяна. У просторому ТУ-104 пасажирів зібралось не густо. По короткій зупинці літак увійшов у хмару і **йшов** так з годину. Потім він **вихопився** вгору, до сонця. Знову **довго летів** над сніжно-білими кучугуристими полями. Та ось, здригнувшись усім корпусом, літак знову стрімко **врізався** в хмари.

Пішли на посадку. Літак, м'яко торкнувшись колесами землі, нарешті приземлився (за В. Козаченком).

II. Напишіть невеликий твір на самостійно вибрану тему або на одну із запропонованих тем: «Пам'ятна поїздка», «Про що розповів телескоп». Намагайтеся використовувати у своєму висловленні всі відомі вам види присудків; підкресліть їх.

Що зі зробленого на уроці викликало позитивні емоції? Що вдалося найкраще? Що залишилося незрозумілим? Над чим варто іще попрацювати?



## § 17. ТИРЕ МІЖ ПІДМЕТОМ І ПРИСУДКОМ

### *Чому цінність дружби*



178. І. Прочитайте текст, відповідаючи на запитання по ходу читання. Зверніть увагу на інтонування виділених речень із тире між підметом і присудком (*підмет, виражений неозначеною формою дієслова, виділяється наголосом*).

#### «СКАЖИ МЕНІ, ХТО ТВІЙ ДРУГ...»

Давньогрецький філософ Арістотель говорив, що дружба є найнеобхіднішою для життя. З цим твердженням не можна не погодитись. Адже ніхто не побажає собі життя без друга, навіть маючи всі життєві блага.

Прикладів справжньої, безкорисливої, щирої дружби відомо немало.

Задумаймося, що ж таке дружба, звідки її притягальна сила. І чому, коли немає друга, так його бракує.

**Дружба – почуття добровільне, засноване на взаємній симпатії.** Воно передбачає взаєморозуміння, спільність поглядів, взаємодопомогу, відвертість, довір'я і благородство.

Дружба починається з чуйності, з уміння поставити себе на місце іншої людини. Інакше й бути не може: друзі живуть, впливаючи один на одного, і кожен прагне бути потрібним іншому.

Дружби не існує без мотивів.

**Яким мотивам ви надаєте перевагу?**

Юнацьку дружбу визначає насамперед мотив взаємодопомоги й вірності. «Друг допоможе», «Друг не зрадить», «Друг не обманить», – упевнений кожен.

**Наступний мотив – спільність поглядів, взаєморозуміння, співпереживання.** Друг – це людина, яка вас розуміє й об'єктивно оцінює ваші вчинки.

### *Що пов'язує вас із другом?*

Це насамперед спільна діяльність, належність до того самого колективу (частіше – до одного класу, рідше – до школи). Найімовірніше, і живете ви поруч, що полегшує регулярне спілкування.

Для дружніх стосунків важливо, схожі чи різні ви як особистості, що вас цікавить, хвилює, що зближує.

### *Що є основою дружби?*

Рівність і довір'я. Дружба – це взаємна підтримка і взаємоповага. Справжня дружба не терпить нещирості\*\* й догідливості.

### *Яким ти уявляєш друга?*

Чи можна уявити друга заздрисним? А зарозумілим\*? Або зловивим і самозакоханим? З поняттям дружби не поєднуються також жадібність і хвальковитість, пиха і зверхність, дріб'язковість\* і бездушність.

### *Чого чекають від друга?*

Найголовніше, чого чекає від друга більшість ваших ровесників, – це взаєморозуміння. Від друга чекають вірності. Йому довіряють, як самому собі. У друга шукають підтримки, допомоги у важку хвилину.

До друга ідуть із радістю. Він щиро порадіє разом із вами.

Друг зрозуміє й підтримає ваші найзаповітніші мрії, якими б сміливими вони не були.

### *У чому цінність дружби?*

Цінність юнацької дружби визначається тим, що вона одночасно є шкалою саморозкриття і шкалою розуміння іншої людини (за В. Пекелісом).

II. 1. Чи є у вас друг (подруга)? Як виникла ваша дружба?

2. На чому ґрунтуються ваші стосунки? Що дає вам дружба?

III. Поясніть правопис слів *довір'я*, *нещирості*, *заздрисним*. Зробіть звуковий запис слова *цінність*. Розберіть за будовою слово *безкорисливої*.



IV. Перегляньте текст і випишіть виділені розповідні речення, визначте в них граматичну основу. Якими частинами мови виражені підмет і присудок? Який розділовий знак стоїть між ними?

179. Розгляньте таблицю і пригадайте правила постановки тире між підметом і присудком.

## Тире між підметом і присудком

Правило	Приклади
<p><b>Тире ставиться:</b></p> <p>1. Якщо підмет і присудок виражені іменником або числівником у Н. в.</p> <p>2. Якщо підмет виражений особовим займенником і виділяється логічним наголосом</p> <p>3. Якщо обидва головні члени або один із них виражені неозначеною формою дієслова</p> <p>4. Якщо перед присудком стоїть одна з часток – <i>це, то, ось</i>, тире ставиться перед нею</p>	<p><i>Наш народ – океан</i> (П. Тичина).  <i>Глибина басейну – два метри.</i>  <i>Два – парне число. Тричі по три – дев'ять.</i>  <i>Я – твій ровесник</i> (В. Симоненко).</p> <p><i>Грамоти вчиться – завжди пригодиться</i> (Нар. творчість).  <i>Яке це щастя – дім побудувати</i> (М. Гірник).  <i>Вірний приятель – то найкращий скарб</i> (Нар. творчість).  <i>Уміння вести розмову – це талант</i> (Стендаль).</p>



Чим вирізняється інтонація речень із тире між підметом і присудком?

Речення з тире між підметом і присудком **інтонаційно поділяються на дві частини**, перша з яких вимовляється з підвищенням голосу, а друга – з пониженням.

**180.** Прочитайте речення вголос, додержуючись правильної інтонації. Розкажіть про інтонацію речень із нульовою зв'язкою. Поясніть розділові знаки між підметом і присудком.

1. Мова – коштовний скарб народу (І. Франко). 2. Книга – золотий рудник знань (Нар. творчість). 3. Дисципліна – мати перемоги (Нар. творчість). 4. Подорож – ось найкращий вид відпочинку. 5. Фігурне катання – один із найкрасивіших видів спорту. 6. Найкраща у світі мета – стати хорошою людиною (Ціцерон). 7. Мережа – це сукупність ліній зв'язку.

**181.** Спишіть речення, підкреслюючи граматичну основу і ставлячи розділові знаки. Поясніть їх за допомогою таблиці.

1. Пісня і праця великі дві сили (І. Франко). 2. Небо симфонія барв (В. Дрозд). 3. Чесність і точність близнюки (Афоризм). 4. Віра рідна сестра щастя (Я. Гоян). 5. Висота цієї кімнати три метри. 6. Сім на вісім п'ятдесят шість. 7. Велика Ведмедиця це сузір'я. 8. Він благородна людина.



**182.** Ваш друг у поганому настрої. Розкажіть про якийсь цікавий (кумедний) випадок зі свого (чийогось) життя, щоб розвеселити його. Яким типом і стилем мовлення ви скористаєтеся?

**183.** I. Перебудуйте речення так, щоб між підметом і присудком замість зв'язки ставилося тире. Змінені речення запишіть. Підкресліть головні члени, скажіть, якими частинами мови вони виражені.

**Зразок.** 1. Людина – міра всіх речей.

1. Людина є міра всіх речей (*Плутарх*). 2. Життя є постійна праця (*Д. Писарев*). 3. Освіта є кращим заощадженням\* на старі літа (*Аристотель*). 4. Книга є альфа й омега\* всякого знання (*С. Цвейг*). 5. Уміння є ознакою таланту (*Е. Кант*). 6. З дитинства подорожі були моєю заповітною мрією.

II. Прочитайте записані вами речення. Чи змінилися їх смисл, інтонація?

III. Як ви розумієте афоризми?

**184.** I. Розгляньте продовження таблиці «Тире між підметом і присудком» і з'ясуйте, коли між головними членами речення тире не ставиться.

#### Тире між підметом і присудком

Правило	Приклади
<p><b>Тире не ставиться:</b></p> <p>1. Якщо присудок виражений прикметником або числівником</p> <p>2. Якщо присудок приєднується словами <i>як, ніби, мов, немов, немовби, наче, неначе</i> та ін.</p> <p>3. Якщо перед присудком (крім присудка в неозначеній формі дієслова) стоїть частка <i>не</i></p> <p>4. Якщо підмет і присудок – фразеологізми</p> <p>5. Якщо перед присудком немає паузи.</p>	<p><i><u>Будинок гарний</u>. Я радий.</i></p> <p><i>Українці <u>перші</u> на змаганнях.</i></p> <p><i>Степ як розгорнута на півсвіту <u>книга</u> (І. Цюпа).</i></p> <p><i><u>Хмари в небі мов сива шаль</u> (В. Симоненко). Степ весною наче <u>килим</u> (Олександр Олесь).</i></p> <p><i>Але <u>життя не сон</u>...</i></p> <p><i>(В. Сосюра).</i></p> <p><i>Два <u>чоботи</u> – пара (Нар. творчість).</i></p>

II. Прочитайте речення. Спишіть, підкреслюючи підмет і присудок і з'ясовуючи, чи потрібно ставити між ними тире. Обґрунтуйте свою думку.

1. Зелень у саду як малахіт (*Е. Межелайтіс*). 2. Я готовий. 3. Стеля висока. 4. Степ зимою мов перина (*Олександр Олесь*). 5. Серце не камінь (*Нар. творчість*).




**185.** На перерві після диктанту сперечалися троє учнів. Один із них доводив, що в реченні *Старша сестра його вчителька* не потрібно ніяких розділових знаків.

Другий наполягав, що після слова *сестра* потрібно ставити тире: *Сестра – його вчителька*. А третій заперечував обом, намагаючись довести, що тире має стояти після слова *його*: *Сестра його – вчителька*.

Згрупуйтеся по троє і розіграйте полілог, аргументовано доводячи кожен свою правоту.

Присудок можна замінити орудним відмінком іменника, а підмет – не можна.

 **186.** Прочитайте. Заповніть анкету в зошиті за зразком, вживаючи присудки, виражені різними частинами мови (іменниками, прикметниками, дієсловами). Зверніть увагу на постановку розділових знаків, обґрунтуйте їх.

**Зразок.** *Моя улюблена розвага – грати в комп'ютерні ігри.*

#### МОЇ ВПОДОБАННЯ

1. Найцінніші людські якості.
2. Моє улюблене місце проживання.
3. Місто моєї мрії.
4. Моє улюблене заняття.
5. Моя улюблена розвага.
6. Моє хобі.
7. Мій улюблений предмет.
8. Мій улюблений шкільний предмет.
9. Мій улюблений одяг.
10. Мій улюблений колір.
11. Моя улюблена тварина.
12. Моя улюблена квітка.
13. Мій улюблений письменник.
14. Моя улюблена книжка.
15. Мій ідеал.
16. Мій улюблений художник.
17. Мій улюблений композитор.
18. Мій улюблений співак  
(Моя улюблена співачка).
19. Мій улюблений кінофільм.
20. Моя улюблена страва.
21. Мій улюблений напій.
22. Мої улюблені імена.
23. Моя улюблена професія.
24. Мій девіз.
25. Моя мрія.



*Якими є результати вашої роботи на уроці? Наскільки вони важливі для вас? Де і коли вони можуть знадобитися в житті?*



## § 18. ЧИТАННЯ МОВЧКИ ТЕКСТУ НАУКОВОГО СТИЛЮ

### *Вода як світотворче начало*

**187. I.** Підготуйтеся до контрольного тестування. Прочитайте уважно текст (мовчки), налаштуйтеся на його вичерпне розуміння.

**II.** Який фрагмент тексту видався вам найцікавішим і чому?

#### ПЕРШООСНОВА ЖИТТЯ

Вода – одне з важливих світотворчих начал.

Вода є животворним елементом, завдяки якому існує життя на Землі.

В Україні особливо цілющою вважалася свята вода – святвечірня, йорданська, стрітенська. Освячена в церкві, вона широко використовувалася в побуті. Нею кропили дітей, хворих, оселю, криниці. Свята вода була символом очищення тіла і душі. Християнства зберегло символічне значення води при хрещенні, водосвятті та ін.

Вода – чи не найбільша таємниця для вчених світу. По-перше, це найпотужніша сила, яка руйнує навіть гори. По-друге, людина на 70% складається з води, що міститься в мільярдах маленьких резервуарчиків – клітин.

Вода має здатність змінюватися під впливом випромінювання, тиску, температури, біополів тощо. На сьогодні відомо 150 ізотопних різновидів води і близько 200 різновидів льоду.

Фізичні властивості води незвичайні:

- при мінус 30°C вона стає як вазелін;
- при мінус 70°C перетворюється на скловидне тіло, а не лід;
- при намагнічуванні набуває животворної сили, активності;
- стає сухою, подібною до муки чи пудри, якщо обробити її кремнієвою кислотою;

– якщо розігріти пари води до 3000°C при високому тискові, вона збережеться (а це означає, що вода, імовірно, є в атмосфері багатьох зірок);

– молекула води поводить себе, як жива істота;

– у молекули води є три основні осі обертання; вона обертається, утворюючи вихор, зі швидкістю в десятки трильйонів обертів за секунду;

– молекула може миттєво змінювати рух обертання на протилежний за рахунок зміни полюсів.

Описано інші унікальні властивості води. Десятиліттями люди вважали міфами вірування в існування живої і мертвої води. Проте науковці не лише підтвердили їх існування, а й дослідили якості. Експерименти українських, японських і російських учених довели: вода є живою

істотою, яка має свідомість, пам'ять, цілющі властивості, подібні до міфологічних якостей. Ще в 1991 році в Інституті біохімії Академії наук України професор М. Курик довів: вода «Горянка» з Івано-Франківщини має впорядковану структуру і є «живою».

Пізніше відомий офтальмолог\* Е. Мулдашев знайшов у Гімалаях озеро з «живою» і «мертвою» водою. Він привіз зразки для дослідження до свого центру. Разом із колегами вчений створив два препарати на основі «живої» води. Завдяки їм у окремих пацієнтів зір покращився в 30 разів. З'ясувалося, що під дією «живої» води активізується життєдіяльність багатьох клітин, зору, імунної системи загалом.

Дослідники з'ясували: склад води в організмі кожної людини індивідуальний і неповторний, як відбитки пальців, голос, райдужна оболонка ока.

Вчені також довели, що думка впливає на структуру води, рідини взагалі. Дослідники стверджують, що погані слова, особливо лайки та прокляття, сказані в нестримному гніві, з емоційним запалом, перетворюють структуру води. І замість звичайної  $H_2O$  з'являється важка вода  $D_2O$ , яка діє на організм людини подібно до отрути.

А під впливом благословінь, слів любові і звичайних добрих, теплих слів у воді утворюються структури, за якостями і формою подібні до молекули спадковості – ДНК здорової людини. Отже, вимовляючи такі слова, ми зцілюємо і себе, і ближніх. Професор Л.Болотова стверджує: «Ми впливаємо на воду думкою. Молитва перед їжею програмує воду позитивно».

Нещодавно японські та російські вчені провели унікальний експеримент. Поруч із посудиною, де була вода, поставили фото Гітлера. Воду заморозили. Після цього зробили фото структури замерзлої води і побачили страхотливі порвані шматки. Потім біля посудини з водою поставили фото Матері Терези, тексти молитов, написи «Я тебе люблю» та ін. На фото з'явилися витончені гармонійні казкові структури, схожі на симетричні сніжинки.

Вчені з'ясували, що на першому рівні в кожному «гнізді» води міститься 44 тисячі інформаційних панелей. У кожному «гнізді» води закладена інформація не лише про минуле, а й про майбутнє.

Відтак учені вважають: вода виявляє себе як субстанція\*, що мислить, обмінюється інформацією з усім Всесвітом. Вода – це ланка, через яку космос керує процесами на Землі. Руйнівні паводки та шторми – не що інше як викид водою негативної інформації, одержаної від людей унаслідок їх непродуманої діяльності.

Вода, яку ми п'ємо, небезпечна не тільки шкідливими домішками, мікробами й вірусами, а передусім негативною інформацією, якою ми



її заряджаємо. Медики радять пити мінеральну воду, сік, їсти овочі, фрукти, в яких багато «живої» води.

З огляду на викладене доцільно зробити такі висновки:

– вода може зберігати й передавати інформацію, важливу для людського організму;

– від якості води в клітинах нашого організму залежить здоров'я і тривалість життя;

– вода має пам'ять, може мислити, як жива істота.

У зв'язку з цим кілька практичних порад:

1. Щодня увечері мийте ноги холодною водою, яка виводить токсини з організму.

2. Влітку ходіть босоніж по росяній траві, по землі, щоб «розрядити» організм.

3. Обов'язково купайтесь влітку (вранці, увечері) (за О. Потапенком).

**III. Виконайте тестові завдання. Дайте відповіді на запитання, вибираючи з чотирьох варіантів відповіді лише один, який є правильним. Яка важлива, на ваш погляд, інформація з тексту не відобразилась у запитаннях і відповідях?**

1. Мета автора

**А** проаналізувати наукові дослідження

**Б** передати своє захоплення несподіваними витівками води

**В** зробити рекламу воді, зацікавити споживачів

**Д** надати інформацію про властивості води

2. Стиль тексту

**А** офіційно-діловий

**Б** науково-популярний

**В** публіцистичний

**Г** художній

3. Ознаки стилю

**А** вживання канцеляризмів, нейтральних мовних засобів, точність викладу

**Б** вживання термінів, логічність, точність, обґрунтованість викладу

**В** використання суспільно-політичної лексики, емоційно забарвлених слів, пристрасний, захоплений виклад

**Г** використання побутової лексики, емоційно забарвлених і просторічних слів, неповних речень

4. Змістові тексту не відповідає твердження

**А** вода – найпотужніша сила на Землі

**Б** людина на 70% складається з води

**В** будь-яка думка негативно впливає на структуру води  
**Г** існує важка вода

5. У тексті немає відповіді на запитання

**А** чому воду вважають живою істотою

**Б** як жива вода впливає на зір

**В** як вода вміє бачити і читати

**Г** за яких умов вода може змінюватися

6. Вода змінюється під впливом перелічених факторів, **ОКРІМ**

**А** шарлатанства\*

**Б** тиску

**В** температури

**Г** випромінювання

7. Вчені довели всі положення, **КРІМ**

**А** людина впливає на воду думкою

**Б** молитва позитивно програмує воду

**В** склад води в організмі кожної людини індивідуальний

**Г** вода, залишена на ніч під зоряним небом, дає безсмертя

8. Про те, що вода – жива субстанція, свідчить наявність перелічених якостей, **ОКРІМ**

**А** пам'яті

**Б** здатності змивати бруд

**В** цілющих властивостей

**Г** свідомості

9. Встановіть відповідність між дослідом і його результатом

1. охолодження води до мінус 30°C **А** перетворює її на скловидне тіло

2. охолодження води до мінус 70°C **Б** робить її сухою

3. обробка кремнієвою кислотою **В** надає їй активності

4. намагнічення води **Г** робить її схожою на вазелін

10. Синонімами до слова **важка** є всі слова, **КРІМ**

**А** мертва

**Б** нежива

**В** непідйомна

**Г** отруйна

11. Слово **склад** у тексті означає

**А** спеціально обладнане приміщення для зберігання чого-небудь

**Б** сукупність окремих частин, що утворюють ціле

**В** відрізок звукового потоку мовлення

**Г** особливості вдачі людини

12. У тексті зроблено перелічені висновки, **КРІМ**

**А** вода може зберігати й передавати інформацію

**Б** від якості води в організмі людини залежить її здоров'я і тривалість життя

**В** вода складається з молекул

**Г** вода має пам'ять



**188.** Знайдіть текст наукового стилю (із науково-популярної, навчальної літератури чи з Інтернету), інформація з якого була б цікавою і корисною для ваших однокурсників. Сформулюйте і запишіть три запитання на розуміння змісту дібраного вами тексту.



## § 19. ДОДАТОК

*Я – крапля в океані, який змінить Україну*



189. I. Прочитайте текст, визначте комунікативну мету автора й адресата мовлення, сформулюйте основну думку.

### ЗРОБИ СВІТ КРАЩИМ

Справжня велич людини визначається не статками\* чи владою, а її вдачею, вчинками і справами.

Усі ми, люди, маємо власні недоліки. Та кожен із безмежжям доброти приходиться у цей світ. І світ стане кращим, якщо кожен плекатиме добро в своєму серці й ділитиметься ним з іншими.

Почніть з малого. У транспорті поступайтеся місцем старшим. Намагайтеся не завдавати прикрощів і не створювати незручностей іншим. Люди завжди наслідують добрий приклад. Станьте для них взірцем. І невдовзі наслідуватимуть вас. Дедалі більше людей ставатимуть кращими, чуйними, порядними\*, шляхетними.

Як приємно усвідомлювати, що нам під силу вже зараз почати змінювати світ! Як чудово, що кожен – і дорослий, і малий – може зробити свій внесок у справу вселюдської справедливості.

Робіть добро і даруйте його людям повсякчас, за будь-якої нагоди. Якби кожен із нас не скупився на добродійність\*, благородні справи, вчинки, доброзичливість і просто добре слово для інших, тоді у світі панували б справедливість і любов. Віддавайте – і ви одержите незмірно більше. У світі є доволі багатства, добра і краси для всіх (*із журналу*).

II. 1. До чого закликає автор? Що ви робите для того, щоб світ став кращим?

2. Доповніть рекомендації автора трьома своїми й запишіть їх.

III. Поясніть правопис слів *вдачею*, *недоліки*, *станьте*. Зробіть звуковий запис слова *безмежжям*. Розберіть за будовою слово *незмірно*.

190. Прочитайте виписані з тексту граматичні основи речень у лівій колонці. Порівняйте їх із поданими справа реченнями і зробіть висновок, чи можуть граматичні основи повноцінно функціонувати без другорядних членів.

Велич визначається	кого? чим?	<u>Велич людини визначається її вдачею, вчинками, справами.</u>
Ми маємо	що?	<u>Ми маємо недоліки.</u>
Почніть	із чого?	<u>Почніть з малого.</u>
Станьте	чим?	<u>Станьте взірцем.</u>
Робіть	що?	<u>Робіть добро</u>
і даруйте	кому?	<u>і даруйте його людям.</u>

191. Розгляньте таблицю і пригадайте вивчене про другорядні члени речення.

## Другорядні члени речення

Назва	На які питання відповідають	Чим виражаються	Приклади
Додаток	Питання <b>непрямих</b> відмінків	Іменником, займенником та ін.	<u>Я</u> <u>зварю</u> <u>каву</u> .
Означення	<i>який? чий? котрий? скільки? скільки?</i>	Прикметником, займенником, порядковим числівником, дієсловом, дієприкметником, прислівником, дієприслівником, словосполученням	<u>Народжував-ся</u> <u>новий</u> <u>день</u> (Григір Тютюнник).
Обставина	<i>де? куди? звідки? коли? навіщо? чому? як?</i>	Іменником, прислівником, дієприслівником та іншими частинами мови	<u>Ми</u> <u>познайо-милися</u> <u>випад-ково</u> (Р. Іванічук).

Другорядні члени речення – додаток, означення, обставина – слугують для поширення граматичної основи речення і пояснюють головні або другорядні члени.

## Наприклад:

Зацвів багульник (Я.Гоян).  
як? де?  
фіолетово на сонках

192. Прочитайте речення. Визначте, які з них поширені, а які – непоширені. Вкажіть другорядні члени в поширених реченнях.

1. Крізь опромінену хмаринку гора вершиною сія. Читаю Лесю Українку на українській мові я (Л. Тат'янічева). 2. Ліси зеленіють. 3. Квітки цвітуть. Гаряче сонце сяє (з тв. І. Нечуя-Левицького). 4. Андрій читав. 5. Розповідав він довго (з тв. В. Козаченка).

? 193. І. Чи зрозумілий вам смисл речення? Чого йому бракує?

Модель теж не полетіла.


II. На прикладі цього речення доведіть значення другорядних членів для розуміння смислу фрази.


 Що таке додаток? Чим він може бути виражений?

*Додаток* – це другорядний член речення, який означає предмет і відповідає на питання непрямих відмінків: *Я прощаюся* (з чим?) з літом (*Л. Костенко*).

194. Спишіть речення. Знайдіть у них додатки, підкресліть їх. З'ясуйте, які члени речення пояснюють додатки, якими частинами мови вони виражені.

1. Художник думає малюнком (*С. Далі*). 2. З хмар і блакиті сонце створило вітраж (*І. Драч*). 3. Ми згадували минуле. 4. Вас усі знають. 5. Мене сьогодні голуб розбудив (*Л. Костенко*). 6. Я підійшов до сплячого, почав його будити. 7. Сорок дев'ять ділиться на сім. 8. Доброму похвала не зашкодить (*А. Хорунжий*).

 195. Обміняйтеся припущеннями, хто раніше сидів за вашою партою і як склалися долі колишніх учнів. Використовуйте другорядні члени речення й зокрема додаток.

 Як іще може бути виражений додаток? Як не сплутати його з іншими членами речення?

Додаток може бути виражений неозначеною формою дієслова: *Секретарка попросила нас* (про що?) зачекати.

Слід розрізняти простий дієслівний присудок із додатком і складений дієслівний присудок.

Дія, що позначається особовою формою дієслова, стосується однієї особи, а дія, виражена неозначеною формою дієслова, – іншої: *Секретарка попросила, а чекатимуть інші*.

196. Прочитайте. Визначте, якими членами речення є неозначена форма дієслова.

1. Ми вирішили подарувати колезі айфон. 2. Він попросив нас піднятися поверхом вище. 3. Тренер радить мені плавати в басейні. 4. Я почав шукати загублений записник. 5. Лікар заборонив хворому їсти цитрусові. 6. Гостя попросила провести її до зупинки.

 197. Складіть і запишіть речення зі словами *запам'ятати*, *обладнати*, щоб вони були: а) присудками; б) додатками.

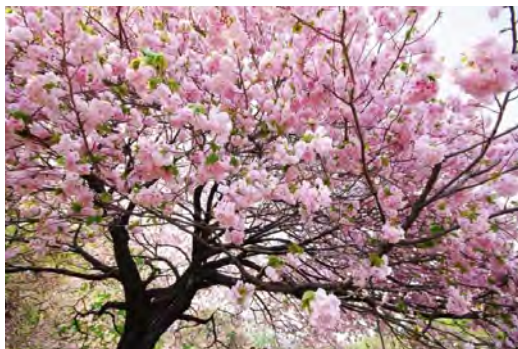
198. Прочитайте пари дієслів, з'ясуйте різницю в їх уживанні. Складіть і запишіть речення за зразком.

**Зразок.** 1. Підприємець використав можливість залучити додаткові інвестиції. – Я скористався мобільним телефоном Олега.

1. Використати (що?) – скористатися (чим?) 2. Цікавитися (чим?) – виявляти інтерес (до чого?) 3. Платити (чим? за що?) – оплачувати (що?) 4. Звинувачувати (кого? в чому?) – засуджувати (кого? за що?)

**199.** З'ясуйте, яким членом речення – підметом чи додатком – є виділені слова. Спишіть речення, підкресліть у них граматичну основу й другорядні члени. Обґрунтуйте свою думку.

1. **Вишні** встеляли землю цвітом (*Василь Шевчук*). Я не міг відірвати очей від квітучої **вишні** (*В. Сухомлинський*). 2. Я люблю **вулиці** Києва. **Вулиці** міста викладені плиткою. 3. Ми відразу ж побачили **Замок Річарда**. **Замок Річарда** виднівся здалеку. 4. **Сонце** обзолотило промінням груші і вишні, і квітки (*І. Нечуй-Левицький*). На сході вересень ухопився за золоту гичку проміння і витягнув із землі **сонце** (*М. Стельмах*).



**200.** Прочитайте речення, знайдіть у них підмет і додаток. Перебудуйте речення так, щоб підмет став додатком, а додаток – підметом. Запишіть змінені речення, підкреслюючи у них граматичну основу і додаток.

**З р а з о к.** 1. Відомий модельєр пошив вечірню сукню. – Вечірня сукня пошита відомим модельєром.

1. Відомий модельєр пошив вечірню сукню. 2. Ніч змінює день. 3. Батько подарував мені ноутбук. 4. Цей ключ замикає вхідні двері. 5. Учений зробив відкриття. 6. Найкраще багатство – знання (*Нар. творчість*).



Що було новим для вас на уроці? Чи задоволені ви результатом своєї роботи? Чому? Як ви себе оцінюєте?





## § 20. ОЗНАЧЕННЯ ПРИКЛАДКА ЯК РІЗНОВИД ОЗНАЧЕННЯ

### *Українська жінка*

**201.** І. Прочитайте теоретичні відомості; пригадайте, що таке означення, як воно виражається і яка його роль у мовленні.

**Означення** – це другорядний член речення, який вказує на ознаку, якість чи властивість предмета, порядок при лічбі й відповідає на питання *який? чий? котрий? скількох? скільком?*: *Погідне блакитне небо дихало на землю теплом* (М. Коцюбинський).

Означення можуть бути *узгодженими* або *неузгодженими*.

**Узгодженим** називається означення, яке має такий самий рід (в однині), число й відмінок, що й означуване слово: *Стояла дзвінка осінь* (О. Югов).

Узгодженими означеннями здебільшого бувають прикметники, дієприкметники, займенники та порядкові числівники: *Іскрить у синяві неба холодне сонце* (В. Козаченко). *Вискочили перші вогняні язички* (Микола Хвильовий).

У ролі узгоджених означень можуть виступати дієприкметникові звороти: *Скрипіли охоплені полум'ям осені дерева* (М. Стельмах).

Якщо дієприкметниковий зворот стоїть після означуваного слова, то він виділяється у вимові паузою, а на письмі – комою: *Весна. І квіти розцвіли, медами чистими налиті* (В. Лісняк).

Означення може не узгоджуватися з означуваним словом у роді (в однині), числі й відмінку. Тоді воно називається **неузгодженим**: *З коридору долинули звуки (які?) вальсу* (М. Сидорак).

Неузгоджені означення можуть виражатися різними частинами мови:

а) іменниками у непрямих відмінках: *Прибуло обладнання (яке?) з-за кордону*;

б) присвійними займенниками *його, її, їх*: *Це був її (чий?) браслет*;

в) неозначеною формою дієслова: *Радість (яка?) бачити і розуміти є прекрасний дар природи*;

г) прислівниками: *На небі місяць був (який?) уповні*;

г) словосполученнями: *До мене підходить людина (яка?) середнього зросту* (О. Довженко).

Узгоджені й неузгоджені означення, що мають при собі залежні слова, називаються **поширеними**: *Стояло літо (яке?) з високим сонцем, з високим небом, з високими надіями* (М. Стельмах).

Дієприкметникові звороти вважаються поширеними означеннями.



**202.** I. Прочитайте речення, вказуючи й характеризуючи означення (від якого слова залежать, на які питання відповідають, узгоджені чи неузгоджені, непоширені чи поширені, якою частиною мови виражені).

1. Квітчав землю теплий і лагідний травень. 2. Травневе світло каштанів заливає вулицю Чайковського. 3. Нічне зоряне небо, оспіване в українських піснях, владарює над землею. 4. Двері з передпокою вели до кімнати (*з тв. Я. Гояна*). 5. Майже біля кожної оселі серпень підняв над землею вибухи цвіту (*М. Стельмах*).

II. Спишіть речення, підкреслюючи означення й позначаючи знаком *x* означуване слово. Поясніть розділові знаки.

III. З'ясуйте, котрі з означень виконують тільки інформативну функцію, а які – ще й образну.



Чи можуть узгоджені й неузгоджені означення взаємозамінюватися?

Узгоджені й неузгоджені означення часто можуть взаємозамінюватися. Попри деякі смислові відтінки вони вживаються як синтаксичні синоніми.

Так, в узгодженому означенні (*яке?*) *материнське серце* наявна якісна ознака, а неузгоджене означення *серце (чиє?) матері* вказує на належність.

**203.** I. Виконайте завдання за варіантами. Випишіть сполучення слів: варіант 1 – з узгодженими означеннями; варіант 2 – з неузгодженими. Поставте питання від означуваного слова до залежного; з'ясуйте, чим виражені означення.

**Питна вода;** дорога туди; колір пальто; сталеві рейки; гравець «Динамо»; батьків записник; **сором'язлива дівчинка;** град з куряче яйце; звичка читати лежачи; **незабутні канікули.**



II. З виділеними сполученнями слів складіть і запишіть речення.

**204.** I. З'ясуйте, чим різняться означення в поданих парах словосполучень. Чи можна кожне з поданих попарно словосполучень у реченні замінити іншим? Поясніть, котре з означень – узгоджене чи неузгоджене – чіткіше виражає особливість ознаки.

Міський житель – житель міста; яблуневий сад – сад із яблунь; живописний твір – твір живопису; інструменти хірурга – хірургічні інструменти; військовий мундир – мундир військового.



II. Які смислові відтінки з'являються при заміні одних словосполучень іншими?

**205.** Ви з подругою (другом) у крамниці. Вона (він) сумнівається, купувати чи ні нову річ (прикрасу, аксесуар\*, предмет одягу, взуття тощо), і просить у вас поради. Переконайте вашу супутницю (вашого супутника), що ця річ їй (йому) личить, потрібна і її варто придбати. Вживайте означення (*срібний, із позолотою, із буршти-ну; практичний, з кількома відділеннями; модний, зручний, теплий, приємного кольору; з натуральної тканини, хутра, приємний на дотик, на підборах та ін.*).

 206. I. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку.



*Королева Франції  
Анна Ярославна*



*Волонтерка Яна Зінкевич*

### I КОРОЛЕВА, Й ВОЛОНТЕРКА

Усталений образ української жінки – це образ матері-**берегині**, патріотки. Вона споконвіку обстоювала головне – честь і гідність свого народу, своєї країни, родини. Українка була й залишається хранителькою духовних цінностей, сімейного затишку, покровителькою культури, науки, освіти, мистецтва. Їй під силу посада і державного діяча, і політика, й дипломата.

Переконливим прикладом є донька Ярослава Мудрого Анна, яка стала королевою Франції. Вона була успішним політичним і культурним діячем. Інша українка, онука Володимира Мономаха Євпраксія, була дружиною візантійського імператора, першою в світі жінкою-лікарем. Ще одна наша співвітчизниця – Ганна Гойська – заснувала Почаївський монастир і друкарню.

А княгиня Софія Ружинська, жінка-полководець, успішно командувала шеститисячним військом. Безстрашністю й героїзмом відзначилися дружина луцького владика Ганна Красенська й жертовна Олена Завісна, яка знищила ворогів і загинула разом із ними. Є в нашій історії Маруся Чурай і легендарна Роксолана, що підкорила всемогутнього султана.

Наші сучасниці Олеся Жуковська, Марія Вітер, Яна Зінкевич та інші увібрали кращі риси попередниць – розум, освіченість, людяність, безкорисливість, патріотизм, безстрашність, стійкість, жертвовність. Ці жінки уособлюють нову якість українки, що її вияскравили Революція Гідності та воєнна агресія. Збереження родинного вогнища для неї означає захист цілої країни, нації. Це приклад жінок-воїнів, дівчат-медиків, жінок-волонтерок.

Маючи власних дітей, вони стають матерями для цілих батальйонів. Це дуже мужній\*\* крок – відмовитися від сімейного затишку, покинути

все. І ризикуючи життям, боронити рідну землю, опікуватися побутом і долею воїнів-захисників, рятувати й лікувати їх.

І все ж, попри заклопотаність, щоденні турботи і складні життєві обставини наші героїчні сучасниці-українки вродливі, доглянуті, успішні. Вони не втрачають жіночності, оптимізму й віри в неминучу перемогу добра над злом (за В. Бердник, М. Дяченком).



військовий	воєнний
який стосується війська, військово-службовця, прийнятий у війську, в армії: <i>військовий обов'язок, військовий округ, одяг, військове спорядження</i>	пов'язаний з військовою: <i>воєнний стан, воєнний час, воєнна перемога</i>

II. 1. Як змінився образ українки впродовж століть?

2. Хто з сучасних українських жінок і чому є прикладом для вас?



3. Підготуйте розповідь про волонтерство в Україні. Дізнайтеся про те, чому люди стають волонтерами. Коли з'явилися волонтери в Україні? Як називається день пошанування праці волонтерів? Інформацію шукайте на сайті: <http://dvzm.com.ua/>. Назвіть відомих вам волонтерів.

III. Поясніть правопис слів *шеститисячним, безкорисливістю, збереження*. Зробіть звуковий запис слова *безстрашністю*. Розберіть за будовою слово *споконвіку*.



IV. Зверніть увагу на виділені у тексті слова. На які питання вони відповідають? Що означають? До яких слів відносяться? Чи можна вважати ці слова означеннями?

Це – прикладка – особливий вид означень.

**Прикладкою** називається означення, виражене іменником, що узгоджується з означуваним словом у числі й відмінку.

Прикладки вказують на професію, рід занять, вік, національність особи; назву предмета, його якість, характеристику, призначення. Прикладками можуть виступати власні назви міст, сіл, річок, озер та ін.: *Днями приїхала на канікули донька-студентка (Олесь Гончар). Місто Київ називають «матір'ю міст руських».*

Прикладка пояснює як головні, так і другорядні члени речення.

Прикладки бувають **узгоджені** й **неузгоджені**: *Ігор Князевич був досвідченим льотчиком-випробувачем. Бібліотека імені В. Вернадського – найбільша в Україні.*

Прикладка буває **одинична** (виражена одним словом) і **поширена** (виражена сполученням слів): *Почервоніли яблука-циганки (Л. Костенко). До нас прийшла нова вчителька, випускниця університету.*

**207.** I. Прочитайте попарно речення у лівій і правій колонках, правильно інтонуючи їх.

- |   |   |
|---|---|
| <p>1. Студенти-першокурсники вже перезнайомились.</p> <p>2. Операцію провів відомий лікар-кардіохірург Руденко.</p> | <p>1. Студенти першого курсу вже перезнайомились.</p> <p>2. Лікар Руденко – відомий кардіохірург.</p> |
|---|---|

II. У яких реченнях виділені слова є означеннями? Випишіть їх разом з означуваними словами, провідміняйте усно, відстежуючи, чи всі слова відміняються.

III. Котрі з виписаних сполучень слів містять прикладку, а котре – неузгоджене означення? З'ясуйте різницю між прикладкою і неузгодженим означенням.



У яких випадках між прикладкою й означуваним іменником ставиться дефіс?

Якщо прикладка й означуваний нею іменник є загальними назвами, то між ними ставиться дефіс: *Пісня діє на мене, як погода. Є пісня-дощ, є пісня-сонце, є пісня-буря (С. Сартаков).*

Дефіс ставиться й у разі, якщо прикладка (загальна назва) стоїть після власної назви і становить з нею одне поняття: *Ольга-гречанка чудово співала (Олесь Гончар). Ведмідь-гора над морем восени ведмедем бурим споглядає сни (В. Василяшко).*



**208.** Поясніть, чому в першому реченні між виділеними словами ставиться дефіс, а в другому – ні.

1. Не той тепер Миргород, **Хорол-річка** не та (*П. Тичина*). 2. Через Миргород протікає **річка Хорол**.

Якщо виражена власним іменником прикладка стоїть після означуваного слова, то дефіс між ними не ставиться.

**209.** I. Спишіть речення, знімаючи скісну риску і пояснюючи написання прикладки.

1. Художник/дизайнер підбирає для виробу якомога кращу форму, приемний колір (*за Г. Юрмінім*). 2. Костюм/трійка висить у шафі зліва. 3. Цей чоловік – відомий інженер/конструктор. 4. Летить у небі голуб/птаха (*А. Камінчук*). 5. Зануда/дощ у вікна стукотить (*Г. Латник*). 6. Розцвіли дзвіночки/квіти, ясні дзвони із блакиті (*Олександр Олесь*). 7. Мати/земля засинає спокійно та радісно під блакитною облогою високого ясного неба (*Л. Яновська*).

II. Котрі з прикладок мають переносне значення? Яка їх роль у створенні образності мовлення?

**210.** Доповніть виділені слова одиничними прикладками і запишіть речення. Поясніть написання прикладок.

**Зразок.** 1. Цей кінь-красень брав участь у скачках.

1. Цей **кінь** брав участь у скачках. 2. **Лікар** оглянув хворого. 3. **Студенти** поїхали на практику. 4. Внук Марії Дмитрівни навчається у **школі** для обдарованих дітей. 5. **Художник** надає перевагу морським пейзажам.

 Якими членами речення є назви періодичних видань, телепередач, книжок, підприємств, станцій метро? Як вони пишуться?

Усі перелічені назви є прикладками.

**Прикладки** – назви газет, журналів, книг, підприємств та ін. пишуться з великої букви і беруться в лапки: *Освітлений вогнями, підходить пароплав «Тарас Шевченко» (О. Довженко).*

**Прикладки, до складу яких входять слова імені, пам'яті, в лапки не беруться:** *Лицей імені Івана Богуна – найпопулярніший серед шанувальників професії військового.*

**211.** Закінchte речення прикладками – назвами періодичних видань, телепередач, книжок, підприємств, станцій метро й запишіть. Поясніть написання прикладок.

**Зразок.** *Я на палубі пароплава «Некрасов» (О. Довженко).*

1. Я на палубі пароплава... 2. Я передплачую журнал ... 3. Моя улюблена телепередача... 4. Я із задоволенням перечитую книжку... 5. Виробниче об'єднання ... випускає сучасні літаки. 6. Щоб потрапити на майдан Незалежності, треба доїхати до станції метро ... і перейти на станцію...


 **212.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.


**I.** Спишіть речення, знімаючи скісну риску і ставлячи пропущені розділові знаки. Поясніть свої дії.

1. Вітрила/хмари в синяві пливли (*М. Рильський*). 2. Весна/красуня вибухнула цвітом сади у білих розсипах стоять (*О. Матвієнко*). 3. Вгамовувалися чорні гори/хвилі (*Василь Шевчук*). 4. Вийшла я на Княжу гору глянула на красень/Львів (*А. Турчинська*). 5. Три гімназисти/підлітки обступили Любинського (*М. Сиротюк*). 6. Одеський експрес/Чорноморець уже чекав на нього під високим скляним склепінням перону (*В. Козаченко*).

**II.** Спишіть, знімаючи скісну риску. Поясніть написання прикладки.

Поет/пісняр, інженер/технолог, Прем'єр/міністр, генерал/ Кульчицький, Кульчицький генерал, гамма/ніж\*, лікар/офтальмолог, художник/графік, диво/машина.

 **III.** Користуючись інформацією з різних джерел, зокрема на сайті <http://dvzm.com.ua/>, підготуйте розповідь про волонтерство в Україні. З'ясуйте, що дало поштовх волонтерському рухові, що спонукає людей ставати волонтерами, як вони наближають нашу перемогу. Розкажіть історії найвідоміших волонтерів. Це завдання для тих, хто прагне одержати найвищу оцінку.

 *Сформулюйте, і запишіть 2-3 запитання, відповіді на які вам вдалося одержати під час роботи на уроці.*




## § 21. ОБСТАВИНА. ПОРІВНЯЛЬНИЙ ЗВОРОТ

### *Освіта в Україні*



213. І. Прочитайте текст, визначте його тему та основну думку.

#### КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ

 Один із найвидатніших релігійних діячів Петро Могила заснував Києво-Могилянську колегію. Вона стала найкращим вищим навчальним закладом у Східній Європі. **В окремі періоди тут навчалось до двох тисяч студентів.** У 1701 році Колегія стала Академією. А в 2015 заклад відсвяткував своє чотирихсотліття.

Києво-Могилянська академія славилася серед європейських вищих навчальних закладів нарівні з Сорбонною, Кембриджем, Падуанським та Віттенберзьким університетами. З Росії, Білорусі, Молдови, Валахії\*, Сербії, Чорногорії злітали сюди жадібні до наук отроки\*. Упродовж двох років тут навчався Михайло Ломоносов, який став видатним російським ученим.

Яких тільки порівнянь і епітетів не вигадували для Академії вдячні студенти! Слов'яни називали її Всеслов'янською, німці – зв'язуючою ланкою між Західною і Східною Європою, росіяни – воротами, через які до них проникало просвітництво.

У Києво-Могилянській академії працювало багато вчених. І її вихованці ставали вчителями у колегіях – так називалися середні

навчальні заклади у Чернігові, Переяславі, Харкові та в інших містах. Було кому вчити – виникло багато початкових шкіл. **Чоловіки, жінки й діти в селах були письменні.**

Завдяки Києво-Могилянській академії розвивалися науки, культура і мистецтво. Зросли історики, які описали минуле і сучасне України. З'явилися «Літопис Самовидця», літописи Самійла Величка і Григорія Грабянки. Композитори Дмитро Бортнянський, Максим Березовський, Артем Ведель створили яскраві зразки української хорової музики. Найвидатніший філософ і мислитель України Григорій Сковорода, вихованець Києво-Могилянської академії, був дуже освіченою людиною, знавцем багатьох мов, невторним мандрівником, учителем і цікавим співбесідником.

Як дорогоцінні саджанці, прищеплювалися вихованці Академії в усіх кінцях світу.

Наче найцінніший скарб, вивіз із Києва «Слов'янську граматику» Мелетія Смотрицького молодий Михайло Ломоносов. Щедро й без суперництва передавали київські вчені молодій московській науці свій дух, порядки і напрями (за кн. «Моя Україна: Подорож в історію»; О. Богдановою).



письме́нний	писе́мний	письмо́вий
який умів читати і писати: <i>Дід був письменний</i>	властивий давнім пам'яткам, книжний (перев. про мову): <i>писемна пам'ятка, писемна мова</i>	написаний, записаний на підтвердження знань із певної галузі: <i>письмова робота з математики</i>

II. Завдяки чому Києво-Могилянська Академія гідно конкурувала з найкращими вишами у Європі? Кому завдячує тогочасна українська нація суцільною письменністю? Як вплинула Києво-Могилянська Академія на розвиток науки, культури і мистецтва?

III. Поясніть правопис слів *Віттенберзьким*, (у) *Харкові*, *освіченою*. Зробіть звуковий запис слова *саджанці*. Розберіть за будовою слово *завдяки*.

IV. 1. Випишіть із тексту виділені речення, підкресліть у них граматичну основу і другорядні члени.

2. Пригадайте, що таке обставина, які члени речення вона пояснює, чим може бути виражена.

*Обставина* – це другорядний член речення, який вказує на місце, час, мету, причину, спосіб дії, умову і відповідає на питання *де? коли? для чого? з якою метою? чому? як?* та ін.: (Як?) Густо-прегусто висипали зорі (де?) на небі (І. Нечуй-Левицький).

Обставини пояснюють присудок або інші члени речення: *Журналісти з ранку до вечора без перерви працювали у прес-центрі*.

Журналісти як довго? з ранку до вечора (час)  
працювали як? без перерви (спосіб дії)  
 де? у прес-центрі (місце)

214. Розгляньте таблицю. З'ясуйте, які є види обставин в українській мові.

#### Види обставин

Обставина	Питання	Приклади
Способу дії	як? яким чином?	<i>Політ пройшов успішно (Ф. Гальперін). Автомобілі йдуть крилом до крила, упритул (Олесь Гончар). Хлопець подорожував автостопом.</i>
Міри і ступеня	якою мірою? наскільки?	<i>Він змінився до невпізнанності. Пливти стало вкрай важко (Н. Рибак).</i>
Місця	де? куди? звідки?	<i>В садку лежав глибокий сніг (М. Коцюбинський). Катерина і Валерій сидять поруч (О. Довженко). На розгорнуту книгу снігів опустився вечір (М. Стельмах). Промені призахідного сонця пробивалися звідкись зверху (М. Сидоряк).</i>
Часу	коли? як довго? з яких пір? до яких пір?	<i>Ракета злетіла точно в призначений час (Ф. Гальперін). Дощ лив два дні (М. Сидоряк). Копає Мирон од зорі до зорі (М. Ткач).</i>
Причини	чому? з якої причини?	<i>Друзі пересварилися через дрібниці. Через недосвідченість він не міг відрізнути вужа від гадюки. Від несподіванки я занімів. Сергій зі сну нічого не міг второпати.</i>
Мети	для чого? з якою метою? навіщо?	<i>Я прийшов побачити тебе. Молодь зібралася заради розваги. Кличе мати вечеряти (Т. Шевченко).</i>
Умови	за якої умови?	<i>Маючи час, я міг би піти на футбольний матч. За гарної погоди ми їдемо на Дніпро.</i>
Допустовості	незважаючи на що? всупереч чому?	<i>Незважаючи на брак часу, я все ж написав другові електронного листа. Всупереч нашим припущенням, на вихідні погода не зіпсувалась.</i>



 Чим можуть бути виражені обставини?

Обставини виражаються:

1) прислівником: *Товсті чорні коси трічі обплітали їй голову (І. Нечуй-Левицький);*

2) іменником у непрямих відмінках, зазвичай із прийменником: *Край неба блискавка ряхтить (І. Виходцев);*


3) неозначеною формою дієслова: *Члени журі пішли радитись. Віталій поїхав учитися;*

4) дієприслівником і дієприслівниковим зворотом:


*Я не вагаючись погодився (В. Слапчук). Автобус мчав, не гальмуючи на крутих поворотах (Р. Іваничук);*

5) фразеологізмом: *Петро знав цю машину як свої п'ять пальців.*

Зверніть увагу на те, що члени речення, виражені фразеологізмами, не виділяються розділовими знаками.

 **215.** Прочитайте речення, визначте граматичну основу й обставини; з'ясуйте, які члени речення пояснюють обставини, на які питання відповідають. Визначте види обставин за значенням, встановіть, чим вони виражені.


1. Хлопець злегка торкнувся її плеча. 2. Два потяги летіли з однаковою швидкістю (*Л. Рибенко*). 3. Літак відбував о п'ятнадцятій за місцевим часом (*В. Козаченко*). 4. У склянці на столику білів пагінець бузку (*І. Чендей*). 5. З рум'яного сходу линуло світло (*М. Коцюбинський*). 6. Через шум електрички я не розчув його слів. 7. Всупереч слухам вона не виїжджала з міста.


 **216.** Ви заблукали в будівлі великої компанії. Раптом бачите її співробітника. Попросіть його допомогти вам знайти вихід.

**217.** Складіть усно речення, вживаючи подані слова і вирази як обставини. Усно поставте питання від залежного слова до обставин, визначте їх вид.

**Зразок.** *За дорученням однокласників я купив вітальну листівку.*

1. За дорученням. 2. Час від часу. 3. Завдяки кмітливості. 4. Від хвилювання. 5. Через брак грошей. 6. Через необізнаність. 7. Через втому. 8. З переляку.

 **218.** Доведіть, що в реченні: *Вона розпрощалася зі своїми друзями на майдані* іменник з прийменником *на майдані* є обставиною, а в реченні: *Вона розпрощалася зі своїм будиночком на майдані* – означенням.

 Пригадайте обставини, виражені порівняльним зворотом. З якою метою їх вживають? Яка їх синтаксична роль?

Є обставини, виражені порівняльними зворотами.

**Порівняльний зворот** – це сполучення слів, яке через художнє порівняння образно характеризує дію чи ознаку: *Пісні вилітають у світ, як соловейки з гнізда, на радість людям (Я. Гоян).*

Порівняльний зворот є членом речення – обставиною способу дії, рідше – присудком або додатком: *А ранок розгорався, як золото на сонці. (І. Нечуй-Левицький). Життя – як вокзал (Л. Костенко). Свіжий перший сніг укрив гори й долини, ніби тонким дорогим полотном (І. Нечуй-Левицький).*

Порівняльний зворот вводиться в речення за допомогою порівняльних сполучників **як, мов, немов, наче, неначе, неначебто, ніби, ніж** і под.: *Струшується сад, як парасолька (Л. Костенко). В чеканні день тягнеться, мов рік (М. Стельмах). Пливли хмарини, немов перлини (П. Тичина). Різнокольорове ліплення карнизів, наче плющ, обвивало стіни високої зали (М. Сидоряк). Військо захвилювалося, неначе жито перед грозою (Василь Шевчук). Іскри, ніби феєрверк, злітали вгору, розсипалися дощем і повільно гасли в повітрі (В. Арсеньєв).*

В усному мовленні порівняльний зворот виділяється інтонацією, а на письмі – комами.

Порівняльний зворот виділяється комою, якщо він стоїть на початку чи в кінці речення, і двома комами, якщо він знаходиться в середині речення: *Як парость виноградної лози, плекайте мову. День, мов крапля у криницю, у глибоку ніч упав... (з тв. М. Рильського). Крига була рівна, гладка і блищала, мов дзеркало (В. Арсеньєв).*



Чи завжди порівняльний зворот виділяється комами?

Порівняльний зворот не виділяється комами, якщо:

- а) він є присудком: *Люди як люди (О. Довженко);*
- б) він входить до складу фразеологізму: *Посмішку з її обличчя як вітром здуло (М. Сидоряк);*
- в) якщо йому передує частка *не, слова майже, зовсім*: *Усе в них не як у людей. Новий директор діяв зовсім як його попередник.*

**219.** І. Прочитайте речення, знайдіть у них порівняльні звороти, визначте їх синтаксичну роль і поясніть розділові знаки. З'ясуйте роль порівняльних зворотів як засобу художнього зображення.

1. Голова без розуму як ліхтар без свічки (*Нар. творчість*). 2. Спомин був як блискавка (*М. Рильський*). 3. Дощ лив як з відра (*Григорій Тютюнник*). 4. Як ластівчине кубельце, притулилася сакля\* до скелі над морем (*З. Тулуб*). 5. Так, як Саша, її ніхто не любив (*О. Іваненко*).

6. Чимало скарбниць у світі відкривається, як Сезам казкового Алі-Баби, словесним ключем (А. Ван-Дейк).

II. Як ви розумієте афоризм?

**220.** I. Спишіть речення, ставлячи і пояснюючи розділові знаки. Позначте порівняльні звороти як члени речення, з'ясуйте їх роль як засобу художнього зображення.

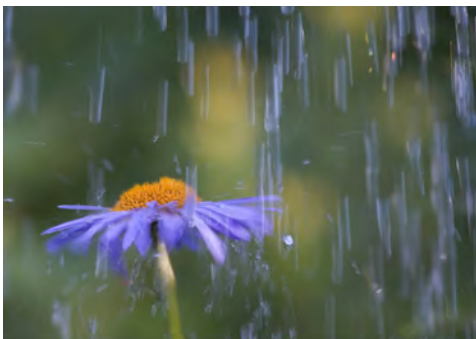
**Зразок.** 1. Небо й хмарки жевріють, як жар.

1. Небо й хмарки жевріють як жар (В. Козаченко). 2. Мов ящірка майнула електричка (Ю. Ковалів). 3. Море стояло тихе і гладеньке як скло (І. Нечуй-Левицький). 4. Велике серце як і океан ніколи не замерзає (Нар. творчість). 5. Як перли полились веселі акорди (І. Нечуй-Левицький). 6. Микола мов у воду опущений. 7. Блищить виноград ніби дощик рясний. Він чистий як небо як сонце ясний (Ю. Гойда). 8. Та хвилинка була мов з казки (Я. Гоян).

II. Як ви розумієте афоризм?

**?** **221.** Виберіть із дужок найдоречніші, на ваш погляд, порівняння і запишіть відновлені поетичні рядочки, розставляючи розділові знаки.

1. Багряне листя восени (як золоті факели, як полум'я, ніби феєрверк, немов яскраві свічки, мов іскри, як сірники) гасне під ногами (за Л. Дмитерком). 2. Тихо-тихо (як мишка, як тінь, як сон, як шепіт, як незримий гном, як нечутний крок) теплий дощ танцює за вікном (за С. Пушиком).



**?** **222.** Ніяк не дійдуть згоди двоє учнів. Один із них стверджує, що порівняльні звороти як (наче, неначе) гриби після дощу, як сніг на голову, як (мов) на голках, як по маслу, як по нотах, як сир (вареник) у маслі, як слід, як (немов) у вусі, як черепаха та ін. виділяються на письмі комами. Інший протилежної думки.

Розіграйте діалог і встановіть істину, наводячи підкрплені прикладами аргументи.



**🏠 223.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Опишіть одне із природних явищ, яке вам довелося спостерігати, або зображене на фотоілюстрації, використовуючи прості речення з порівняльними зворотами. Запишіть висловлення, дібравши заголовок.

**🌸 II.** Напишіть невеликий твір на одну з тем: «*Будьмо знайомі: це я*», «*Краса, яку я щойно відкрив (відкрила)*», «*Мій найсміливіший вчинок*», «*Мій найщасливіший день*», «*Як цікаво прожити*

*день*», «*Найприємніші спогади*», «*Людина злітає у небо. Людина спускається в глибини океану...*».

**📌** *Які знання ви здобули на уроці? Яких умінь набули? В чому їх цінність? Чим важливі ці знання й уміння для вас особисто? Як і де ви можете використовувати здобуті знання й набуті вміння? Про що ви хотіли б дізнатися більше?*

### Запитання і завдання для повторення

1. Складіть схему простого двоскладного речення та охарактеризуйте його.
2. За якими ознаками члени речення поділяються на головні й другорядні?
3. За схемами на сторінках 63 і 81 розкажіть про головні члени речення, ілюструючи розповідь власними прикладами.
4. Коли між підметом і присудком ставиться тире? Наведіть приклади.
5. Чи може у простому непоширеному реченні бути більше двох слів?
6. Поясніть на прикладах, чим підмет відрізняється від додатка.
7. З'ясуйте різницю між узгодженим і неузгодженим означенням, наведіть приклади.
8. Що таке прикладка? Придумайте приклади.
9. За яких умов при прикладці ставиться дефіс, а коли вона береться в лапки? Проілюструйте прикладами.
10. Які є види обставин, чим вони виражаються? Наведіть приклади.
11. Як не сплутати обставину і додаток, обставину й означення? Обґрунтуйте на прикладах.

12. Що таке порівняльний зворот? Коли він виділяється комами, а коли – ні? Наведіть приклади.

**✓** 224. Виконайте тестові завдання.

1. Простим є речення

**А** Той, хто помітив помилку і виправив її, не помилявся (Нар. творчість).

**Б** Якщо ви вдало виберете працю і вкладете у неї всю свою душу, то частя саме вас знайде (К. Ушинський).

**В** Назустріч по широкому шляху мчала незчисленна кількість легкових автомобілів, автобусів, ваговозів, мотоциклів (М. Трублаїні).

**Г** Я живу і співаю, бо живе і співає Україна (Л. Забашта).

2. Роль підмета виконують слова, виділені в усіх рядках, ОКРІМ

**А** кожний зможе;

**Б** сонячний степ;

**В** хтось стукає;

**Г** мав гідність.

3. Підмет виражений словосполученням у реченні

**А** Зараз і місяць здається золотим човником в руках невидимого ткача (М. Стельмах).

**Б** Дві смуги світла падали на білий-білий сніг (А. Головка).

**В** З дверей вагонів майже ніхто не виходив (М. Сиротюк).

**Г** Сонце на мить засліпило всіх (Олесь Гончар).

4. Неправильно побудовано речення

**А** На кораблях піднімають вітрила і прапори (О. Довженко).

**Б** Продається дитячий візочок для немовляти рожевого кольору.

**В** Краса людини в слові.

**Г** На стіні висіла карта України (О. Довженко).

**↙** Яку мету ви ставили на початку вивчення розділу «Головні й другорядні члени речення» й чи досягли її? Проаналізуйте результати вашої навчальної діяльності й оцініть, наскільки успішною вона була.





## § 22. ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ З ОПИСОМ ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ

### *Пам'ять і пам'ятки*



**225.** З'ясуйте значення слів *скульптор, статуя і скульптура, постамент і п'єдестал, пам'ятник, пам'ятка і монумент*. Як вони відрізняються за значенням, походженням і сферою вживання? Чи може пам'ятник стати пам'яткою?

пам'ятка	пам'ятник
1. Предмет матеріальної культури минулого: <i>історична пам'ятка</i> . 2. Невелика книжечка чи аркуш зі стислими настановами, правилами: <i>пам'ятка водієві</i> .	1. Архітектурна або скульптурна споруда в пам'ять чи на честь кого-, чого-небудь: <i>пам'ятник Іванові Франку</i> . 2. Надгробок.

**226.** І. Прослухайте, потім прочитайте текст, визначте його тему й основну думку. За допомогою яких мовних засобів вона розкривається? Які типи мовлення поєднано в тексті? До якого стилю він належить?

З-поміж святинь людство ревно оберігає пам'ять про життя і діяльність своїх великих предків. З покоління в покоління передається розповідь про них за допомогою різних видів мистецтва.

Неодмінною умовою неповторності міста у XVIII столітті стала наявність на його вулицях, площах і в парках пам'ятників, споруджених

на честь важливих історичних подій і визначних державних діячів. Київ не був винятком.

Одні пам'ятники, старіючи, руйнувалися, поставали інші.

До 1917 року перевагу надавали пам'ятникам на честь царюючих осіб і видатних історичних діячів. Їх встановленню передувала колосальна\*\* підготовча робота. Після 1917 року пам'ятники починають виконувати невластиві їм функції революційної пропаганди.

Пам'ятники дореволюційного Києва, як правило, не відзначалися помпезністю і не страждали на гігантоманію. Не виглядали вони зверхньо і стосовно доквілля, гармонуючи з ландшафтом.

У 1849 році на Володимирській гірці спланували тераси, а в 1869 закінчили роботи з розбивки саду. 28 вересня 1853 року відбулася визначна подія – було відкрито пам'ятник Святому Рівноапостольному князю Володимиру.

Створена за три роки напруженої роботи неперевершеним скульптором Петром Клодтом постать князя зайняла своє місце на високому постаменті\*\* роботи архітектора Костянтина Тона. Ще один талановитий митець – скульптор Василь Демут-Малиновський прикрасив п'єдестал\*\* чудовим барельєфом\* «Хрещення киян» та іншими малими скульптурними елементами: гербом міста Києва, орденом св. Володимира, кельмою – символом будівничої діяльності творця нашої державності – Володимира Великого. Виконаний із цегли постамент для міцності обклали чавунними плитами.

На висоті 20-ти метрів тримає Володимир важкий хрест. Князь зображений у той момент, коли таїнство хрещення уже відбулося. Його погляд спрямований у майбутнє. Велична мантія, великокняжа шапка у лівій руці – свідчення державної значущості події.

Колись у хрест були вмонтовані газові ріжки, які пізніше замінили на електричні лампочки. Хрест, що палахкотів на небувалій висоті київських «святих гір», було видно з величезних відстаней. Він слугував своєрідним маяком для всіх, хто відвідував місто (за О. Анісімовим).

**II. Розгляньте фотоілюстрацію, скажіть, пам'ятник якому діячеві на ній зображено. Чи доводилося вам бачити пам'ятник на власні очі? Якщо так, – поділіться враженнями.**

**III. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.**

1. Як зберігає людство пам'ять про життя і діяльність своїх великих предків?

2. Яким пам'ятникам надавали перевагу до 1917 року й після жовтневого перевороту?

3. На чю честь споруджено монумент на схилах Дніпра?


4. Що вам відомо про цю історичну подію?
5. Яка робота передувала створенню пам'ятника?
6. Хто автори пам'ятника?
7. Коли було відкрито монумент?
8. Який вигляд має скульптура? В який момент зображено князя Володимира?
9. Чим вирізняється постамент?
10. Наскільки вдало вибрано місце для пам'ятника?
11. Яким був задум автора? Наскільки вдало його втілено?
12. Яке враження справляє пам'ятник?

**227.** Прочитайте текст, визначте його адресата й комунікативну мету автора. Чим цей текст відрізняється від поданого у вправі 226? Де можна використати цей текст?

Пам'ятник Св. Володимиру. Відкрито в 1853 році. У 2015 році вшанували 1000 років від дня смерті князя. Пам'ятник встановлено на нижній терасі Володимирської гірки в Києві. Автори – скульптори В. Демут-Малиновський і П. Клодт. Архітектор К. Тон.

Бронзова постать князя (висота – 4,5 м) в мантії з хрестом і великокняжою шапкою в руці підноситься на 16-метровому чавунному постаменті і квадратному стилобаті з чавунних плит, що має вигляд восьмигранної каплиці псевдовізантійського стилю.

На постаменті – барельєф «Хрещення Русі» й герб старого Києва (1853, скульпт. В. Демут-Малиновський) (з енциклопедичного словника «Київ»).

 **228.** Ви – корінний киянин. До вас приїхав друг із Литви. Під час прогулянки містом ви вийшли до пам'ятника. Гість зацікавився ним. Він розпитує, кому поставлено пам'ятник; хто була ця особистість, чим вона уславила себе; хто автор пам'ятника і коли його спорудили.

Розіграйте діалог між уявним киянином та гостем, використовуючи запитання із вправи 226 і додаючи власні.


**229.** Складіть колективно план тексту вправи 226 і напишіть докладний переказ розповідного тексту з описом пам'ятника.

 Закінchte оформлення переказу.





## Односкладні речення

 Опрацювавши розділ, ви складете уявлення про багатство синтаксичних засобів мови; **збагатите** ними свій запас; **дізнаєтеся**, які речення є односкладними, чому їм досить одного головного члена; **вмітимете** розрізняти типи односкладних речень, відмежовувати їх від двоскладних; **засвоїте** властивості односкладних речень – стислість, зосередження уваги на найважливішому (дія, стан, ознака предмета, явища) та ін.; **навчитесь** доцільно використовувати у мовленні односкладні речення різних типів, взаємозамінюючи їх для кращого порозуміння, ефективного спілкування й досягнення потрібного вам результату.



### § 23. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ГОЛОВНИМ ЧЛЕНОМ – ПРИСУДКОМ ОЗНАЧЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ

#### *Правила мудрого життя*

 230. I. Прочитайте текст.

#### БУДЬТЕ ЩАСЛИВИМИ ЛЮДЬМИ

1. Плануйте прийдешній день.
2. Визначте пріоритети\*. Адже є головне, а є менш важливе.
3. Налаштовуйтеся позитивно.
4. Слідкуйте за мовленням. Оцінюйте кожне мовлене слово на правдивість, корисність, присутність\*, ввічливість і доброту.
5. Будьте доброзичливими й вихованими.
6. Поважайте себе та інших.
7. Думайте тільки про хороше.
8. Мрійте. Вірте, що мрії здійсненні.
9. Розвивайте таланти. Пам'ятайте, що кожен із вас – особливий.
10. Вчіться нового. Щодня пізнавайте щось цікаве.
11. Опануйте іноземні мови. Кожного дня вивчайте 3-5 нових слів.
12. Читайте хоча б півгодини щоденно.
13. Записуйте цікаві думки та корисні ідеї, що прийшли вам на гадку.
14. Перш ніж прийняти рішення, зважте всі «за» і «проти».
15. Відповідайте за свої слова і вчинки.
16. Будьте вірними і порядними. Вірність і порядність – найвартісніші людські якості.

17. Бережіть здоров'я. Воно – безцінне.

18. Слідкуйте за зовнішністю. Завжди будьте готові до несподіваних і навіть доленосних зустрічей.


19. Ніколи не опускайте руки. Наполегливість і завзятість завжди винагороджуються.

20. Будьте незалежні й самостійні. Ваше щастя залежить тільки від вас, а не від того, що скажуть, подумають чи зроблять інші (*з різних джерел*).

II. Назвіть пункти з переліку життєвих правил, яких ви додержуєтесь.

III. Виберіть і выпишіть 5 найважливіших пунктів, виконання яких зробить вас щасливішими.

IV. Поясніть правопис слів *вірте*, *найвартісніші*, *незалежні*. Зробіть звуковий запис слова *вчіться*. Розберіть за будовою слово *щоденно*.

 **231.** Прочитайте і порівняйте речення зліва та речення справа. Чим відрізняються їх граматичні основи? Які складаються з двох головних членів, а які – з одного? Чим вони виражені? Як мислиться дія в односкладних реченнях?

**Односкладні речення**

*Налаштовуйтесь позитивно.*

*Мрійте.*


*Щодня пізнавайте нове.*

**Двоскладні речення**


*Ви налаштовуйтесь позитивно.*

*Ви мрійте.*

*Щодня ви пізнавайте нове.*

 Які особливості граматичної будови односкладних речень? Як впливає брак одного з головних членів на розуміння смислу речень?

**Граматична основа в односкладних реченнях складається з одного головного члена (підмета або присудка). Другий головний член не потрібен, оскільки смисл речення і так зрозумілий: [Вона] Стала. Глянула. Промовила. Оглянулася. Пішла (з тв. П. Тичини).**

 На які групи поділяються односкладні речення за способом вираження і значенням головного члена?

За способом вираження і значенням головного члена **односкладні прості речення** поділяються на два типи:

1) з **головним членом – присудком** (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові);

2) з **головним членом – підметом** (називні).

 Чи можуть односкладні речення бути поширеними?

Односкладні речення, як і двоскладні, бувають непоширені й поширені: *Розвиднілось. – Надворі вже зовсім розвиднілось (М. Стельмах). Підморожувало. – Ночами сильно підморожувало (О. Югов). Збігла. – Поспішно збігла по сходах (М. Сидоряк).*

**232.** Прочитайте. Вкажіть типи речень за наявністю в них головних членів, позначте їх, з'ясуйте спосіб вираження. Назвіть непоширені речення, а в поширених вкажіть другорядні члени.

1. У віллі мешкають два тижні, три, місяць, а то й ціле літо (*Микола Хвильовий*). 2. Пролітав сніг (*Олесь Гончар*). 3. Купаюся в річці поміж лататтям. 4. Павло не образився (*з тв. Григора Тютюнника*). 5. Його помітили не відразу (*Є. Гуцало*).

Односкладні прості речення можуть бути частинами складного речення: Погасили світло, але нам не спалося (*Я. Гоян*).

Односкладні речення з одним головним членом – присудком, який вказує на певну дійову особу (*я, ти, ми, ви*) особовим закінченням дієслова (1-ої або 2-ої особи однини і множини) дійсного способу, або з присудком-дієсловом у наказовому способі, називаються *означено-особовими*: *Звикаю* потроху до міста (*Г. Чубач*). *Верталися* з кінозйомки. *Стояли один проти одного* (*з тв. Р. Іваничука*). *Любїть життя, шануйте кожен день*. *Робїть* йому коштовні подарунки (*М. Вороний*).

**233.** Спишіть речення, підкресліть у них головні члени; вкажіть спосіб, час, особу і число дієслів-присудків. Визначте типи речень. Чи можна відновити підмет у реченнях із головним членом-присудком? Якими частинами мови він може бути виражений?

1. Одягаюсь. Виходжу (*М. Коцюбинський*). 2. Відчуваю весну (*В. Женченко*). 3. Гляну довкола (*П. Дорошенко*). 4. Напиши, чи приїдеш на літо... (*Г. Севернюк*). 5. Читав допізна (*В. Козаченко*). 6. Зійшов на тротуар (*Микола Хвильовий*). 7. Замовкли (*С. Васильченко*). 8. Заходимо в універмаг (*Я. Гоян*). 9. Приходьте завтра.



**234.** Батьки вирішують, як провести різдвяні свята, і хочуть з'ясувати думку сина (дочки). Вони схиляються до того, що краще святкувати в селі, а син (дочка) пропонує поїхати в Карпати. Розіграйте полілог. Спробуйте переконати батьків, що варіант активного відпочинку сина (дочки) кращий, навівши вагомї аргументи на його користь. Яким типом мовлення ви переважно користуватиметеся?




**235.** Вкажіть головні члени у реченнях кожної пари. Визначте тип речень за наявністю головних членів. Доведіть, що ці пари речень є синтаксичними синонімами (ту саму ж думку виражають різні синтаксичні конструкції).

1. Ти виконай свою обіцянку. – Виконай свою обіцянку. 2. Ви зрозумійте мене. – Зрозумійте мене. 3. Чи схвалюєте ви його вчинок? – Схвалюєте його вчинок? 4. Ми побачимось завтра. – Побачимось завтра. 5. Ми їдемо у подорож. – Їдьмо в подорож. 6. Ти граєш у теніс? – Граєш у теніс?

Односкладні речення можуть вживатися як синтаксичні синоніми до двоскладних. Вживання означено-особових речень робить мовлення лаконічним, дає змогу зосередити увагу на самій дії: *Поїхали* (Є. Гуцало). *Обов'язково напишу* (О. Іваненко).

**236.** Прочитайте речення і назвіть серед них ті, у яких підмет-займенник сприймається як надлишковий, зайвий. Чим виражений присудок у цих реченнях?

1. Краще ми домовимося зараз. 2. Чому ти не йдеш на вечірку? 3. Ви дайте мені свій телефон. 4. Я сподіваюсь на удачу. 5. Ви відмовтесь від своєї витівки. 6. Ви поступайтесь місцем старшим.


 **237.** Прочитайте обидва тексти; до першого доберіть заголовки. Доведіть, що вживання присудків-дієслів без підметів в означено-особових реченнях різних стилів мовлення не утруднює читання тексту, а, навпаки, робить його більш зрозумілим і точним.

1. Пішов сквериком до міської площі. Розглядав прозору зелень дерев, легку й тонку, як мереживо. На клумбах розцвітали квіти невимовної краси. Було таке відчуття, наче бачив усе це вперше в житті: блакитне, без жодної хмаринки небо, птахів, що ширяли\* в повітрі.

Рівна, обсажена липами вулиця здавалася вимитою після вчорашнього дощу. По краю канави, що тяглася вздовж тротуару, неквапно походжали голуби. Зупинився і довго спостерігав (М. Сидорак).

2. Приготуємо в хімічній склянці при нагріванні насичений розчин сульфату магнію. Додамо до гарячого розчину кілька крапель столярного клею і перемішаємо вміст склянки скляною паличкою. Одержаний розчин рівномірно нанесемо на скло за допомогою пензля.

За деякий час на склі утворюються кристали у вигляді «зимових візерунків». Поява на склі цих візерунків пояснюється випадінням кристалів солі з пересиченого розчину при пониженні температури (В. Алексинський).

 **Чим, крім граматичної будови, означено-особові речення відрізняються від двоскладних? На чому зосереджена увага в означено-особових реченнях – на самій дії чи на тому, хто її виконує?**

**У яких стилях мовлення частіше вживаються означено-особові речення? Чому вони переважають у живому розмовному мовленні?**

Односкладні означено-особові речення більш динамічні, лаконічні, ніж двоскладні, що властиво розмовному мовленню. Вони використовуються переважно в діалогах, проханнях, побажаннях, закликах, інструкціях.

Односкладні означено-особові речення вживаються також у художньому стилі мовлення.

**238.** I. Перебудуйте, де це можливо, двоскладні речення в односкладні означено-особові (усно). Як позначиться така перебудова на стилі висловлювання?

*Зразок.* Я сиджу і дивлюся телевизор. – Сиджу і дивлюся телевизор.


Цілу добу йде сніг. Він замів кучугурами усе місто. Ми сидимо в аеропорту і чекаємо транзитного рейсу. Виліт затримується. Ми читаємо книжки, газети, переглядаємо журнали. Дізнаємося новини з Інтернету, дивимося телевизор.

II. Продовжіть і закінchte розповідь на тему «Виліт затримується».

 **239.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

 I. Виконайте письмово вправу 238 і оформіть твір-мініатюру.

 II. Напишіть побажання близькій людині з нагоди настання Нового року, Різдва, Великодня, Дня Матері, іншої важливої події чи дати в її житті. Реченнями якого типу ви скористаєтеся?

 *Що було важливим на цьому уроці? Як вплинула на вас надана інформація? Чи зміните ви щось у своїй поведінці й житті загалом з огляду на здобуті знання? Поясніть.*



## § 24. НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ

### *Українці дивують світ*



 **240.** I. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку. Розгляньте фотоілюстрацію.

## МОЗАЇКА З ПИСАНОК

Українська художниця Оксана Мась створила й передала в дар Національному заповіднику «Софія Київська» унікальну\* мозаїчну композицію «Погляд у вічність». Це панно з 15-ти тисяч дерев'яних писанок, на якому зображено лик Божої Матері.

Панно в червоних, бежевих і брунатних тонах має розмір 7 квадратних метрів.

Художниця розповідає: «Спочатку яйця розписувала сама». Потім залучила друзів, дітей із будинків творчості. Найбільше яєць **розписали** в центрі, на Одещині, у Криму й на Заході. Вони витесані із закарпатського бука. **Виварювали** їх у спеціальній смолі, **покривали** акрилом\*, **розписували**, **мастили** лаком...»

Кожну з 15-ти тисяч дерев'яних писанок **кріпили** шурупами до каркасів із сусального\* золота.

Оксана Мась пригадує, що довго шукала погляд Божої Матері. Найпроникливішими їй здалися очі Богородиці Елеуса («елеус» давньогрецькою – милосердя), ікони XVII століття. Її написав львівський художник Іван Руткевич. Очі Богородиці **викладали** три тижні. Панно **монтували** в галереї мисткині\*\* вісім днів. **Перевозили** його частинами. Виріб важить 2,5 тонни.


За технічними даними, панно має зберігатися 150 років (за О. Худояр).

II. 1. Чому твір називається «Погляд у вічність»? Поділіться враженнями від панно на фотоілюстрації.

2. Як створювалося мозаїчне панно? Які його технічні характеристики?

3. В чому унікальність мистецького твору?

III. Поясніть правопис слів: *зображено, закарпатського, панно*. Зробіть звуковий запис слова: *вічність*. Розберіть за будовою слово *витесані*.

 **241.** Випишіть із тексту вправи 240 речення з виділеними головними членами, з'ясуйте спосіб їх вираження. Чи названо тут дійову особу? Чи відома вона авторові? Як мислиться дійова особа – конкретно чи неозначено, узагальнено?

 До якого типу належать виписані вами речення?

Це неозначено-особові речення, в яких ідеться про дію, що здійснюється невизначеною особою: *Вас просять зайти. Принесли бінокль (Олесь Гончар). Подавали солодке (М. Коцюбинський). Весною в селі встають рано (Григорій Тютюнник).*


 Чому в неозначено-особових реченнях не вказується дійова особа?

Присудок у таких реченнях виражається дієсловом у 3-й особі множини теперішнього, минулого чи майбутнього часу, яка не вказує на якусь конкретну особу.

### З якою метою вживаються неозначено-особові речення?

Вживання неозначено-особових речень дає змогу зосередити увагу на дії, події, а не на дійовій особі. Їх використовують, якщо дія стосується багатьох осіб, перелік яких зайвий чи неможливий, або коли особа мовцеві невідома.

**Неозначено-особові речення** передають думку динамічніше, еспресивніше. Тому їх використовують у художній літературі, в публіцистиці, мові ділових паперів, у розмові: *Знімали кіно* (Є. Гуцало). *Пішли на посадку* (В. Козаченко).

 **242.** Порівняйте двоскладні й односкладні (неозначено-особові) речення, вкажіть на їх структурні відмінності. З'ясуйте, якою формою виражений головний член у неозначено-особових реченнях.

#### Двоскладні речення

1. У двері хтось подзвонив.
2. Мені хтось телефонував?
3. Ніхто не заважав мені робити свою справу.
4. Харків'янин показав мені потрібну вулицю.
5. Глядачі проводжали акторів оваціями.
6. Ілюмінація скоро погасне.

#### Односкладні (неозначено-особові) речення

1. У двері подзвонили.
2. Мені телефонували?
3. Мені не заважали робити свою справу.
4. Мені показали потрібну вулицю.
5. Акторів проводжали оваціями.
6. Скоро погасять ілюмінацію.

**243.** Спишіть речення, підкресліть у них головні члени, з'ясуйте, чим вони виражені. Визначте типи речень.

1. Нас запросили в гості.
2. Нестора просять до телефона.
3. Його цінують.
4. На нього чекають.
5. Мені довго не прощали цього вчинку (М. Міщенко).
6. Мені співчувають (М. Коцюбинський).
7. Кінокамери заховали в машину (Є. Гуцало).
8. Його ні про що особливо й не розпитували (В. Козаченко).
9. Мій квиток передали іншому пасажирові (Р. Іванчук).
10. Мене везуть у царство трав, річок і таємничих озер (О. Довженко).

**244.** I. Прочитайте дієслова. Доберіть до них іменники, які означають особу (явище, предмет), що виконує позначену дієсловами дію. Зробіть висновок про смислові особливості форми 3-ї особи множини дієслова.

**Зразок.** *Рухаються машини, люди, хмари, зображення, рядки...*

Рухаються, ворухаються, розпитують, радять, дивляться, їдять.

II. Складіть і запишіть неозначено-особові речення з виділеними дієсловами у майбутньому часі.

**?** 245. Поясніть, чому в неозначено-особових реченнях присудок виражається дієсловами не у формі 1-ї чи 2-ї особи однини, а в 3-й особі множини.

**👤** 246. Згрупувавшись по четверо, продовжіть і закінчте спір за одним із запропонованих початків. Доведіть до класу думку, яка здобула більше прихильників.

1. – Читання – це марне витрачання часу.  
– Читання – це потрібне й важливе заняття...
2. – Добре мати власний автомобіль.  
– Краще користуватися громадським транспортом...
3. – Прикраси не потрібні, це предмет розкоші.  
– Прикраси необхідні...
4. – Весна – найкраща пора року.  
– Найкраща пора року – зима (літо, осінь)...

247. Замініть двоскладні речення односкладними неозначено-особовими й запишіть, звертаючи увагу на форму дієслова-присудка та порядок слів. Простежте, як із втратою підмета дійова особа набуває невизначеності і як це впливає на зміст речень.

**Зразок.** 1. *Йому передадуть ваше прохання.*

1. Вони передадуть йому ваше прохання. 2. Батьки згадували друзів дитинства. 3. Всі охоче спілкуються з людьми доброзичливими і порядними. 4. Професор прочитає студентам лекцію. 5. Випадковий перехожий затримав мене на чверть години. 6. Диктор оголосив час прибуття поїзда. 7. У Харкові метробудівці відкриють нову станцію метро.

**?** 248. Визначте типи поданих речень, перебудуйте їх у прості двоскладні й запишіть. З'ясуйте, чим виражені присудки в неозначено-особових і граматична основа в двоскладних реченнях. Як змінився зміст речень у результаті перебудови?

**Зразок.** 1. *Ми зійшли з літака по поданому трапу.*

1. Подали трап, і ми зійшли з літака. 2. Спонуціло, і в будинку навпроти погасили світло. 3. Відчинили навстіж вікна, і ранкова прохолода увірвалася в кімнату. 4. Знайдену кішечку викупили й нагодували.

**🏠** 249. Виконайте один із варіантів домашнього завдання

I. Перебудуйте двоскладні речення в односкладні неозначено-особові й навпаки, звертаючи увагу на форму дієслова-присудка і порядок слів. Запишіть за зразком. Порівняйте пари речень. Як змінився їх зміст у результаті перебудови?


**Зразок.** 1. Гості хвалили господарів. – Хвалили господарів. 2. Незнайомцеві довго не відчиняли. – Незнайомцеві довго ніхто не відчиняв.

1. Гості хвалили господарів. 2. Незнайомцеві довго не відчиняли. 3. В юності часто прагнуть когось наслідувати. 4. Батьки дозволили дочці поїхати в туристичну подорож. 5. Її чекають в аеропорту. 6. Їдуть оглядати будинок. 7. Йому передали записку. 8. Хлопцеві не відповідали на теле-



фонні дзвінки. 9. В Інтернеті зазвичай повідомляють про найважливіші події. 10. Про смаки не сперечаються.

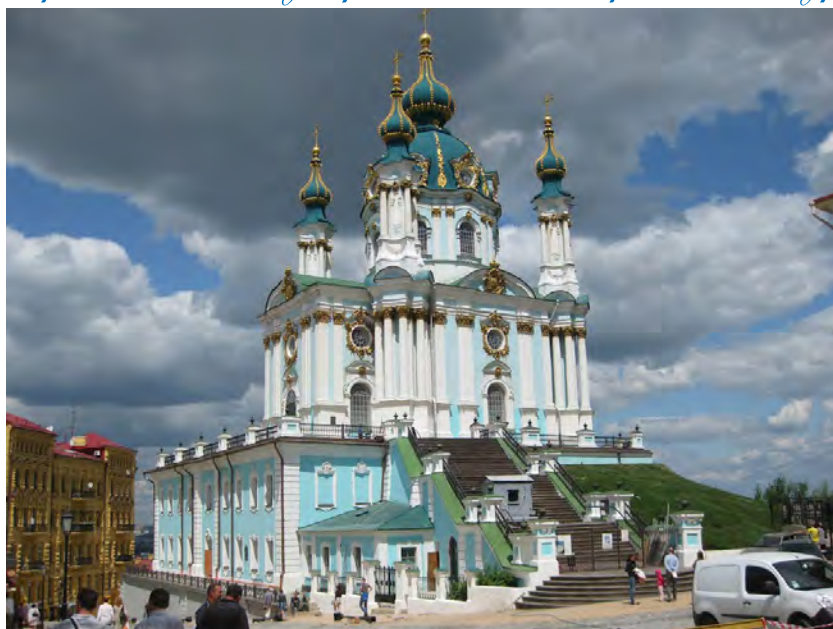
II. Випишіть із текстів художнього, публіцистичного або розмовного стилю 3 простих неозначено-особових речення. Перебудуйте їх у двоскладні й запишіть парами; підкресліть граматичну основу. Порівняйте вихідні й змінені речення; з'ясуйте, як перебудова вплинула на їх смисл.

 Якою інформацією ви збагатили свої знання? Чи вдалося вам дізнатися щось несподіване для себе? У яких життєвих ситуаціях ви готові використовувати здобуті знання?



## § 25. ТВІР-ОПИС ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ

### *Українські шедеври світової архітектури*



 250. I. Прослухайте й уявіть описане.

II. Прочитайте текст; визначте мету його створення, тип і стиль мовлення. Яку інформацію містить текст? З'ясуйте, як комунікативна мета позначилася на доборі мовних засобів і де можна використати текст.

#### АНДРІЇВСЬКА ЦЕРКВА

Андріївська церква – діамант у короні Києва.

Ошатна\*\* й святкова, вона сяє високо над Дніпром золотом, глибокою зеленню, сліпучою білизнаю і яскравою бірюзою. Завдяки такому

небуденному поєднанню кольорів Андріївську церкву можна легко вирізнити з-поміж інших київських церков.

Андріївську церкву спроектував архітектор Б. Растреллі. Її було збудовано впродовж 1749-1754 років на пагорбі, що здіймається над старою частиною міста. Її висота – 60 метрів.

Білі колони, пілястри, капітелі, позолочені карнизи й орнаменти яскравіють на тлі бірюзових стін.

На особливу увагу заслуговує портал – архітектурно оформлений вхід до споруди. Двері декоровані орнаментом.

З боку вулиці до церкви ведуть широкі чавунні сходи. Звідси починається Андріївський узвіз.

Внутрішнє оздоблення Андріївської церкви виконане в стилі рококо. Вражає багатство її оформлення, а особливо яскраво-червоний іконостас, прикрашений різьбленим орнаментом, скульптурою, живописом. Він вважається шедевром різьбярського мистецтва.

Позолочена шапка високого купола прикрашена арабесками\*.

Архітектурний вигляд Андріївської церкви вдало поєднується з рельєфом місцевості і є невід'ємною частиною мальовничої панорами Києва.

Навколо церкви – тераса. З неї відкривається вид на Поділ, Дніпро й задніпровські далі, житлові масиви. Споруда дуже добре сприймається звідусіль.

Сильне враження Андріївська церква справляє вночі, коли підсвічується прожекторами, високо здіймаючись на тлі зоряного неба (за кн. *«Шедеври світової архітектури» Ю. Асєєва та ін. джерелами*).

## II. Дайте відповідь на запитання і виконайте завдання.

1. Чому Андріївську церкву називають діамантом у короні Києва?
2. Чим Андріївська церква вирізняється з-поміж інших київських церков?
3. Хто автор цього архітектурного шедевра?
4. Коли було збудовано історичну пам'ятку?
5. Зачитайте з тексту опис церкви зовні і кольорової гами споруди.
6. Як оформлено вхід до храму?
7. Зачитайте уривок із описом внутрішнього оздоблення Андріївської церкви.
8. Як оформлено купол?
9. Як історична пам'ятка поєднується з рельєфом місцевості, природним ландшафтом?
10. Чи доводилося вам бачити Андріївську церкву? Якщо так, – поділіться враженнями.
11. З'ясуйте історичну і культурну роль пам'ятки, її значення для прийдешніх поколінь.

- 251.** I. Після реставрації картину із зображенням пам'ятки архітектури помилково передали до запасника\* музею. Новому працівникові потрібен точний її опис для того, щоб знайти та впізнати.

Складіть опис уявної картини. Оберіть від групи представника, який опише картину класові.

II. Ви – група фахівців, якій доручено скласти опис Одеського оперного театру для путівника по Одесі.

Ваша мета – надати стисло інформацію про історію появи пам'ятки та про її творців; викликати інтерес, поділитися враженнями; описати споруду з погляду архітектурної, історичної, культурної та наукової цінності. Знайдіть потрібну інформацію в комп'ютері; скористайтеся фотоілюстрацією і поданим нижче текстом.

Результати роботи оприлюдніть через трьох своїх представників.



### ОПЕРНИЙ ТЕАТР В ОДЕСІ

Одеський національний академічний театр опери і балету по праву вважають одним із найкращих у світі. Цю архітектурну споруду в стилі барокко зведено у другій половині XIX століття за проектом віденських архітекторів Ф. Фельнера і Г. Гельнера.

Театру належить велика роль у розвитку музичної культури в Україні. Тут виконували свої твори Петро Чайковський, Микола Римський-Корсаков, Сергій Рахманінов та інші митці світового рівня. У театрі співали всесвітньо відомі Енріко Карузо, Федір Шаляпін, Соломія

Крушельницька, Леонід Собінов, танцювали перша балерина світу Анна Павлова, Айседора Дункан.

Зовні біля центрального входу в театр – дві скульптурні групи, що уособлюють Комедію і Трагедію.

Ажурність верхнього, третього поверху, з його арковими лоджіями, колонами й пілястрами створює враження легкості. Додаткові ефекти вносять вишуканий портик і куполовидний дах. Завдяки їм будівля ніби піднімається над землею.

Над фасадом – скульптурна група, що зображує покровительку мистецтва Мельпомену. Вона сидить у колісниці, запряженій чотирма розлученими пантерами, яких сама ж і приручила.

Вражає внутрішнє оздоблення театру. Розкішний глядацький зал прикрашено ліпленням з тонкою позолотою, різноманітними світильниками, канделябрами й орнаментами. Унікальна акустика дає змогу доносити до сцени навіть шепіт у будь-яке місце залу.

Сотні тисяч людей прагнуть потрапити до Одеси, щоб просто помилуватися розкішшю самої будівлі.


Канцлер ФРН Гельмут Коль був настільки вражений красою Одеської опери, що сказав: «Сюди треба привезти всіх архітекторів світу, щоб вони подивилися, як треба творити» (за Л. Козовою).



музичний	музикальний
пов'язаний із музикою, той, що використовується для музики: <i>музичні інструменти, музичний концерт</i>	схильний до музики, здібний у музиці: <i>музикальний слух, музикальний талант</i>

**252.** Розгляньте фотоілюстрацію. Чи відомий вам зображений на ній об'єкт? На які запитання щодо нього ви хотіли б одержати відповіді, читаючи поданий у наступній вправі текст?



-  **253.** І. Прочитайте текст. Визначте мету й адресата, тип і стиль мовлення. Доберіть заголовок. З'ясуйте, чи досяг автор мети і як вона позначилася на доборі мовних засобів. Де можна використати текст?

Дерев'яних церков в Україні близько двох тисяч. Проте схожої на дрогобицьку немає.

Храм Святого Юра у 1680 році збудував без жодного цвяха місцевий умілець Григорій. Ця святиня вражає своєю довершеністю. На відміну від бойківських храмів, що мають три верхи, ця пам'ятка XVII століття має п'ять бань.

На другому поверсі розміщена ще одна церковця – Введення в храм Богородиці. За легендою, тут молилися заможні люди.

Церква Святого Юра в Дрогобичі унікальна не тільки своїм зовнішнім виглядом, а й внутрішнім оздобленням.

Ікони на іконостасі намальовані темперою – органічною речовиною, яку виготовляли з яєчних жовтків, глини та природних барвників.

Автори стінопису – Стефан Медицький та невідомі народні художники.

Образи біблійних царів переплітаються з українським народним візерунком.

Святі намальовані достоту\* як українці. На іконах у всіх сюжетах промовляє їх побут і прославляються життєві цінності. За розписами можна навіть відтворити посуд, яким користувалися тодішні українці.


Наразі храм Святого Юра – серед претендентів на внесення до списку світової культурної спадщини ЮНЕСКО (за У. Гавришків).

- 254.** Запишіть складний план майбутнього твору-опису пам'ятки історії і культури.

#### План

- I. Відомості про пам'ятку.
  1. Передумови створення пам'ятки.
  2. Час і місце зведення.
  3. Автор (автори) пам'ятки.
  4. Відомості про особу (осіб), на честь якої (яких) зведено пам'ятку.
- II. Опис пам'ятки.
  1. Опис самої пам'ятки.
  2. Постамент.
  3. Пам'ятка і природний ландшафт.
- III. Загальна оцінка пам'ятки і враження від неї.

- 255.** Виберіть на свій розсуд об'єкт збереженої матеріальної культури, про який ви писатимете твір; підготуйтеся пояснити свій вибір.

-  **256.** Замалюйте вибрану вами пам'ятку або вклейте картинку з її зображенням у саморобну книжечку. До зображення складіть твір-опис пам'ятки, скориставшись записаним планом. Тему твору сформулюйте самі. Додержуйтеся всіх вимог до опису пам'ятки історії і культури.



## § 26. УЗАГАЛЬНЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ

*Якщо в тебе є сад і бібліотека —  
ти маєш все, що тобі потрібно*

*Цицерон*



**257.** І. Прочитайте текст, уявіть змальовану в ньому картину. Які почуття вона викликає?

### БІЛО-РОЖЕВЕ ДИВО

Сад наш на історичному місці. За даними всіх переказів і легенд колись тут, на нашому острові, стояла Запорозька Січ, вирувало хоробре веселе козацтво.

Не одразу ми посадили весь сад. Спочатку посадили ярус внизу, довкола острова. Через рік, як цей прийнявся, оперезали острів другим, ширшим ярусом. А вже на третій рік освоїли решту, всю гористу частину острова.

Так поступово розростався наш сад. Підіймався ярус за ярусом все вище, доки не вибрався на саму гору.

Люблю сад в усяку пору – і золотим літом, і багряною осінню, і взимку, коли він, заінейний, дримає, стоячи по пояс у снігу... Але навесні це справжня казка.

Що тут у травні робиться, коли сад квітує! **Ідеш один кілометр.** А довкола тебе сяє і сяє в усі кінці чарівне біло-рожеве царство. **Ідеш другий, а над тобою виснуть і виснуть повні запасні суцвіття.** Найменша гілочка від початку й до кінця обліплена біло-рожевими пелюстками. Кожне дерево, кожна крона світиться, наче величезна ваза, створена з самого повітря, сонця та найтоншої порцеляни... Коли з крайнеба десь хмара синіє, тоді на її тлі сад особливо виділяється своїм пишним цвітом. А в серпні? В саду гілля гнеться під плодами. **Пригнешся** – низом купи червоних шафранів горять між деревами. **Випростаєшся** – б'ють в очі сонячним блиском кальвілі, обліпивши крону до самого верхів'я... У вітряний день ступити вам ніде – земля встелена стиглими плодами. **Візьмеш яблуко в руку** – і таке воно перед тобою красиве, таке божественно-викінчене, що вже не зважуєшся кинути його знову на землю (за *Олесем Гончаром*).

II. Розгляньте фотоілюстрацію. Доберіть епітети, порівняння й опишіть квітуючий сад у художньому стилі (усно).

III. Чи погоджуєтесь ви з твердженням давньоримського оратора й філософа Цицерона? Обґрунтуйте свою думку.

IV. Поясніть правопис слів *спочатку, біло-рожеве, встелена*. Зробіть звуковий запис слів *суцвіття, (не) зважуєшся*. Розберіть за будовою слово *заінейний*.

V. Перечитайте й запишіть виділені речення. Визначте, односкладні вони чи дво-складні, підкресліть головні члени. З'ясуйте, кого стосується означена ними дія – конкретної особи чи усіх, будь-кого.

В односкладних реченнях (частинах складного речення) **присудок** може мати узагальнене значення, вказувати на те, що дія виконується всіма, будь-ким, кожним: *Як дбаємо, так і маємо* (Нар. творчість).

Такі речення називаються **узагальнено-особовими**. Головний член – присудок – у таких реченнях виражається здебільшого дієсловами у 2-й особі однини, рідше – в 3-й особі множини та інших особах: *Не брудни криниці, бо схочеш водиці* (Нар. творчість). *Маєш маму – шануй її свято* (В. Василяшко). *Давніх друзів не забувають* (Нар. творчість).

**Узагальнено-особових речень чимало серед прислів'їв і приказок. Вони характерні для художнього стилю мовлення.**

**258. I.** Прочитайте прислів'я і приказки. Кому адресовано висловлені в них поради? Як ви їх розумієте?

II. Визначте в реченнях присудки. Дія, означена ними, стосується конкретної особи чи усіх, будь-кого?

1. Бережи честь змолоду. 2. За науку цілуй батька і матір у руку. 3. Вік живи – вік учись. 4. Розуму не позичиш. 5. Не гордись званням, а гордись знанням. 6. Бережи одяг, доки новий, а здоров'я – доки молодий. 7. Не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий. 8. Не спитавши броду, не лізь у воду. 9. Боїшся вовка – не йди до лісу.

III. Спишіть речення, визначте їх тип і спосіб вираження присудка.

259. I. Прочитайте афористичні вислови; поясніть, як ви їх розумієте.

II. Визначте типи речень, випишіть їх у такій послідовності: а) з головним членом у формі 2-ї особи однини дійсного способу; б) у формі 2-ї особи наказового способу; в) у формі 3-ї особи множини дійсного способу. Обведіть кружечками номери речень, які є прислів'ями чи приказками.

1. Сади свій сад (*Л. Костенко*). 2. Діло словом не заміниш (*Нар. творчість*). 3. Нещадні будьмо до найменших хиб\* (*О. Підсуха*). 4. Любіть працю. Ніщо інше не робить людину великою і мудрою (*Афоризм*). 5. Чесне діло роби сміло (*Нар. творчість*). 6. За одного вченого дають десять невчених (*Нар. творчість*). 7. Золото добувають із землі, а знання – з книжок (*Нар. творчість*). 8. Не купуй kota в мішку (*Нар. творчість*). 9. Скажеш – не вернеш, напишеш – не зітреш (*Нар. творчість*).

260. Перебудуйте подані речення в узагальнено-особові й запишіть. Поясніть, які зміни відбулися у записаних вами реченнях порівняно з вихідними.

**Зразок.** 1. *Не за своє діло не берись.*

1. Ти не берись не за своє діло. 2. Ти не відкладай на завтра те, що можеш зробити сьогодні. 3. І без золота люди в радості живуть. 4. Ніхто ще не втік від своєї долі. 5. Якщо ти робиш добро – не кайся, якщо ти робиш зло – зла й сподівайся. 6. Якщо ти з книгою подружишся – розуму наберешся.

**\*** 261. Складіть і запишіть невеличку розповідь про прогулянку на природу, використовуючи узагальнено-особові речення. Можете вибрати один із варіантів з набором опорних слів.

1. ... сидиш за комп'ютером... цікавишся... шукаєш... розглядаєш... вивчаєш... спілкуєшся... .

2. ... читаєш... пригадуєш... порівнюєш... розмірковуєш... замислюєшся... .

3. ... сядеш у потяг... Perezнайомишся... розповідаєш... розпитуєш... цікавишся... пригощаєш... милуєшся... відчуваєш... розумієш... .

4. ... уявляєш себе дорослим... сидиш за кермом... .

5. Улітку на дачі прокидаєшся... вийдеш надвір... дивишся й не надивишся... і очей не відведеш... .

6. ... глянеш на небо – і побачиш... .



**262.** Спишіть подані вислови; поясніть, як ви їх розумієте, підтверджуючи власними прикладами (усно). Визначте типи речень. Висловіть припущення, чому вони стали прислів'ями. Вивчіть напам'ять два прислів'я на вибір.

1. Удосвіта встанеш – більше діла зробиш. 2. Здобудеш освіту – побачиш більше світу. 3. Без біди друга не пізнаєш. 4. Сім разів відмір, один відріж. 5. Що посієш, те й пожнеш. 6. За сто робіт береться, та жодна не вдається.

**263.** I. Ознайомтеся зі змістом тексту, визначте його основну думку. З'ясуйте, реченнями якого типу сформульовано пункти порад.

II. Згрупувавшись по семеро, визначтеся, котрі із запропонованих заходів можна виконати вже зараз.

III. Складіть і оприлюдніть перелік власних рекомендацій задля порятунку планети.

### ЯК ЗБЕРЕГТИ ПЛАНЕТУ

У природі все частіше трапляються аномальні\* явища – потужні снігопади, буревії, зливи, шторми, повені, сильні морози й нестерпна спека. Вчені застерігають: якщо людство не припинить своєї деструктивної\* діяльності, то зміна клімату стане незворотною і позначиться на житті кожного з нас. Тож щоб цього не трапилося, ООН дає кілька порад.

1. Купуючи товари, намагайтеся обходитися без упаковки.
  2. Здавайте на переробку папір, пластик, скло і метал.
  3. Використовуйте речі ощадливо\*\*. Так ви зменшите кількість відходів.
  4. Ущільнюйте вікна і двері. Так краще зберігатиметься тепло і менше енергоресурсів буде затрачатися на обігрів житла.
  5. Бережіть електроенергію. Замініть лампи розжарювання на енергоощадні. Вимикайте світло.
  6. Не користуйтеся одноразовим посудом з пресованого паперу.
  7. Пишучи, використовуйте папір з обох сторін. Заощадивши 100 кг паперу, ви врятуєте одне дерево, яке за своє життя поглинає тонну вуглецю.
  8. Саджайте дерева.
  9. Частіше ходіть пішки або їзьте на велосипеді.
- Клімат на планеті залежить від кожного з нас. Тож бережімо планету. Це – наш дім (за Д. Родіоновою).

**264.** Доберіть заголовок і запишіть відновлений текст Є. Гуцала, замінюючи дієслова-присудки у 1-й особі однини на дієслова у 2-й особі однини. Слідкуйте, як змінюється характер оповіді у бік більшої узагальненості. За допомогою речень якого типу досягається?

Ніде не буває так добре, як на городі. Ляжу горілиць, лежу дивлячись у небо, і така довкола тиша...

Припаду до землі, притулюся вухом і починаю прислухатися. А що ж там діється в чорній глибині? Чому посаджене у землю росте, тягнеться до сонця? Чому з однеї насінини виростає так багато плодів?

Сподіваюся на відповідь, а земля не видає жодної таємниці. Може, я не знаю її мови? Але ж, мабуть, хтось розуміє? Хто?

Зводжуся і заглядаю у розквітле обличчя соняшника. Хочу прочитати відповідь.

Стою, задумався. І коли виходжу з городу, то пильно дивлюся, щоб не наступити на живу рослину.


 **265.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Спишіть, визначте тип односкладних речень; з'ясуйте, чим виражено в них голвні члени. Поясніть, як ви розумієте афоризми.

1. За правду, браття, єднаймося щиро. 2. Гордістю проймаєшся за наших людей – високообдарованих, всевміючих, всеперемагаючих (*Олесь Гончар*). 3. Шануйте здобуте трудом покоління, помножте його у пошані (*М. Нагнибіда*). 4. Свою землю по-справжньому зрозумієш тільки на чужині (*Нар. творчість*). 5. Ні перед ким не станеш спину гнути, не віддасися ворогу в ясу\*, якщо ти зміг, товаришу, збагнути свого народу велич і красу (*В. Симоненко*).

 **II.** Доберіть заголовок і напишіть твір-мініатюру за одним із поданих початків.

1. Тільки й зазнав я того щастя, коли був малим. Що було набігаєшся, нагуляєшся з хлопцями по тих горах, по тих долинах! (*за І. Нечуєм-Левицьким*). 2. І ось плывеш на човні. Що довкруг озера – видно. А що всередині – ні. Дивишся в воду, а бачиш хмари, дерева, птахів. 3. У ліс підеш – когось та побачиш. А побачиш – пізнати захочеш. Пізнаєш – неодмінно полюбиш. А полюбиш – образити не даси.


 **Продовжіть і закінчте речення.** 1. Сьогодні на уроці я зрозумів / зрозуміла... 2. Мені було цікаво... 3. У мене добре вийшло... 4. Мені було складно... 5. Хотілося б навчитися...



## § 27. БЕЗОСОБОВІ РЕЧЕННЯ

### *Природа: і храм, і майстерня*



-  266. І. Прочитайте текст, відповідаючи на запитання по ходу читання. Визначте стиль і тип мовлення.

#### БЕРЕЖИМО ДОВКІЛЛЯ

У природі все взаємопов'язане. Загибель одного з видів тварин негативно позначається на іншому. Тому настільки важлива проблема збереження рівноваги в природі.

**Підраховано**, що на Землі існує від 3 до 10 мільйонів видів рослин і тварин. Значну їх кількість досі **не виявлено й не вивчено**. У науковій літературі **зафіксовано** всього близько півтора мільйона видів. Цілком імовірно\*, що мільйони живих організмів чекають свого відкриття.

Але якщо науково-технічний прогрес і надалі згубно впливатиме на довкілля, то значна їх кількість зникне ще до виявлення. У таке **не хочеться** вірити. А факти насторожують.

#### *Яка небезпека може загрожувати тваринам і рослинам?*

Упродовж 350 років на планеті вимерло та було знищено близько 60 видів звірів і майже 100 видів птахів. Третина з них – за останні півстоліття. За останні 40 років популяції видів, які можуть повністю зникнути, скоротилися вдвічі. Так, в одному з природних заповідників

Гани популяція левів зменшилася на 40 відсотків. У Флориді лише впродовж 1968-1970 років було виловлено 127 тисяч алігаторів. На Суматрі добивають останніх тигрів. У Кенії не можуть зупинити винищення слонів. А істот, які населяють прісні водойми, стало менше на 76 відсотків.

### *Що спричинює загибель тварин і рослин?*

Основною причиною вимирання тварин є діяльність homo sapiens. Люди вирубують ліси швидше, ніж вони відновлюються. Обробляють пестицидами\* поля. Полюють попри заборону. Виловлюють риби більше, ніж природа здатна відтворювати. Викачують з-під землі більше води, ніж поповнюється опадами. Отрують моря й океани хімічними й радіоактивними відходами. Забруднюють довкілля. Викидають в атмосферу більше шкідливих газів, ніж здатні поглинути ліси.

Усе це спричиняє руйнування і втрату природного середовища, у якому перебуває флора і фауна. Так, у країнах Західної Африки лісові слони змушені тіснитися на території, яка становить шість відсотків від їх історичного ареалу\*. Внаслідок цього у Непалі поголів'я тигрів скоротилося зі ста тисяч до трьох.

### *Які висновки?*

У природі все взаємопов'язане. Знищуючи природу, людина завдає шкоду собі самій. Проблема охорони довкілля набула світового значення і стала проблемою століття.

### *Чи є порятунок?*

Вихід один: природу треба охороняти, раціонально\* використовувати й відновлювати. Кожен із нас повинен докласти зусиль до вирішення проблеми (за Г. Степаняком, А. Давидовим).

**I. Як ви розумієте прислів'я «Де знищують природу, там знищують життя»?**

**2. Як склалися стосунки людини з природою і якими вони є натеper?**

**3. Чому охорона довкілля стала однією з глобальних проблем століття? Як можна розв'язати цю проблему?**


**III. Поясніть правопис слів *збереження, науково-технічний, (у) Флориді*. Зробіть звуковий запис слова *діяльність*. Розберіть за будовою слово *вдвічі*.**

**IV. Випишіть із тексту речення з виділеними словами, підкресліть у них головні члени. Хто виконує дію? Чим виражений присудок? Чи можна встановити особу дієслова? Пригадайте, як називаються такі дієслова. До якого типу належать написані вами речення?**

Це односкладні речення з присудком, при якому немає і не може бути підмета. Вони називаються **безособовими реченнями**: *Заморозило осінь у сльозу (Л. Костенко). Зворотної адреси не було (О. Жовна). Хотілося відпочити (Б. Грінченко). Стало так легко на душі (П. Колесник). В порту людно (З. Тулуб).*

 Чи можна визначити дійову особу в безособових реченнях?

У безособовому реченні дійова особа граматично не виражається, а дія мислиться без участі діяча, як природне чи стихійне явище, психічний або фізичний стан людини, незалежний від її волі: *Пахло яблуками, переспілими грушами, медом (І. Ільєнко). Капало з даху (В. Слапчук). На місці йому вже не сидиться (В. Козаченко).*

 **267.** Порівняйте речення у лівій і правій колонках. Однаковий чи різний смисл вони виражають? Схожа чи відмінна їх будова? Доведіть, що ці речення є синтаксичними синонімами.

#### Особові речення

1. Іде дощ.
2. Заходив ранок.
3. Цієї ночі я не спав.
4. Мої друзі не були на пляжі.
5. Він тепер живе добре.
6. Коли я можу зателефонувати?
7. Я хотів пройтися островом.

#### Безособові речення

1. Дощить.
2. Світало.
3. Цієї ночі мені не спалося.
4. Моїх друзів не було на пляжі.
5. Йому тепер живеться добре.
6. Коли зручніше зателефонувати?
7. Мені хотілося пройтися островом.

**268.** Розгляньте таблицю. З'ясуйте, чим може бути виражений присудок у безособових реченнях.

#### Способи вираження присудка у безособових реченнях

Чим виражений присудок	Приклади
Безособовими дієсловами на означення стану природи, стихії, стану людини	<i>Благословляється на світ (Г. Донець). А навкруги і щебетало, і квітло... (В. Бровченко). Щось мені примарилось (С. Васильченко). Міст знесло до прикrostі несподівано (М. Сидоряк).</i>
Дієслівними формами на -но, -то (у т.ч. зі зв'язкою)	<i>Видно ставок (С. Васильченко). Про цей випадок давно забуто. Мені доручено важливу справу. Скільки буде нами зроблено! (Г. Плоткін).</i>
Неозначеною формою дієслова (в т.ч. у поєднанні з прислівником чи словами треба, можна, варто, жаль, шкода, час, слід)	<i>Мені є над чим подумати (В. Слапчук). Цей фільм варто подивитися. Йому треба збиратися на роботу. Як приємно згадувати дитинство (О. Гурєїв).</i>
Прислівниками (зі зв'язкою бути або без неї)	<i>На березі було тихо (В. Винниченко). Пусто у неприбраній кімнаті (М. Гірник).</i>
Словами нема, не було, не буде	<i>Ні місяця, ні зірок не було. Буря, пільма, стежки нема (Л. Забашта).</i>

**269.** Прочитайте речення, визначаючи в кожному з них головні члени і називаючи тип речень. Випишіть присудки і, користуючись таблицею, з'ясуйте спосіб їх вираження.

1. До ґанку на щастя підкову прибито (П. Воронько). 2. Такого в школі ще не було (Б. Грінченко). 3. Працювалося отаким великим гуртом весело, зі сміхом, жартами, піснями (В. Козаченко). 4. Медово-винними пахоццями яблук і слив тягло з садів (З. Тулуб). 5. Більше дивитись на сцену не хотілося (М. Сидоряк). 6. Жаль було будити (А. Головка). 7. На автобусній зупинці порожньо й темно (Р. Іваничук). 8. Засліпило, вдарило в очі підсиненою білістю, вп'ялося в щоки сотнями тоненьких голочок (В. Козаченко). 9. По блакитному небу наче розсипано чорні намистинки (О. Іваненко).



У яких стилях мовлення вживаються безособові речення?

Безособові речення вживаються здебільшого в художньому і розмовному стилях мовлення, в описах природи і стану людини. Речення з безособовими формами на *-но*, *-то* використовують переважно у науковому та офіційно-діловому стилях.

**270.** I. Спишіть речення, підкреслюючи головні члени і вказуючи, чим вони виражені. Визначте тип речень. Простежте, як уявляється в них дійова особа (зовсім не мислиться чи виступає в ролі пасивного діяча).

1. Сонця не видно (Панас Мирний). 2. Сутеніло (З. Тулуб). 3. Було тихо. 4. З гір віяло **свіжістю** (І. Чендей). 5. Вже було пізно (М. Коцюбинський). 6. У Бондаренків світилося (А. Головка). 7. Йти стало **важче** (Григір Тютюнник). 8. Доведеться починати все спочатку (Є. Гуцало). 9. Все забувається. 10. Дрімается (з тв. С. Васильченка). 11. Чи не час нам у дорогу? (М. Коцюбинський). 12. Риби ловилося все **менше** і менше (І. Нечуй-Левицький).

II. Поясніть правопис виділених слів.



**271.** Міняючись ролями, усно дайте заперечні відповіді на запитання, вживаючи безособові конструкції.

**Зразок.** 1. – Ти можеш перекласти такий складний текст? – Ні, мені не перекласти такий складний текст.

1. Ти можеш перекласти такий складний текст? 2. Ви самі зможете впоратися з переїздом? 3. Ти можеш зробити цю роботу до вечора? 4. Вона зможе перепливти на той берег річки? 5. Чи зможуть хлопці подолати таку відстань за короткий час? 6. Він зможе підняти штангу? 7. Ти хочеш іти? 8. Чи можна ще почекати?

**272.** Перебудуйте двоскладні речення в безособові й запишіть. Які слова ви опустите? Як це відіб'ється на характері висловленої думки? Які зміни стануться зі словами-підметами при перебудові речень?

**Зразок.** 1. Час їхати.

1. Настав час їхати. 2. Він не хоче їхати звідси. 3. Я розв'язав кросворд. 4. У лісі пахне осінь. 5. Таке ніхто не забуває. 6. До школи

я їжджу маршрутною. 7. Тут багато людей. 8. Ми добре відпочиваємо. 9. Вона дуже хоче пити. 10. Як ви живете на новому місці? 11. Мороз посилюється. 12. За гарної погоди ми не сидимо вдома.

**?** 273. Мовознавець Фелікс Кривін дав таке визначення безособового речення: «Безособове речення – це невідомо чия пропозиція невідомо кому робити те, що здійснюється саме собою і ніколи ні від кого не залежить». Якщо ви згодні – обґрунтуйте цю думку своїми прикладами, а якщо не згодні – спростуйте її.

**☂** 274. Ваш друг у поганому настрої. Розкажіть про якийсь цікавий (кумедний) випадок зі свого життя чи життя школи, щоб розвеселити його. Яким типом і стилем мовлення ви скористаєтесь?

275. Продовжіть і запишіть речення.

**Зразок.** 1. Вам доведеться їхати поїздом.

1. Вам доведеться... . 2. Вчора мені не працювалося, і я... . 3. Здалося йому, що... . 4. Пригадалося їй, як... . 5. І уявляється нам, як... .

**✂** 276. Виявіть помилки і запишіть відредаговані речення.

1. Мені засумувалося. 2. Болить мені голова. 3. Йому не було до жартів. 4. Її все валилося з рук. 5. Ніде не видний був кінь. 6. Шапка на ньому не була. 7. Відділ закрит на переоблік. 8. Акція завершена.

**🏠** 277. Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. Перебудуйте і запишіть речення за зразком, слідкуючи за порядком слів.

**Зразок.** 1. Чи не взяти нам таксі?

1. Може, нам взяти таксі? 2. Може, ввімкнути кондиціонер? 3. Може, йому скупатися? 4. Може, мені замовити морозиво? 5. Може, їй подарувати квіти? 6. Може, нам посадити порічку? 7. Може, їй поїхати з батьками?

II. Складіть і запишіть безособові речення з поданими словами в ролі головних членів, поставивши їх у потрібній формі.

Притрусити, підмерзати, пахнути, віяти, прибити, (не) хотіти, вірити, боліти, зателефонувати, оголосити, повідомити, жаліти, похитувати.

**✿** III. Доберіть заголовок і напишіть твір-мініатюру за поданим початком (серединою, кінцем).


1. Небо затягло (О. Югов). 2. Гриміло. Сяяло. Лилося (М. Стельмах). 3. Звідси видно було річку, міст, хату (М. Сидоряк). 4. Звичайно, не обійшлося без пригод (С. Склярєнко). 5. На цьому розмову й було скінчено (Микола Хвильовий).

**📄** Сформулюйте й запишіть три речення про ваші враження від уроку. Якою новою інформацією збагатилися ваші знання? Як ви застосовуватимете їх у щоденному житті?



## § 28. КОНСПЕКТУВАННЯ

### *Досягнення науки*

 **278.** Перегляньте текст і візьміть до уваги викладені в ньому рекомендації. З якою метою вдаються до конспектування?

У студентські роки і в подальшому вашому дорослому житті важливу роль відіграватиме вміння конспектувати.

**Конспектування** – це процес розумової переробки і письмової фіксації почутого або прочитаного тексту. Воно є продовженням роботи над стилем переказом і потребує вміння виділити головну інформацію, стисло переформулювати її своїми словами і подати у вигляді нового тексту.

Результатом такої роботи є **конспект** – стислий писаний виклад конкретного матеріалу. Конспект слугує засобом фіксації і передачі найважливішої інформації. Він сприяє кращому осмисленню і засвоєнню певних відомостей і дає змогу відразу ж або через деякий час відновити в пам'яті потрібну інформацію.

Конспектування супроводжується активним відбором інформації. Іван Сеченов зазначав, що фотографічність відтворення при цьому відходить на задній план, головними ж стають смисл, суть почутого/прочитаного.

Зайва інформація відкидається. В результаті значно зменшується її обсяг. А потрібний матеріал оцінюється за ступенем його важливості й новизни.

Нова інформація і відома записуються по-різному: найважливіша – докладніше, а менш важлива – у скороченому вигляді.

Для набуття навичок конспектування важливо вміти:

- виділяти головну інформацію скороченням фрази;
- відбирати потрібні слова, словосполучення й запам'ятовувати їх;
- переформулювати фразу своїми словами;
- точно вживати слова (наприклад, слово *обертатися* не можна замінювати на *крутитися* чи *вертітися*);
- уникати виражальних засобів.

Під час конспектування доцільно використовувати підкреслення, різні кольори, рамки тощо (*з посібника*).

**279.** Прочитайте речення, з'ясуйте, яку інформацію – головну чи другорядну – містять виділені слова і фрази.

1. **Колір нафти залежить**, по-перше, від наявних у ній домішок, а, по-друге, від освітлення.



2. Найпоширеніший елемент у земній корі – Оксиген; він складає 49,13%.

**280.** I. Прочитайте текст; а) простежте, як виділено і названо смислові частини; б) встановіть, чи правильно вказана в тексті основна інформаційна частина (виділене речення), якщо ні – запропонуйте свій варіант її визначення; обґрунтуйте свою думку.

II. Визначте стильову належність тексту, вкажіть у ньому характерні ознаки стилю.


### ОЧИЩЕННЯ РЕЧОВИН

<p>1. Значення і способи очищення речовин.</p>	<p>Процеси очищення речовин мають велике значення. Речовини, що містять домішки, у багатьох випадках використовувати не можна. <b>Наприклад, мідь із домішками є поганим провідником електрики.</b> Погано очищені лікарські речовини стають шкідливими для організму. Для очищення речовин у хімічних лабораторіях і в техніці використовують різні способи, такі як відстоювання, фільтрування й випарювання.</p>
<p>2. Очищення способом відстоювання.</p>	<p>Під час відстоювання мутну рідину залишають стояти в посудині. Частинки домішок осідають на дно і залишаються там нерозчиненими. Потім їх видаляють, і рідина стає чистою. Так очищують питну воду.</p>
<p>3. Очищення способом фільтрування.</p>	<p>Та не завжди можна відділити від рідини частинки твердих речовин. Так, найдрібніші часточки глини не осідають у воді навіть при тривалому стоянні, й вода залишається мутною. Для очищення води від каламуті застосовують фільтрування. Тверді домішки залишаються на фільтрі, а рідина стає прозорою.</p>
<p>4. Очищення способом випарювання.</p>	<p>Однак рідину не завжди можна очистити фільтруванням. Так, морська вода навіть після фільтрування залишається солоною. У такому разі застосовують метод випарювання. Саме цим способом користуються для видобування солі з морської води (<i>з посібника</i>).</p>

**281.** Прочитайте текст, вміщений справа, і його скорочений до одного речення варіант зліва, порівняйте їх і з'ясуйте, чи правильно у скороченому варіанті виділено головну інформацію. Визначте й обґрунтуйте стильову належність тексту.

Спостерігаючи відхилення планети Уран від орбіти, вчені припустили, що воно спричинене тяжінням іншої, невідомої планети

Спостерігаючи за рухом планети Уран, відкритої наприкінці XVII століття, вчені припустили, що вона рухається по дещо іншій орбіті, яка відрізняється від тієї, котра була визначена на основі закону всесвітнього тяжіння. Тоді вчені висловили припущення, що відхилення в русі Урана від орбіти викликане силою тяжіння іншої, невідомої планети, розміщеної далеко від Сонця (з посібника)

-  **282.** Прочитайте текст і його конспект, зіставте їх і з'ясуйте, яких змін зазнав текст у ході конспектування. Визначте тип і стиль мовлення.

### СКЛАД ВОДИ

#### Текст

Вода є складною речовиною. Вона складається з Гідрогену й Оксигену. Чи завжди вода містить Гідроген і Оксиген в однаковому процентному відношенні?

Це питання вивчав французький хімік Пруст. Він досліджував воду різних морів, річок і встановив, що масовий склад води завжди постійний: 88,9% Оксигену й 11,1% Гідрогену (з посібника).

#### Конспект

Вода – складна речовина, до складу якої входять Гідроген і Оксиген. Їх процентне співвідношення вивчав французький хімік Пруст. Учений дослідив масовий склад води в різних морях, річках і встановив, що у воді постійно міститься 88,9 % Оксигену й 11,1% Гідрогену.

- 283.** Спишіть текст, вставляючи пропущені слова.

Вода є ... речовиною. До її ... входять ... і ... . Процентне ... .. і ... у воді завжди ... . Масовий ... води ... хімік Пруст. ... дослідив воду в різних ..., ... і встановив, що у воді постійно ... 88,9% ... й 11,1% ... .

- 284.** Прочитайте текст, виділяючи логічним наголосом ключові слова (їх набрано жирним шрифтом). Випишіть ці слова, усно відтворіть за ними текст.

**Звукові хвилі** на своєму шляху часто **натрапляють** на **перешкоди**: гори, ліс, стіну і т. ін. Вони **відбиваються** від цих перешкод.

Якщо відбита звукова хвиля доходить до нашого вуха, ми чуємо **особливий звук**. Він називається **луна**. Коли звук відбивається від **близьких перешкод**, луна зливається з первісним звуком і **посилюється** (з посібника).

- 285.** І. Прочитайте вміщений зліва текст, звертаючи особливу увагу на відмінкові форми числівників. Зіставте його початок із конспективним записом, з'ясуйте відмінності у формі та змісті викладу. Визначте тип і стиль мовлення.

Текст	Конспект
<p>За даними мовознавців, найшвидше розмовляють французи. В середньому вони вимовляють 350 слів за хвилину. За ними йдуть японці з 310 словами і німці – з 250. Найповільніше говорять жителі Полінезії, Меланезії й Мікронезії – 50 слів за хвилину.</p> <p>З'ясовано цікавий факт, з рекордами, що правда, не пов'язаний. Як відомо, англійці й американці розмовляють однією мовою. Але використовують її з різною інтенсивністю: англійці вимовляють у середньому 220 слів за хвилину, в той час як американці – лише 150-175 (<i>З газети</i>)</p>	<p>За даними мовознавців, найшвидше розмовляють французи – 350 слів за хвилину...</p>


## II. Колективно закінchte складання конспекту.

Для прискорення запису почутого або прочитаного вдаються до **скорочення слів**. Конспектуючи, слід:

- слова скорочувати так, щоб їх потім можна було відновити;
- нові слова записувати повністю;
- застосовувати загальноприйняті умовні скорочення й аббревіатури (ЄС, НАНУ, укр., англ., фр., нім. та ін.).

### 286. Запишіть скорочено з голосу вчителя слова і сполучення слів.

Державна мова, Кабінет міністрів, засоби масової інформації, загальноосвітній навчальний заклад, космічні дослідження, запуск супутника, дуже важлива персона, український письменник, історичне оповідання, поетична збірка, актуальна стаття, творчий доробок, таблетка, енциклопедія, медичний заклад, швидка допомога, електричний транспорт, залізничний вокзал, транспортні засоби.

 **287. I. Прочитайте тексти; з'ясуйте, яких сфер життя суспільства вони стосуються. Дайте відповіді на запитання після кожного тексту. Виберіть найцікавіший текст і законспекуйте його.**

1. Цікаво дізнатися, які перетворення відбудуться у зв'язку з розвитком науки і техніки.

Актуальна проблема – енергетична. Тривалий час найпоширенішими енергоносіями були вугілля, нафта, газ. Проте їх запаси, як відомо, не безмежні. Тому визначальний напрям енергетичного забезпечення економіки на початку ХХІ століття – розвиток альтернативних\* джерел енергії. Потужні промислові реактори забезпечать значну економію органічного\* палива і зокрема нафти. Завдяки їх використанню енергетичний потенціал палива стане орієнтовно в 10 разів більший, ніж у розвіданих запасах вугілля, нафти і газу.

Увагу науковців усього світу привертає продовольча проблема. Шлях до її розв'язання полягає, з одного боку, в розширенні посівних площ і збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції, а з другого, – в раціональному, науково обґрунтованому її споживанні. Значні резерви для збільшення кількості продуктів мають біологічні запаси світового океану, частка яких у харчуванні зростатиме з року в рік.

Надзвичайно важливою проблемою сьогодення і майбутнього залишається охорона здоров'я людей, збільшення активного довголіття і тривалості життя. Для цього потрібні зусилля не тільки медиків, а й біологів, біохіміків, кібернетиків, представників різних галузей наук.

Розвиток яких наук сприятиме розв'язанню перелічених проблем? Передусім, біології, генної інженерії, біотехнології.

Отже, у молодих попереду багато роботи (*Б. Патон*).

**II. Про які пріоритетні напрями розвитку вітчизняної науки йдеться в тексті? Які ще актуальні, на ваш погляд, проблеми потребують невідкладного розв'язання?**

2. Є міста, що проіснували багато сотень літ. Під тиском різних впливів вони змінювали свої обриси.

Часто самі жителі зносили старі будинки, викидали старе начиння\*.

Та не всі залишки минулого зникли. Під фундаментами нових будівель подекуди збереглися руїни старих, іноді досить масштабні. Так, під центральною вулицею болгарського міста Пловдива знайдено сімнадцять шарів бруківки, один під одним.

Залишки їжі, одягу, будівельне сміття, накопичуючись десятиліттями і століттями, утворюють те, що археологи називають культурним шаром.

Скрізь, де існували поселення, залишився культурний шар. Він неоднаковий у різних місцях. На околицях деяких міст культурний шар усього десять сантиметрів, тоді як у центрі його товщина сягає восьми метрів. І це не межа. У містах Месопотамії, що виникли багато тисячоліть тому, трапляється двадцятиметровий культурний шар. А в деяких поселеннях Середньої Азії знаходили культурний шар завтовшки тридцять чотири метри (*А. Каждан*).

**III. Що таке культурний шар? Від чого залежить його товщина? Що вам відомо про роботу археологів? Чим цікава ця професія? Чи відомо вам що-небудь про давні зниклі поселення, міста, які існували на території України?**

3. Триста років тому вода в Темзі була настільки прозорою, що з мостів видно було каміння й водорості, які встеляли дно. Члени англійського парламенту між його засіданнями розважалися тим, що ловили в Темзі лососів. А зараз водолаз на дні її не бачить власної руки.

*Як ви гадаєте, чому? Прочитайте текст до кінця і переконайтеся, чи справдилися ваші припущення.*

У річки, на яких стоять великі міста, зливають стічні води, відходи промисловості, нафту і мазут. Скоро в них не можна буде ні купатися, ні ловити рибу.

Досі природа встигала очищувати річки від привнесеного людьми бруду. Але сьогодні вона вже не в змозі впоратися з потоками стічних вод, якими міста наповнюють річки планети (за І. Акімушкіним).

ІV. Які важливі проблеми, порушені в тексті, потрібно розв'язувати людям?



## § 29. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ГОЛОВНИМ ЧЛЕНОМ – ПІДМЕТОМ. НАЗИВНІ РЕЧЕННЯ

*Яким буде третє тисячоліття*

 288. І. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку, тип і стиль мовлення.

### ЗАГЛЯНЬМО В МАЙБУТНЄ

Більшість футурологів\* вважає, що в ХХІ столітті людство розвиватиметься у п'яти напрямках. Це:

1. Комп'ютеризація.
2. Суцільна автоматизація. Створення кіберів (роботів), здатних самовдосконалюватися.
3. Освоєння космосу. Створення поселень на Місяці, Венері та на Марсі.
4. Удосконалення енергетичних систем усіх рівнів.
5. Створення нових видів комунікації.

Окремо футурологи виділяють генну інженерію, яка, за прогнозами, вже у другій половині ХХІ століття може замінити медицину.

Японські науковці розробили унікальний календар прогнозів на перші 20 років третього тисячоліття.

**2001.** Доступність тривимірного телебачення без використання спеціальних окулярів.

**2003.** Використання вулканічної магми як джерела енергії.

**2004.** Успіхи в трансплантації\* штучних органів. Заміна будівельників роботами.

**2005.** Прогнозування землетрусів. Поява штучної\* крові. Винахід, який уможливить ідентифікацію людини за генами й за голосом.

**2006.** Створення невидимого захисту від шуму.

**2007.** Усунення озонової дірки часточками, розсіяними з літака.

**2009.** Вирощування рослин на неродючих ґрунтах і в пустелях.

Будівництво плавучих міст у морях і в океанах.

2010. Самостійне створення текстів комп'ютером.

2012. Космічний туризм.

2015. Запуск обжитої місячної станції.

2016. Відкриття в медицині, що дадуть можливість зняти будь-який біль.

2017. Створення штучного мозку.

2018. Політ на Марс. Припинення процесів старіння (за А. Арестовим).

II. 1. Чим цікавий японський календар? Які пункти календаря ви вважаєте найважливішими і чому?

2. Які з перелічених у календарі передбачень уже збулися?

3. Які з реальних відкриттів не змогли передбачити японці? Запишіть їх у формі пунктів календаря.

4. Яку нову інформацію ви дізналися з тексту?

III. Поясніть правопис слів: *генну, спеціальних, будь-який*. Зробіть звуковий запис слова: *людство*. Розберіть за будовою слово: *розсіяними*.



До якого типу речень належать пункти календаря?

Це називні речення.

Називними вважаються такі односкладні речення, у яких головний член стверджує наявність предметів чи явищ: *Сонячні чудесні міста. Вільні люди (Олесь Гончар). Портрет на всю сторінку (М. Сидорак).*

Головний член – підмет – у називних реченнях виражається іменником у називному відмінку або іншою частиною мови в значенні іменника: *Небо. Хмари. Літак (О. Довженко). Людно.*

Підмет може поширюватись означенням: *Довгий коридор. Червона доріжка (В. Василевська).*

Називні речення можуть починатися вказівними частками *ось, он*: *Ось і село (Панас Мирний). Ось місяць, зорі, солов'ї... (П. Тичина). Он райдуга.*

Називні речення промовляються з інтонацією повідомлення в уповільненому темпі. Така констатація може поєднуватися з емоційною оцінкою: *Який ранок! Яка спека! Ну і зустріч! Яка жахлива погода! Ну і пригода!* Називне речення відділяється від наступного паузою.



289. Зіставте пари речень, визначте їх типи; з'ясуйте, котрі з них поширені, а котрі – непоширені. У яких реченнях смисл висловлення вичерпано до кінця, а які дають можливість додумати, дофантазувати, яскравіше уявити картину?

1. День. – Ясний сонячний день.

2. Небо. – Небо чисте, жодної хмаринки (В. Козаченко).

3. Хмари. – Сліпучо-білі хмари (*В. Близнець*).
4. Парк. – Засніжений парк.
5. Дерева. – Непорушні, вкриті інеєм дерева (*А. Головка*).
6. Крása. – Ох, яка ж краса! (*П. Тичина*).

**290. I.** Прочитайте і спишіть речення, вкажіть, чим виражені у них головні члени. Визначте тип речень. З'ясуйте, які з речень поширені, а які – непоширені.

1. Сонечко. 2. Прозорий вересень (*Р. Братунь*). 3. Звичайний, буденний день (*В. Козаченко*). 4. Ліс... Степ... Море... (*Олесь Гончар*). 5. Площа. Парк. Вулиця. Сквер (*І. Сельвінський*). 6. Вітальня, сміх, обійми (*Василь Шевчук*). 7. Червоне листя винограду (*М. Удовиченко*). 8. Безмежні степи.

**II.** Усно поширте речення другорядними членами.

**291. I.** Прочитайте поетичні рядочки і прозові уривки, додержуючись відповідної інтонації. Доведіть, що називні речення сприяють лаконічності, яскравості, картинності, емоційності пейзажних замальовок, створюють наочне уявлення про предмет, явище, обстановку, місце, де відбувається дія (подія).

1. Розмиті кручі. Берег моря.  
Смарагд і піна. Мокра рінь.  
І парашутом неозорим  
розверзлась неба голубінь.

*Г. Латник*

2. Ясна ніч. Човен під вербою. Рясні, аж на саму воду, віти. Місячна іскриста доріжка через увесь став. Тиша. Гіркуваті пахощі квітучої верби (*В. Козаченко*).

3. Розсувні двері. Скляна галерея. Зимовий сад. Мармурові каміни. Кручені сходи на мансарду. Пухнасті килими. Легкі меблі. Столики на коліщатках... (*за М. Сидоряком*).

**II.** Наведіть свої приклади називних речень на позначення часу й місця.

**292. I.** Ознайомтеся з текстом.

21 жовтня 2015 року виповнилося 30 років з дня виходу на екрани культової американської кінотрилогії «Машина часу». Її автори прогнозували: на сьогодні ми користуватимемося літаючими дошками, «розумними» одягом і взуттям (що самі будуть застібатися й зашнуровуватися), харчовим гідратором – приладом, який із маленького шматочка їжі робить великі порції, та іншими благами цивілізації.

**II.** З'ясуйте в групі, які з цих передбачень справдилися, а які – ні та зробіть припущення, чому.

**III.** Використовуючи називні речення, опишіть ваше майбутнє за 30 років. Оприлюдніть свої прогнози.

**293.** Прочитайте. Доведіть, що речення лівої колонки є двоскладними, а правої – називними.

Столиця святкова.

Святкова столиця.

Дніпро повноводий.

Повноводий Дніпро.

День чудовий.

Чудовий день.

Прохолода приємна.

Приємна прохолода.

**294.** Прочитайте текст та його скорочений варіант і порівняйте їх за типами речень. Котрий із текстів відрізняється більшою смисловою ємністю та виразністю і чому? Поясніть, у чому полягає відмінність у зображенні природи за допомогою називних і двоскладних речень.

Під лісом синіло озеро,  
цятковане в б́ерезі білим і жовтим  
лататтям.

Тут дуже гарно, коли сходить  
сонце.

По воді стеляться рожеві тумани.

Така собі барвиста лінива  
віхола (*за В. Дроздом*).

Ліс.

Озеро.

Біле і жовте латаття.

Який ранок!

Сонце.

Рожеві тумани на воді.

Барвиста лінива віхола.

**295. I.** Прочитайте текст мовчки, визначаючи типи речень, які його складають. Доберіть заголовок.

Ось і справжня зима.

Снігопад. День, як гніздечко, весь пуховий, м'який, свіжий.

Сіро-біле низьке небо. Пухнастий неприм'ятий сніг. Крупні пластівці снігу.

Тихо. М'яко. Пишно. Біло (*за Г. Ніколаєвою*).

**II.** Прочитайте текст виразно, правильно інтонуючи називні речення і передаючи його поетичну тональність. Яку роль у тексті відіграють ланцюжки називних речень?

**||** У яких стилях мовлення вживаються називні речення?

Називні речення використовують у розмовному, художньому та публіцистичному стилях мовлення. Вони дають можливість образно, яскраво, лаконічно й емоційно змалювати деталі пейзажу, опису, дії, події та ін.

**?** **296.** Чи можна, не змінюючи смислу, перетворити називні речення типу *Ніч. Дощ* і подібні на звичайні двоскладні?

**297.** Прочитайте текст. Визначте типи речень, які його складають. Розділіть текст умовно на дві частини. Перебудуйте другу частину тексту так, щоб речення стали називними, й запишіть. Поясніть, як ви це зробили.

Осінь в Одесі називають оксамитовим сезоном. Сонце не пекуче. Море тепле, ласкаве. Вітри лагідні (*Ф. Гальперін*).





  **298.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. Використовуючи називні речення, складіть і запишіть свій варіант початку твору на одну з тем: «*Карпати*», «*Море*», «*Котедж*», «*Листопад*», «*Прогулянка*», «*Пригода*», «*Ранок*», «*День*», «*Поїздка*», «*Дощ*», «*Райдуга*», «*Гість*», «*Матч*», «*Метеор*», «*Салют*», «*Політ*».

II. Прочитайте речення, визначте їх типи. З-поміж речень виберіть одне, яким ви почнете свій твір-мініатюру. Доберіть заголовок і запишіть висловлення.

1. Найщасливіший день життя! (*Я. Гоян*). 2. Дитинство... Як приємно згадувати дитинство (*О. Гурейв*). 3. Ось і будинок. Мій під'їзд (*В. Женченко*). 4. Сосни. Озерце. Верби (*С. Литвин*). 5. День. Сонце, світло, радість (*І. Нечуй-Левицький*). 6. Блакитний сніг (*Г. Латник*). 7. Відлига. Сиро. Лле з дахів (*Є. Дорош*). 8. Все необхідне і нічого зайвого. Письмовий стіл. Книжкова шафа. Радіоприймач (*В. Росін*). 9. Суцільна фантастика (*Олесь Гончар*).

 **299.** Згрупувавшись за інтересами, укладіть календар життєво необхідних людству відкриттів на наступні 20 років ХХІ століття (2020-2040 рр.). Запишіть їх у формі називних речень за зразком вправ 288. За результатами виконання проекту проведіть конкурс на кращу групу футурологів.

 Підсумуйте свої навчальні досягнення з теми «Односкладні речення». Що цікавого й корисного ви дізналися, чим збагатилися, яких нових умінь набули? Як це вплинуло на якість вашого мовлення і спілкування?

**300.** Узагальніть знання, здобуті під час вивчення розділу «Односкладні речення».

I. Прочитайте й візьміть до уваги, як робиться синтаксичний розбір односкладного речення.

### Послідовність синтаксичного розбору односкладного речення

1. Загальна характеристика простого речення:
  - а) за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне);
  - б) за емоційно-експресивним забарвленням (окличне, неокличне);
2. Тип речення за наявністю головних членів (односкладне).
3. Тип односкладного речення.
4. Головний член речення.
5. Спосіб вираження головного члена.
6. Наявність другорядних членів.

*Було висловлено протилежні думки (Ю. Смолич).*

### Зразок усного розбору

Речення просте, розповідне, неокличне, односкладне, безособове. Підмета в реченні немає. Головний член – присудок, виражений дієслівною формою на *-но* зі зв'язкою. Речення поширене.

### Зразок письмового розбору

Речення просте, розп., неокличне, односкл., безособ. Присудок вираж. дієслівн. формою на *-но* зі зв'язкою. Пошир.

**II. Зробіть синтаксичний розбір поданих речень (за варіантами).**

**A.** 1. Послухаю цей дощ (*Л. Костенко*). 2. Нам найбільше аплодували (*А. Камінчук*). 3. Нам судилось у світі добра ще зробити немало (*В. Колодій*).

**B.** 1. А надворі було сонячно й тепло (*М. Чабанівський*). 2. Стою. Дивлюся на дніпровські схили (*Л. Костенко*). 3. Злет ясних барв! (*В. Василяшко*).

### Запитання і завдання для повторення

1. Розгляньте таблицю. Розкажіть, які бувають односкладні речення і чим вони відрізняються від двоскладних.

#### Типи односкладних речень

Назва	Приклади
<b>Означено-особові</b> (дія стосується 1-ї, 2-ї особи однини і множини)	<i>Люблю, мов сонце, материнську мову (С. Литвин).</i> <i>Сяйте, зорі, сяйте, чисті, сипте огнецівіт! (М. Вороний).</i>
<b>Неозначено-особові</b> (дія стосується невизначеної особи)	<i>Візит високого гостя покажуть по телевізору.</i>
<b>Узагальнено-особові</b> (дія стосується будь-кого)	<i>Від похвал розумнішим не станеш (Нар. творчість).</i>
<b>Безособові</b> (дія або стан не залежать від будь-кого)	<i>Мені приємно і світло на душі (Леся Українка).</i> <i>Немає черг (Б. Олійник).</i>
<b>Називні</b> (стверджується наявність предметів, явищ)	<i>Каштани. Сотні білих свіч (В. Стус).</i>

2. Доберіть і запишіть по два приклади на кожен тип односкладних речень. Як вони використовуються у мовленні?

3. Чому в односкладному реченні достатньо одного головного члена?

4. Чи можуть односкладні речення входити до складних як їх частини? Наведіть приклади.

5. Чим називні речення вирізняються з-поміж інших?

6. Що об'єднує означено-особові, неозначено-особові та безособові речення?

7. Чим неозначено-особові речення відрізняються від узагальнено-особових та безособових? Проілюструйте прикладами.


8. Чим може бути виражений присудок у безособових реченнях?



## § 30. НЕПОВНІ РЕЧЕННЯ ТИРЕ В НЕПОВНИХ РЕЧЕННЯХ

*Весела думка – половина здоров'я*



 **301.** I. Прочитайте жартівливий вірш, логічно наголошуючи виділені слова. Поясніть, як ви розумієте пізнавальну тему уроку.


 II. Розіграйте діалог із сусідом по парті, додержуючись відповідної інтонації.

### ДОПОМІГ

- |                    |                      |
|--------------------|----------------------|
| – Ти погріб копав? | – А холод пройма?    |
| – Копав.           | – Пройма.            |
| – У яму упав?      | – І нудно сидіть?    |
| – Упав.            | – Ага.               |
| – Давно ти упав?   | – Що в тебе болить?  |
| – Давно.           | – Нога.              |
| – Куди ти упав?    | – Драбину чекав?     |
| – На дно.          | – Чекав.             |
| – А що там на дні? | – На поміч гукав?    |
| – Струмок.         | – Гукав.             |
| – А що в глибині?  | – То, кажеш, сидиш?  |
| – Пісок.           | – Сиджу.             |
| – Каміння нема?    | – Посидь... я гулять |
| – Нема.            | біжу.                |

*Грицько Бойко*

### III. Проаналізуйте репліки-відповіді на наявність у них головних членів.


 Чи можна ці репліки вважати неповними реченнями? Які речення вважаються неповними? Чим вони відрізняються від повних?

*Неповними* називаються речення з пропущеними членами, які легко відновити за контекстом або з ситуації спілкування: *Я стояв ранком на острові серед моря. Високому, красивому, гордому (М. Коцюбинський). Він запитує у провідниці, скільки залишилось до міста. Всього три години.*

На відміну від неповних речень, повними називаються речення, що мають всі необхідні для розуміння їх смислу члени речення: *Попереду висяював океан! (Олесь Гончар).*

Неповними можуть бути як двоскладні, так і односкладні речення. Неповне речення може бути частиною складного речення: *Читання робить людину знаючою, бесіда – винахідливою, а звичка записувати – точною (Френсіс Бекон).*

Як ви розумієте цей афоризм?

 Які слова в неповних реченнях можуть пропускатися? Чому, незважаючи на певну недомовленість, смисл неповних речень зрозумілий?

Пропускатися можуть як головні, так і другорядні члени речення. Зазвичай пропускаються слова, які не потребують повторення (їх легко можна відновити з ситуації спілкування чи змісту попереднього речення) і багаторазове вживання яких може спричинити помилки (лексичні повтори): *Сонце зігріває повітря, друг – душу (Перське прислів'я).*

↓  
зігріває

 Який розділовий знак ставиться на місці пропущеного члена неповного речення?

Якщо на місці пропуску члена речення у вимові робиться пауза, то на письмі вона позначається тире: *Навпроти нашого будинку – трамвайна зупинка (Р. Іванчук). В руках – букет, ясний, як ранок (І. Нехода).*

**302. І.** Прочитайте речення, додержуючись правильної інтонації, визначте їх типи.

Поясніть, як ви розумієте афоризми.

1. Все у нашому житті – з любові. А любов – від батьків. Ця любов тримає нас на світі (*Я. Гоян*). 2. Найменше благо в житті – це багатство, найбільше – мудрість (*Г. Лессінг*). 3. Добро втратити – небагато

втратити. Честь втратити – втратити багато (*Олесь Гончар*). 4. Мені – дев'ятнадцятий (*С. Васильченко*). 5. Одна кімната – наліво, друга кімната – направо, моя кімната – посередині (*І. Драч*). 6. А малини – красної, білої! (*О. Довженко*). 7. Навколо – тиша (*М. Коцюбинський*). 8. На небосхилі – зорі молоді (*Г. Латник*). 9. Блищить луг міріадами росяних крапель. Прямо подивися – блакитним сяє, відхилився – голубим світиться, присядеш – рожевим заблещить (*Є. Гуцало*).

II. Спишіть речення, називаючи пропущені члени і пояснюючи розділові знаки.

**303.** У поданих реченнях опустіть повторювані слова; запишіть прислів'я й афоризми, ставлячи й обґрунтовуючи розділові знаки.

**Зразок.** 1. *Світ освітлюється сонцем, а людина – знанням.*

1. Світ освітлюється сонцем, а людина освітлюється знанням. 2. Одна голова добре, а дві голови краще. 3. Пташка красна пір'ям, а людина красна знанням. 4. Війна випробовує хороброго, гнів випробовує мудрого, друга випробовує скрута\* (*Аль Харізі*). 5. Не вчи орла літати, а солов'я не вчи співати.



**304.** I. Прочитайте текст із відповідною інтонацією, доберіть до нього заголовок.

Знову день сліпучої весни. Скрізь переливи веселкових барв. У саду важка розкіш півоній. Вздовж огорожі – бузок. На клумбах – розмаїття квітів. По краях двору – піщана доріжка (*за Г. Ніколаєвою*).

II. Як письменниці вдалося уникнути настирливого повторення слів: **росте, знаходиться**? Реченнями якого типу вона скористалася?

III. Вкажіть неповні речення, встановіть, які члени у них пропущені. Чи перешкоджає брак окремих членів речення розумінню змісту висловлення?

IV. На прикладі тексту поясніть стилістичну роль неповних речень.

Неповні речення вживаються у розмовному і художньому стилях, що дає змогу увиразнити мовлення, зробити його лаконічнішим, виділити основне, уникнути повторів.



**305.** I. Прочитайте середини діалогів, укажіть неповні речення. У яких ситуаціях міг відбутися обмін такими репліками?

II. Виберіть і опишіть одну із ситуацій спілкування; розіграйте повноцінний діалог.

- |                        |                     |
|------------------------|---------------------|
| 1. – ... Тебе кличуть. | 4. – ... Бачив?     |
| – Хто?...              | – Де?               |
| 2. – ...О котрій?      | – По телебаченню... |
| – О сьомій вечора.     |                     |
| – Де?                  | 5. – ... Ну як?     |
| – У нашій кав'ярні...  | – Дістав.           |
| 3. – ...Навіщо стару?  | – Де?...            |
| – Надягни нову...      |                     |

- 306.** Уявіть ситуацію. Небіж написав дядькові листа, що починався такими словами:

Дорогий дядю!

Сьогодні я прокинувся першим, мій брат Юрко прокинувся другим, а мій тато прокинувся третім. Моя мама прокинулася раніше за всіх...

У листі-відповіді дядько дав племінникові чотири поради щодо грамотного мовлення. Згадайтеся, які саме. Запишіть відредагований текст листа.

- 307. I.** Прочитайте речення, визначте його тип.

Я в двері, а вона за мною в сад (*Марко Вовчок*).

- II.** Які члени в реченні пропущено? Чи робиться пауза у вимові на місці пропусків?

- 308.** Чому в цьому реченні не ставиться тире?

Якщо на місці пропуску члена речення у неповних реченнях пауза надто коротка або її немає, то тире не ставиться.

- 308.** Прочитайте вголос речення, обґрунтуйте їх типи. З'ясуйте, чи пропущено в них розділові знаки, і запишіть.

1. Внизу Дніпро (*І. Гончаренко*). 2. Сонце на полудень. 3. Цілими днями на луках (*з тв. А. Головка*). 4. Позаду мене вода, озеро (*М. Вінграновський*). 5. На палубі хвилювання (*О. Іваненко*). 6. Одцвіли черешні, а тепер ягідки (*М. Коцюбинський*).

- 309.** Засперечалися двоє учнів. Один із них стверджує, що речення: *Писатимете синам – передайте вітання* – означено-особове. Інший заперечує, наполягаючи на тому, що воно належить до неповних речень. Підключіться до розмови й допоможіть з'ясувати істину.

- 310. I.** Прочитайте речення, поясніть у них розділові знаки. Перебудуйте неповні речення так, щоб вони стали повними, й запишіть. Які пропущені члени речення ви впишете на місці тире? Поясніть пунктуацію перебудованих речень.

1. Дніпро – у море, голуби – у небо (*В. Женченко*). 2. Весна. А вітер – наче восени (*Л. Костенко*). 3. На шибках – зимових мережок зірчасто-білий візерунок (*В. Еллан*). 4. Переді мною – степ. Позаду – степ (*В. Женченко*). 5. При дорозі – хатка (*В. Мусик*).

- II.** Порівняйте подані у праві та перебудовані вами речення і зробіть висновок, які смислові й стилістичні зміни спричинила їх перебудова.

- 311.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Спишіть речення, ставлячи необхідні розділові знаки й обґрунтовуючи їх. Вкажіть складні речення.

1. За вікном Дніпро (*І. Кулик*). 2. Вгорі голубе небо внизу чиста як сльоза вода (*Григорій Тютюнник*). 3. А в небі райдуга (*М. Ткач*). 4. То

був не тиждень пісня (*Василь Шевчук*). 5. Вдень ще літо а надвечір осінь (*Л. Костенко*). 6. Моє робоче місце обличчям до вікна (*Р. Іваничук*). 7. По один бік алеї яблуні по другий груші трохи ніби нагору ліворуч вишник ближче до ставка сливник (*Остан Вишня*). 8. Сонце і небо для радості світ цей для щастя людини (*Г. Чубач*).

**II.** Зробіть виділені прості речення неповними. Запишіть утворені речення, ставлячи розділові знаки. Прокоментуйте, які члени речення ви опустили, поясніть пунктуацію.

**Зразок.** 1. Мене звать Віктор, а мого брата – Сергій.

1. Мене звать Віктор, а мого брата звать Сергій. 2. Сестра пішла в бібліотеку, а я пішов у басейн. 3. Ми розминулись, тому що ми не домовились про місце зустрічі. 4. Друг чекав мене на розі біля кінотеатру, а я його чекав біля входу в метро.

**III.** Склавши план у вигляді називних речень, напишіть твір-мініюру на одну з тем: «Як знайти вдалий кадр для фотозйомки /селфі», «Випадково дізнався про свої нові здібності», «Враження від однієї виставки» (тему можете придумати самі). Вживайте різні відомі вам типи речень.



Продовжіть і закінчте речення. 1. Тепер я знаю... 2. Тепер я вмюю... 3. Тепер я упевнений/упевнена... 4. Тепер я буду частіше...

### Запитання і завдання для повторення

1. Які речення є неповними? Наведіть приклади.
2. Чим неповні речення відрізняються від повних? Поясніть на прикладах.
4. Як пропуск окремих членів позначається на вимові? Як це відбивається на письмі?
5. Як брак окремих членів речення впливає на розуміння смислу речення? Які члени речення можуть опускатися? Чи можна їх відновити?
6. Чи можна вважати неповними односкладні речення? Поясніть на прикладах.
7. Де і з якою метою вживають неповні речення?

**312.** Виконайте тестові завдання.

1. Означено-особовим є речення

А У нашому дворі не відкидали сніг (*Б. Олійник*).

Б Мені ще сниться зорепад (*Є. Томша*).

В А на ранок мороз сивиною вкривав землю, стріхи, дерева (*А. Головко*).

Г В час гарячий полудневий виглядаю у віконце... (*Леся Українка*).

2. Неозначено-особовим є речення

- А Ніколи про той випадок мови між ними не було (*Олесь Гончар*).
- Б Просять тебе не втручатися в мої справи (*А. Головка*).
- В Цілий день було холодно (*С. Скляренко*).
- Г Розжеврене, червоне сонце низько спустилося, багряним світлом грало на деревах (*Леся Українка*).

3. Узагальнено-особовим є речення

- А На неї уже й не звертали уваги (*Р. Іваничук*).
- Б На столах – найсучасніші комп'ютери.
- В Не міряй всіх на свій аршин (*Нар. творчість*).
- Г У під'їзді неприємно заскреготав ліфт (*М. Босак*).

4. Безособовим є речення

- А Там є правда, де хліб є і сіль (*П. Єрмоленко*).
- Б Вночі у поїзді не міг заснути (*М. Сидоряк*).
- В Весь світ мені видно з вікна (*І. Нехода*).
- Г Підійшли до східців (*М. Чернявський*).

5. Називним є речення

- А Це місто – прекрасне, як усмішка долі (*Л. Костенко*).
- Б Озера всі в лататті (*Л. Костенко*).
- В Це – весна (*Ю. Смолич*).
- Г Многолюдне метро (*Н. Кащук*).

6. Неповним є речення

- А Я син народу.
- Б Згаяного часу і конем не доженеш (*Нар. творчість*).
- В На морі – з аквалангом.
- Г Чарівна українська ніч.





## Просте ускладнене речення

На синтаксичному рівні мовної системи виявляється функціональна значущість одиниць усіх інших рівнів, участь їх у досягненні комунікативної мети.

Вивчення цього розділу граматики розкриває перед вами багатство засобів мови, здатність її виражати найтонші смислові відтінки через використання синтаксичних конструкцій простих ускладнених речень. Чим досконаліше ви оволодієте синтаксичними засобами, тим точніше будете мислити, повніше реалізуєте свій інтелектуальний потенціал, швидше налагоджуватимете стосунки з людьми.

За будовою і значенням прості речення можуть бути ускладненими однорідними членами речення, звертаннями, вставними словами (словосполученнями, реченнями), відокремленими членами.

## Речення з однорідними членами



### § 31. ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ (ЗІ СПОЛУЧНИКОВИМ, БЕЗСПОЛУЧНИКОВИМ І ЗМІШАНИМ ЗВ'ЯЗКОМ). ПОШИРЕНІ Й НЕПОШИРЕНІ ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

*Відлуння минулого України:  
втілені народні мистецькі ідеали*



Гетьманська столиця в Батурині



**313.** Об'єднайтеся в 3 групи. Пригадайте, що вам відомо про просте ускладнене речення з попередніх класів. Доберіть і запишіть якомога більше запитань для учасників іншої групи, щоб виявити, що і наскільки добре кожен із вас засвоїв і запам'ятав.



Що ви очікуєте від сьогоднішнього уроку? Поставте для себе мету й досягніть її – так ви зможете орієнтувати себе на успіх. Поміркуймо разом: наскільки це важливо? Заповніть таку таблицю в зошиті.

Знаю	
Хочу знати	
Вивчу	

**314. I.** Розгляньте світлину на с. 153. Що зображено на ній? Прочитайте текст. Яка тема їх об'єднує? Доберіть до тексту заголовки. Визначте тип мовлення. Укажіть смислові частини тексту. Обґрунтуйте свою думку.

Цінні відомості дають нам **археологія, лінгвістика, фольклористика, етнографія\***. Археологія дає змогу уявити вигляд **поселень і житла** полян\* та їх сусідів, **предметів** праці й побуту, використаних **прикрас, зброї** для захисту рідної землі. Дослідження розкопок **культових споруд і предметів** дає змогу робити висновки про релігійні вірування слов'ян.

Лінгвістика дає нам можливість опосередковано датувати час виділення праслов'ян з індоєвропейської спільноти, відділення східних слов'ян від західних і південних. Ця наука доводить, що вже в другому тисячолітті до нашої ери словниковий запас наших пращурів\*\* складав не менше двадцяти тисяч слів. Лексика відображала всі сторони життя, матеріального побуту й духовної культури. Слова «будинок», «рілля», «худоба», «страва», назви знарядь і військових обладунків, прикрас із міді й бронзи, золота й срібла свідчили про належний рівень розвитку господарства, а слова «бог», «світобудова», «світ» та інші релігійні поняття – про рівень духовної культури.

Близька до лінгвістики фольклористика простежує джерела усних історичних оповідей. Їх відгомін зберігся в народних піснях, казках, переказах і легендах. Вивчення культури Київської Русі в усьому її багатстві й різноманітті можливе тільки на основі комплексного використання всіх відомих історичних джерел.

Історико-культурні заповідники України, такі як Гетьманська столиця у Батурині, Золочівський замковий комплекс у Львівській області, антична грецька колонія Ольвія на Миколаївщині, прославлений острів Хортиця в Запоріжжі, Хотинська фортеця та багато інших допомагають пізнати особливості розвитку українського зодчества\* (О. Шевнюк).

**II.** Випишіть речення з виділеними словами, підкресліть однорідні члени, визначивши синтаксичну роль їх. До якого члена речення вони відносяться?

**III.** Розкажіть, що ви знаєте про однорідні члени речення. Наведіть приклади з тексту. Поясніть уживання при них розділових знаків. Дослідіть невідоме, дайте визначення однорідним членам речення й перевірте свої висновки за теоретичним матеріалом.

**Однорідними** називають члени речення, які відносяться до одного й того ж члена речення і виконують однакові синтаксичні функції: *Будять мене то соловей, то зозуля, то вивільга, то одуди, а то й роса (М. Стельмах).*

Однорідними можуть бути головні й другорядні члени речення: ***Встала** земля, чорну землю сонну **розбудила**, **уквітчала** її рясом, барвінком **укрила** (Т. Шевченко). **Старезний, густий, предковичний** ліс на Волині (Леся Українка).*

### Типи зв'язку між однорідними членами речення

Сполучниковий (сурядні сполучники + інтонація)	Безсполучниковий (лише інтонація)	Змішаний (сполучниковий і безсполучниковий)
<i>Відшелестіли лебеді і трави (Л. Овдієнко)</i>	<i>Повітря було чисте, прозоре (Панас Мирний)</i>	<i>Пролітають над ними віки, лихоліття і хмарки (Л. Костенко)</i>

**315. І.** Прочитайте текст. Про яку країну в ньому йдеться? Свою думку обґрунтуйте.

Природа подарувала нам гірські хребти, річкові каньйони\*, моря, озера, степи й навіть пустелі. Клімат від континентального до субтропічного тишить помірними температурами, вітрами та опадами. Археологія може похвалитися знахідками, старішими за Єгипетські піраміди. Архітектура вражає кількістю замків, фортець, храмів різних релігійних течій, дерев'яних церков, старовинних будівель, кварталів і цілих площ міст. Недарма Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО\* (станом на 2013 рік) налічує 19 пам'яток (<http://firtka.if.ua/?action=show&id=76227>).

**II.** Випишіть речення з однорідними членами. Яку синтаксичну роль вони виконують? Визначте тип зв'язку між ними. Зробіть синтаксичний розбір виписаних речень.

**316. І.** Прочитайте виразно вірш Юрія Шипа «Сивий свідок віків». Поясніть, як ви розумієте виділений у тексті вислів. Чи любите ви подорожувати Україною? Які старовинні замки України ви знаєте? У яких ситуаціях вам доводилося описувати архітектурні пам'ятки? Зробіть висновок про те, чи потрібне в житті людині таке вміння.

У сивій таїні чудес  
На варті пам'яті століть  
В обіймах лісу і небес  
На скелі велично стоїть  
**Мовчазний свідок давнини,**

Її мовчазного буття...  
Звитяжні дні, тривожні сни,  
Бурхливі клекоти життя  
Воляння\*\* воїв, гул гармат  
Прадавній замок затаїв...

II. Перепишіть друге речення. Підкресліть однорідні члени речення. Доведіть, що вони однорідні. Випишіть із тексту однорідні члени речення разом зі словами, від яких вони залежать. Які з однорідних членів речення поширені, а які – непоширені? Зверніть увагу на розділові знаки при них. Звірте свої міркування з теоретичними відомостями.

### Однорідні члени речення можуть бути:

**непоширеними,**  
якщо виражаються одним словом: *Отак би тут стоять, години цілі слухать мову птиць, лугів, дібров (К. Дрок);*

**поширеними,**  
якщо мають при собі залежні слова: *Повітря пахло розквітлими садами, молодими травами, зігрітою землею (М. Стельмах).*

У реченні може бути не один, а кілька рядів однорідних членів: *Верби й верболози сіро-зеленим туманом котились по луці й закривали подекуди воду (М. Коцюбинський).*

**317. I.** Прочитайте. Знайдіть однорідні члени речення. Дослідіть художню виразність речень. Поясніть, якими сполучниками зв'язані однорідні члени. З якою метою повторюються сполучники при однорідних членах? Якого смислового відтінку вони надають мовленню?

1. Найвеличнішим призначенням митця є насамперед відображення величі й краси життя (*з журналу*). 2. Не виявляла вона ніколи ні радощів, ні смутку (*Ганна Барвінок*). 3. Біля підніжжя гір цвіли кущі й дерева, мерехтіли червоні маки й повні тюльпани в альпійських лугах (*В. Кучер*). 4. Я не скрипичний ключ, а журавлиний тобі над полем в небі напишу (*Л. Костенко*). 5. На озері туман то лежить пеленою, то хвилює од вітру, то розривається, odkриваючи біло-блакитну воду (*Леся Українка*). 6. Ні вітру в гаю, ні хмарини в небі, лиш золота гроза в моїй душі (*М. Вінграновський*). 7. Моє щастя – Вітчизни простори, оповиті і сонцем, і хмелем, й зерном. 8. З-під снігу то тут, то там почали виходити вечорові тіні. 9. Зацвіли усі діброви, і долини, і луги (*з тв. М. Стельмаха*).

II. Визначте, яку синтаксичну роль виконують однорідні члени. Випишіть речення з кількома рядами однорідних членів, підкресліть члени речення.

### Смислові відношення між однорідними членами речення

Єднальні	Протиставні	Розділові
передаються звичайно за допомогою єднальних сполучників ( <i>і, ні...ні, як... так і; не тільки...а й і под.</i> ). Вони <b>виражають</b> перелік чи зіставлення явищ.	позначаються протиставними сполучниками ( <i>а, але, проте, однак і под.</i> ). Вони <b>передають</b> несумісність, протилежність явищ.	виражаються розділовими сполучниками ( <i>або, чи...чи, чи то...чи то, хоч...хоч і под.</i> ). Вони <b>передають</b> роздільність, чергування або взаємовиключення певних явищ.

Відповідні відношення між однорідними членами можуть виражатися й без сполучників: *Це була не звичайна – мінеральна вода (Олесь Гончар).*

**318.** I. Перепишіть речення, підкресліть однорідні члени відповідно до синтаксичної ролі їх у реченні. Визначте, якими сурядними сполучниками з'єднані однорідні члени (єднальними, протиставними, розділовими). Яке значення вносять у речення ці сполучники? За потреби скористайтеся наведеною таблицею.

II. Складіть за зразком схеми групування однорідних членів речення, укажіть вид зв'язку.

**Зразок:** Я йшов, зупинявся, дивився на цю первозданну вічну красу й не міг надивитися (*С. Воронін*). **О, О, О і О** (змішаний зв'язок).

1. А Настя усе була добра, тиха, сумирна (*М. Коцюбинський*). 2. Хай буде сад, і дерево крислате, і кіт-воркіт, і ще багато див (*Л. Костенко*). 3. Земля зляглася, перепріла, перемліла, спарилася, прагнула роботи (*К. Гордієнко*). 4. Хлопці, щоб не заважати в хаті, вчилися або в клуні, або в садку (*М. Коцюбинський*). 5. Я дуже хочу, щоб у провулках дощ не йшов, а, як у Львові кажуть, падав... (*О. Делеменчук*). 6. Він заходив по хаті, розпустив язика, дав волю серцю (*Панас Мирний*).

III. Укажіть речення з однорідними фразеологізмами, поясніть лексичне значення цих фразеологізмів.



**319.** I. Відредагуйте й запишіть речення, поясніть свою правку.

1. Різнокольорові листя шарудять під ногами і не хочуть умирати.  
2. Дерево своїм розлогим кострубатим гіллям створювало приємний затінок.  
3. Новина розповсюджувалася серед учнів непомітно і блискуче швидко.  
4. Всупереч холоднечі та дощової погоді ми чудово відпочили.

II. У виправленому варіанті підкресліть однорідні члени речення.

**320.** I. Прочитайте виразно вірш Олександра Олеся. Що вас у ньому найбільше вразило?

В небі жайворонки в'ються,  
Заливаються-сміються,  
Грають, дзвонять цілий день,  
І щебечуть, і співають,  
І з весною світ вітають  
Дзвоном радісним пісень.

Ось вони на землю впали,  
Щось шепнули їй, сказали  
І розтали знов у млі\*\*...  
І щоб глянути на диво,  
Виглядають полохливо  
Перші проліски з землі.

II. Знайдіть у тексті однорідні члени речення. Обґрунтуйте їх зображувально-виражальну функцію в художньому мовленні. Зверніть увагу на інтонацію, постановку розділових знаків.

**V 321.** Речення з поширеними однорідними членами містяться в рядку:

- А Навкруги була земля, така чорна, пухка, родюча (*М. Коцюбинський*);  
 Б Засмалені сонцем, мокрі від поту обличчя вилискували радістю і здоров'ям (*О. Довженко*);  
 В У далекому полі місяць розсіває срібло й сон (*М. Стельмах*);  
 Г Не смерті я боюсь, а темноти, в якій не можеш сам себе знайти (*Д. Павличко*).

**322. I.** Прочитайте вголос вірш Івана Драча. Визначте, чи є однорідними виділені слова, з'ясуйте стилістичну роль їх.

А бабуля, бабуля, бабусенця  
 До дівчеська, дівчиниська так і тулиться –  
 Сиротина ж сиротуля, сиропташечка,  
 Бабумамця, бабутатко, бабусонечко...

II. Розберіть виділені слова за будовою.

**323.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. Прочитайте текст. Випишіть речення з однорідними членами речення. Визначте й позначте синтаксичну роль їх.



*Підгорецький палац*

Підгорецький палац – одна із найкоштовніших перлин історико-архітектурної колекції Західної України. Підгірці в минулому іменували «галицьким Версалем». Палац вражає своєю унікальністю, величию й красою. Він офіційно віднесений до ста пам'яток світу, що потребують негайної реставрації.

Переглядаючи відомий пригодницький фільм «Д'Артаньян і три мушкетери», віртуально тут вже побував чи не кожен із нас.

Та найбільш цікавий Підгорецький палац містичними розповідями про привиди, загадковими історіями про білу постать жінки, яку начебто бачили місцеві мешканці. Незвичайна енергетика всього замку приваблює на Львівщину все більше відвідувачів.

Тут уже побували знімальні групи «Битви екстрасенсів», «Мисливців за привидами», «Місць сили» та багатьох інших проєктів. І найцікавіше, що всі вони в один голос стверджують: тут таки живуть привиди й палац справді є місцем паранормальної активності. Тож двері в потойбічний світ тут залишаються прочиненими...

А ми тим часом помандруємо залами палацу та спробуємо розгледіти його не лише містичну, а й історичну сутність...

*Збагачуємо словник:*  
унікальність, велич, привабливість, споруда, архітектурна пам'ятка, коштовність

✿ II. Поміркуйте над змістом тексту, розгляньте світлину на с. 158. Знайдіть у мережі Інтернет додаткову інформацію про Підгорецький палац. На основі матеріалу підготуйте й напишіть розповідь про історичну цінність палацу. Стилистично доцільно використайте в ньому поширені й непоширені однорідні члени речення.

⬇ Проаналізуйте свою роботу на уроці, відновіть перебіг дій і міркувань із самого початку уроку й назвіть власні досягнення.

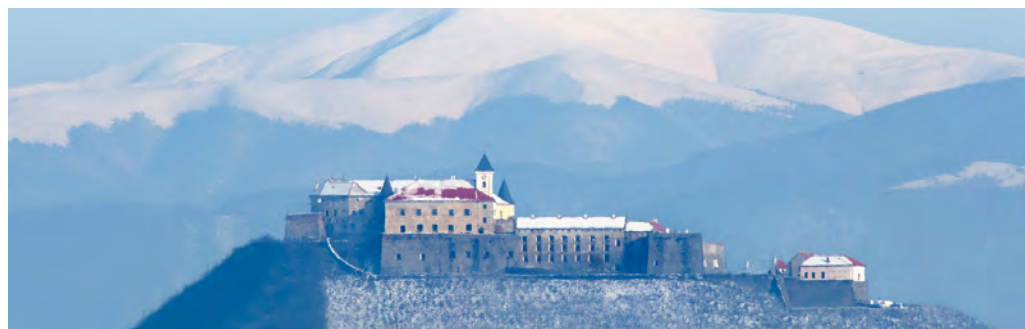


## § 32. ОДНОРІДНІ Й НЕОДНОРІДНІ ОЗНАЧЕННЯ

*Історико-архітектурні пам'ятники, замки, палаці, фортеці України*

↻ У яких ситуаціях ми вдаємося до вживання однорідних означень? Сформулюйте важливість теми уроку.

**324.** I. Розгляньте світлину, прочитайте текст. Визначте його тему, стиль мовлення. Які синтаксичні засоби характерні для цього стилю? Перекажіть текст, доповніть його відомою вам інформацією про замок Паланок.



*Замок Паланок*

Головною пам'яткою Мукачєвого є замок Паланок (XIV-XVII ст.). У давнину паланками називали укрєплення, обнесєні частоколом. Могутнїй кам'яний велетєнь стоїть на горї вулканїчного походження висотою 68 метрїв, займає площу 13 930 квадратних метрїв і є яскравим зразком середньовїчної оборонної архїтектури. Загальна довжина периметру замку 248 метрїв, ширина – понад 100 метрїв.

Верхнїй замок Паланока став Мукачєвським історичним музеєм з 1989 року. Тут дїють виставки сучасної скульптури, живопису, представлено етнографїю та побут мешканцїв мїста й Закарпаття загалом. У картиннїй галереї музею експонуютьсє полотна *видатних українських, угорських, польських живописцїв*, колекцїя ікон XVI-XIX столїть.

Можна довго блукати дорїжками та сходами замку: вїдвїдати *давнї виннї пїдвали*, побачити *незвичайнї рїдкїснї експонати виставок*, помолитисє у розташованїй всерединї *невеличкїй затишнїй церквї*, помилуватисє чудовим краєвидом із замкової гори.

Бувають днї, коли тут особливо романтично: усе подвїр'я замку наповнюють чарївнї голоси скрипок. Часто сюди приходять мїсцевї скрипалї й дарують дивовижнї мелодїї. Та музика нїби переносить вас углиб столїть... (за Н. Понятишин).

II. Знайдїть у речєннєх однорїднї члєни речєннє. Пояснїть, якими способами виражаютьсє вїдношеннє однорїдностї (їнтонанцїя, сполучники). Визначте, якими члєнами речєннє вони є.

III. Звернїть увагу на вїдїленї в тексті слова. Чи є вони однорїдними члєнами? Звїрте свої мїркуваннє з теоретичним матерїалом.

Означєннє є **однорїдними** за таких умов:

а) якщо вони, перераховуючи ознаки предмета, характеризують його з одного боку (за кольором, розміром, матерїалом тощо): *Якась делїкатна, нїби дївоча, краса була розлита в тих пишних та делїкатних бїлих, опалових, синїх та рожевих фарбах та сутїнках неба* (І. Нечуй-Левицький);

б) якщо вони, характеризуючи предмет з рїзних бокїв, мають в своєму лексичному значєнні якийсь спїльний вїдтїнок, можуть бути об'єднанї спїльним поняттєм (*важка, чорна хмара – гнїтюча*);

в) якщо вони виступають художнїми означєннєми (епїтєтами): *Сїкло холодним, гострим дощем* (Олєсь Гончар);

г) якщо вони стоять пїсля означуваного слова: *Бори величезнїї, густїї проводять таємну розмову* (Леся Українка).

Два означєннє однорїднї, якщо першим стоїть непоширене означєннє, а другим – поширене (*теплїй, зїгрїтий сонцєм ранок*), якщо ж вони стоять навпаки – то неоднорїднї (*зїгрїтий сонцєм теплїй ранок*).



Означення не є однорідними, якщо вони характеризують предмет з різних боків: *Стояє ясний морозний ранок (М. Трублаїні)*, коли одне з означень утворює з означуваним словом словосполучення, а друге відноситься до цього словосполучення як до єдиної складної назви: *швидкий пасажирський поїзд*. Не можна вважати однорідними також означення, одне з яких уточнює попереднє. Між такими означеннями можна вставити слово *тобто*: *Між своїми, ковалівськими, тут стояли підводи із сусідніх сіл (В. Кучер)*.

Неоднорідні означення вимовляються без перелічувальної інтонації.

**325. I.** Прочитайте текст, порівняйте його з текстом попередньої вправи. Що ці тексти об'єднуює? Чи не виникло бажання відвідати описане місце, побачити пам'ятку, щоб помилуватися й відчути могутню красу наскельного замку? Що саме викликало бажання?

Доки на наш край не напали ворожі орди, міцних кам'яних замків не було. Дерев'яні замки попалили. Де були села – залишилися чорні безлюдні згарища, якими вовки блукали.

Як пішли нападники із цих місць, князь Корятович на високій крутій скелі почав будувати оборонну військово-стратегічну фортецю. А робота була кривава: потрібно було навозити й наносити на таку стрімку гору каміння. Нести на спині величезні брили – то була справді мука. Той мимовільний гіркий, глибокий, тяжкий стогін, щоб висловити свій біль, дав ім'я містові. Від тієї муки, кривавого поту, страждань і сліз цю місцевість навколо замку назвали Мукачеве.

Так називається й замок – Мукачівський. Він є пам'ятником незламної волі, терпеливої сили простого люду й належить до найбільш оригінальних фортифікаційних\* споруд середньовіччя в центральній Європі (*І. Хланта*).

**II.** Знайдіть у тексті однорідні й неоднорідні означення; з'ясуйте, чому означення неоднорідні; поясніть розділові знаки між усіма однорідними членами.

**326. I.** Прочитайте речення, дотримуючись правильної інтонації. Поясніть, чому означення в цих реченнях однорідні чи неоднорідні.

1. З одного боку був височен..ий старий темний ліс (*Б. Грінченко*). 2. Як гостро свистить гострокрила, пр..мхлива, одважна, бездумна, безумна, розумна, як світ і життя, ластівка! (*М. Рильський*). 3. Рівний, залитий дощ..м степ одразу припишк (*Олесь Гончар*). 4. Неначе вітром принесе..ний, впав на її плече білий довгий прозорий с..рпанок\*\*, обсипан..ий рожами, і оповив її... (*І. Нечуй-Левицький*).

**II.** Запишіть речення, ставлячи на місці пропусків у разі потреби пропущені букви. Поясніть правопис їх.

327. I. Прочитайте текст. Визначте основну думку його.



### МАНЕВИЦЬКА СЕНСАЦІЯ

27 серпня 2015 року в Маневицькому районі поблизу села Старосілля на Волині в прибережній смузі річки Стир на глибині чотирьох метрів знайдено **унікальний дерев'яний човен**, довжина якого – майже 12 метрів, ширина – 75 сантиметрів, глибина – до метра.

Через **малодошове, виснажене сонцем** літо річка значно обміліла. Місцеві мешканці помітили **дивну стару колоду** й спільними зусиллями здійснили **складний технічний процес** підняття її на сушу.

Знахідка виявилася **надзвичайною, унікальною, сенсаційною!** Вона може нараховувати тисячі років. Це човен-довбанка, так його називають, бо він іще видовбаний вручну з цілого стовбура дерева. Наразі\* це дуб. Традиційно дуб морили у воді, щоб він став іще міцнішим. До цього найдовшим човном, знайденим на території України, був восьмиметровий. Він знаходиться у **Волинському краєзнавчому музеї** й датується XVII-XVIII століттями.

Можна навіть припустити, що знайдений у Маневичах човен свого часу належав до складу флотилії київського князя Святослава. Дивлячись на конструкцію човна, можна сказати, що знахідка сягає доби козацьких часів або ж Київської Русі.

На дні човна під шаром глини, піску й намулу виявилось декілька залізних предметів – на одному поки що не вивчене клеймо, про яке один з археологів сказав, що воно схоже на герб князів Острозьких.

Наразі човен чекає на експертизу й реставрацію (*П. Хомич, директор Маневицького краєзнавчого музею*).

II. Зверніть увагу на виділені слова. З'ясуйте, чи є вони однорідними. Свою думку обґрунтуйте. Випишіть речення другого абзацу, позначте всі однорідні члени як члени речення.



III. Розгляньте світлину й уявіть, що ви стали свідком події, описаної в тексті. Чим ви хотіли б поділитися? Складіть і розіграйте діалог із сусідом по

парті. У процесі опису знахідки вживайте однорідні й неоднорідні означення.

**328.** Випишіть речення з однорідними означеннями. Доведіть, що в інших реченнях немає однорідних членів.

1. Він відростив солідний старшинський вус (*О. Левада*).
2. Густий сивий туман покривав наміткою росяну землю (*П. Гай*).
3. З холодної води підіймається проти сонця легесенька сива пара (*І. Франко*).
4. Під бровами горіли круглі, веселі, темні, карі очі (*І. Нечуй-Левицький*).
5. Сунеться хмара по небу повільна, йде безпричальна, сумна, безпривітна (*Леся Українка*).
6. Це не вогні, а чисті, високі, мінливі зірки (*М. Вороний*).
7. З води встає прозорий вранішній туман (*В. Малюк*).
8. У порту бушував рвучкий, холодний і вогкий вітер (*П. Козланюк*).

**329. I.** Перепишіть текст. Знайдіть однорідні означення й поставте між ними коми. Обґрунтуйте стилістичну мету вживання однорідних означень як засобів художнього зображення.

Яскравий сонячний день перетворюється на сутінки.

Зловісна грозова хмара заходить збоку суне низько пливе клубочить чорними хвилями, які випливають одна поперед одної кладуть поступово сутінкову млу на вечірню землю.

Над яром застрашливо гуркоче лускає гахкає грім (*Ю. Яновський*).

**II.** Знайдіть і выпишіть із тексту синоніми. Зробіть порівняльний аналіз між синонімами та однорідними й неоднорідними означеннями: чим вони відрізняються й що мають спільного?

**330.** Виправте помилки, пов'язані з уживанням однорідних членів речення, і запишіть речення правильно.

1. Україна – це край не тільки чарівної природи, а й видатних письменників, композиторів, артистів, митців. 2. Твори Т. Шевченка вчать нас любити Україну, гордості її славним минулим. 3. У цей чудовий весняний день на вулицях, парках особливо людно.

**331. I.** Укажіть правильне твердження.

**A** Однорідними називаються такі означення, які характеризують предмет з різних боків;

**Б** Однорідні означення вимовляють без перелічувальної інтонації;

**В** Однорідними є означення, які, виражаючи споріднені ознаки, стосуються одного слова і характеризують його з одного боку;

**Г** Неоднорідними є художні означення (епітети).

**II.** Сформулюйте (усно) подані твердження правильно.

**332.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Визначте однорідні й неоднорідні означення. Перепишіть, ставлячи коми між однорідними членами.

1. Був у Закомарика чубатий сильний великий гусак, що звався Геґекало Маркотійович (*М. Трублаїні*). 2. Благодатний довгожданий дивним сьайвом осіяний золотий вечірній гість впав бадьоро свіжо дзвінко на закурені будинки зголоднілих передмість (*М. Рильський*). 3. Я на вбогім сумнім перелозі буду сіять барвисті квітки (*Леся Українка*). 4. Був теплий весняний ранок (*В. Малик*). 5. Дівчина була невеличка на зріст, але рівна гнучка довгообраза повновида (*І. Нечуй-Левицький*). 6. Холодне молоде срібло сонця пізньої осені розлито по землі (*Є. Гуцало*).

**II.** Уявіть, що ви приїхали з екскурсії замком Паланок. Підготуйте й запишіть п'ятничок\* або звіт про побачене. У пригоді вам буде корисною така інформація.

Компанія Google запустила оновлення сервісу Google Street View.

«Перегляд вулиць» доступний не тільки в найбільших містах країни, а й і в більш ніж 300 великих і малих населених пунктах України. Користувачі з усього світу тепер зможуть зробити віртуальну прогулянку українськими містами за допомогою 360°-х панорамних знімків вулиць і визначних пам'яток.

Відкрийте для себе невідому Україну, здійснивши віртуальну подорож містами з багатю історією. Наприклад, сплануйте поїздку вихідного дня, заздалегідь продумавши маршрут. Хочете насолодитися світломузичним шоу найбільшого плаваючого фонтану в Європі, який знаходиться у Вінниці, але не знаєте, що ще цікавого є в місті? Або ж ви ніколи не бачили Замок Любарта в Луцьку чи старовинні церкви Чернігова? Завдяки режиму «Перегляд Вулиць» на Картах Google ви тепер легко можете це зробити! (*Джерело: Zaxid.net*)



Поясніть, на чому була зосереджена ваша увага й діяльність сьогодні на уроці. Наскільки важлива тема уроку? Оцініть власні результати.





## § 33. КОМА МІЖ ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ РЕЧЕННЯ

### *Охорона культурної спадщини*

Чим більше я довідувався про Пересопницю як про Першокнигу, тим більше мені хотілося розповісти про це землякам – знайомим і незнайомим. Розповісти усьому білому світові: ось ми які – не тільки знаємо свою Першокнигу, а й зберегли її донині!

(Євген Шморгун)



Поміркуйте й скажіть, чого ви очікуєте від сьогоднішнього уроку? Що нового прагнете дізнатись і навчитися? У чому, на вашу думку, важливість теми уроку? У яких життєвих ситуаціях вам будуть необхідні набуті вміння?

**333.** Пригадайте з попередніх уроків, що вам відомо про однорідні члени речення? Дайте відповіді на запитання:

1. Чи в реченні *На маленькій видовженій галяві за густими чагарями дикої малини олені зупинилися (О. Лупій)* виділені слова можна вважати однорідними? Чому?

2. Чому в реченні *Набухлі, підігрті промінням бруньки зараз бризнуть зеленим листям (М. Сиротюк)* стоїть кома між виділеними словами, а в реченні *Підігрті промінням набухлі бруньки зараз бризнуть зеленим листям* кому не поставлено?

**334.** І. Розгляньте світлини із Пересопницьким Євангелієм. Прочитайте епіграф до уроку, поясніть, як ви розумієте його смисл. Прочитайте текст. Визначте стиль мовлення. Що нового ви дізналися з тексту про першокнигу України, а що було вам відомо? Стисло перекажіть текст.



*Пересопницьке Євангеліє*

## УКРАЇНСЬКА ПЕРШОКНИГА

Пересопницьке Євангеліє – один із перших українських перекладів Святого письма – воістину дивна пам'ятка української культури. Створена на Волині в середині XVI ст., вона стала національним раритетом\*. Незважаючи на драматичність нашої історії, Пересопницьке Євангеліє зберігалося, трепетно передавалося з покоління в покоління. Його тримав у своїх руках Іван Мазепа, торкався його Тарас Шевченко. Іноді Євангеліє «зникало», навіть вивозилося з України, але потім дивним чином поверталось.

Книга складається з 482 пергаментних аркушів розміром 380-240 мм. Вага її становить 9 кілограмів 300 грамів. Створено коштовну\*\* книгу з пергаменту, що вироблявся зі шкіри молоденьких телят.

Роль та значення Пересопницького Євангелія в історії України переоцінити неможливо. Бо йдеться не просто про видатну пам'ятку мови, культури й мистецтва українського народу або ж про мистецький шедевр українського книгописання, і навіть стільки про давній фоліант\* чи унікальний раритет. Адже в глибшому сенсі такі визначення не вичерпують повноти її духовного значення як слова Божого, що ним надихалися всі покоління українського народу епохи його християнського поступу.

А це означає, що в часовій сув'язі\* минулого, сьогодення та прийдешності ізяславсько-пересопницький шедевр є не лише вершинним досягненням українського генія. Це й духовний скарб, національна реліквія. Книгу залишено нам у довічний спадок як заповіджений Богом глагол, небесну печать Його духу, а також той дороговказ, у якому гармонійно поєдналися уповання на незбагнений Промисел\*, всесв'яту Господню волю зі щирою вірою благовірного\*\* народу в істинність тих поборювань, ідеальні виміри яких на часі створення Пересопницького Євангелія опинилися під загрозою нищення чи ж плундрування.

У цьому сенсі Пересопницьке Євангеліє має слугувати духовним символом нескореності, непоборності та невмирущості українського духу, знаком національної гідності народу, взірцем нинішнім поколінням українства (за матеріалами Кралюка П.М., Шевченка В. В. та ін).

**II.** Визначте, чи є в тексті однорідні члени речення, випишіть речення з ними. Усно вкажіть, якими засобами вони поєднуються, яку синтаксичну роль виконують та якими частинами мови виражені.

**335.** Прочитайте текст. Висловіть міркування щодо його змісту.

Психологи мають докази того, що читання справді робить нас кращими людьми. Читаючи книжки, ми стаємо добрішими та співчутливішими. Це підтвердила низка досліджень, здійснених канадськими вченими кілька років тому. Британські дослідники з'ясували; що

онлайн-читання нездатне приносити такого ж захоплення та втіхи. Проте в добу Інтернету книжка стає «видом, що зникає», – попереджають експерти. Чи варто дослухатись до думки, що коли мозок сприймає текст, насичений деталями, задіюються ті самі ділянки, що активізувалися б, якби описувана сцена відбувалася в реальному житті? Цього немає, коли людина сидить на сайті світської хроніки, хоча цей процес ми також називаємо читанням.

**336. I.** Перепишіть речення, ставлячі й обґрунтовуючи розділові знаки при однорідних членах.

1. Природа наділила нашу Батьківщину сприятливим кліматом родючими землями з чорноземними ґрунтами різноманітними надровими багатствами великими ріками неозорими степами зеленими лісами луками та мальовничими краєвидами (*О. Маринич*). 2. Україна – це тихі води і ясні зорі зелені сади білі хати лани золотої пшениці медові й молочні ріки (*С. Васильченко*). 3. Соловейко на калині то затихав то щебетав (*Т. Шевченко*). 4. Після заморозків встановилися сухі сонячні тихі зовсім не осінні дні (*С. Воронін*). 5. Народність і патріотизм гуманізм\* і правдолюбство краса і велич поезії Шевченка глибоко увійшли в наше сьогоднішнє життя (*з журналу*).

**II.** Які ще розділові знаки можуть ставитися при однорідних членах речення? Зверте свої спостереження й міркування з теоретичним матеріалом.

Між однорідними членами речення (без узагальнювальних слів при них) можуть ставитися кома й крапка з комою, тире.

1. Кома ставиться:

- якщо однорідні члени з'єднані перелічувальною інтонацією без сполучників: *Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля* (*О. Довженко*);

- при повторенні єднальних та розділових сполучників: *І сонце, й день, і вишня в цвіті, і творчості крилата мить* (*П. Тичина*), *Але ні вогонь, ні попіл не дали полегшення* (*М. Стельмах*);

- перед протиставними сполучниками, що з'єднують однорідні члени: *Не хлібом єдиним, а творчості дивом, а криком дитини існує людина* (*І. Жиленко*);

- між парами однорідних членів: *Радість і диво найбільше для людини – її рука. Бере і дає, карає і милує, пестить і нищить, будує і палить, творить і любить.* (*П. Загребельний*).

## 2. Кома не ставиться:

- перед одиничними єднальними й розділовими сполучниками: *Сонце обливало землю рожевим цвітом і ніжно цілувало тисячами своїх гарячих іскорок (Панас Мирний);*

- між двома непоширеними однорідними членами речення, з'єднаними повторюваними сполучниками, якщо вони утворюють тісну смислову єдність, фразеологізм: *Попідтинню сіромаха і днює й ночує (Т. Шевченко);*

- між однаковими за формою дієсловами, що вказують на дію та її мету: *Піди виглянь на дорогу.*

## 3. Крапка з комою

ставиться між поширеними однорідними членами речення, особливо якщо в їх складі є свої розділові знаки: *Розжеврене, червоне сонце низько спустилося; багряним світлом грало на деревах (Леся Українка).*

## 4. Тире

ставиться, якщо не з'єднані сполучниками однорідні члени різко протиставляються: *Ми засіваємо життєве море і не на день минуций – на віки (Б. Олійник)*

### 337. Перепишіть речення, розставте відповідні розділові знаки й поясніть їх.

1. Тужлива пісня зринає з сопілки та не розважа сумного серця (М. Коцюбинський). 2. Широкою вкритою туманом долиною верталися додому (У. Самчук). 3. У його садибі не росла ніяка городина лише виноград яблуні вишні і квіти (В. Симоненко). 4. Не жалібна ясна краса твоя. 5. Легкий пухкий попільець ляже, вернувшись, в рідну землю, вкупі з водою там зродить вербицю... (з тв. Лесі Українки). 6. Був тихий погожий весняний вечір (С. Черкасенко). 7. І мене в сім'ї великій, сім'ї вольній новій не забудьте пом'янути незлим тихим словом. 8. Віє вітер з поля на долину над водою гне з вербою червону калину на калині самотньо гніздечко гойдає (з тв. Т. Шевченка).

### 338. Доберіть приклади, які ілюстрували б уживання розділових знаків при однорідних членах речення, відповідно до поданих схем. Сформулюйте правила.

1. О, О, О. 2. О, О і О. 3. І О, і О, і О. 4. О, і О, і О. 5. О та О, О та О.

### ? 339. Подумайте, чому в наведених реченнях немає ком за наявності повторюваного сполучника.

1. Доц періщив з самого початку і досі не переставав і не зменшувався (В. Гжицький). 2. Люблю я тебе вдень і вночі і не знаю краю своєї любові (Панас Мирний). 3. Люблю твій шум і шепіт серед поля і серцем чую силу наливну (А. Малишко).



**340.** I. Перепишіть речення, вставте пропущені літери, поясніть, чому немає коми між однорідними членами речення, сформулюйте орфографічні й пунктуаційні правила.

1. Світ який – ні краю ні кін..ця! (В. Симоненко). 2. Бурлаки\* стояли ні живі ні мертві. Старий стояв з кожухом ні в сих ні в тих (І. Нечуй-Левицький). 3. В науці він ні бе ні ме! (С. Олійник). 4. На запитан..я чоловік відповідав плутан...о, ні в тин ні в ворота (О. Гурейв). 5. І сміх і гріх було дивитись на цю недоладну постат.. (М. Стельмах).

II. Доберіть самостійно з художньої літератури 4-5 прикладів із фразеологізмами з повторюваним сполучником і запишіть їх.


**341.** I. Прочитайте речення. Вкажіть означення. З'ясуйте, які із них однорідні й чому. Перепишіть, розставте, де треба, розділові знаки, поясніть їх уживання.

1. На бруньках лип сережками звисають прозорі синюваті краплини (М. Стельмах). 2. Густо літає в повітрі сніжок білий лапастий **легенький**, тихо несміло вкриває садок липне до вікон стареньких (К. Перелісна). 3. Сиві рожеві, блакитні дими кучеряві плинуть з високих, мов башти, стрімких димарів (М. Рильський). 4. Літо збігло, як день, і з невлежаного туману вийшов синьоокий золоточубий вересень (М. Стельмах). 5. На сукупних, скрізь **одгороджених** тинами городах зеленіла розкішна соковита бутина\* та бадилля **кукурудзи**. 6. Коло хат у садках темніли купи вишень та стриміли здорові старі дикі груші (з тв. І. Нечуя-Левицького).

II. Запишіть виділені слова фонетичною транскрипцією.

 **342.** Запишіть, виправивши стилістичні помилки.

1. Тягнеться до сонця все: і квіти тягнуться, і трави кучеряві тягнуться, і гори голубі тягнуться. 2. Для того, щоб промовити вітання, злегка вклоняємось, посміхаємось. 3. Уздовж берегів росли густолисті верби, густа осока, срібляста трава. Вони виблискували на сонці.

 **343.** Укажіть речення, у якому допущено пунктуаційну помилку при однорідних членах речення.

А Ах то мрія співала моя свою пісню сумну, лебедину (Олександр Олесь);

Б Тече вода в синє море та не витікає (Т. Шевченко);

В Хочу бачити, чути, і любити, й творити красу (Л. Первомайський);

Г І йому треба пособити дружнім потиском руки, чи вірним словом, чи поглядом (М. Стельмах).

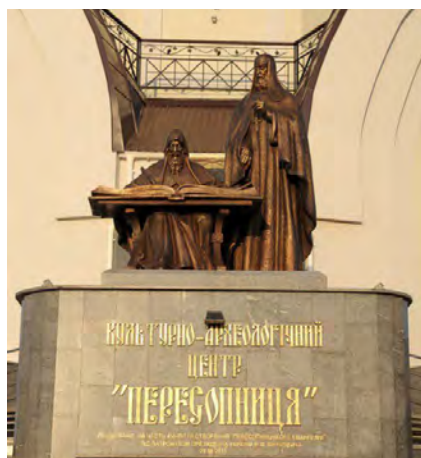
## Збагачуємо словник:

**Шедевр, фоліант, раритет, ошатність, велич художнього оформлення, вишукана гама кольорів**

**344.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. Перепишіть речення, розкрийте дужки, поставте, де треба, пропущені літери й розділові знаки, поясніть їх уживання.

1. Найзвучніші слова (не)спроможні описати й передати бодай крихту ошатності, чарівності, величі художнього оформлен..я рукопису Пересопницького Євангелія, у якому, передусім, вражає дивовижна своєрідність барвистих декоративних мотивів, жит..єдайна палітра світосприйнят..я, вишукан..а гам...а кольорів (А. Слободяник). 2. Хліб(сіть) або коровай на вишитому рушнику – символи достатку, заможності, гостин..ості й поваги до людини праці (з журналу). 3. Він чув і сміх і плач і спів і крик він бачив погляди і злі й пр..вітні (Є. Летюк). 4. Тонуть в золоті і теплій синяві пр..надні простори і закликають усе в степу до спокою і миру (О. Довженко). 5. Ой як гарно ж, радісно легко! І небо смієт..ся і поле смієт..ся і смієт..ся щас..тя (Панас Мирний).



**II.** Перегляньте світлини. Що на них зображено? Підсумуйте інформацію про Пересопницьке Євангеліє. Чому на цій національній святині присягають президенти України? Що з історії її створення вас найбільше вразило? Про загадковість яких фактів вам хочеться дізнатися докладніше з інших джерел? Напишіть невелике повідомлення чи роздум про те, що дає вам розкриття нових фактів із історії рідної культури.

**III.** Чи почуваетесь ви впевнено в постановці ком при однорідних членах речення? Складіть план усного висловлювання на тему «Розділові знаки при однорідних членах речення».



## § 34. ДВОКРАПКА І ТИРЕ ПРИ УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНИХ СЛОВАХ У РЕЧЕННЯХ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ

*Культура вимірюється ставленням народу до своєї спадщини*



Що ви очікуєте від сьогоднішнього уроку? Чи досконале володіння синтаксичними засобами мови і, зокрема, однорідними членами, впливає на те, щоб вміти гідно представляти світові свою історію й культуру?

**345. I.** Прочитайте текст. Усно перекажіть його зміст, дайте відповіді на запитання і виконайте завдання, подані в таблиці.

Україна є однією з провідних країн Європи за кількістю об'єктів історико-культурної спадщини. За офіційними даними, на державному обліку в Україні знаходиться близько 150 тисяч нерухомих пам'яток історії та культури: археології, історії, монументального мистецтва, архітектури й містобудування.

Собор Святої Софії з ансамблем монастирських будівель, Києво-Печерська лавра в Києві та історичний архітектурно-містобудівний комплекс центральної частини Львова разом із горою Високий Замок і ансамблем собору святого Юра, резиденція\* митрополитів Буковини – всі ці видатні історичні пам'ятки України внесено до Списку всесвітньої спадщини (*Л. Чупрій*).

Знання, уміння, розуміння	Емоційно-ціннісне ставлення
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Що вам відомо про узагальнювальні слова?</li> <li>2. Знайдіть у поданому тексті однорідні члени й узагальнювальні слова.</li> <li>3. З'ясуйте, якими членами речення вони є.</li> <li>4. Поясніть розділові знаки при узагальнювальних словах у реченнях з однорідними членами.</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Визначте стиль мовлення.</li> <li>2. Чи сформувалась у вашій уяві картинка тих історичних пам'яток, які перебувають під охороною ЮНЕСКО?</li> <li>3. Які об'єкти з відомих вам не зазначено в тексті?</li> <li>4. Доберіть епітети до слова <i>пам'ятки</i>.</li> <li>5. Якою постає у вашій уяві архітектурна Україна?</li> </ol>



**II.** Наскільки важливо народіві усвідомлювати свою самобутність, знати історико-культурну спадщину й оберігати об'єкти старовини? Об'єднайтеся в 4 групи по 4–6 осіб і за 3 хвилини, користуючись ідеями з тексту, сформулюйте визначення поняття «історико-культурна спадщина», а також наведіть приклади її об'єктів у рідному населеному пункті.

**Узагальнювальні слова** є тими самими членами речення, що й однорідні члени: *Наче все покрилось туманом: і ріка, і гори, і сади (А. Шиян).*

**Розділові знаки при узагальнювальних членах речення ставляться так:**

1. Якщо узагальнювальне слово стоїть перед однорідними членами, то після нього ставиться **двокрапка**: *З хати виходять люди: і дівчата, і молодиці, і чоловіки (І. Тобілевич).*

2. Якщо узагальнювальне слово стоїть після однорідних членів, то перед ним ставиться **тире**: *Луки, гори, пишні сади – все зелене й припишкле (Олесь Гончар).*

3. Якщо перед однорідними членами речення стоїть узагальнювальне слово, а після них речення продовжується, то перед однорідними членами ставиться **двокрапка**, а після них – **тире**: *Все навколо: дерева, птахи, люди – сповнене весняної, дружної, нестримної сили (В. Собко).*

4. Якщо перед однорідними членами речення стоять слова **як-от, а саме, наприклад**, то перед ними ставиться **кома**, а після них – **двокрапка**: *Всяке птаство, як-от: деркачів, перепілок, куликів, курочок – можна було викосити косою у траві (О. Довженко).*

**346.** I. Перепишіть речення, підкресліть узагальнювальні слова при однорідних членах. Поясніть, якими частинами мови вони виражені і якими є членами речення.

1. Сонце, ліси, поля, води, повітря – все це святиня, яку маємо берегти, а не нищити, топтати (Є. Колодійчук). 2. Всі її (весну) щиро кохають: і люди, і пташки, і дерева, і комашки, і ніжна травиця (П. Гай). 3. Усе в **чеканні**: спілі краплі рос, земля і **місяць**, вишні і тополі (Б. Олійник). 4. Луки, гори, пишні сади – все зелене й припишкле (Олесь Гончар). 5. І всі рядки старих верб, і всі садки, як темні хмари, і вся розкіш густої трави по левадах – все залите гарячим, палким сонцем, все **блищить** та сясє (І. Нечуй-Левицький).

II. Запишіть виділені слова фонетичною транскрипцією.

**347.** Назвіть однорідні члени речення та узагальнювальні слова. Запишіть речення, розставляючи пропущені літери й розділові знаки. Поясніть їх уживання.

1. Усе і небо і перемелене на труху в глибоких коліях дороги сіно і вогкий глинуватий повів ріки і тр..вожний крик птиці і невисока отава сповіщало, що літо вже здає ключі сумовитій осені (М. Дашкиєв). 2. Усі в..ликі україн..ці були поетами полководець Хмельницький, філософ Сковорода, письменник Шевченко (П. Загребельний). 3. День вечір ніч ранок все біле, все тьмяне (Леся Українка). 4. Ні спека ні бурі ні морози ніщо не вб..є любовмою (В. Сосюра). 5. Кожна людина свято береже в своїй пам'яті все, що су-

проводить її з дитинства і рідну хату і батьківс..кий поріг і своє місто чи село й дороги стежки та дороги, схо..жені в ю..ні літа (*І. Цюпа*).

**\* 348.** Доберіть до поданих слів узагальнювальні слова, складіть із ними речення й запишіть їх. Поясніть розділові знаки.

Квіти, трави, гори, долини. Небо, зорі, місяць, далина. Прислів'я, приказки, легенди, перекази, пісні.

**\* 349.** Складіть речення, використавши подані словосполучення як узагальнювальні слова.

Об'єкти природної спадщини. Внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО пам'ятки. Різні проблеми в царині\* охорони та збереження музейних цінностей. Бренд\* національної спадщини.

**✂ 350.** виправте помилки, усно поясніть правку. Запишіть правильний варіант.

1. Ніщо в цю хвилину не тішило її – ні неба блакить, ні привітне сонце, ні весняні пахощі. 2. Краса, мудрість, яскравий подих життя: все дістається нам від природи. 3. Все потопало в квітковій казці – і сади, і гаї, і луки. 4. Дерев росло навколо багато – гінких молодих і крислатих старих.

**351. І.** Прочитайте в тексті про шляхетний громадянський вчинок колекціонера відкрити свої скарби людям. Перевірте себе, чи добре ви знаєте роботи українських художників. Які з картин, – згаданих у тексті, або їх репродукції вам довелося побачити?

12 жовтня 2015 р. унікальне приватне зібрання відомого мистецтвознавця й художника Ігоря Диченка подаровано народові України й передане його вдовою Валерією Вірською на постійне зберігання до «Мистецького Арсеналу».

Упродовж всього життя Ігор Диченко збирав твори великих митців, які славили Україну, – К. Малевича, О. Богомазова, В. Пальмова, В. Єрмилова, О. Хвостенко-Хвостова, В. Меллера, О. Павленко, Д. Бурлюка, М. Бойчука, А. Горської, О. Заливахи, А. Криволапа. Фахівці відносять його колекцію до першої десятки приватних збірок середини минулого століття. Роботи експонувались по всьому світові: у Нью-Йорку, Сан-Франциско, Токіо, Мюнхені, Лондоні, Едмонтоні, Одесі, Санкт-Петербурзі, Москві, Пермі, Одесі. Ігор Сергійович мріяв про музей у Києві, де він міг би постійно експонувати свою колекцію, щедро ділитись власними знаннями про мистецтво.

Зважаючи на масштаб і мистецький рівень колекції, ця подія є безпрецедентною\* для нашого культурного життя останніх десятиліть.

Надзвичайно важливо, що шляхетна традиція, закладена на початку ХХ століття митрополитом Андреем Шептицьким, родинами Ханенків та Терещенків, Василем Кричевський та Миколою Біляшівським отримала продовження в сьогоднішні непрості часи (*з Інтернетджерела*).

II. Знайдіть у поданому тексті однорідні члени й узагальнювальні слова. Випишіть з ними речення, з'ясуйте, якими членами речення вони є; поясніть розділові знаки. Яка роль однорідних членів речення в тексті?

III. Зверніть увагу на власні назви, ужиті в тексті. Поясніть правопис їх.

**352.** I. Запишіть з голосу вчителя, самостійно продовжуючи ряди однорідних членів речення.

На шпальтах газет та в ефірі телеканалів регулярно порушується тема занедбаного стану унікальних пам'яток культурної спадщини України. Це питання є настільки болючим, що нерідко слово «пам'ятка» асоціюється з негативними словами: «проблема», «небезпека», «руйнація», ...

На цьому тлі тривають жваві дискусії щодо шляхів виправлення ситуації, пошуку джерел потрібних ресурсів для порятунку історичних об'єктів і перетворення їх на привабливі туристичні цікавинки, ...  
(*О. Копитько*).

II. Як ви розумієте смисл останнього речення? Запропонуйте свій варіант шляху виправлення ситуації.



**353.** Уявіть, що ви йдете старовинним центром Риму й усвідомлюєте, що там ніхто й в гадці не має, що деінде буде щось не реставровано, а реконструйовано. Перегляньте світлини. Яка ваша реакція? Схарактеризуйте зміни, що відбулися з культовими спорудами від часу їх створення. Поділіться з сусідом по парті своїми враженнями й міркуваннями. Складіть і озвучте діалог.



*Собор Св. Миколая, 1696 р., підірваний у 1930-х рр. Фото з колекції О. Кагляна.*



*Готель «Салют», побудований на місці знищеного собору Св. Миколая у м. Києві.*



Хоральна синагога Л. Бродського,  
1897 р., м. Київ. Листівка Д. Маркова



Хоральна синагога, вул. Ш. Руставелі.  
Фото О. Ковалевської, 2012 р., м. Київ

**V 354.** Структура якого речення не ускладнена узагальнювальними словами при однорідних членах речення?

А Жито, пшениця і овес – усе разом поспіло (*І. Нечуй-Левицький*);

Б Луки, гори, пишні сади – все зелене і принишкле (*Олесь Гончар*);

В Скільки дійсних випадків, і казок, і легенд було розказано цієї ночі (*за А. Головком*);

Г Наближення зими в усьому серце чує: і в шелесті листків, і в вітрі, і в стежках (*В. Сосюра*).

**355.** Перепишіть речення. Знайдіть однорідні члени речення. Зробіть синтаксичний розбір речення, скориставшись поданою послідовністю розбору.

*Ми повинні досліджувати історію пам'яток, їх функції у минулому, вчитися усвідомлювати історичну вартість і роль у майбутньому, необхідність їх збереження чи відновлення (з журналу).*

### Послідовність синтаксичного розбору речення з однорідними членами

1. Загальна характеристика простого речення.

2. Указати, що речення ускладнене однорідними членами.

3. Визначити: а) якими членами речення є однорідні члени; б) якими частинами мови вони виражені; в) як зв'язані між собою однорідні члени (сполучниковим, безсполучниковим, змішаним зв'язком); г) до якого слова в реченні вони відносяться.

4. Побудувати схему речення з однорідними членами.

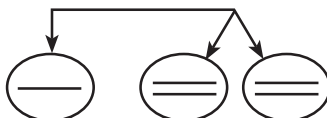
Вересень плив у небі голубими човнами погожих днів, відлітав журавлини згряями у теплі краї (*І. Цюпа*).

### Зразок усного розбору

Речення за метою висловлювання розповідне, просте, двоскладне, поширене, повне, ускладнене однорідними членами. Однорідні члени речення *плив, відлітав* – непоширені присудки, виражені дієсловами, зв'язані між собою безсполучниковим зв'язком, у реченні відносяться до слова *вересень*.

### Зразок письмового розбору

Реч. розп., просте, двоскл., пошир., повне, ускладн. однор. чл. реч. *плив, відлітав* – непош., присуд., вираж. дієсл., безпол. зв'яз., віднос. до сл. *вересень*.



**356.** Дайте відповіді на запитання й виконайте завдання:

1. Які члени речення називаються однорідними?
2. Які члени речення можуть бути однорідними?
3. Як поєднуються між собою однорідні члени речення?
4. Які розділові знаки ставляться між однорідними членами речення?
5. Які означення називаються однорідними?
6. Які означення називаються неоднорідними?
7. Чим відрізняють однорідні означення від неоднорідних?
8. Коли ставиться крапка з комою між однорідними членами речення?
9. Розкажіть про узагальнювальні слова при однорідних членах.
10. У яких стилях мовлення і з якою метою вживаються однорідні члени?

**357.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Прочитайте й перепишіть речення. Знайдіть у них однорідні члени й узагальнювальні слова; з'ясуйте, якими членами речення вони є; поставте, де треба, відповідні розділові знаки, поясніть їх.

1. Софія Київська і Золоті ворота Видубицький монастир і Києво-Печерська лавра старовинний Поділ і сивочолий Борисфен-Дніпро – все це духовні символи національної історії та культури, без яких не мислиться українська земля і шлях її народу в майбутнє (*Р. Радішевський*). 2. На річці в лісі на полі – усюди німо тихо (*Панас Мирний*). 3. Тиша була наповнена всякими звуками і дзвінкою піснею жайворонка і дзижчанням польових мух і тихим мелодійним шелестом стиглого жита (*М. Коцюбинський*). 4. Мати – це все життя вірність працелюбність святість вічність (*І. Вихованець*). 5. Змолоду нас вабить і збуджує нашу уяву все грандіозне великі ріки могутні дерева пишні суцвіття, а потім ми починаємо помічати маленькі квіточки травинки й листочки (*Ю. Мушкетик*).



**\* II.** Як можна вплинути на прийняття рішення щодо збереження культурної спадщини власної громади? Що потрібно робити, аби українці активно себе пропагували за кордоном? Яка роль кожного з нас у цьому процесі? Розгляньте світлину, прочитайте текст. За якими ознаками зрозуміло, що текст написано нашим сучасником? Власні міркування напишіть у невеличкому роздумі на одну із тем: **«Культура народу вимірюється ставленням його до своєї спадщини», «Спадщина предків у наших руках».**



У столиці влаштовують арт-прогулянку, щоб привернути увагу до пам'яток архітектури, що стоять занедбані й руйнуються просто на очах.

Як повідомили «Українській правді. Київ» організатори акції, програма прогулянки включає флешмоб\*, фотосети\*, інтерв'ю та тільки приємні сюрпризи. «Ми хочемо привернути увагу влади до наших пам'яток, які занедбані й замість того щоб прикрашати місто, навівають сум. Для цього пройдемося ходюю гарно й святково одягнені та зробимо світлини на тлі цих будівель», — пояснила ініціатор заходу Анна Черкасова (з мережі Інтернет).



Дайте відповідь на запитання: Чи задоволений (-а) я своєю роботою на уроці? Продовжіть речення: Я сьогодні зрозумів(-ла), що...; мені приємно, що ...; якщо змієш спостерігати, помічати красу, то легше...; я збагатив (-ла) свої знання інформацією про прекрасне, а саме ...; я відчув(-ла), що потрібно активніше працювати над ...; я відкрив (-ла) для себе нове...



## § 35. ПРОТОКОЛ. ВИТЯГ ІЗ ПРОТОКОЛУ

- 358.** Прочитайте відомості, визначте адресата, комунікативну мету автора, тип і стиль мовлення. Де і як ви можете використати здобуті знання?

Важливі суспільні, політичні, економічні, виробничі, організаційні та інші питання розглядають на різних зібраннях – засіданнях, нарадах, зборах, з'їздах. Прийняті на них рішення набувають сили тоді, коли вони зафіксовані в протоколах. Саме цей документ дає можливість контролювати виконання прийнятих рішень.

**Протокол** – це документ, який містить узагальнений запис: 1) перебігу зборів, нарад, засідань; 2) питань, які розглядалися; 3) прийнятих рішень.

Протокол веде секретар, якого вибирають з-поміж присутніх. Тому кожен повинен уміти складати протокол.

Протокол підписують голова зборів і секретар.

Протоколи групуються у хронологічному порядку за номерами.

Протокол складають в **офіційно-діловому стилі** з елементами публіцистичного і меншою мірою – розмовного.

Текст протоколу повинен бути точним, лаконічним, складеним на основі виступів і всебічно розкривати обговорюване питання, дзеркально відображати позиції учасників із додержанням змісту і форми викладу.

### Реквізити\* протоколу

1. **Назва.**
2. **Порядковий номер.**
3. **Назва зібрання** із зазначенням його характеру (наприклад, загальні збори, виробнича нарада).
4. **Назва організації**, структурного підрозділу.
5. **Дата** проведення зібрання.
6. **Посади, прізвища, ініціали керівників** зібрання (голови, секретаря, членів президії).
7. **Склад учасників** (якщо їх більше 12 осіб, то вказується тільки загальна кількість, а до протоколу додається реєстраційний лист).
8. **Порядок денний.**
9. **Текст.**
10. **Перелік додатків** із зазначенням кількості аркушів.
11. **Підписи** голови зібрання й секретаря.

Протокол має чітко визначену **структуру** і форму.

У заголовку вказуються назва і номер протоколу, вид зібрання (загальні збори трудового колективу), назва організації.

**Текст протоколу складається з двох частин:** вступної та основної.

У **вступній частині** зазначають дату проведення зібрання, називають прізвища й ініціали керівників і решти присутніх. Якщо присутніх більше 12, то вказують тільки загальну кількість, а до протоколу додається складений окремо список. Вступ завершується порядком денним (після цих слів ставиться двокрапка). Нижче з абзацу подаються питання, що розглядаються, під порядковими номерами їх розгляду.

Питання розміщуються в міру важливості (їх записують називними реченнями). Першою йде **доповідь**, потім **повідомлення** і насамкінець – **інформація**. Прізвища й назви посад пишуть у родовому відмінку, наприклад: *доповідь генерального директора корпорації «XYZ» Гамалії Т. С.; інформація члена профспілкового комітету Борисенка Є. В.*

Основний текст протоколу складається з розділів, які відповідають пунктам порядку денного. Кожний розділ містить три складники: **«СЛУХАЛИ»**, **«ВИСТУПИЛИ»**, **«УХВАЛИЛИ»**, після яких ставиться двокрапка.

Прізвище доповідача пишуть у наступному рядку з абзацу в родовому відмінку і вказують тему доповіді. Наприклад:

### **1. СЛУХАЛИ:**

*Доповідь проректора університету проф. Лазаревського Б. І. про підсумки вступної кампанії 2016 року.*

Іноді після прізвища доповідача ставлять тире. Наприклад:

### **2. СЛУХАЛИ:**

*Звіт Скринника П. М. – головного редактора видавництва «Фенікс» про роботу колективу в 2015 році.*

Потім викладається повний зміст доповіді.

Розділ **«ВИСТУПИЛИ»** оформлюють так само, як і попередні, але прізвища тих, хто виступав, пишуть у називному відмінку. Наприклад: *Костюк Є. А. підкреслив ...; Цимбалюк В. І. наголосив ...; Коломієць В. Р. зазначила ...; Заріцький А. М. погодився ..., але водночас застеріг ...* (називаються ті, хто виступав, і стисло викладається зміст їх виступів із зауваженнями і пропозиціями). Кожне повідомлення, інформацію і кожен виступ записують точно і повно (хоча не детально) у формі непрямої мови.

У розділі **«УХВАЛИЛИ»** записують прийняте рішення, яке може складатися з одного або кількох пунктів, якщо питання різні за характером. Кожний пункт ухвали нумерується арабськими цифрами і пишеться з нового рядка.

Ухвали зазвичай починають словами: доповідь – **затвердити**; заходи – **схвалити**, інформацію – **взяти до відома**.

**359.** Ознайомтеся зі зразком протоколу. Зверніть увагу на його будову, визначте зміст кожної частини. З'ясуйте особливості використання мовних засобів. Поясніть вислів *протокольна мова*.

**Протокол № 2**  
загальних зборів учнів 8 класів  
ЗОШ З 247 м. Києва

від 25 листопада 2015 року

Голова зборів – Коляда О.

Секретар – Добринець М.

Присутні 94 особи

Порядок денний:

Участь восьмикласників в організації, підготовці та проведенні вечора, присвяченого зустрічі Нового року.

**1. СЛУХАЛИ:**

Інформацію **Богачевського Б.** про участь восьмикласників в організації, підготовці та проведенні вечора, присвяченого зустрічі Нового року (текст додається).

**ВИСТУПИЛИ:**

**Андрійченко Д.** наголосив на необхідності у стислий термін розробити сценарій новорічного вечора восьмикласників і запропонував призначити його відповідальним за цю роботу.

**Лебідь С.** підтримала Андрійченка Д. і запропонувала розробити проєкт оформлення актового залу, вестибюля і шкільних коридорів до новорічного свята.

**Стрілець К.** виступила з ініціативою оформити новорічний номер стіннівки.

**Орлик П.** висловив ідею підготувати всім восьмикласникам номери художньої самодіяльності й організувати їх відбір на конкурсній основі.

**УХВАЛИЛИ:**

1. Розробити сценарій новорічного вечора восьмикласників до 5 грудня ц.р. Призначити відповідальними Богачевського Б., Андрійченка Д., Орлика П., Барвінок Г.

2. До 10 грудня ц.р. підготувати всім бажаючим номери художньої самодіяльності й відібрати на конкурсній основі 12 найкращих. Відповідальними призначити Орлика П., Чорнобривець О., Линник А., Сенченка І.

3. Оформлення актового залу, вестибюля і коридорів до новорічного вечора доручити Лебідь С., Мілютенку В., Литвиновій Р., Козачук Г.

4. Новорічний вечір старшокласників провести 27 грудня 2015 року.

**Додатки:**

1. Список учасників зборів на 3 арк.

23. Текст виступу Богачевського Б. на 2 арк.

Голова зборів

(підпис)

Коляда О.

Секретар

(підпис)

Добринець М.

**360.** Складіть протокол (на вибір):

1) зібрання, у якому ви брали участь;

2) спільних зборів педагогічної ради школи, учнів 8 класів та їх батьків щодо організації зимових канікул (літнього відпочинку) школярів.

**361.** Прочитайте текст і зразок документа, колективно з'ясуйте, коли в ньому виникає потреба.

### Витяг із протоколу

**Витяг із протоколу – це стисла форма документа, що відтворює якесь окреме питання і необхідна для його розв'язання.**

#### Реквізити витягу з протоколу:

1. Назва.
2. Заголовок протоколу.
3. Номер протоколу.
4. Дата проведення зібрання.
5. Текст витягу:
  - номер питання, що розглядалося, його суть (відповідно до формулювань у протоколі);
  - винесена ухвала щодо питання.
6. Посади, прізвища й ініціали тих, хто підписав протокол.
7. Посада, прізвище й ініціали того, хто уклав витяг.
8. Дата укладання витягу.

**362.** Ознайомтеся зі зразком витягу з протоколу. З'ясуйте, для розв'язання якого питання його складено і що становить фактичний зміст документа, перевірте наявність реквізитів.

### Витяг із протоколу № 7

загальних зборів студентів

Інституту філології ... університету ...

від 3 вересня 2015 року

#### СЛУХАЛИ:

Заяву Ярощук К. Ю. з клопотанням студентів групи ФАН 1/05 про надання місць у гуртожитку студентам, що проживають за межами міста ... .

#### УХВАЛИЛИ:

Задовольнити заяву Ярощук К. Ю. і надати 10 місць у гуртожитку таким студентам групи ФАН 1/05, які проживають за межами міста ... : Бериславець Н. В., Вітвицькій А. Г., Вернигорі П. М., Гармаш Л. С., Денисенку К. А., Корнійчуку М. Ю., Лактіоновій Н. А., Маруненку М. Д., Орловій А. Д., Петриненку Т. Б.

Оригінал підписали:

Голова	(підпис)	Дмитрук Я. М.
Секретар	(підпис)	Козаченко К. А.

З оригіналом згідно:

Методист	(підпис)	Пустовіт А. Є.
04.09.2015		



**363.** Складіть письмовий витяг з протоколу загальних зборів учнів 8 класу за підсумками навчання у першому семестрі.

## Речення зі звертаннями



### § 36. ЗВЕРТАННЯ НЕПОШИРЕНІ Й ПОШИРЕНІ. РИТОРИЧНЕ ЗВЕРТАННЯ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ЗВЕРТАННІ

#### Екологія душі. Народний етикет



Щоразу переконувалися, що знань, які здобуто раніше, замало, – їх недостатньо для подальшої роботи. Отже, яка мета сьогоденного уроку і яким повинен бути результат роботи?

**364.** I. Прочитайте текст з відповідною інтонацією. Як, на вашу думку, сприймав світ і людей дідусь? До якого стилю мовлення належить текст? Знайдіть звертання й визначте емоційне забарвлення і стилістичну функцію їх.

Любив дід гарну бесіду й добре слово. Часом по дорозі на луг, коли хто питав у нього дорогу на Борзну чи на Батурин, він довго стояв посеред шляху і, махаючи пужалном\*, гукав услід подорожньому:

– Прямо, та й прямо, чоловіче, та й нікуди не звертайте!.. Добра людина поїхала, дай їй Бог здоров'я, – зітхав він лагідно, коли подорожній нарешті зникав у кущах.

– А хто вона, діду, людина ота? Звідки вона?

– А Бог її знає, хіба я знаю... (О. Довженко)

II. Випишіть речення зі звертанням. Пригадайте, що ви знаєте про звертання.

III. Прочитайте теоретичний матеріал. Підготуйте запитання для бліц-опитування.

**Звертання** – це слово або сполучення слів, яке називає особу чи предмет, до яких звертається мовець: *Сій, сіваче, в людські душі правди вічної зерно* (П. Грабовський).

Звертання виражається іменником у кличному відмінку однини або у формі називного відмінка у множині.

**Основна роль звертання** полягає в тому, щоб привернути увагу слухача або читача до змісту висловлювання.

Звертання може бути **непоширеним** (без залежних слів): *Тебе забути я не в змозі, кохана, я тебе люблю* (С. Галябарда) і **поширеним** (із залежними словами): *О батьку-вітре з Княжої гори, чи бачиш ти свого сина отут, під горою?!* (Є. Гуцало).

**365.** Зіставте синонімічні конструкції. Чим вони відрізняються? Зробіть висновок про роль звертань у мовленні.

О пісне! Від народу кров і  
плоть\*\* ти узяла, щоб лиш йому  
служити (М. Рильський).

Пісня взяла від народу кров і  
плоть, щоб лише йому служити.

**Зверніть  
увагу!**

Розрізняють власне звертання й риторичне звертання. **Риторичне звертання** не розраховане на безпосередню реакцію тих, кому воно адресоване. Воно стосується відсутніх осіб, тварин або предметів чи явищ: *Зоре моя вечірняя, зійди над горою, поговорим тихесенько в неволі з тобою* (Т. Шевченко). Таке звертання виконує не комунікативну, а стилістичну роль.

Звертання вживаються в різних стилях мовлення.

**366.** Прочитайте виразно речення, прослідкуйте, за допомогою яких мовних засобів створюється колорит пестливості, ласкавості колискових пісень. Перепишіть, поясніть граматичний спосіб вираження звертань. Зверніть увагу на розділові знаки при звертаннях. Знайдіть риторичні звертання, з'ясуйте стилістичну роль їх.

1. Місяць ясененький промінь тихесенький кинув до нас. Спи ж ти, малесенький, пізній бо час (*Леся Українка*). 2. Ходи, сонько, в колисоньку, приспи мою дитиноньку (*Нар. творчість*). 3. Співай, ненько, тихесенько, як давно співала, коли мене, моя нене, до сну колисала (*У. Кравченко*). 4. Дитиночко, спати, а бабуся буде колисати (*М. Сингаївський*). 5. Ой річечко, голубонько! Як хвилечки твої – пробігли дні щасливі і радощі мої (*Л. Глібов*).

**367. І.** Прочитайте виразно байку Леоніда Глібова. Визначте стилістичну роль звертань. У чому полягає різниця між стилістичним забарвленням вжитих мовних засобів у наведеному тексті й попередньої вправи? Чи доводилось вам у житті слухати діалог між Півнем і Зозулею? Чому спілкування між високоморальними людьми ґрунтується на інших принципах?

– Як ти співаєш, Півне, веселенько...

– А ти, Зозуленько, ти, зіронько моя,

Виводиш гарно так і жалібненько,

Що іноді аж плачу я...

Як тільки що почнеш співати,

Не хочеться й пшениченьки клювати, –

Біжиш в садок мерщій...

– Тебе я слухала б довіку, куме мій,

Аби б хотів співати...

– А ти, голубонько, ти, кралечко моя,  
 Поки співаєш у калині,  
 То й весело мені, і забуваю я  
 Свою недоленьку, життя своє погане  
 Та безталанне...  
 ...Як гляну я на тебе – така ти невеличка,  
 Моя перепеличко, а голосочок-то який!  
 Тонесенький, милесенький такий...  
 Куди той соловей годиться?  
 – Спасибі, братику, за добрее слівце,  
 Як не кохать тебе за це?..

## II. Поясніть розстановку розділових знаків при звертаннях.



**368. I.** Прочитайте текст. Висловіть власне ставлення до пошанної форми звертання до співрозмовника.

Як ми сьогодні частіше звертаємося до співрозмовника – на «ти» чи на «ви» або «Ви»? В українців здавна вважалося, що «тикають» лише некультурні й неввічливі люди. Але сучасна мода все більше розмиває межі традиційної української культури, зокрема й мовленнєвої, і нав'язує панібратське\*\* «ти».

На таку фамільярність\* у народі здавна сформульовано дотепну відповідь: «Я з вами, шановний пане, свиней (у деяких варіантах – гусей) не пас!»

## II. Поміркуйте. Чому в мовленні з'явилися етикетні форми?

**369. I.** Прочитайте текст, визначте стиль мовлення. Що нового дізналися з нього? Як ця інформація допоможе вам комунікувати, у яких ситуаціях?

Як відомо, займенник «ви» часто вживається в нашій мові при звертанні до кількох осіб – це його пряме значення. Але він може бути вжитий і для словесного вираження пошани при звертанні до одного співрозмовника. Це – так звана пошанна\*\* множина. У користуванні пошанною множиною виникають сумніви, як сказати: «Ви принесли» чи «Ви принесла». Адже тут дію виконує одна особа, хоча звертаються до неї у множині. «Ви принесла» – неправильно. Звичайно, присудок узгоджується з підметом у числі, тому й повинен тут стояти у множині. Правильно буде: «Учора Ви обіцяли принести мені книжку».

Якщо присудок виражений не дієсловом, а прикметником, то він може стояти як у множині, так і в однині. Отже, може бути і «Ви щасливий», і «Ви щасливі». Проте висловлювання буде більш стриманим і ввічливим, якщо присудок стоятиме у множині (за А. Коваль).



**\* II.** Складіть і запишіть 5-6 речень, у яких, уживаючи звертання, використайте пошанну множину й присудки, виражені прикметником.

**370. I.** Запишіть іменники у кличному відмінку однини.

Андрій, Микола, Данило, Ігор, Олег, Лукаш, Денис, брат, друг, приятель, пан, добродій, кобзар, козак, хлопець, парубок, командир, сваха, свашка, Оксана, Софія, Валя, син, батько, матуся, дідусь, Україна, Київ, край, любов, доля.

**\* II.** Поставте іменники *зима, душа, учителі, Богдан, Олексій Васильович, Емілія Петрівна, Ворскла, надія* в кличному відмінку й уведіть їх у речення як звертання. Поясніть розділові знаки.

**371. I.** Перепишіть, відкрийте дужки; поставте іменники в правильній відмінковій формі.

1. (Доля) моя, (доленька), (мрія) не згуби (*В. Крищенко*). 2. Я не хочу ображати гостинності твоєї, гречний (пан) (*Леся Українка*). 3. Добігавсь (гуляка)? Ходім же додому (*М. Пригара*). 4. Колосом розвийся, засівайся щастям, (нива) молода (*В. Симоненко*). 5. Роси, роси, (дощик), ярину\*, рости, рости, (житечко), на лану, на крилечках, (вітрик), полети, колосочки золотом обмети (*Олександр Олесь*).

**II.** Випишіть емоційно забарвлені слова. Виділіть суфікси. Поясніть стилістичну функцію їх.

**372. I.** Прочитайте мовчки текст. Яку проблему порушує автор, чи є вона актуальною? Що нового ви дізналися зі змісту, у чому переконалися? Як ви керуєтесь мовленнєвим етикетом?

У людини з високою мовною культурою завжди знайдеться, з чого вибрати ввічливу форму звертання. Цих непрямих звертань-прохань у нашій мові достатня кількість: «вибачте, будь ласка. Чи не можете мені...», «даруйте, можна Вас на хвилинку?», «пробачте за турботу...» Ці звороти допомагають встановити контакт з незнайомими людьми.

А чого тільки не почуєш у телефонних розмовах! Починаючи від лаконічно-наказових: «Івана Івановича!» і капризно-вимогливих: «Віку покличте!» і закінчуючи велемовною зливою запитань: «Хто це? А Неля Петрівна є? А де вона?»

У таких звертаннях можна зустріти все, що завгодно, крім найнеобхіднішого: в них немає усталених форм ввічливості. А це ж так просто: «вас турбує...(такий-то), прошу покликати до телефону...» (*за А. Коваль*).

II. Хто більше? Доповніть останнє речення звертаннями зі словесними формами ввічливості. Запишіть їх. Звірте постановку розділових знаків за поданим теоретичним матеріалом.

Якщо **звертання** в усному мовленні не вимовляється з окличною інтонацією, то на письмі воно **виділяється комою** або **комами з обох боків**. Поширене звертання виділяється комою разом із залежними від нього словами.

**Кома ставиться:**

а) після звертання (поширеного й непоширеного), якщо воно стоїть на початку речення: *Мріє, не зрадь (Леся Українка);*

б) з обох боків звертання, якщо воно стоїть всередині речення: *Лагодь сани, сину, відвези ялинку (М. Коцюбинський);*

в) перед звертанням, якщо воно стоїть у кінці речення: *Будь щаслива та здорова, чорноброва (П. Воронько).*

Якщо в реченні є кілька звертань, то розділові знаки між ними ставляться за тими ж правилами, що й між однорідними членами речення: *Квіти, мої діти! Нащо вас кохав я, нащо доглядав? Оставайтесь здорові, мої високі тополі і хрещатий мій барвіночку (з тв. Т. Шевченка).*

**Знак оклику ставиться** після звертання, що стоїть на початку речення й вимовляється з окличною інтонацією. Після знаку оклику наступне слово пишеться з великої літери: *Вороний коню! Грай ти піді мною, та розбий ти тугу мою! (Нар. творчість).*

**373.** I. Прочитайте текст, визначте його стиль. Про що розповідає автор, що описує? Чим пояснюється задушевність, глибокий ліризм тексту? Які мовні засоби використовує Олександр Довженко, щоб передати красу й почуття любові до Дніпра? Прочитайте виразно й передайте інтонаційно авторські почуття. Як письменник, крім надання інформації, прагне вплинути на свого адресата? Зверніть увагу на звертання в реченнях.

Боже, як багато у світі краси! Яке небо! А Дніпро синій-синій, чистий. Брате мій Дніпре, батьку мій дорогий і прекрасний! Скільки радості, скільки глибоких найдорожчих почуттів принесли моему серцю рідні твої води! Скільки людської краси відкрилось мені на твоєму урочистому березі! Які великі подарунки приніс ти мені, незабутній і безмірно, глибоко любий! Скільки ласки у вітрах над тобою, у синьому небі, що дивиться у твої води й вічно милується з тебе! Скільки життя і зворушливої\*\* поезії в твоїх прозорих ключах, що прагнуть до тебе з берегів! І сонце, сонце, ніжне і щедра, якому я поклоняюся і поклонятимуся усе життя, річка моя дорога і велика. Велика ріка народу мого.

II. Речення зі звертаннями перепишіть. Поясніть постановку розділових знаків.

**Зверніть увагу!**

У групі звертання можуть бути однорідні члени, відокремлені означення тощо. Тоді всередині такого поширеного звертання ставляться розділові знаки відповідно до загальних правил: *О слово рідне, орле скутий, чужинцям кинуте на сміх (Олександр Олесь).*

**374.** Прочитайте речення з відповідною інтонацією. Зазначте, якою частиною мови виражені звертання. Перепишіть, розставляючи розділові знаки при звертанні. З'ясуйте чим, крім звертань, ускладнено речення.

1. Ти мене з дитинства підіймала, хліб дала з піснями солов'я, відвела доріг мені немало земле зореносице моя! (*А. Малишко*). 2. Ти синичко ти сестричко моя така ж бо ти любая-милая! (*Олена Пчілка*). 3. Будеш батьку панувати, поки живуть люди. 4. Спасибі дідусю що ти заховав в голові столітній ту славу козачу, я її онукам тепер розказав (*з тв. Т. Шевченка*). 5. Поливалко-поливальнице на городі помагальнице Набери з криниці свіжої водиці (*К. Перелісна*). 6. На Колимі запахло чебрецем, і рутам'ятою, і кропивою. Кохана сестро дякую (*В. Стус*). 7. Радуйся дівчино разом зі мною, сонцем і ясною голубизною, ласкою леготу\*, листям на кленах, білою стежкою в травах зелених (*Д. Павличко*).

**375. I.** Кожен із вас, відчуваючи певну потребу, хоч раз у житті, звертався із проханням до рідних, учителя, друга, незнайомої людини. А чи завжди відповідь на ваше прохання була приємною й очікуваною для вас? Чому?

Аби прохання було результативним, скористайтеся такими порадами:

1. Звертаючись із проханням до людини, не відводьте погляд;
2. Обов'язково називайте на ім'я людину, до якої звертається;
3. Говоріть чемно, використовуйте «ввічливі» слова;
4. Перш ніж озвучити суть прохання, чітко сформулюйте й «проговоріть» його;
5. Не забудьте під кінець розмови подякувати й перепросити, якщо відвернули увагу людини від важливої справи.



**II.** Об'єднайтеся в групи й визначте одна група іншої завдання: до кого і з яким проханням звернутися. Використовуйте форми ввічливого звертання.

**III.** Зі словника синонімів випишіть синоніми до слова «просити», з'ясуйте за тлумачним словником лексичні значення їх.



**376.** Напишіть дружнього або офіційного листа; за можливості використовуйте непоширені й поширені звертання, які передавали б ваше ставлення до адресата.

**Зверніть увагу!**

Вигук від звертання **відділяється комами**. Якщо слова *ти, ви* підсилюють вигук, то вони теж відділяються з вигуком: *Гей, бики, чого ви стали? (С. Руданський); Гей ви, хлопці, ви, добрі молодці, гей, гей, не журіться! (Нар. творчість)*.

Якщо перед звертанням стоять вигуки *о, ой* і вони виконують роль підсилювальної частки, то кома після них **не ставиться**: *Ой люлі, люлі, моя дитино (Т. Шевченко)*.

**377.** I. Перепишіть речення, вставте пропущені літери. Поставте розділові знаки при звертаннях і поясніть пунктуацію.

1. Ой куди їдеш Явтуше? 2. Ти зозулен..ко сива нас ро..веселила, як почала кувати – повиходили із хати (*з нар. творчості*). 3. О дні зими зливайтесь в день один! (*М. Ткач*). 4. Ой сонечко ясне невже ти втомилось, чи ти ро..гнівилось? Іще не лягай! (*В. Самійленко*). 5. О весно йди! Всі ждуть тебе кохан..а? (*Б. Грінченко*). 6. Я про тебе о калино піс..ню склав оцю дзвінку. 7. О свіжий вітре гілля п..янке хитан..я, вернувся я до вас сюди од гулу площ і гомону людей. 8. О скільки щастя і тр..воги ви знали очі молоді! (*з тв. В. Сосюри*). 9. Моя біографія друзі сягає в ті дні, коли мене бусол на лузі підкинув батькам навесні (*Д. Білоус*). 10. Можна все на світі вибирати сину вибрати не можна тільки Батьківщину (*В. Симоненко*). 11. Який ти світе теплий і широкий (*А. Малишко*). 12. Доню донечко вставай! Вже ясніє неба край (*К. Перелісна*).

II. Поясніть правопис слів із пропусками літер.

**378.** Поясніть і виправте помилки у вживанні звертань. Запишіть правильний варіант.



1. Шановні Тетяно Іванівно запрошуємо Вас на святковий вечір, присвячений зустрічі весни. 2. Дідусе відпочиньте з дороги. 3. Натале припини розмови. 4. Рости дитинка щасливою і здоровою. 5. Не журися дівчинонька.

**379.** Складіть і запишіть речення зі звертанням, дотримуючись етикетних норм.

1. Поцікавтеся справами та здоров'ям дідуся.
2. Попросіть учителя повторити домашнє завдання.
3. Вибачтеся у транспорті перед незнайомою людиною за завдані незручності.
4. Вибачтеся перед другом за запізнення.
5. Зверніться до однокласників з пропозицією поїхати на екскурсію.

**380.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір речень. Скористайтеся поданим нижче зразком.

1. Ой ти дівчино червона калино мені на тебе дивитись мило (*Нар. творчість*). 2. Повій вітре на Україну, де покинув я дівчину (*С. Руданський*). 3. Не стелись тумане не шуміть тополі не печальте очі ви берізки голі! (*В. Сосюра*). 4. Ох пісне чому, як той птах, не летиш? 5. І ти людино в себе у ногах побачиш постать гордої природи (*з тв. М. Рильського*).

### Послідовність синтаксичного розбору речення зі звертанням

1. Загальна характеристика простого речення.
2. Указати, що речення ускладнене звертанням.
3. Назвати способи вираження звертання, його стилістичну роль.

#### *Зразок усного розбору*

*Любий козаче, чого ти ходиш смутний по темному гаю?* (*Леся Українка*).

Речення питальне, просте, двоскладне, поширене, повне, ускладнене звертанням. Звертання *любий козаче* поширене, виражене прикметником та іменником у кличному відмінку однини. Тут звертання має відтінок співчуття.

#### *Зразок письмового розбору*

Речення питальне, просте, двоскл., пошир., повне, ускладнене зверт. *любий козаче* – пошир., вираж. прикм. та імен. у кличн. в. одн.

**II.** Напишіть твір на тему «Такими словами відчиняються всі двері», уживаючи форми ввічливого звертання.



Проаналізуйте урок і дайте відповіді на запитання: Що нового я дізнався (дізналася) про звертання? Чим корисні для мене відомості про етикетні норми? Як я зможу використати їх у щоденному житті?



## Речення зі вставними компонентами



### § 37. РЕЧЕННЯ ЗІ ВСТАВНИМИ СЛОВАМИ, СЛОВОСПОЛУЧЕННЯМИ, РЕЧЕННЯМИ

#### Історії, що зворушують



Скажіть, чого саме прагнете навчитися протягом уроку.

**381.** І. Розгляньте світлини. Що на них зображено? Прочитайте текст; поміркуйте над його змістом. Що автор хотів донести до читача, які враження хотів передати своєю розповіддю?

**Напевно,** кожна людина має річ зі своєю особливою історією. Це дає можливість подивитися на минуле не з традиційного, історичного, боку, а через дуже інтимний, особистий погляд конкретної людини й конкретної, **на перший погляд,** дрібниці побуту.

Студенти Львівського національного університету імені Івана Франка започаткували проект з ініціативи доцента кафедри філософії мистецтв

Університету Зоряни Рибчинської. Ними зібрано, задокументовано й представлено 50 історій речей та їх власників – мешканців Львівського району Підзамче.

Одна з найбільш зворушливих розповідей, на думку учасників проекту, – про вишиту сорочку з Полтавщини.

За словами ініціаторки проекту, власниця цієї сорочки пам'ятає, як бабуся витягала її, гладила пальцями вишиття й ховала, але ніколи не вдягала. Вишила ж її для себе мама бабці. Робила це вона, працюючи в крамниці й заробляючи собі на придане, бо була сиротою. Сорочку вона передала своїй доньці, яка перед Другою світовою війною разом із чоловіком потрапила до Галичини, де їх розлучила війна. Зоряна Рибчинська додає, що бабуся – **власниця сорочки** – на схилі літ, **на превеликий жаль**, втратила зір, однак попри хворобу до кінця життя часто діставала сорочку й, відчувши на дотик вишитий орнамент, плакала... (за матеріалами ZAXID.NET).



II. Типова ситуація: невимущена бесіда з незнайомою людиною. Співрозмовник задав тему розмови – «...у кожного є такі речі, які є знаковими, асоціюються з важливими подіями в житті». Підтримайте розмову, по черзі розповідаючи уявному співрозмовникові про такі предмети у вашому житті, у вашій родині.

III. Зверніть увагу на виділені слова. Як вони називаються?

**382.** Прочитайте правила. Підготуйте запитання для бліц-опитування.

**Вставними** називаються слова або сполучення слів, якими мовець виражає своє ставлення до того, про що він повідомляє: *Авжеж, такий у нас ведеться звичай (Леся Українка).*

Вставні слова й сполучення слів граматично не пов'язані з іншими словами в реченні, тому вони самі членами речення не бувають.

Вставні слова в усному мовленні не завжди виділяються паузою, проте на письмі обов'язково відокремлюються комами.

Крім вставних слів і сполучень слів, вставними можуть бути й речення, що передають додаткові повідомлення, роблять побіжні зауваження до висловлюваного: *Але ж у нас, посвідчить всяк, вони не скаржились ні на що (Леся Українка).*

**383. I.** Прочитайте, визначте стиль мовлення. Яка його основна думка?

Великий поет Тарас Шевченко, звертаючись до України як до матері, що вічно страждає, запитує:

Чи ти рано до схід сонця  
 Богу не молилась?  
 Чи ти діточок непевних  
 Звичаю не вчила?

Безумовно, не вчити своїх дітей звичаїв – це великий гріх для батьків.

Наша Україна велика. Українці розселені на багатьох сотнях кілометрів від Кубані до Сян і ще донедавна були розрізнені всілякими державними кордонами. Живе в Україні понад 40 мільйонів людей, які, на щастя, мають більше звичаїв спільних, ніж відмінних. Хто знає, чи не є саме ця спільність звичаїв тим матеріалом, що об'єднує націю. Єдність мови та звичаїв завжди була тими вузлами, які зв'язують народ. Не випадково в Україні існує повір'я, що душі всіх дітей – живих і мертвих, забутих і безвісти пропалих – на Святий Вечір злітаються до своїх матерів на таємну вечерю.

Усна народна творчість також слугує класичним прикладом єдності між усіма українськими землями (за О. Воропаєм).

**II.** Назвіть вжиті в тексті вставні слова й визначте функцію їх. Яка синтаксична роль їх?

**384. I.** Перепишіть речення, вставте пропущені літери, підкресліть вставні слова, словосполучення й речення, схарактеризуйте стилістичну роль їх. Визначте значення вставних компонентів.

1. Очевидно, там, за дверима, були пологі східці (В. Шкляр). 2. За різними археологічними даними, вже шість тисяч років тому люди спостерігали, що деякі фізичні ознаки здатні передаватися від одного



поколін..я до іншого (*з підручника*). 3. Звичайно, від того, які традиції перейме, якими духовн..ими навичками пройметься в батьковій хаті дитина, значною, якщо не вирішальною, мірою залежатиме позиція майбутнього громадянина (*В. Скуратівський*). 4. Парубок спершу, мабуть-таки, чи й не прийняв її за ту польову царівну, бо стояв як укопан..ий. 5. Він, здається, все знав, все пережив, передумав (*з тв. Панаса Мирного*). 6. Один купець, – забув, як звати, – із ярмарку б..гато грошей віз (*Л. Глібов*).

**385.** Прочитайте. Перепишіть, підкресліть вставні компоненти. Усно перебудуйте речення, опускаючи вставні слова. Зіставте паралельні варіанти. Як змінюється відтінок висловлення? З якою метою використано вставні слова в поданих реченнях?

Дивна річ, навіть тоді, коли не мали ніякого діла, материні руки не залишалися в абсолютному спокої. Не було, либонь, такого, чого б вони не вмiли. Начебто весь світ потребував уваги й роботи материних рук. І, мабуть, увi сні руки теж не вiспокоювались ні на мить, а мали й тоді щось таки робити (*Є. Гуцало*).

**386.** I. Порівняйте подані речення. Чим відрізняються виділені слова? Свою думку обґрунтуйте. Перепишіть речення зі вставними словами.

1. **Кажуть**, юність нерозсудлива й тривожна (*Л. Забашта*). – Чи то правда, що ото **кажуть**? (*А. Головка*). – Доктор стояв, **як то кажуть**, ні в п'ять ні в дев'ять (*І. Франко*). 2. Ніхто не **може** світу пережити (*Нар. творчість*). – Де ж це ти, Карпе, був? **Може**, розкопував шлях через гору? (*І. Нечуй-Левицький*). 3. Маленька **правда** всі неправди переважить (*Нар. творчість*). – Добра такого таки зроду у мене, **правда**, не було (*Т. Шевченко*). 4. Мені **здається**, що жила я завжди (*Леся Українка*). – Ягня, **здається**, веселилось (*Т. Шевченко*).

II. Визначте, яку синтаксичну роль виконують виділені слова.

III. Випишіть вжитий у праві фразеологізм, визначте його значення.

**387.** I. Запишіть речення, ускладнюючи його вставними словами, словосполученнями з довідки.

Батьківщина для кожного із нас бере свій початок від тепла рідної домівки. Своєрідним містком, що єднає минулі покоління з поколіннями нинішніми і прийдешніми, є знання про свій рід. Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько. До свого роду – хоч через воду.

**Довідка:** Безумовно, як кажуть, по-моєму, дійсно.

II. Які відтинки вносять у речення вставні слова, словосполучення, речення? Які функції виконують у мовленні?

**388.** Напишіть пояснювальний диктант. Вставні слова підкресліть.

Історичні джерела, на нашу думку, не підтверджують непомірних багатств опришків\*. Зрештою, Довбуш ніколи не став би всенародним улюбленцем, якби метою його діяльності було примітивне бажання збагатитися. Безумовно, відібрані у багатіїв харчі, зброя та гроші були потрібні опришкам лише для того, щоб проіснувати під час лісового партизанського життя. Надлишок здобичі, правда, заважав маневрувати опришківським загонам. Лишки або роздавалися селянам, або просто закопувалися в горах.


Порівнюючи історичні факти, географію походів Олекси Довбуша з тими легендами, які стосуються опришківських скарбів, можна дійти цікавих висновків. Опришки мали звичку залишати надлишки скарбів у лісових сховах, тож, мабуть, якась дециця\* там залишилася й донині.

З уст місцевих краєзнавців довелося почути ще одну версію подальшої долі скарбів Олекси Довбуша. Кажуть, що після смерті свого ватага побратим Довбуша Іван Бойчук забрав частину опришківського золота й відвіз його на Запорозьку Січ. На ті гроші, можливо, було озброєно козаків. А пізніше, коли гетьман Полуботок відвозив козацькі клейноди\* до Лондона, то, цілком ймовірно, разом із ними до туманного Альбіону\* попливли й залишки Довбушевих скарбів (за Б. Вінтоняком).

 **389.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки.

1. Хата допотопна, вікна покосились, а віконниці проте новісінькі, голубі. 2. У кожному ділі є свої майстри і своє так би мовити натхнення. 3. Не можна кажуть людині помолодшати, а подобрішати завжди можна. 4. Минуло по суті зовсім небагато часу, і людина здобула крила, піднялася в повітря, перетнула океани 5. Художня література як відомо допомагає глибше розуміти життя. 6. Той, хто творить красу безумовно творить щастя для людей і по-моєму для себе (з тв. Олеся Гончара).

 **II.** Відвідайте, за можливості, Державний музей українського народного декоративного мистецтва в Києві. У його фондах і експозиціях зберігаються понад 60 тисяч експонатів, створених у різний час. Ви зможете познайомитись із творами й через мережу Інтернет. Підготуйте усну розповідь з елементами опису на тему «Яку красу творив народ».



На основі вивченого матеріалу зробіть висновок про значущість уроку, озвучте для себе запитання, відповідь на які ви впевнено знаєте й ті, які необхідно ще повторити.



## § 38. ГРУПИ ВСТАВНИХ СЛІВ І СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

*Наш дім, витворений серцем і  
власними руками*



Поміркуйте над наведеними словами: «Це – ваш дім! І хай ніхто чужий не розповідає, як тут жить. Бо ми самі його витворили. Своїми руками. Своїми серцями. Це зафіксовано в нашому традиційному мистецтві й народній культурі. Тож, якщо хочете бути щасливими, живіть у себе вдома!» Дізнатися про автора вислову – Івана Гончара – ви матимете можливість на уроці.

**390.** І. Прочитайте виразно вірш Ліни Костенко. Які настрої і почуття він викликає? Що хотіла сказати авторка, показуючи реалії покинутого дому, подвір'я? Розгляньте світлину. Поміркуйте, чи понищена духовність, загублена історична пам'ять призводять до занепаду самого духу народу, до збайдужіння до культурно-духовних цінностей.



Затінок, сутінок, день золотий.  
Плачуть і моляться білі троянди.  
Може це я, або хто, або ти  
ось там сидить у куточку веранди.  
Може, він плаче, а може, він жде –  
кроки почулись чи скригнула хвіртка.  
Може, він встане, чолом припаде,  
там, на веранді, чолом до одвірка.  
Де ж ви, ті люди, що в хаті жили?

Світку мій білий, яке тут роздолля!  
 Смуток нащадків – як танець бджоли,  
 танець бджоли до безсмертного поля.  
 Може, це вже через тисячу літ –  
 я і не я вже, розбуджена в генах,  
 тут на землі я шукаю хоч слід  
 роду мого у плачах та легендах!  
 Голос криниці, чого ж ти замовк?  
 Руки шовковиць, чого ж ви заклакли?  
 Вікна забиті, і висить замок –  
 ржава сережка над кігтиком клямки.  
 Білий причілок оббила сльота.  
 Хто там квилить у цій хаті ночами?  
 Може, живе там сама самота,  
 соває пустку у піч рогачами.  
 Може, це біль наш, а може, вина,  
 може, бальзам на занедбані душі –  
 спогад криниці і спогад вікна,  
 спогад стежини і дикої груші...

**II.** Назвіть вжите в тексті вставне слово. Що воно вносить у текст? Визначте стилістичну роль його повторюваності в тексті.

**391.** I. Прочитайте текст, порівняйте зі змістом тексту попередньої вправи. Чого вчить нас життя Івана Гончара? Чому важливо спрямовувати сили на комплексне вивчення, реконструкцію й популяризацію українських культурних традицій минушини? Розгляньте світлину. Чому доробок Івана Гончара, зображеного на світлині, порівнюється зі здобутками цілої наукової інституції?



Для жодного народу образ хати не означає стільки, скільки він значить для українців. Може, це тому, що ми довго не мали своєї держави. Хата для нас, безперечно, більше, ніж просто приміщення для життя. Вона має сакральньо-філософський зміст і є праобразом України.

Наприкінці 1950-х почав збирати предмети народної культури та побуту. Колекцію відкрив для публіки під назвою «Хата-музей». У хаті Іван Гончар створює «свою Україну», щоб кожен, хто сюди зайде, зміг відчути себе частинкою могутньої нації – нації українців.

На початку 70-х років влада музею закрила. За три десятиліття колекція українських старожитностей\* нараховувала понад 7000 експонатів, здебільшого подарованих. Зрідка за символічні гроші він купував їх сам. Все те робилося з єдиною метою – українці повинні знати про себе!

Аналогів цьому музею нема. Гончар врятував те, що збереглося після трьох голодоморів, двох світових воєн і десятків років комуністичного режиму. Він витягував із мазуту ікони на Черкащині, де в церквах облаштували МТС\*; розшукав кераміку, рушники, плахти, народні картини тощо. Це величезна колекція шедеврів, що створив наш народ.

У своєму музеї він зібрав весь український рід у світлинах – понад 20 тисяч знімків українців кінця XIX – початку XX століть...

Зрештою, в 1993 році у столиці таки створено державний Музей І. М. Гончара. Згодом заклад перетворився на Український центр народної культури «Музей Івана Гончара» (1999), а в 2009 – здобув статус «націо-нального».

Цей науково-мистецький і культурно-просвітницький заклад перетворився на один із провідних осередків збереження й примноження національної культурної спадщини, формування духовно повноцінної нації, як про це мріяв його незабутній фундатор\*\*»: «Усе, що ви побачите в Музеї, хай збудить у вас почуття палкої, найщирішої любові до поетичної душі Матері-України і хай любов ця стане могутнім стимулом для її прекрасного майбутнього й буйного розквіту» (за А. Астаховою).

II. Перепишіть речення зі вставними словами. Як впливають вставні слова на зміст речень?

**392.** I. Прочитайте й порівняйте речення в кожній групі. Яке уточнення в основне повідомлення вносить у кожному випадку виділене вставне слово чи словосполучення?

1. Борис Возницький – це людина-легенда. – Безперечно, Борис Возницький – це людина-легенда. – По-моєму, Борис Возницький – це людина-легенда.

2. Розповіді про його справи видаються фантастичними, бо вони правдиві. – Справді, розповіді про його справи видаються фантастичними, бо вони правдиві. – Якщо говорити правду, розповіді про його справи видаються фантастичними, бо вони правдиві.

3. Рятівну діяльність Б. Г. Возницького нема з чим порівняти на теренах України кінця ХХ століття. – Погодьтеся, рятівну діяльність Б. Г. Возницького нема з чим порівняти на теренах України кінця ХХ століття. – По-моєму, рятівну діяльність Б. Г. Возницького нема з чим порівняти на теренах України кінця ХХ століття.

4. Завдяки зусиллям митця піднято з руїн близько 36000 витворів мистецтва. – Завдяки зусиллям митця піднято з руїн, вочевидь, близько 36000 витворів мистецтва. – Власне кажучи, завдяки зусиллям митця піднято з руїн близько 36000 витворів мистецтва. – Поза всяким сумнівом, завдяки зусиллям митця піднято з руїн близько 36000 витворів мистецтва.

5. Б. Возницький зібрав унікальну колекцію дерев'яної скульптури. – На нашу думку, Б. Возницький зібрав унікальну колекцію дерев'яної скульптури. – За словами мистецтвознавців, Б. Возницький зібрав унікальну колекцію дерев'яної скульптури. – Крім того, Б. Возницький зібрав унікальну колекцію дерев'яної скульптури.

**II. Виберіть і запишіть найбільш вдалий, на вашу думку, варіант речення зі вставним словом. Чи є текстом записані вами речення? Свою думку обґрунтуйте.**

**393.** Прочитайте речення. Як називаються виділені слова? З'ясуйте, що вони виражають, за допомогою таблиці з наступної вправи.

1. **Нарешті**, без належного знання дохристиянських вірувань годі зрозуміти історію української культури та літератури, як давньої, так і нової... (*Митрополит Іларіон*). 2. **Отже**, багато чого їм невідомо (*М. Олійник*). 3. У статті я, **звичайно**, не охоплюю всіх проблем розвитку української мови (*М. Рильський*). 4. **Мабуть**, я допливаю до кисільних берегів родинного щастя (*М. Стельмах*). 5. **На щастя**, дитина скоро заспокоїлась і затихла (*Ю. Збанацький*). 6. Повертатися додому нам, **поперше**, пізно, а **по-друге**, небезпечно (*О. Донченко*). 7. Дядько Роман, **певна річ**, тільки вдавав, що нікого не помітив. 8. **Безперечно**, вам тут усе незнайоме, дивне (*з тв. Олесь Гончара*).

**394.** Розкажіть за таблицею про основне значення вставних слів і словосполучень.

### Групи вставних слів і сполучень слів за значенням

Вставні слова й сполучення слів виражають	Приклади
<p><b>Упевненість, невпевненість:</b> звичайно, зрозуміло, звісно, правда, напевно, безперечно, дійсно, певна річ, авжеж та ін.; може, здається, мабуть, очевидно, можливо, схоже, вочевидь, ймовірно та ін.</p>	<p><i>Здавалося, заgrimів десь на небі грім (С. Васильченко).</i> <i>Правда, Чіпка мій моторний, удатний (Панас Мирний).</i></p>
<p><b>Почуття, емоційну оцінку повідомлюваного:</b> на (превеликий) жаль, на щастя, на (нашу) радість, на диво та ін.</p>	<p><i>Як на лихо, забарилась вона в сусідів (Марко Вовчок).</i> <b>На жаль</b>, маю недовіру до нього (О. Довженко).</p>
<p><b>Вказівку, кому належить висловлена думка:</b> кажуть, мовляв, по-моєму, на думку (чийсь), за словами (когось) та ін.</p>	<p><i>Кажуть, юність нерозсудлива й тривожна (Л. Забашта).</i> <i>Там, кажуть, з гір усю країну видно (Леся Українка).</i></p>
<p><b>Зв'язок думок, їх порядок:</b> навпаки, по-перше, по-друге, насамперед, нарешті, виходить, отже та ін.</p>	<p><i>Будинок готелю був, по-перше, високий і міцної старовинної кладки, а по-друге, наріжний (Олесь Гончар).</i></p>
<p><b>Бажання повернути увагу до співрозмовника:</b> майте на увазі, уявіть собі, погодьтеся, між нами кажучи, припустимо, зізнаюся та ін.</p>	<p><i>Правду мовити, мене таки дуже турбує, як ти доїдеш (М. Коцюбинський).</i> <b>Ми, бачте</b>, очолювали групу молоді в колективі (Ю. Смолич).</p>
<p><b>Оцінку висловлюваного, доповнюють його новою інформацією:</b> страшно глянуть, рідного немає, лихо тяжке, по очах видно, хто ворогів не мав та ін.</p>	<p><i>А Ярема – страшно глянуть – по три, по чотири так і кладе (Т. Шевченко).</i> <i>Єсть у мене щирий батько (рідного немає) – дасть він мені раду з вами (Т. Шевченко).</i></p>

**Запам'ятайте!** Ніколи не бувають вставними слова: *навіть, майже, приблизно, принаймні, все-таки, мовби, наче, немовби, неначе, нібито, адже, от, між тим, у кінцевому підсумку, буквально, якби, майже, при тому, при чому, тим часом, якраз.*

**Зверніть увагу!**

Вставні слова, словосполучення, речення виражають не тільки ставлення до того, про що повідомляється, а часто **здійснюють зв'язок між частинами тексту або речення**: *У рідний дім, таким чином, повернувся не славний поет (селяни, зрештою, навряд чи щось про те знали), а той самий хлопець, який не тільки тут страждав, а й пізнав високу радість існування, що, безумовно, дано пізнати всяким дітям однаково. Отже, він вивищувався в рідному селі не як поет, а як герой, котрий переміг лихі обставини (В. Шевчук).*

**395. I.** Прочитайте речення й виділіть у них слова, що виражають ставлення мовця до висловленої думки. Які відтінки думок і почуттів вони виражають?

1. Мабуть, помітивши це, Петро трохи охолонув, схаменувся (О. Копиленко). 2. Відомо, що розвитку творчих здібностей, безумовно, сприяють різні умови (В. Пекеліс). 3. Може, вдруге, справді, такого не буває (П. Загребельний). 4. Не було, либонь, такого, чого б вони не вміли (Є. Гуцало). 5. І якщо він хизується, що йому, мовляв, байдуже, то кривить душею, маскує негасимий внутрішній біль (Ю. Збанацький). 6. Поговоримо, нарешті, як мужчини (М. Стельмах). 7. Пісня, здавалося, бриніла вже в ньому (М. Коцюбинський).

**II.** Зробіть синтаксичний розбір першого речення.

**?** **396. I.** Розгляньте й усно проаналізуйте речення, дібрані з матеріалів літературних публіцистів і газетарів. Визначте стиль мовлення. Зробіть висновок про багатоплановість уживання вставних слів у сучасному українському медіаматеріалі.

1. По-перше, власне інструментальне виробництво і цех для виготовлення оснащення дають змогу гнучко реагувати на потреби і запити ринку, швидко освоювати нові види продукції. По-друге, підприємству-немовляті, якому виповнилося всього п'ять років, уже довіряють («Молодь України»). 2. Воістину, простота буває гіршою від багатьох пороків («Дзеркало тижня»). 3. Можете бути певні, без своєї порції задоволення не залишився жоден з гостей, які прийшли «фестивалити» («Культура і життя»). 4. До честі автора, майже упродовж двох десятиліть він послідовно обстоює свою методику обчислення жертв Голодомору в Україні («День»). 5. Що й сказати, це футбольне літо залишиться незабутнім.. («Молодь України»).

**II.** Можете розпочати аналіз так: Проаналізований газетний матеріал дає змогу зробити висновок про ставлення мовця до висловленої ним думки. Вставні слова надають тексту стрункости, допомагають оформлювати хід



міркувань, акцентувати на найважливіших моментах повідомлюваної інформації.



**397.** Об'єднайтеся в групи, кожна з груп за 5-6 хвилин має класти захопливу життєву історію з використанням вставних слів, що виражають задані емоції й почуття. Записані історії зачитайте й обговоріть всім класом.

Упевненість, толерантність, задоволення, радість, захват, наснага\*.

**398.** Зверніть увагу на стилістичний ефект, стилістичну значущість, створені повторенням вставного слова чи сполучення слів в одному реченні. Переконайтеся в комунікативній важливості вживання вставних слів.

1. Може, справді, нічого не було? 2. В метро не знав, куди подіти валізу, незграбно тримав її поперед себе, привертав усі погляди, можливо, його хтось упізнав, може, дивувалися... (з *тв. П. Загребельного*). 3. На мій погляд, у першу чергу необхідно відмінити недоторканність *суддів* (з *газети «Вечірній Київ»*). 4. Отже, як на мене, рахунок матчу ніяк не відповідає перебігу подій (з *газети «Голос України»*).



**399.** Використавши (за власним вибором) подані етикетні вислови, складіть і розіграйте діалог, який має відбутися між класним керівником і учнем (ученицею) з приводу проведення батьківських зборів спільно з учнівським колективом. Використайте вставні слова і словосполучення.

Хочу порадитися з Вами про... Чудова ідея... Не зловживатиму Вашим часом... Вдячний за розуміння... Розраховуйте на мою підтримку... Все буде гаразд... Триматимемо зв'язок по телефону.



**400.** Вставне слово в реченні *І, нарешті, досягнемо того, до чого закликає час: гармонії між словом і ділом* (Б. Олійник) містить:

А впевненість або невпевненість у повідомленні;

Б слова ввічливості;

В емоційну оцінку повідомлюваного;

Г вказівку на послідовність викладу думок.



**401.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

Подані слова згрупуйте за таким принципом: 1) завжди вставні; 2) ніколи не бувають вставними; 3) можуть бути вставними.

Уявіть собі, принаймні, очевидно, мабуть, зрештою, дивна річ, адже, звісно, по-перше, між нами кажучи, наприклад, природно, безсумнівно.

II. Що вам відомо про подвижницьку діяльність Бориса Возницького на ниві збереження й популяризації духовної спадщини українського народу? Дізнайтеся більше з різних джерел інформації, зокрема на сайті <http://ukrgeroes.narod.ru/VoznitskyBG.html>. Підготуйте власне повідомлення про Героя України Б. Г. Возницького. Вживайте за потреби вставні слова.

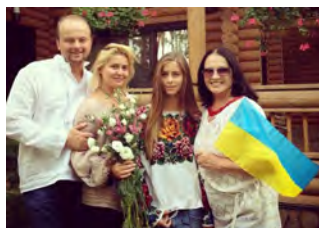
Чи досягли ви мети уроку? Опишіть спосіб досягнення її. Яка основна функція вставних слів, сполучень слів і речень? На що вони можуть вказувати? Чи вдалося запам'ятати слова, які ніколи не бувають вставними в реченні. Запишіть по пам'яті їх у зошит.



### § 39. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ВСТАВНИХ СЛОВАХ, СЛОВСПОЛУЧЕННЯХ, РЕЧЕННЯХ

*Сімейні традиції — неоціненна спадщина українського народу*

Чи тільки комами виділяють у реченні вставні компоненти? Сформулюйте для себе мету сьогоденного уроку.



402. I. Прочитайте, інтонаційно виділяючи вставні слова, та перекажіть текст. Дайте йому назву. Розгляньте світлини. Чи гармонійні сімейні стосунки зображено на них? Як розвиваєте ви в собі здатність до співпереживання й співчуття?

Вранці всі зазвичай поспішають: часу обмаль. Коротко кажучи, ситуацій, щоб зірватися нестриманим словом, може виникнути, на превеликий жаль, безліч. У такі хвилини, погодьтеся, ми складаємо іспит на справжню й непоказну вихованість, на вміння стримуватися в емоціях, поступатися. Адже роздратування, майже на увазі, з якогось нікчемного приводу викликає ланцюгову реакцію. Так можна зіпсувати, можливо, на весь день настрої близьким і дорогим людям.

У повсякденному родинному спілкуванні, звичайно, ми одержуємо перші уроки співпереживання\*\*. Але зізнайтеся, чи завжди вам вдається

вловити настрій мами, батька, бабусі, брата чи сестри? Не загалом – хороший чи поганий, – а найменші його нюанси: спалах радості, приховану образу, внутрішню стурбованість, легку втому, невимовну прикрість, моральне виснаження тощо.

Звісна річ, хто не вміє «читати з обличчя», той є душевно неграмотним. Чи можна навчитися цього?

Можна і, безперечно, потрібно! Здатність до співпереживання й співчуття, на думку психологів, починається з прагнення уявити, що відчує інша людина, з уміння сприймати чужі біль або радість як власні. У такі хвилини ми, безумовно, душевно зростаємо (за М. Лемберською).

**II. Знайдіть і выпишіть речення зі вставними компонентами. Зверніть увагу на розстановку розділових знаків.**

На письмі **вставні компоненти** – слова, словосполучення, речення – здебільшого **виділяються комами**: *Він, здається, все знав, все пережив, передумав (Панас Мирний).*

**Комами** також виділяються невеликі за розміром вставні речення різних видів та речення, що приєднуються за допомогою сполучників і сполучних слів: *Христя, так їй звали, зосталася малою після батька-матері (Панас Мирний).*

**Дужками** або **тире** виділяються вставні слова, сполучення слів, речення, що виражають принагідні авторські зауваження до основної думки, доповнюють, уточнюють зміст основного речення, різко випадаючи з його синтаксичної структури: *Опукою згори – аж вітром зашуміло – Орел ушкварив на Ягня (Є. Гребінка). Єсть у мене щирий батько (рідного немає) – дасть він мені раду з вами (Т. Шевченко).*

Деякі слова можуть виконувати різні функції – бути членами речення і вставними словами: *1. Колісник уражений пішов від неї, не сказавши ні слова навпаки (Панас Мирний). 2. Голос його був зовсім не рокований\*, а, навпаки, бадьорий та глузливий (Ю. Яновський).* Тому важливо завжди звертати увагу, чи зв'язані вони з окремими членами речення, чи відносяться до всього речення.

Інколи вставне слово **не відокремлюється** комою від того слова, з яким воно тісно пов'язане за змістом; *Удень, мабуть о третій годині, я повернуся.*

**403. I. Прочитайте, знайдіть вставні слова, словосполучення й речення, поясніть розділові знаки.**

1. Безперечно, не мастки, не срібло-золото, не багаті ґрунти залишали Матяші з роду в рід своїм нащадкам, а родин..й розум і знан..я, зібрані

істин..о бджолин..ою працею (*Я. Гоян*). 2. І один, і другий училися на чужин..і (до речі, приблизно в одних і тих же місцях), і одного, й другого покликав до себе рідний край (*Т. Шевченко*). 3. Може, це біль наш, а може, вина, бальзам на занедбан..і душі – спогад криниці і спогад вікна, спогад стежини і дикої груші (*Л. Костенко*). 4. Звичайно, я був такий зворушен..ий, що не знаходив потрібних слів (*У. Самчук*). 5. Чи справді було так, чи, може, хто збрехав (хто ворогів не мав), а все-таки катюзі, як кажуть, буде по заслuzі (*Л. Глібов*).

**II. Перепишіть речення, знайдіть вставні компоненти, зверніть увагу на розділові знаки при них і поясніть постановку їх. Вставте, де треба, пропущені букви, вставку обґрунтуйте. Визначте синтаксичну роль однорідних членів речення.**

**404.** Перепишіть речення, поставте, де треба, розділові знаки при вставних словах, словосполученнях і реченнях; поясніть пунктуацію.

1. Рідна хата як водиться старшому брату зосталася (*Панас Мирний*). 2. Нащо бачте те згадувать, що давно минуло (*Т. Шевченко*). 3. Копачів я бачте родом (*Д. Білоус*). 4. Мабуть людині не можна відриватися від рідного берега (*Ю. Мушкетик*). 5. Є люди на землі а то б не варто й жити, що крізь щоденний труд уміють і любити і усміхатись, й мислити й шукать (*М. Рильський*). 6. Ці слова сказані до речі (*Олесь Гончар*).

**405. I.** Прочитайте текст. Назвіть особливості стилю, до якого він належить. Яка проблема порушується автором? Яким чином ви намагаєтесь бути гарними дітьми своїх батьків?

Звісно, є у світі батьки і діти. Будьте добрими дітьми своїх батьків. Українська народна мудрість говорить: три нещастя є в людини – смерть, старість і погані діти. Старість, безперечно, – невідворотна, смерть, на жаль, невблаганна, перед цими нещастями ніхто не може зачинити двері власного дому. А від поганих дітей дім можна, на щастя, вберегти, як від вогню.

Що означає бути добрим сином, доброю дочкою? Це означає приносити тільки мир, спокій, радість і щастя. Не додавати тривоги, горя, прикрості, ганьби. Не допустити, щоб старість батька й матері була отруєна вашою ганебною поведінкою. Турбота про мир і спокій у сім'ї, про радість і щастя батьків, немає сумніву, повинна стати головним бажанням вашого життя.

Пам'ятайте: як ви, діти, шануєте своїх батьків, так і, безперечно, ваші діти шануватимуть вас, коли ви станете батьками (*В. Сухомлинський*).

II. Знайдіть вставні слова й словосполучення, визначте їх роль у тексті та що вони виражають. Чи наявні в тексті синонімічні вставні слова? Які?

**406.** Дайте відповіді на поставлені запитання. Відповіді запишіть, уживаючи вставні слова.

1. Яке значення має для вас сім'я?
2. Що ви знаєте про свій рід?
3. Ким для вас є батько й мама?
4. Якими людьми є ваші батьки?

 **407.** I. Прочитайте лист внучки до бабусі.

Доброго дня бабуся. Я дуже скучила за Вами. З великою радістю хочу повідомити вам, що закінчується навчальний рік, написано всі контрольні роботи і скоро зможу приїхати до Вас на канікули. Ви теж уже на мене чекаєте.

У Вас там така краса! Я вже мрію побачитись, допомогти по господарству і відпочити разом у садку під вишнями, як минулого року. Я вже виросла від часу нашого останнього побачення і вища за Вас.

Цілую і обіймаю. До скорого побачення. Ваша внучка Марина.

II. Чи все правильно написано в листі? Подумайте, як зміниться лист, якщо вжити в ньому вставні слова. Виправте помилки. Напишіть правильний варіант і додайте за потреби вставні слова.

 **408.** Речення з пунктуаційною помилкою міститься у рядку:

- А День здається таким коротким (*Ю. Смолич*);  
 Б На щастя її запросила до себе в село наша старша тітка (*Леся Українка*);  
 В Сміх, кажуть, віку додає (*Ю. Збанацький*);  
 Г Можливо, сняться йому дороги (*В. Близнець*).

**409.** I. Випишіть речення зі вставними словами, словосполученнями, реченнями й поставте потрібні розділові знаки.

1. Це правда що треба їхати? 2. Нарешті роботу завершено. 3. Очевидно треба замінити план навчання. 4. І справді імпульсом до написання кожної повісті слугують достеменні факти (*Б. Олійник*). 5. Різниця в поглядах та в смаках довела врешті до того що вони обридли одне одному і мусили розійтись (*М. Коцюбинський*). 6. Мабуть під ранок я таки заснула (*Л. Костенко*). 7. За вікном згори було видно шуміло, вирувало залите сонцем місто (*С. Скляренко*).

II. Зробіть письмовий синтаксичний розбір вписаних речень за поданим зразком.

**Послідовність синтаксичного розбору речення зі вставними словами, словосполученнями, реченнями**

1. Послідовність розбору
2. Загальна характеристика простого речення.
3. Указати, що речення ускладнене вставними словами (словосполученнями, реченнями).
4. Що виражають вставні слова (словосполучення, речення).

*Пісня, здавалось, бринула в ньому (М. Коцюбинський).*

**Зразок усного розбору**

Речення за метою висловлювання розповідне, просте, двоскладне, поширене, повне, ускладнене вставним словом *здавалось*. Вставне слово виражає невпевненість у повідомленні.


**Зразок письмового розбору**

Реч. розп., просте, двоскл., пошир., повне, ускладн. вст. сл. *здавалось*. Вираз. невпевненість.

 **410.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. Запишіть речення в такому порядку, ставлячи потрібні розділові знаки: 1) вставні слова; 2) вставні словосполучення; 3) вставні речення.

1. А в сина бачу нема любові до лісу, око в нього сліпе до дерева (М. Стельмах). 2. Що ж тільки той ненависті не знає, хто цілий вік нікого не любив (Лєся Українка). 3. Далеко-далеко не знають хіба що лелеки розкидала доля всіх нас (З пісні). 4. Брехнею кажуть люди світ пройдеш та назад не вернешся (Г. Квітка-Основ'яненко). 5. Я хвалити Бога панщини не робила і в панів не вчилась (І. Нечуй-Левицький).

 II. Складіть і запишіть речення зі словами та словосполученнями, щоб в одному випадку вони були вставними, а в іншому – членами речення.

Кажуть, правда, слово честі, здається, будь ласка.



Відновіть перебіг своїх дій і міркувань із самого початку уроку й назвіть власні досягнення. Проаналізуйте і дайте оцінку своєї роботи на уроці.





## § 40. АУДІЮВАННЯ ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ (ТЕСТ)

Прослухайте незнайомий вам текст художнього стилю, який прочитає вчитель. Будьте уважними, щоб зрозуміти його зміст і запам'ятати важливі факти. Після цього вам належить відповісти на запитання за змістом. Не помиліться під час вибору правильної відповіді із кількох запропонованих варіантів.

### *Речення з відокремленими членами*



## § 41. ВІДОКРЕМЛЕНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

### *Символізм українського етнічного вбрання*



Що ви очікуєте від сьогоднішнього уроку? Поставте для себе мету й досягніть її – так ви зможете орієнтувати себе на успіх. Поміркуймо разом: наскільки це важливо?

**411.** Прочитайте текст, розгляньте світліну. Визначте основну думку тексту, його тему. Що нового ви дізналися про традиційне українське вбрання?



Сьогодні маємо світовий бренд\* – українську символіку в одязі, аксесуарах, декоративному оформленні житла й інших засобах вираження. Наприклад, у День Незалежності України на Хрещатику можна помітити велику кількість іноземців, убраних в жовто-блакитні костюми, віночки, вишиванки. Про популярність українського костюма серед гро-

мадян нашої країни говорити, думаю, не варто: рідко хто тепер не має в гардеробі бодай чогось, що вказує на належність до України. Здебільшого це, звісно, вишиванки, **різноманітні як за способом крою, так і за мотивами орнаменту й гамою кольорів.**

За такої популярності національного одягу, вважаю, потрібно звернути увагу на його символізм. Адже кожна деталь, кожен елемент оздоблення й навіть спосіб пошиття етнічного\* вбрання з давніх-давен ніс у собі певний інформаційний код. Тому варто згадати про вікову градацію\* українського одягу, його здатність засвідчувати соціальний, сімейний та навіть матеріальний стан людини, регіональні відмінності.

У жіночому одязі завжди простежувалася «вікова» закономірність: від складного до простого. Тобто юна дівчина з віком відмовлялася від найтонших тканин, **багатих на вишивку деталей, впевнено прямуючи до зменшення кількості оздоб в одязі.** Стриманість в елементах декору вбрання неодмінно була основною рисою заміжньої жінки. До речі, це стосувалося й вінків зі стрічками: це були винятково дівочі елементи вбрання. Якщо деякі предмети туалету жінка мала право доношувати згодом, то вінків і стрічок це не стосувалося. Так само і кольорова гама: якщо дівчина могла дозволити собі яскраві кольори у вишивці, то заміжня жінка обмежувалася переважно синім і червоним.

Щодо крою, тут теж є один важливий нюанс: дівчата носили поверх сорочки керсетки, крій яких обов'язково підкреслював жіночі принади. Жінки у віці, а також сімейні, одягалися скромніше – їхнє вбрання припускало лише віддалене уявлення про фігуру.

На ці всі риси варто звертати увагу, адже кожен з нас бачив неодноразово поважного віку жінок в сорочках, орнамент на яких буває таким різнобарв'ям, що аж в очах рябить. Сказати, що це неправильно, – мало. Тут ідеться про необізнаність українок, яку завжди можна виправити, **приділяючи увагу тому чи іншому аспекту нашої минувшини (за Н. Святокум).**

## II. Дайте відповіді на запитання, виконайте завдання.

1. Як ви розумієте вираз «*мотиви орнаменту*»? Чи знаєте ви людей – ваших сучасників, які враховують у вбранні цей нюанс?

2. До яких груп лексики належать слова *бренд, керсетки, вишиванки, стрічки, орнамент*?

3. Випишіть речення, ускладнені однорідними членами речення, вставними словами. Поясніть пунктуацію.

4. У тексті виділено частини речення. Користуючись поданим нижче теоретичним матеріалом, сформулюйте назву і визначте їх роль у реченні. Прочитайте речення з відокремленнями з відповідною інтонацією.



**Відокремленими** називаються другорядні члени, виділені в реченні за смыслом та інтонаційно. Вони виражають додаткове повідомлення або доповнюють основне твердження в реченні. Наприклад, у реченні *Земля, укрившись темно-сизим померком ночі, мліла у своїй чарівній дрімоті* (Панас Мирний) відокремлена обставина *укрившись темно-сизим померком ночі* називає додаткову дію.

**Відокремленими можуть бути тільки другорядні члени:**

означення	прикладки (як різновид означення)	додатки	обставини
<i>Там він, <u>клятий</u>, і загине</i> (Леся Українка)	<i>Навкруги чорне страшне море, <u>безодня води і гніву</u></i> (А. Голловко)	<i>А я не знаю нічого ніжнього, <u>окрім берези</u></i> (Леся Українка)	<i>На яблуні переливчато заспівала вивільга і, <u>війнувши пір'ям</u>, перелетіла на інше дерево</i> (М. Стельмах)

У вимові відокремлені члени речення виділяються логічним наголосом і невеликими паузами. На письмі вони відокремлюються комами з обох боків, іноді – тире: *А за Дніпром степ, оповитий фіолетовим серпанком далини* (В. Винниченко). *Затерлися, стерлися давним-давно і поросли травою шляхи чумаків на землі моєї матері, залишилося лише відображення в небі – Чумацький Шлях* (І. Костиля).

**412.** Прочитайте речення у правій і лівій колонках, порівняйте їх і зробіть висновок, у яких випадках виділені другорядні члени набувають більш самостійного додаткового значення. Чому?

1. Берег тонко пахнув <b>нагрітим за день</b> піском (М. Стельмах)	1. Мої дні течуть тепер серед степу, серед долини, <b>налитої зеленим хлібом</b> (М. Коцюбинський)
2. Дзвінки, <b>тоненькі</b> хлоп'ячі голоси лунали під крайньою хатою поблизу млина (С. Васильченко)	2. Часом з'являлися білі хмаринки, <b>довгі, худі й прозорі</b> (М. Коцюбинський)

**413. І.** Прочитайте теоретичний матеріал про відокремлені члени речення, зверніть особливу увагу на умови відокремлення.

Відокремлення члена речення залежить від:

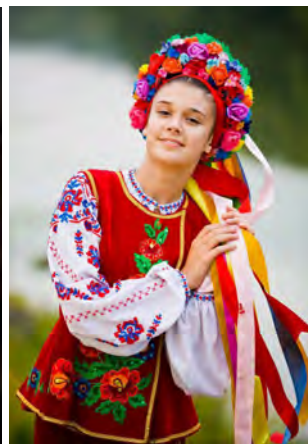
- а) його смислового навантаження;
- б) способу вираження;
- в) місця в реченні;
- г) стилю мовлення;
- д) експресивно-емоційного забарвлення висловлювання.

**Зверніть увагу!**

У реченні відокремлені члени набувають більшої самостійності (порівняно з невідокремленими), бо їх значення наголошується, відокремлюється, виникають нові смислові відтінки. Відокремлені члени речення за своїм значенням наближуються до простих речень: *Отак і почався у школі перший день сільського вчителя Данила Бондаренка, простого, довірливого і затятого хлопця (М. Стельмах).*

Відокремлені члени речення вживаються в усіх стилях мовлення.

**414. І.** Прочитайте текст. Визначте авторський задум тексту. Як ви розумієте вислів «збереження інформаційного коду»? Символізм українського костюма – це вже історія, модний бренд чи маєте інші міркування? Розгляньте світлини. Розлого висловіть свої думки усно, а основну суть запишіть одним реченням у зошит.



Вінок, як вважали наші пращурки\*\*, – друга мова дівчини, відверте висловлення настрою, стану, вираження дівочих прагнень і сподівань за допомогою квітів, яких могло бути заплетено не більше дванадцяти. Кожна квітка мала своє значення: мак – символ родючості, молодості, мрій, волошка – людяності, соняшник – вірності й відданості. Але найбільш вагомим завжди був барвінок – символ безсмертя душі. Вважалося, що коли хлопець і дівчина з'їдять листочок барвінку, між ними розгориться справжнє невмируще кохання. Квіти, **перемежовані живим барвінком**, прикрашали зазвичай вінок нареченої.

Не менш важливими у вінкоплетінні були стрічки. Мало хто знає, що стрічки повинні бути трішки довшими, ніж коса дівчини, щоб захистити найцінніше дівоче багатство – волосся – від стороннього ока. Зараз, на жаль, не дотримуються цієї основної вимоги. Ще одна величезна помилка сучасних українок – блакитна стрічка у вінку. Вона свідчила про те, що дівчина – сирота, і була сигналом для співчуття й благодійності оточення.

Вінки й стрічки символізували досягнення шлюбного віку. Нині віночки зі стрічками часто прикрашають голівки наймолодших представниць жіночої статі.

За подібного бажання внести в сучасність етнічні мотиви в будь-чому українцям варто поцікавитися історією, аби зробити це правильно. Є сподівання, що національне відродження спонукатиме не лише до копіювання одне одного, а й збереження інформаційного коду того чи іншого символу, подарованого нам пращурами (за Н. Святокум).

**II.** Спочатку випишіть ускладнені речення зі вставними компонентами, а потім з відокремленими членами речення (вони виділені в тексті). Порівняйте умови ускладнення, обґрунтуйте різницю між відокремленими й вставними конструкціями, поясніть розділові знаки.

**415.** I. Прочитайте текст. Розгляньте уважно світлини. Хто на них зображений? Які деталі вказують на те, що фото зроблені світлярем минулого століття?



## ЯК ОДЯГАЛИСЯ УКРАЇНЦІ 100 РОКІВ ТОМУ

«Тільки українки та парижанки вміють одягатися зі смаком! Ви не повірите, як чарівно одягаються дівчата, парубки теж спритно. Це дійсно народний, зручний і граціозний костюм. А які дукати\*, моністи\*, головні убори, квіти! А які обличчя! А яка мова! Просто краса, краса і краса!» – писав художник Ілля Рєпін.

Основні елементи українського народного костюма були сформовані ще за князівських часів і майже не змінилися з тих пір.

Український народний одяг має свої особливості залежно від місця проживання українців. Волинський регіон, Подільський, Поліський, Покуття, Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина, Слобожанщина, Полтавщина та Дніпровська Україна мали свої типові характеристики. Був у наших предків і святковий, і буденний одяг, зимовий і літній (з журналу).

### Бесіда:

1. Чи відображає український традиційний костюм національний характер українців?
2. Чи можна український костюм назвати джерелом української етнічної історії? Чому?
3. Якими рисами мають бути наділені люди, щоб не копіювати сліпо один одного, прикрашаючи себе національними символами, а наслідувати кращі традиції своїх предків?



### Дискусія.

4. Як ви оцінюєте людей, які не просто прикрашають себе стрічками, а вивчають особливості традиційного вбрання й надягають його грамотно й свідомо?
5. Чи є серед ваших знайомих такі люди? Розкажіть про них.

**416.** I. Випишіть із запропонованого ряду слів ті, що характеризують національний одяг України. Як називаються ці слова й об'єднання їх? Чим вони відрізняються від однорідних членів речення?

Строкатий, барвистий, кольоровий, різнобарвний, пишнобарвний, квітчастий, веселковий, багатий, яскравий, колоритний, мальовничий; сірий, тьмянний, одноманітний, однотонний.



II. Прочитайте, зверніть увагу на вжиті відокремлені члени речення. Продовжте текст (2-3 речення), дотримуючись його теми. За можливості вживайте наведені слова у складі дієприкметникових чи дієприслівникових зворотів. Поясніть пунктуацію.

Українські мисткині зверталися до природи, прагнучи не скопіювати, а створити символічний художній образ її. Вишивки славилися багатою палітрою кольорів, розмаїтим орнаментом і бездоганною якістю виконання.

**417. I.** Прочитайте. Перепишіть лише речення з відокремленими другорядними членами; вставте пропущені літери. Чим вони відрізняються від інших речень цієї вправи? Поясніть розділові знаки в реченнях, у яких немає відокремлених членів.

1. І лице, і очі у неї горіли, любуючись, як то гарно Христі у тому вбранні (*Панас Мирний*). 2. В..зе Марко Катерині сукна дорогого, а батькові шитий пояс шовку ч..рвоного, а найм..чці на очіпок парчі золотої і ч..рвону добру хустку з білою габою\* (*Т. Шевченко*). 3. Бояри, незвиклі до неприступних доріг, пішли вздовж валу (*І. Франко*) 4. Гук за гуком почав долітати, розбудивши і пекло, і тьму (*П. Грабовський*). 5. Моєї тяжкої недоленьки ти, певне, не знаєш (*М. Шашкевич*). 6. У Луцьку, славнім місті, зібрався люд увесь (*Б. Грінченко*). 7. На Джерисі була спідниця з темної пістрі\* та сорочка з темного полотна; в неї була голова заверчена наміткою\* (*І. Нечуй-Левицький*). 8. Мірошник, приятель мій давній, **придбав** собі хороший млин (*Л. Глібов*).

**II.** Розберіть за будовою виділене слово, пригадайте правило написання слів з префіксом *при-*.

**418.** Продовжіть подані частини й запишіть речення з відокремленими членами. Поясніть розділові знаки.

1. Є у нас, в Україні, звичай ... . 2. Зустрічаючи дорогих гостей, ми ... . 3. Від'їжджаючи, покидаючи рідну домівку, я ... . 4. Сорочку, вишиту хрестиком, мені ... . 5. Ранок, сонячний, тихий, завжди нагадує ... . 6. Ганна Сергіївна, директор школи, завжди ... . 7. А тоді, у давнину, вишитий рушник ... .


**419. I.** Прочитайте й перепишіть, розставляючи пропущені розділові знаки в реченнях і поясніть постановку їх. Чи завжди виділяються комами дієприслівникові звороти? А дієприкметникові? Якими членами речення вони є?

Перебуваючи під чужинецьким пануванням наш народ зберіг національний одяг – символ пронесений через усі віковічні страждання й утиски. Національний одяг, мова, віра і звичаї – усе це надійний захист від національного занепаду. Вишивка й мереживо на одязі – свідчення мистецького смаку й досвіду переданих від покоління до покоління майстерності й традиції!

Національний одяг – це вияв святкового, урочистого, піднесеного настрою. Це **культурно-історична** спадщина наших славних старокняжих і козацьких часів, щасливих днів України! (*За О. Воропаєм*).

**II.** Поясніть написання виділеного прикметника. Доберіть і запишіть іще п'ять складних прикметників, які пишуться через дефіс.

**III.** Виразно прочитайте написаний текст, визначте стиль мовлення, назвіть ознаки стилю.

-  **420.** Відредагуйте речення з відокремленими членами, щоб їх смисл став зрозумілим. Назвіть у реченнях відокремлені члени.

У слов'янських народів вишивка спочатку мала релігійний характер, бувавши так званим оберегом від зла. Добирали захисні орнаменти, розмістивши біля відкритих частин тіла: на краях рукавів, комірі, подолі. Існували спеціальні візерунки, призначені для святкових, ритуальних і весільних уборів. Вважалося, що вишиті вироби, подарені дитині при народженні, охороняють її від нечистої сили.


Пізніше вишиті різною технікою візерунки стали використовувати не тільки як символи божества й обереги, але і як прикрасу одягу та предметів побуту.


-  **421.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Прочитайте текст. Дайте назву тексту. Перепишіть текст, підкресліть відокремлені члени речення, позначаючи синтаксичну роль їх.

Українці дедалі частіше повертаються до джерел\*\* свого минулого: традицій, звичаїв та обрядів. Будь-який концерт чи масовий захід відтепер заповнюється всіма можливими видами вишиванок, віночків і патріотичних елементів. Проте історично усталений український костюм – це не лише вишиванка, а цілий калейдоскоп деталей і кольорів, які відображають систему цінностей і спектр світоглядних уявлень кожного регіону країни.

Український костюм, як правило, виготовляли відповідно до події та цільового призначення. Звичайно, найбільшим багатством вирізнялись вироби, які виготовлялись безпосередньо для важливих життєвих обрядових подій, як наприклад, для весілля, Різдва тощо. Та незважаючи на це, стандартний український народний костюм складається з таких елементів: сорочка, плахта, ремінь, свита, керсетка, запаска (за Н. Філімонюк).

-  **II.** Доповніть текст міркуванням (5-6 речень) «Український костюм: традиція та модна течія». За потреби вживайте відокремлені члени речення.

 Проаналізуйте свою роботу на уроці. Чи з цікавістю ви працювали? Чому? Чим збагатили себе сьогодні? Наскільки важливий цей матеріал для вас? Складіть усне висловлювання про відокремлені члени речення, відповідаючи на запитання.

1. Що таке відокремлення?
2. Яка роль відокремлених членів у реченні?
3. Які члени речення бувають відокремленими?
4. За яких умов відокремлюються другорядні члени речення?
5. Як виділяються в усному мовленні та на письмі відокремлені члени речення? Наведіть приклади.

## § 42. ВІДОКРЕМЛЕНІ ОЗНАЧЕННЯ



### *Український народний костюм: мовою барв, орнаментів і крою*



Об'єднайтеся в 3 групи. Пригадайте, що вам відомо про відокремлені означення з попередніх класів. Доберіть і запишіть якомога більше запитань, аби виявити, що і наскільки добре кожен із вас засвоїв і запам'ятав.

**422.** I. Прочитайте текст, визначте його тему. Доведіть, що автор тексту – не наш сучасник. Які кольори найчастіше використовувалися в традиційному вбранні українців?

У неділю вранці перед службою Мотря Довбишівна прибиралась до церкви. Вона принесла з хижки зав'язані в хустці квітки та стрічки і розсипала їх по столі, застеленому білою скатертю; принесла й поставила на лаві червоні сап'янці\*. Довбишівна сіла на круглому дзигликові\* коло стола, а подруга-сусіда наділа Мотрі на голову кибалку\*, **вирізану з товстого паперу, схожу на вінок**; на кибалку, над самим лобом, поклала вузьку стрічку з золотої парчі\*, а потім клала стрічки одну вище од другої так, що над лобом було видко пружок\* од кожної стрічки. Всю кибалку кругом і всі коси вона обтикала квітками з червоних, зелених, синіх і жовтих вузьких стьожок\*.

Мотря вбралася в зелену спідницю, в червону запуску\*, підперезалась довгим червоним поясом і попускала кінці трохи не до самого долу, одяглась у зелений з червоними квіточками горсет\*, взулась у червоні чоботи, наділа добре намисто, взяла в руки білу хусточку та й пішла до церкви. Вся її голова аж ніби горіла квітками проти сонця (*І. Нечуй-Левицький*).

II. Зверніть увагу на те, що в тесті є речення з відокремленими означеннями. Знайдіть ці речення й перепишіть. Поясніть доцільність уживання речень з відокремленими членами в тексті. Що виражають відокремлені члени речення? Які члени речення можуть бути відокремленими? Зверніть увагу на розділові знаки й умови відокремлення. Звірте свої думки з теоретичним матеріалом.

**423.** Ознайомтеся з інформацією, уміщеною в таблиці. Зазначте, що вам відомо, а що – ні.

Означення відокремлюються в усному мовленні інтонацією, а на письмі – комами.

### Означення відокремлюються комами

якщо вони стосуються особового займенника	<i>Як я, <u>бідна</u>, тут горюю, <u>прийди подивися</u> (І. Котляревський)</i>
якщо виражені дієприкметниковим зворотом, що стоїть після означуваного слова	<i>А поза тином, <u>вбитим вітрами</u>, жили шляхи, і села, і міста... (М. Вінграновський)</i>
якщо стоять після означуваного слова, перед яким уже є означення	<i>Крапчасте сонечко повзало по бур'янині, <u>кволе</u>, <u>передосіннє</u> (Олесь Гончар)</i>
якщо означення має додаткове обставинне значення (вказує на причину дії)	<i><u>Обізаний з багатьма європейськими літературами</u>, М. Рильський збагатив українську культуру перекладами класичних творів</i>
неузгоджені означення, виражені іменниками з прийменниками, відокремлюються для підкреслення їх змістової ролі в реченні	<i>Якась маленька дівчинка, <u>в сірій старенькій одежі і в великих чоботях</u>, спинилась над гуркотом (М. Івченко)</i>

**Тире** ставиться, якщо кілька відокремлених означень (узгоджених і неузгоджених) стоять у кінці речення для означення особливого смислового навантаження: *Перед очима в Маланки стала левада – зелена, весела, над річкою (М. Коцюбинський).*

**424.** Запишіть спочатку речення з непоширеними відокремленими означеннями, а потім – з поширеними. Чим найчастіше бувають виражені поширені відокремлені означення? Поясніть умови відокремлення, посилаючись на теоретичні відомості.

1. Невтомний розум людини, втілений у корисний труд, дає щастя (А. Малишко). 2. Ніколи небайдужий, я оплакував згублену волю мого народу (О. Довженко). 3. Відпахла липа, білим цвітом злита, і з літа покотилася гроза (М. Вінграновський). 4. Світла ніч стояла над горами. Чиста, прозора, вона просвічувала наскрізь. 5. Розтривожений, він до самого ранку не склепив очей (Петро Панч). 6. Покинута людьми на довгі дні, дорога помирає в бур'яні (Д. Павличко). 7. А Мишко, вкритий



чистою простиною, приголублений доброю рукою, кліпає сонними очима і не знати чому посміхається (Д. Ткач).

**425. І.** Прочитайте текст, у передостанньому абзаці якого немає розділових знаків. Визначте тему й основну думку тексту. Чи може вивчення самотності одягу стати джерелом пізнання етнічної культури українців? Чому?

Кольорове оформлення – одна з особливостей традиційного українського костюма. Українці здавна жили в гармонії з природою, тому найбільш відображені в кольорі вбрання білий світ, червоне сонце, чорна ніч.

Червоним обов'язково доповнювалися святкові костюми. Навіть плахту без червоного кольору називали пісною, а про очіпок казали так: «Молодиця йде в червоному очіпку – наче маківка цвіте».

Одяг урізноманітнений вишивкою вибіркою\* тканням нашивними прикрасами є традиційним. Він різноманітний багатобарвний дійшов до нашого часу слабкими відголосками у вигляді нинішніх українських вишиванок.

Певнена, що далі буде! (За А. Стоян).

**ІІ.** Перепишіть речення передостаннього абзацу, поставте розділові знаки, поясніть їх.

### Не відокремлюються означення

Два й більше непоширених означень, що стоять після означувального слова, перед якими немає означення

*Стоїть ліс темний і сумний (М. Рильський)*

Виражені дієприкметниковим зворотом, який стоїть безпосередньо перед означуваним словом

*І дощами вмиті журавлі в блакиті відлітають у тривожний дальній шлях (А. Малишко)*

**426. І.** Перепишіть речення, підкресліть відокремлені означення і вкажіть, чим зумовлена наявність чи відсутність відокремлення, посилаючись на теоретичний матеріал.

1. Перед Карпом блиснув вугол білої стіни, підперезаний внизу червоною призьбою; зачорніли чорною плямою одчинені двері з одвірками, помальованими ясно-синьою фарбою з червоною вузькою смужкою навкруги. Довбишева хата була нова, велика, добре вшита, з чималими вікнами. Коло вікон висіли віконниці, помальовані ясно-синьою фарбою. 2. Проз

їх двір ішла святково вбрана Мотря в квітках та стрічках. Червона запаска, червоні чоботи, червоний, як жар, пояс – усе блищало й сяяло проти вранішнього сонця. Загоріле рум'яне лице ще виразніше малювалось з чорними тонкими бровами, з темними блискучими, як терен, облитий дощем, очима (з тв. І. Нечуя-Левицького).

II. Пригадайте й розкажіть про узагальнювальні слова при однорідних членах і розділові знаки при них. Наведіть приклад із поданих речень.

**427.** Перетворіть речення з невідокремленими означеннями на речення з відокремленими означеннями. Реконструйований варіант запишіть.

**Вразок:** Гострі темні очі були сердиті. – Сердиті очі були в нього, гострі, темні.

1. Залиті посмішкою сині очі засвітилися привітно й ласкаво.  
2. Оповите туманом поле перетворилося на марево. 3. Настали дні ясні й сонячні з замріяними росяними ранками. 4. Розбуджений громовицею кіт різко підхопився і підскочив на одночасно на всі чотири лапи.


**428.** Перепишіть, вставляючи пропущені розділові знаки. Поясніть умови відокремлення означень.

1. І тиха осінь мрійна яснолиста несла в серця надію і тривогу (А. Малишко). 2. Леліє даль волога і блакитна (М. Бажан). 3. Сонце чисте і прекрасне крізь сльози усміх посилає (Олександр Олесь). 4. Інші будуть лунати пісні вільні гучні одважні та горді (Леся Українка). 5. Осянений сонцем перед нами розкрився зовсім новий світ (О. Довженко). 6. Безлюдне повітря просте піскувате й гаряче нагадувало собою шматок південної пустелі (Олесь Гончар). 7. Минула осінь і зима настала весна довгождана тепла і пахуча (І. Цюпа). 8. Невідомий нікому сідаю на лавку слухаю й дивлюся (М. Стельмах).



**429.** I. Об'єднайте у пари. Перепишіть речення, перебудовуючи їх у речення з відокремленими означеннями. Простежте, як змінюється смисл перебудованих речень, на що падає логічний наголос. Поставте потрібні розділові знаки й поясніть їх.

1. У далечині синіло безкрає ніжне і прозоре у світанковій імлі море. 2. Рівний, залитий сонцем степ одразу принишк (Олесь Гончар). 3. Спорожнілі від плодів садки натягували на себе жовтогарячу намітку... (М. Сиротюк). 4. Тихий солодкий дощик сіється щедро на вулиці (М. Рильський). 5. Хіба можна уявити собі не завітчану рушниками українську хату? 6. Оповитий красою Божий світ задрімав у легенькому сні (за П. Грабовським).

 II. Поясніть написання виділеного слова. Наведіть ще десять прикладів слів із префіксами *роз-*, *без-*.

**430.** Складіть речення, використовуючи подані слова як відокремлені означення. Поставте потрібні розділові знаки.

**Зразок:** Весела, бадьора (пісня). – Пісня, **весела, бадьора**, лунала над степом.


1. Рідна, до болю знайома (стежка). 2. Тихий зимовий (вечір). 3. Мужні, відважні (козаки). 4. Ніжний, тонкий (аромат). 5. Впевнена, переконлива (відповідь).


**431.** Поширте подані речення відокремленими означеннями – поширеними або непоширеними.

1. Життя ... не залишає жодного сліду на землі. 2. Іди до своєї мрії ... і хай ніщо тебе не спиняє. 3. До рідного краю ... повертаються навіть птахи. 4. Українська пісня ... враз розвіяла смуток і тугу. ... вона все ширшала й міцніла, нагадуючи змученим втікачам про рідну землю ... .

*Збагачуємо словник:*

**етнічний, оздоба, декор, орнамент, різнобарв'я, вишукана гама кольорів, мистецький смак**

 **432.** До слів, що в рамочці, доберіть синоніми й поясніть лексичне значення їх. Складіть речення з відокремленими означеннями, уживаючи за можливості наведені слова.

 **433.** Чи часто ви переживали негативні почуття? Уявіть собі, що берете участь у дискусії на тему «*Чи завжди треба стримувати негативні емоції?*» Намагайтеся переконати своїх друзів у правильності своїх міркувань. Скористайтеся для цього формою роздуму з переконливими аргументами, доказами. Наведіть приклад із вашого життєвого досвіду. Згадайте слова, що передають риси характеру толерантної, вихованої, стриманої людини.

 **434.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. Перебудуйте речення так, щоб невідокремлені непоширені означення стали поширеними й відокремленими. Запишіть перебудовані речення з розділовими знаками.

1. Обмерзлі гілки ламалися од вітру. 2. Натомлене сонце лягало спочивати. 3. Вибілені українські хати завжди приваблюють своєю чисто-

тою. 4. Незакінчена картина дивувала гармонією кольорів. 5. Серед по-жовклих трав де-не-де виднілися зелені листочки повитиці.

**✿** II. Підготуйте уявну екскурсію на виставку світлин, на яких відтворено дітей і дорослих в українських національних костюмах на День незалежності України. Одне речення передає якомога глибше зміст однієї світлини. Запишіть речення, уживаючи за потреби відокремлені означення.



*Проаналізуйте свою роботу на уроці. Чи цікавою й пізнавальною була його тема? Наскільки важливим був навчальний матеріал? Які завдання були складними? Як ви долали труднощі?*



## § 43. ВІДОКРЕМЛЕНІ ПРИКЛАДКИ

*Відроджуємо забуті цінності й традиції*



*Пригадайте, що вам відомо про відокремлені члени речення. Запишіть у зошит запитання, на які ви готові відповісти.*

**435. I.** Прочитайте текст і перекажіть його усно. Що нового ви дізналися про дзвонарство в Україні, а що було вам відомо?



На Різдво на дзвіниці *Володимирського* собору в Києві після служби проходив конкурс дзвонарів. Біля храму було велелюдно.

– Він, «Благовіст», урочисто лунає! – чую жіночий голос за спиною.

– Ні, це передзвін, – заперече інша.

– Ну що ви? Це ж красний дзвін. Чуєте, як красиво звучить, – стверджує ще одна.

– Так, ми вже не розрізняємо особливостей того чи іншого *дзвону*, – каже літній чоловік. – А батьки наші, колись майстри нашого сьогодні, років сімдесят тому безпомилково знали призначення кожного з них.

Справді, як із цим не погодитися? На звучанні церковних дзвонів розумілися всі дорослі люди. Адже його широке відлуння супроводжувало їх все життя – від народження до смерті. Дзвони були й залишаються джерелом величної емоційності, високої естетичності й музичної гармонії.

Церковні дзвони за всіх часів розміряли плин днів, час роботи й відпочинку. Поодинокі удари вказували шлях подорожньому, заблукалому в лісі або в сніговій заметілі, рибалкам – у морі в туманну погоду. Про загрозу стихійного лиха або якоесь нещастя тривожно сповіщали частими ударами, так званім сполошним дзвоном. У тривожні дні, наприклад *наближення* ворога, збирали люд, скликали військо на захист вітчизни. Трикратне урочисте калатання в усі дзвони з малими перервами сповіщало народ про перемогу, повернення з поля битви переможців.

На Русі дзвони почали *з'являтися* майже одночасно з хрещенням її. Найстарішим з тих, які дійшли до наших днів, є дзвін «Святоюрський», відлитий 1341 року у Львові. Він і нині висить у цьому ж місті на дзвіниці собору Святого Юра.

Назви дзвони отримували відповідно до призначення (наприклад, «Ранній», «Буденний», «Скликун», «Постовий», «Суботній») або від імені того, на чій пожертви його відлито.

Поступово в майстерності виготовлення дзвонів ливарі\* набралися знань про особливості музичної акустики, властивості міді й олова і навчилися наносити на свої вироби багаті орнаменти, велемовні написи, у яких зазначали час створення дзвона та ім'я майстра. Особливою красою й пишністю вирізнялося декоративне *оздоблення*, а саме розлинні візерунки із *хвилясто-звивистими* або висячими стеблинками з дрібними трилисниками\* (за В. Проненком).

## II. Робота з текстом:

Знання, розуміння, аналіз	Емоційно-ціннісне ставлення
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Що означає вислів «велемовні написи»?</li> <li>2. Поясніть написання виділених у тексті слів.</li> <li>3. Назвіть всі ускладнені речення в тексті.</li> <li>4. Випишіть речення з відокремленими членами речення.</li> <li>5. Які це відокремлення? Запишіть речення з відокремленими прикладами. Для цього скористайтеся теоретичним матеріалом.</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Про який складник духовних цінностей України йдеться в тексті?</li> <li>2. Чи можна мистецтво дзвонарства ставити в один ряд з іншими видами музичної творчості?</li> <li>3. Про які незнайомі вам факти історії України ви дізналися з тексту?</li> <li>4. Які деталі з розповіді зацікавили чи викликали у вас подив?</li> <li>5. Розкажіть про свої найяскравіші враження від історичних пам'яток ливарного мистецтва, почутих мелодій майстрів-дзвонарів.</li> </ol>

**Прикладки відокремлюються** у вимові інтонацією, а на письмі – розділовими знаками – **комами**, а іноді – **тире**:

1) якщо прикладки (поширені й непоширені) відносяться до особового займенника: *Нехай мене, **Кармалюка**, в світі споминають (Марко Вовчок);*

2) якщо прикладки поширені й стоять після означуваного слова, вираженого іменником: *На північ розкинулися плавні, **наші південні, подніпровські ліси** (Олесь Гончар);*

3) якщо непоширені прикладки стоять після означуваного слова, вираженого власним іменником: *Тарас Шевченко, **поет**, відомий у багатьох країнах світу.* Виняток становлять ті непоширені прикладки, які зливаються з власною назвою за змістом і у вимові: *Діти пізнали Андрія-коваля.*

**436.** Пригадайте, що ви знаєте про прикладку. Чому одні прикладки пишуться через дефіс, а інші – окремо від означуваного слова? Перепишіть речення, підкресліть прикладки – узгоджені означення.

1. Лілові хмари іван-чаю плывуть над прірвами у ніч. 2. Були б у нього кремінь-ноженята, ото вже б гупотіло по ланах! 3. Близнята-зерна туляться в покоси, біжить юрба червонощоких руж... 4. І сходить над Дніпром гірка зоря-полин. 5. Кошлатий вітер-голодралець в полях розхристує туман. 6. А угорі про таїнства природи задумався мислитель-чорногуз (з тв. Л. Костенко).

**437.** Перепишіть речення, знімаючи скісну риску. Підкресліть прикладки, поясніть правопис їх і виділених слів.

1. І красуня/лебедиця помахала лівою рукою, бо права ще поранена була (*Л. Павленко*). 2. **Звечора** над Дівич/горою, де стояла прадавня **кам'яна** баба, висвітлювались високі вогнища (*Р. Іванченко*). 3. І сіяв Київ/град, між великими сяяв столицями, Ярославни були у державах Європи царицями (*С. Литвин*). 4. Не сон/трава на могилі вночі процвітає, то дівчина заручена калину саджає (*Т. Шевченко*). 5. Пахне мамою сорочка/вишиванка, цвітом яблуні, **пшеничним** колоском (*Н. Багмут*).

**Зверніть увагу!**

1. При відокремлених прикладках здебільшого ставиться кома: *А он старе Монастирище, колись козацьке село (Т. Шевченко).*


2. **Тире** ставиться, коли відокремленій поширеній чи непоширеній прикладці надається особливий смисл і при вимові така прикладка виділяється довгою паузою: *Внизу, як величезне біле покривало, простяглась північна пустиня – тундра (М. Трублаїні). Стоять стиглі ниви – Золоті озера – широко і дзвінко в далечинь розлиті (В. Лісничий).*

**438. I.** Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовки. Автор описав цікаві факти, пов'язані зі звуком дзвонів. А про які відомо вам? Розкажіть.

Для нас, **прийдешнього покоління**, дзвонове звучання містить у собі потенціал предків, з якими ми втратили зв'язок. Минулі покоління наділяли дзвін Божественною силою. У середньовічному місті дзвін скликав на всі події, **в тому числі й на роботу**, і сповіщав про свята. Коли Львів був під Магдебурзьким правом\*, існував такий закон: мешканці, які жили неподалік ратуші\* і до них доносився звук дзвону, звільнялися від сплати податку. Дзвін-сигнал супроводжував наших предків у всьому, **навіть у випіканні хліба**.

В історії відомі фармацевтичні дзвони. Вони, **спеціальні інструменти з бронзи**, використовувались монахами під час виготовлення ліків. Існував певний регламент, а саме **коли, як і скільки дзвонити**. Розрізнялись звукові сигнали, коли в ліки додавали **олію, воду, настої з різноманітних трав** (за *Л. Кондратюк*).

**II.** З'ясуйте, чи всі виділені вирази є відокремленою прикладкою. Відповідь обґрунтуйте. Поясніть пунктуацію в реченнях із відокремленими прикладками. Яке місце в реченні відповідно до означуваного слова може займати відокремлена прикладка? Відповідь проілюструйте прикладами з тексту.

 **439.** Розгляньте таблицю. Підготуйте запитання для самоперевірки. Поставте іншим групам запитання, аби виявити, як вони засвоїли теорію.

### Відокремлені прикладки

Види за будовою	Прикладки відокремлюються:	Приклади
Поширені й непоширені	Після означуваного особового займенника	<i>Він, <u>вісімнадцятилітній хлопець</u>, повертався з весняного лісу, засіяного синім рясом і прозоро-голубими дзвониками» (М. Стельмах)</i>
Поширені й непоширені	Після означуваного слова, вираженого власним іменником	<i>До мене підходить друг мого дитинства Григорій Безверхий, <u>архітектор</u> (О. Довженко)</i>
Поширені	Після означуваного слова, вираженого загальним іменником	<i>Диригент, <u>учитель середньої школи</u>, рвучко змахнув паличкою (Ю. Збанацький)</i>
Непоширені	Після означуваного слова, приєднані за допомогою слів <i>або, тобто, а саме, особливо, навіть, наприклад, як-от, родом</i> та ін.	<i>Великою любов'ю читачів, <u>особливо дітей</u>, користуються книжки видавництва «А-ба-ба-га-ла-ма-га»</i>

**440.** Перепишіть текст і поясніть уживання тире при відокремлених прикладках. Обгрунтуйте інші розділові знаки в тексті. Запам'ятайте історію походження назви міста Полтави.

На місці Полтави літописець ще під 1174 роком згадує поселення Лтаву – якийсь далекий аванпост\* у степу землі Переяславської. Ймовірно, що від маленької, тепер неіснуючої річечки Лтави, яка впадала у Ворсклу, і народилася назва поселення «по Лтаві» – Полтава (*з журналу*).

**441.** Запишіть подані речення, розставляючи розділові знаки. Вкажіть речення, ускладнене відокремленою прикладкою із сполучником *як*, поясніть умови відокремлення. Схарактеризуйте їх, поясніть умови відокремлення, скориставшись алгоритмом дії.

1. Івась як менший завжди терпів від Карпа (*Панас Мирний*). 2. Тут мені як і птиці все знайоме в ріднім краю... 3. Жайвір сіє проміння як умілий сіяч з-під крила (*з тв. М. Сингаївського*). 4. Як рибалка я повинен бути людиною поважною і розсудливою\*\* (*Ю. Збанацький*). 5. І знову



степ як щедрий вулик І сяє золото хлібів (*Л. Рубан*). 6. Сухомлинський як справжній дипломат тримається невимушено хоч у серці в нього кипить (*І. Цюпа*). 7. О ти зі мною був бадьорим як лікар у розмові з хворим (*Д. Павличко*). 8. От він прадавній Київ мій незрадливий друг порадник мій старий. 9. Мій син грибок на двох тоненьких ніжках у перший раз пішов сьогодні в школу (*М. Рильський*).

### Алгоритм характеристики відокремленої прикладки

1. Виділити в реченні відокремлену прикладку (підкреслити її як член речення)



2. З'ясувати, до якого слова відноситься



3. Дослідити, поширена чи непоширена прикладка і чим вона виражена



4. Пояснити вживання розділових знаків

**442. І.** Перепишіть речення, ставлячи замість пропусків потрібні букви та розставляючи розділові знаки при відокремлених прикладках.

1. У прозорому п'янкуму повітрі поч..пився перший срібний дзвоник крихітний жайворонок (*Ю. Яновський*). 2. Гей був у Січі старий козак на прізвище Чалий (*Нар. творчість*). 3. А він орел шумить, кл..коче, мов людям ро..казати хоче про поєдинок у яру (*Т. Шевченко*). 4. Один лише Ярема Бобир наш родич по дідовому коліну не постраждав у цій пр..годі (*О. Довженко*). 5. У всіх людей одна є спіл..на мова братерс..ка любов (*Леся Українка*). 6. В..ликі запаси води мають річки України особливо Дніпро і Півден..ий Буг. 7. З ними з цими людьми чесними і простими він пройшов уже сотні кілометрів і мріяв пройти ще сотні (*Олесь Гончар*).

**ІІ.** Зачитайте речення, у яких ви поставили тире при відокремлених прикладках. Чому? Поясніть, чому після виділеного слова не треба ставити кому. Якою частиною мови воно виражене?

<b>Зверніть увагу!</b>	Поширена прикладка перед означуванням власним іменником	
	<i>відокремлюється</i>	<i>не відокремлюється</i>
	<i>Син селянина-кріпака, Тарас Шевченко був великим знавцем і виразником життя бідного поневоленого селянства</i>	<i>Видатний український композитор, хоровий диригент Дмитро Бортнянський народився в 1751 році у давньому українському місті Глухові на Сумщині</i>
	прикладка має відтінок <b>причини</b>	прикладка такого відтінку не має

**443.** I. Подані речення трансформуйте так, щоб виділені компоненти виступали в ролі відокремленої прикладки. Запишіть змодельовані речення, розставляючи потрібні розділові знаки. Виділіть відокремлені прикладки. Укажіть слова, які вони конкретизують.

**Зразок:** Найбільший басовий дзвін «Благовісник» характеризується монотонними розміреними ударами. – «Благовісник» – найбільший басовий дзвін – характеризується монотонними розміреними ударами.

1. Вважається, що дзвін винайшов єпископ з італійського міста Нола К. Павлін (353-431). 2. Найстаріший на сьогоднішній день дзвін із назвою «Святоюрський» зберігається у Львові й був відомий уже в 1341 р. 3. На третьому ярусі Лаврської дзвіниці й нині звучить відлитель Л. Стариковим у 1758 р. дзвін «Вознесенський». 4. Як сигнальний інструмент дзвінок повсюдно використовувався і зараз використовується в школах, сповіщаючи про початок і кінець уроку.

II. Дослідіть, як змінюється зміст речень при їх трансформації. Чи можна вважати ці пари речень синтаксичними синонімами?

*Збагачуємо словник.*

*Дзвін до церкви скликає, а сам у ній не буває  
Чув дзвін, та не знає, де він*

**444.** Прочитайте прислів'я для збагачення словника й поясніть лексичне значення їх. Складіть із ними речення з відокремленими прикладками, використовуючи слова: *тобто (або, чи)*.



**445.** Чи можна лише за допомогою невеличкого дзвіночка передати свій настрій або певні емоції? Розкажіть, як ви це зробите, якщо триматимете його в руках.



**446.** Прочитайте повідомлення, висловте своє ставлення до змісту його; напишіть невеликий за обсягом (2-4 речення) коментар; уживайте за потреби відокремлені члени речення.

У ніч на 11 грудня 2013 року Михайлівський Золотоверхий монастир безперервно бив у дзвони. Це був перший за 8 століть набат Михайлівського монастиря.

За дивним збігом, саме у грудні 1240 року на Київ напали татари, й монахи Михайлівського били в набат, щоб попередити всіх мешканців. Історія повторилася, і знову монахи півночі дзвонили – городяни піднялись і йшли до собору рятувати Майдан!

Тепер кожного 10 грудня він битиме в набат, щоб розчарування не зупинило суспільство на шляху змін доти, доки ми повністю не виженемо з нашої землі «ординців». Дзвін Михайлівського собору має залишитися в кожному. Боротьба продовжується! Слава Україні! (з журналу).

**447.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Прочитайте уривок з роману Мирослава Дочинця «Криничар». Охарактеризуйте життя героя цієї історії. Чи можна назвати його гідним? Чому?

Врочисте бомкання тугію хвилию котиться Мукачевим, пригинаючи голову старому й малому. На нього завмирає й нашорошує вуха все, навіть худоба.

Кузьма дзвонив ще за мого дівтацтва\* і зрідка пускав на дзвіницю й мене. Коли я привіз нові дзвони з Дрогобича, Кузьма оглух. Стається таке з людьми, особливо його ремества\*. Вони, нові дзвони, лежали в траві, такі ж зелені й тихі. Чоловіки підступали до них, цокали, хто перснем, хто нігтем. А Кузьма стояв оддалік як чужий, і позирав кудись поверх них. Я підійшов, і увидів, як у його твердій сльозині хилитався дзвін, що, мабуть, поселився там назавжди. Мені аж душу замлоїло (*М. Дочинець*).

**II.** Перепишіть текст, знайдіть речення, ускладнені відокремленою прикладкою або іншими другорядними членами, схарактеризуйте й підкресліть як члени речення.

**III.** Розгляньте світлину й напишіть невелике висловлення про важливість використання дзвонів, їх звуків у побутових умовах. За можливості, уживайте речення з відокремленими означеннями й прикладками.



**I.** Дайте відповіді на запитання:

1. Чим відрізняються відокремлені прикладки від відокремлених означень?
2. Які є спільні умови відокремлення прикладок і означень?
3. Коли поширені прикладки й означення не відокремлюються?
4. Які розділові знаки ставляться при відокремлених прикладках і означеннях?

**II.** Підсумуйте свою роботу на уроці. Визначте, що нового ви засвоїли, що лише згадали, повторили. Порівняйте свої досягнення із досягненнями інших учнів. Яка роль дзвінка у вашому житті?



## § 44. ВІДОКРЕМЛЕНІ ОЗНАЧЕННЯ І ПРИКЛАДКИ

### Українські родини



Чим відрізняються відокремлені приклади від відокремлених означень? Сформулюйте важливість сьогоднішньої теми уроку.



**448.** І. Прочитайте наведені тексти. Визначте стиль кожного. Що спільного між ними? Об'єднайтеся в дві групи. Стисло усно перекажіть (кожна група свій) текст. Здійсніть взаємоперевірку й оцінку виконаного завдання.

1. На межі двох минулих століть височить постать геніального Івана Франка та ще зовсім юного **обдарування** – гордості родини Косачів – дочки Лариси, що в імені своїм уславить Україну.

**Невсипуща** енергія, працьовитість, широка **ерудиція**, **глибинний** патріотизм – це риси, що еднали титана думки І. Франка та «рідних по крові й духу» Драгоманових-Косачів. У тому, що сім'я Косачів потягнулася до родини Франків і навпаки, була своя закономірність. То були сім'ї – осередки української громадської свідомості, їх було мало, тому едналися в спільну когорту\* Драгоманови, Косачі, Лисенки, Старицькі, Франки.

Галичина й Буковина, відкриті М. Драгомановим під час подорожі за кордон, безмежно його захопили. Безугавно оповідав про них киянам, і Житоцький запропонував навіть назвати Михайла Петровича Михайлом Галицьким. Драгоманов потім скористався цим і підписував так свої твори.

1876 року побував на лекції Омеляна Огоновського, професора університету, і познайомився зі студентами Іваном Франком та Михайлом Павликом. З ними вів **кореспонденцію** брат Олени Пчілки до останніх своїх днів. Був для них наставником і батьком. З листа І. Франка до сестри М. Драгоманова: «**Віддавна** вже привик я уважати в нім другого батька (першого я мало й затямив), духовного батька» (М. Іваненко).

2. Україна – це наша родина, тому що основною клітиною нашої нації є саме сім'я. Спільна українська родина – це творець і оберіг українського роду, культури, моралі. Родина – джерело продовження роду. Мабуть, не випадково наш герб символізує триєдність – людини, родини, нації. Ще дохристиянські вірування українського народу свідчать, яке значення для наших предків мала символіка, пов'язана з родиною, родом. Нині ми повертаємось до глибокої минувшини народу, яка розкриває усю красу,

неповторність звичаїв і традицій, пов'язаних з родиною. Міцна родина, рід, сім'я – сильною буде Україна. Тому необхідно відроджувати забуті сімейні традиції, свята.

Родина – це передусім **подружжя**. Це кровно споріднені люди, з'єднані між собою щирою міцною **любов'ю** і безмежною **відданістю**. Саме в родині виховується любов до рідної мови, культури, традицій.

Асамблея ООН постановила, що починаючи з 1994, 15 травня кожного року відзначається міжнародний день родини (*Т. Пістун*).

## II. Робота з текстами 1, 2.

Знання, розуміння, аналіз	Емоційно-ціннісне ставлення
<p>1. Що означає «рідні по крові й духу»?</p> <p>2. Поясніть написання виділених у тексті слів.</p> <p>3. Назвіть усі ускладнені речення в тексті.</p> <p>4. Випишіть речення з відокремленими членами речення. Які це відокремлення?</p> <p>5. Дослідіть, як узгоджується відокремлена прикладка з означуваним словом.</p>	<p>1. Про які найголовніші цінності для кожного йдеться в тексті?</p> <p>2. Яке значення для морального здоров'я нації мають родинні традиції? Як у вашій сім'ї зберігається родова пам'ять? Які родинні традиції для вас святі й непорушні?</p> <p>3. Про які незнайомі вам факти з життя відомих людей ви дізналися з тексту?</p> <p>4. Розкажіть, які ще відомі українські родини є для вас прикладом для наслідування.</p>

**449.** I. Прочитайте й переписіть. Поставте пропущені розділові знаки. Доведіть, що перед вами речення з відокремленими прикладками. Визначте місце відокремлених прикладок по відношенню до означуваного слова. Назвіть відокремлені прикладки непоширені й поширені.

1. Написати статтю про українську жінку. Про жінку-матір сестру. Про нашу Ярославну, що плаче рано на зорі за нами, про Катерину, що плакала з Ярославною, про нашу геніальну українську хазяйку господиню України. 2. Найдися, письменнику, рівний талантом красоти матеріної душі, і напиши для всіх грядущих літ цей кришталевий прояв материнської душі генія українського народу. 3. Я лечу ніби над цілою планетою земною прекрасною нашою **матір'ю**. 4. Дивлячись на людей, усміхався і мій батько великий добрий чоловік (*із тв. О. Довженка*).

II. Назвіть серед поданих речень неповні. Поясніть уживання апострофа після *p* у виділеному слові. Наведіть своїх п'ять прикладів до цього правила й запишіть їх.

**450.** Прочитайте текст. Визначте його стиль. Випишіть речення з вивченими відокремленими членами речення, з'ясуйте стилістичну функцію їх.

Заболотний не зводить очей з полотна автостради, мабуть, витає і він думками десь там, у наших балках солов'їних. Може, і йому нагадало це гудронове\* полотно ті далекі тернівщанські полотна, що кожного літа білили, вистелені по наших левадах, – аж звідти біліють вони і зараз крізь завію часу...

Наткані за зиму, зійшли з верстака сирові, грубі та негарні, ще їх треба золити, а побувавши в жлукті\* з попелом, визолівши, день за днем вибілюються на сонці, доки із сірих стануть білі як сніг, а Ялосоветка їх стереже та квилить над ними вже про того, хто із нею «на рушничок стане». Блищать смуги полотен, вдень аж сліпучі, і якби тоді хто з літака глянув на них, навряд чи й догадався б, що то за таємничі знаки біліють пасмугами на зеленій землі. А то все білили ночі недоспані наших матерів, то набирались чистоти від сонця чиїсь посаги, майбутні рушники, квітням вишиті знаки чиєїсь долі... (*Олесь Гончар*).

**451. I.** Прочитайте текст. Визначте основну думку тексту. Випишіть ключові слова. Продовжіть думку автора, висловлену в останньому абзаці, і запишіть власні міркування одним-двома реченнями.

Дідо навчив мене видіти довкола все живе й тішитися йому – дереву, бадиліні, птиці, звірині, землі, небові. Він ніколи не обіймав мене, але я бачив, як його огрубіла рука пестить мох на криничній цямрині\* чи виноградну лозу. Він не говорив мудрі слова, але мудрість його коренилася в добрих очах і уважному серці. І від сього йому, неписьменному, відкривалися знання, не знайденні і в розумних книгах. При його многотрудному житті се плекало його душу, давало їй обнову й успокоєність.

У тиху годину він сідав самотиною і споглядав світ природи. І сам зливався з тим світом. Завмирав, очі затягувала волога паволока. Тоді я не впізнавав свого діда. З часом зрозумів: блажен, хто виховає в собі волю розуму і спокій душі. Се – щастя (*М. Дочинець*).

**II.** Випишіть речення з відокремленими означенням, прикладкою; поясніть роль їх у тексті. Назвіть й обґрунтуйте правила постановки розділових знаків, які можна проілюструвати за допомогою тексту.

**452. I.** Подані речення трансформуйте в речення з відокремленими членами. Запишіть змодельовані речення, розставляючи потрібні розділові знаки. Визначте й виділіть тип відокремлення, укажіть слова, які вони конкретизують.

1. У санскриті слово «Русь» потрактоване лінгвістами в значенні «блискуча розкіш, країна сяйва і краси». 2. Нащадок давнього шляхетського роду, М. Лисенко поєднав у собі заповідану предками відданість національній ідеї та хист до державницько-просвітницької діяльності з непересічним музичним обдаруванням. 3. Високі круті київські пагорби вкрилися осіннім золотом. 4. Над лугами завис п'яний, нестримний

і духмяний полудень. 5. Збережені родиною традиції, звичаї необхідні для духовного наповнення наступних поколінь. 6. Надвечір знову пройшов короткий, теплий, летючий дощик. 7. Приснилось встелене травною літо. 8. Фольклорні знахідки, зібрані в різних частинах світу, влучно характеризують морально-етичні ознаки родини.

II. Поясніть, чому не треба перебудовувати останнє речення. Назвіть правило вживання коми в цьому реченні.

**453.** Прочитайте. Доберіть до виділених слів і словосполучень прикладки (відокремлені або невідокремлені). Перепишіть, розставляючи розділові знаки.

Багато пам'ятних місць у Києві ... пов'язано з іменами славних людей нашої України. На мальовничих дніпровських схилах знаходяться Володимирська гірка й пам'ятник *Володимиру* ... У центрі столиці стоїть пам'ятник ... *Тарасові Шевченку*. Недалеко від нього розташований університет теж названий іменем *Т. Шевченка* ... На Софійському майдані стоїть пам'ятник *Богданові Хмельницькому* ... створений ... *М. Микешиним*. Ім'я *Івана Франка* ... носить Київський драматичний театр. Іменем ... *Лесі Українки* названий театр російської драми. У центрі одного з найдревніших районів Києва Подолі знаходиться будинок Києво-Могилянської академії і пам'ятник *Григорію Сковороді* ... .

	Прикладка зі сполучником <i>як</i>	
	Відокремлюється	Не відокремлюється
<b>Зверніть увагу!</b>	якщо містить відтінок причини: <i>І. Франко, як учений, етнограф і фольклорист, все життя з великою цікавістю ставився до народної творчості.</i>	відтінку причини немає і прикладка характеризує предмет з якогось одного боку або показує, в ролі кого або чого виступає предмет: <i>Дерево як будівельний матеріал має велике значення у промисловості.</i>

**454.** I. Перепишіть, поставте, де треба, розділові знаки при відокремлених прикладках.

1. Ми дуже пізно відкрили Михайла Грушевського як історика і як політичного діяча. 2. Геніальні ідеї В. Вернадського як видатного вченого про роль живої речовини у розвитку нашої планети внесли революційні зміни в наукову карту світу. 3. Давно сказано, що, маючи такого поета як Т. Шевченко, українська культура не потребує нічєї **поблажливості**. 4. Ліс як сировина і будівельний матеріал широко використовується в народному господарстві. 5. Територія басейну Дунаю як однієї з найбільших річок Європейського континенту займає понад 800 тисяч квадратних кілометрів.

\* II. Складіть і запишіть речення із синонімами до слова *поблажливість* – *невимогливість, терпимість, лібералізм*. Яким із цих синонімів можна замінити виділене в третьому реченні слово?

\* 455. I. Складіть і запишіть речення, використовуючи подані слова й словосполучення як відокремлені означення. Поставте розділові знаки.

1. Заквітчана віночком з польових квітів. 2. Зоряне й глибоке. 3. Веселий та говіркий. 4. Недавно посаджені. 5. Оповита тишею. 6. Яскравий і вражаючий.

II. Укажіть ознаки дієприкметників як особливих форм дієслова.

### Збагачуємо словник:

історик і етнограф, підприємець і меценат, поет і добродій

\* 456. З наведеними словами складіть речення з відокремленими прикладками, добираючи відповідні прізвища відомих українців з поданих: *М. Драгоманов, М. Терещенко, М. Рильський*.

\* 457. Відредагуйте речення з відокремленими означеннями і прикладками й запишіть їх. Поставте відповідні розділові знаки.

1. Деревам застиглим у зимовому сні мріялися теплі весняні дні. 2. Олександр Олесь український поет випала нелегка доля емігранта. 3. Лист написаний моїм приятелем був приємною несподіванкою. 4. Ми мусимо хлібороби дбати про новий врожай вже з ранньої весни. 5. Я нарешті побачив на пероні свого друга поспішавшого до мене. 6. Мати помолодівши на кілька років сяяла від щастя оточена увагою синів.

458. I. Доповніть подані речення так, щоб іменна частина складеного присудка стала відокремленою прикладкою. Запишіть речення.

1. Соломія Крушельницька – відома українська співачка ... . 2. Михайло Грушевський – перший Президент України ... . 3. Микола Лисенко – український композитор ... . 4. Олександр Довженко – український письменник, кінорежисер, сценарист ... . 5. Григорій Сковорода – український філософ, поет, просвітитель.

II. Перебудуйте доповнені вами речення, додаючи до відокремлених прикладок сполучник *як*, запишіть їх. Чи завжди відокремлюються прикладки, приєднані сполучником *як*?

459. Подані речення трансформуйте за допомогою слів у дужках так, щоб в одному випадку ці слова виступали відокремленими означеннями, а в другому – невідокремленими. Запишіть змодельовані речення, розставляючи потрібні розділові знаки.

1. Птахи затихли й згорнули крильця (натомлені за день). 2. Ніч розкинула над містом своє шатро (всипане зорями). 3. Очі ночі заглядають в душу (наповнені сутінками й зорями). 4. Стоїть темний ліс (сумний і спокійний).



 460. Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. Прочитайте текст. Розкажіть, у чому була благодійність діянь родини Терещенків? Що це приносило родині – прибутки чи збитки? Чи підходить вислів, що *не хлібом єдиним живе людина*, до життя й діяльності родини Терещенків? Випишіть із тексту речення з відокремленими означеннями та прикладками. Визначте способи їх вираження.

Пам'ять про славний український рід не змогли знищити навіть роки, які стирали історичні дати й перекреслювали епохи, а не лише людей. Промислово-фінансову «державу» Терещенків започаткував Артемій Якович – нащадок козацького роду з Глухівщини.

Поряд з Артемієм Яковичем осягали науку комерції і його три сини, особливо старший – Микола, якому судилося перевершити свого батька в усіх його справах, стати згодом найбагатшим і найвідомішим представником роду Терещенків, засновником тих традицій, якими керувалися наступні покоління великої родини.

Пелагея Георгіївна й Микола Артемієвич, люди високих моральних якостей, виховали двох синів і чотирьох доньок. Усі вони успадкували від батьків не лише маєтності, заводи й інший капітал, а й високі громадянські чесноти, благодійність, любов до мистецтва, залишивши по собі помітний слід в історії України, насамперед – Києва.

Терещенки були знавцями, збирачами мистецтва та меценатами. Саме завдяки Миколі та Федору Артемовичам, а ще їхнім дітям – Івану, Олександру, Варварі та Ользі, Київ має тепер зібрання державних музеїв: Т. Г. Шевченка, українського образотворчого мистецтва, західного та східного мистецтва. Вагомою була благодійна діяльність представників родини в роки першої світової війни. Уже в 1914 році Михайло Терещенко відкриває на свої кошти й утримує лазарет на 300 ліжок. Незабаром інші члени родини відкривають ще кілька лазаретів та заснують притулок і взуттєву майстерню для покалічених нижчих чинів. Протягом воєнного лихоліття люди постійно отримували лікування й допомогу від Терещенків.

Від батька до сина переходили обов'язки мецената. 80 відсотків своїх чистих прибутків родина відраховувала на добрі справи (*із енциклопедичного видання «Україна: хронологія розвитку»*).

 II. Перегляньте світліну на с. 234, на якій зображено внука Михайла Терещенка – Мішеля Терещенка, який нині повернувся до України з Франції й відновив бізнес на землі своїх предків. Використовуючи матеріали уроку, інформацію мережі Інтернет, наприклад, сайт [http://www.bbc.com/ukrainian/business/2013/06/130527\\_terestchenko\\_int\\_az.shtml](http://www.bbc.com/ukrainian/business/2013/06/130527_terestchenko_int_az.shtml) і власні знання, опишіть сподвижницьку діяльність родини Терещенків. Вживайте за потреби відокремлені члени речення.



👉 Зробіть висновки про роботу на уроці та проаналізуйте результати навчальних досягнень. Чи задоволені ви собою? Чого навчилися на уроці? Які матеріали викликали найбільший інтерес?



## § 45. ІНТЕРВ'Ю

### *Ретолітопис України*



**461.** Прочитайте афористичні вислови. З'ясуйте, що необхідно для того, щоб навчитися вести бесіду.

1. Бесіда – це будівля, яку зводять спільними зусиллями (А. Моруа).
2. Талантом співрозмовника відзначається не той, хто охоче говорить

сам, а той, з ким охоче розмовляють інші (*Ж. де Лабрюйєр*). 3. Будьте хорошим слухачем. Заохочуйте інших розповідати про себе (*Д. Карнегі*). 4. Говорити краще обдумано, ніж швидко (*Т. Мор*).

**462.** Ознайомтеся з теоретичним відомостями і візьміть їх до відома. Пригадайте, які інтерв'ю ви слухали по радіо, дивилися по телебаченню, читали в періодиці. З'ясуйте, чим телевізійне інтерв'ю відрізняється від газетно-журнального.

**Інтерв'ю** – це:

розмова журналіста з політичним, громадським чи іншим діячем, призначена для опублікування в пресі, передачі на радіо, телебаченні; газетна або журнальна стаття, що містить виклад такої розмови.

**Інтерв'юєр** (а це, як правило, журналіст) визначає тему бесіди, осіб, які братимуть у ній участь, різнобічно вивчає предмет розмови, щоб вона була змістовною.

Інтерв'ю складається із запитань і відповідей. Запитання мають бути присутніми\*, чіткими, зрозумілими, лаконічними. Цінуються також несподівані й дотепні запитання.

Під час інтерв'ю журналіст тільки ставить запитання. Своїх поглядів він не висловлює і не дискутує.

Слухати потрібно уважно, не перебиваючи, говорити, дивлячись на співрозмовника, виявляти тактовність, доброзичливість.

Стиль інтерв'ю – публіцистичний або розмовний, що дає можливість легко встановити контакт, досягти взаєморозуміння.

 **463.** І. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку.

### В ОБ'ЄКТИВІ – УКРАЇНА

17 років фотоісторії, понад 20 тисяч знімків, 111 виставок у 37 містах України, 702 нагороджених фотографів. Це історія Міжнародного фотоконкурсу газети «День» у цифрах.

Україна має величезний потенціал\* мистецького таланту, який варто показати суспільству й світові. Фотографія є візитівкою країни, її рекламою і правдивою інформацією про події.

Ми живемо в трагічний і водночас унікальний доленосний час. Цього-річ акцент зроблено на осмисленні буремних подій, які переживає Україна.

Масштабна фотовиставка поставила в епіцентр\* творення новітньої історії справжню українську еліту\* – Небесну Сотню, патріотичну молодь з Майдану, воїнів АТО, політичних в'язнів, волонтерів... Вони проникливо дивляться на нас крізь полум'я барикад Революції Гідності, крізь тюремні ґрати, з бліндажів, окопів, БТРів, танків, з руїн Донецького аеропорту, з блокпостів. Саме вони – справжні герої. Їх мужні погляди перетинаються з поглядами політиків, переселенців...

Боляче вражають фотографії руїн на Донеччині й Луганщині. Вони нікого не лишають байдужими. Це – історична правда.

З-поміж 350 найкращих світлин золотий приз «Дня» отримала робота «Союзник» Олександра Клименка. Маленький хлопчик з відважним воїном у бронезилеті з автоматом спокійно і впевнено крокують уперед.

Приз глядацьких симпатій здобула світлина «Тато йде на війну» Анни Чапали. Фотографія символічна. Дівчинка зі сльозами на очах не відпускає з обіймів воїна. Немов розуміє, що, можливо, бачить його востаннє. На фото вона уособлює Україну. А її батько – мужніх захисників. Жовто-блакитні кульки в руках дитини – це український прапор, а вінок – найсильніший слов'янський оберіг.

На інших світлинах бачимо й радісну, яскраву і барвисту Україну. Розглядаючи їх, розумієш, як багато ми ще не знаємо самі про себе, своїх співвітчизників, скільки неповторних куточків ще не відкрили. Усвідомлюєш красу рідної землі й велич українства як унікальної гордої, волелюбної, нескореної і всесильної нації. Вона неодмінно переможе в боротьбі за право на гідне життя у європейській і світовій спільноті (*за матеріалами преси*).

II. 1. Чому фотографію називають візитівкою країни?

2. Які проблеми акцентує XVII Міжнародна фотовиставка?

3. На кого і чому спрямовано фотооб'єктив?

4. Які почуття викликають світлини?

5. До яких висновків спонукає фотовиставка?

6. Поясніть правопис слів *слов'янський*, *захисників*, *неодмінно*. Зробіть звуковий запис слова *спільноті*. Розберіть за будовою слово *найсильніший*.

464. I. Перебравши ролі журналіста й фотографа, прочитайте в особах інтерв'ю



з учасником згаданої фотовиставки Віктором Ковальчуком, автором фото «Сила і віра». Зверніть увагу на добір запитань до інтерв'ю та особливості його мовного оформлення.

– **Пане Вікторе, скільки вам років?**

– Тридцять шість.

– **Як довго займаєтеся фотографією?**

– Одинадцять років.

– **Де й коли зробили перше фото? Що було зображено на ньому?**

– У дитинстві під час літніх канікул у бабусі.

– **Чи завжди мріяли стати фотографом?**

– Не мріяв, це сталося само собою.

– **Ваше улюблене фото?**

– Складно виокремити якийсь одне. Я люблю фотографії, які можна прочитати, як книжку, які не потребують роз'яснень.

– **Розкажіть історію фото «Сила і віра».**

– Мене вразив упевнений, проникливий, нескорений погляд бійця і вічний, чистий погляд Богоматері. Ці погляди доповнювали один одного. В іконі – сила, яка надає впевненості воїну. Це його віра, надія і правда, яку він боронить.

- **Що ви найбільше любите фотографувати?**
- Людей у вирі подій.
- **Що для вас фотографія?**
- Можливість побачити світ і зупинити неповторну мить.
- **У чому сенс роботи фотографа?**
- Щоб людина могла зрозуміти без слів те, що показано.
- **Як нинішні події в Україні вплинули на фотографію? Яка її роль сьогодні?**

– Нині фотографія в Україні дуже важлива. Завдяки їй можна побачити, що відбувається в будь-якому куточку України, особливо на Сході. Фотографія виконує патріотичну функцію. Вона дає можливість зупинитися і подумати, яка наша місія\*, заради кого і чого живемо.

### II. 1. Яка тема інтерв'ю?

2. Чому для інтерв'ю було обрано саме цю людину?
3. Що нового ви дізналися з бесіди?
4. Які запитання ви поставили б Вікторові Ковальчуку? Сформулюйте і запишіть їх; спрогнозуйте відповіді.
5. Над чим спонукало задуматись інтерв'ю?

III. Порівняйте інтерв'ю зі звичайною бесідою на побутові теми, знайдіть у них спільне й відмінне.



**465.** Візьміть інтерв'ю у відвідувача виставки, про яку ідеться в тексті вправі 464. З'ясуйте, чи виправдала вона сподівання, чим вразила, порадувала, які думки й емоції викликала, що особливо сподобалось, як вплинула, до яких висновків спонукала тощо.

**466.** Підготуйтеся до інтерв'ю.

1. Складіть 2-3 запитання про друзів, родину, захоплення тощо, які потребують від вашого співрозмовника конкретної стислої відповіді або відповіді «так», «ні».
2. Складіть ще 2-3 запитання, що передбачають розгорнуті відповіді.



**467.** Поставте почергово один одному складені запитання і вислухайте відповіді.



**468.** У четвірках обговоріть, яку інформацію і за допомогою яких запитань вам вдалося одержати, виокремлюючи найцікавіше. Які проблеми виникли під час спілкування? На які запитання і чому цікавіше було відповідати? Чи вдалося вам досягти мети? Чому ви так вважаєте?





**469.** Один із вас – кореспондент популярної молодіжної газети (придумайте їй назву), а другий – цікава особистість, у якої беруть інтерв'ю. Розіграйте діалог за поданими запитаннями.

1. Назвіться, будь ласка.
2. Хто ви за професією?
3. Про які професії ви мріяли в дитинстві та в підлітковому віці?

4. Чому ви змінювали свої вподобання?
5. Що стало визначальним для вас у виборі професії (висока зарплата, задоволення від роботи, можливість приносити користь людям чи все разом)?
6. Чим приваблює ваша професія?
7. Яких людських якостей, знань і вмінь потребує ваша професія?

 **470.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.



 I. Уявіть, що ви – журналіст, який готується взяти інтерв'ю в мера міста (сільського голови). Продумайте і запишіть три запитання з найактуальніших проблем життя містян (селян), які ви поставите посадовцю. Розіграйте діалог із сусідом по партії, обмінюючись ролями.

 II. Уявіть, що ви стали відомою в країні людиною (подумайте, ким саме) і вас запросили дати інтерв'ю на впливовому українському телеканалі. Продумайте і запишіть 5 найважливіших запитань, на які ви хотіли б відповісти (наприклад, ким мріяли стати в дитинстві, чим привабила вибрана професія, яких знань і вмінь вона потребує, про плани на майбутнє, про вподобання, про друзів та ін.). Розіграйте діалог із сусідом по партії.



## § 46. ВІДОКРЕМЛЕНІ ОБСТАВИНИ

### *Витоки родинної обрядовості та її сучасна трансформація*

  Об'єднайтеся в групи. Проведіть взаємоперевірку. Доберіть запитання, що стосуються теми попереднього уроку. Поставте їх спочатку в своїй групі, щоб перевірити, чи всі члени команди добре підготовлені, а потім – членам інших груп.



**471. I.** Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Порівняйте цей опис зі світлинами. Додайте кілька деталей до опису кількома власними реченнями.

Обручка – символ, який підтверджує подружній статус. **Купуючи обручки на весілля**, наречені часто не замислюються над походженням і значенням цієї традиції.

Першу обручку, згідно з давньогрецькою міфологією, носив за наказом Зевса Прометей **як спогад про ті дні**, коли був прикутий до скелі.

Обряд заручення вперше з'явився у римлян: наречений дарував батькам нареченої просту металеву обручку **як символ зобов'язань і здатності утримувати наречену**. Традиція ж надягати обручку під час заручин на палець нареченої тісно пов'язана зі звичаєм купувати жінку. Обручка була своєрідним комерційним зобов'язанням, підтвердженням, що угода буде виконана. Крім того, давала знати іншим чоловікам, що ця жінка вже «не продається».

Обручки із золота вперше з'явилися в єгиптян. **Носячи їх на безіменному пальці лівої руки**, вони вірили, що саме від цього пальця прямо до серця веде «артерія любові».

Церемонія заручення споконвічно була важливішою ніж саме весілля, яке вважалося простим завершенням вдалих заручин. Тільки набагато пізніше, за часів християнства, обручка стала частиною весільного обряду.

У IX столітті було дозволено християнам використовувати обручки. Відтоді обручка стала означати не лише матеріальну угоду, а й служити символом вірності, сталості та любові (за А. Котляр).

## II. Робота з текстом:

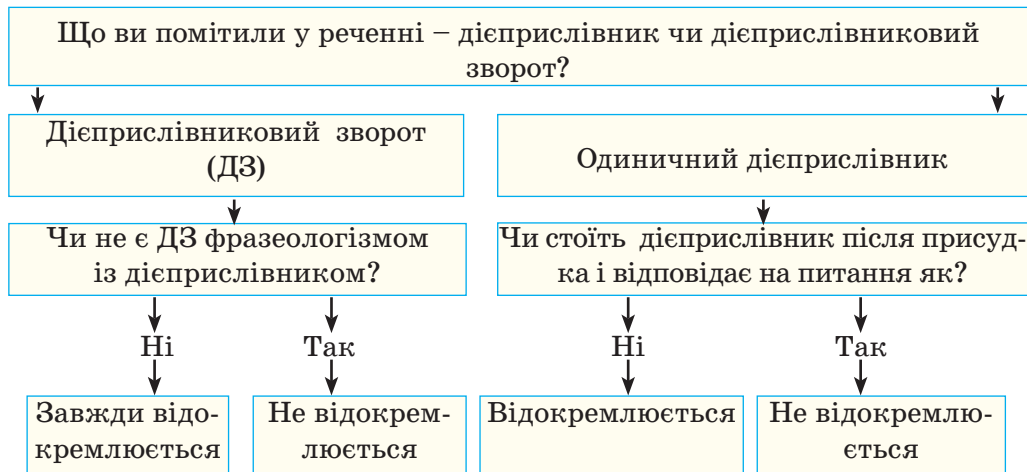
Знання, уміння, розуміння	Емоційно-ціннісне ставлення
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Випишіть речення з відокремленими членами, назвіть їх.</li> <li>2. Яка роль їх у реченні?</li> <li>3. Поясніть умови відокремлення.</li> <li>4. Зверте свої міркування з наведеним теоретичним матеріалом.</li> <li>5. Чи є серед них речення з відокремленими обставинами? Чим вони виражені?</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Які з наведених традицій збереглися нині?</li> <li>2. Висловіть своє ставлення до історії обручки.</li> <li>3. Як ви розумієте вислів «символ вірності, сталості та любові»?</li> <li>4. Доберіть епітети до слова обряд.</li> <li>5. Чи цікавились у своїх родичів тим, як здійснювався їх весільний обряд? Яким постає у вашій уяві весілля вашої прабабусі?</li> </ol>

Відокремлені обставини виділяються у вимові інтонацією, а на письмі – розділовими знаками – **комами**: *І тремтить схвильоване колосся, прихилившись до мого плеча (О. Теліга).*

Відокремлені обставини, як правило, пояснюють дієслово-присудок і можуть стояти в різних позиціях по відношенню до нього: *Минувшину вивчаючи, зрозумів красу подій, що сталися допіру (С. Плужник). Степ, струснувши з себе росу та зігнавши примітні тіні, горить рівним жовто-зеленим кольором. (Панас Мирний). Заходить знадвору батько, напускаючи холоду в хату (С. Плачинда).*

**Не відокремлюються** інтонацією і комами на письмі одиничні дієприслівники, що вказують на обставину способу дії: *А мати сиділа зажурившись*. Такі дієприслівники звичайно стоять після дієслова-присудка, до якого відносяться, і набувають значення прислівника: *Бійці сиділи задумавшись (Олесь Гончар)*. Саме на цей дієприслівник, а не на дієслово-присудок падає логічний наголос: *Над степовим океаном падали згоряючи зоряні дощі*.

**472.** Порівняйте наведені вище правила із алгоритмом застосування їх.  
**Алгоритм відокремлення обставин комами**



**473.** Перепишіть речення, підкресліть відокремлені обставини. Поясніть розділові знаки та з'ясуйте, скориставшись алгоритмом, коли не відокремлюються одиничні дієприслівники.

1. Покохавши літо чи два, парубок до дівчиного батька й матері послав старостів, людей добромовних і на таку річ дотепних. Коли батько й мати поблагословлять, то дівчина, **перев'язавши** старостам рушники через



плечі, подає зарученому своєму на тарілці або крамну\*, або самодільну хустку (Т. Шевченко). 2. Щохвили творим ми нове, йдучи, співаючи і мислячи (В. Бичко). 3. Він наближався й, кинувши гострий погляд з-під навислих рудих брів, підносив над землею кийок (В. Підмогильний). 4. Подивись тепер на матір, на свою Україну, що, колишучи, співала про свою долю, що, співаючи, ридала, виглядала волю. 5. Співають ідучи дівчата... (із тв. Т. Шевченка). 6. Незважаючи на малесенький вітерець, парило й робилося душно (Григорій Тютюнник).

**474. I.** Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки при відокремлених обставинах.

1. Умирають майстри залишаючи спогад як рану. 2. Поки геній стоїть витираючи сльози метушлива бездарність отари свої пасе. 3. Стогне завія до рання зламавши об ліс крило. 4. Усохлий дуб насупившись рогато червоний обрій настромив на ріг (з тв. Л. Костенко).

**II.** Прочитайте ці конструкції, опустивши відокремлені обставини. Дослідіть, як зміниться зміст і емоційне забарвлення речень. Зробіть висновок про стилістичну роль відокремлених обставин у мовленні.



**475.** Об'єднайтеся в групи. Розгляньте таблицю. Підготуйте запитання для самоперевірки. Поставте іншим групам запитання, щоб виявити, як вони засвоїли теорію.

### Відокремлені обставини

Відокремлюються обставини	Приклади
Виражені дієприслівниковим зворотом у будь-якій позиції щодо означуваного слова (дієслова-присудка)	<u>Падаючи з дерева</u> , нове листя тихо і якось таємно шелестіло (Б. Грінченко)
Виражені одиничними дієприслівникам, що стоять перед дієсловом-присудком	<u>Мружачись</u> , Софія взяла зі стола маленький срібний дзвоник (Олесь Гончар)
Виражені іменниками зі словами <u>незважаючи на</u> , <u>на випадок</u> , <u>за наявності</u> тощо	<u>Незважаючи на ранню пору</u> , то в одному кінці, то в іншому зривалася пісня (Олесь Гончар)

**476. I.** Перепишіть речення й обґрунтуйте, чому в них не відокремлюються обставини.

1. Я був молодий, здоровий: міг працювати не втомившись (О. Довженко). 2. Годі вже панами сидіти згорнувши руки (І. Нечуй-Левицький). 3. Із вирію летять курличучи ключі (М. Зеров). 4. До роботи плачучи, а

до танців скачучи (*Нар. творчість*). 5. Вона сиділа замислившись (*Ю. Яновський*). 6. Як тільки з'являлася робота, Василько працював не покладаючи рук.

II. Поясніть правопис виділеного слова. Доберіть на це правило п'ять власних прикладів і запишіть їх.

**477.** Запишіть речення, розкриваючи дужки та розставляючи, де треба, розділові знаки. Назвіть умови відокремлення обставин.

1. Жовте листя тремтячи коливаючись у повітрі тихо раз (по) раз сідало на землю вкриваючи її пишним золотим покриттям (*Б. Грінченко*). 2. Троянди гріючись на сонці (не) скупім нам серце радують відродженням своїм (*М. Рильський*). 3. (Не) зважаючи на малесенький вітрець парило й робилося душно (*Григор Тютюнник*). 4. Човен зашипівши вткнувся в берег (*М. Стельмах*). 5. Повівав легенький вітрець струшуючи з листу (не) опалі краплі (*Панас Мирний*). 6. Поснідавши дід зібрав на баштані дині, що дозріли за ніч (*І. Цюпа*). 7. Він (дід) прожив під сонцем коло ста літ (ні) коли (не) ховаючись у холодок (*О. Довженко*).

**478.** I. Розгляньте світлини. Прочитайте наведені тексти 1, 2, 3. Що їх об'єднує? Поясніть символіку хліба, рушників у весільній обрядовості українців. Від дієслів, поданих у дужках, утворіть дієприслівники. Перепишіть ці речення, розставивши за потреби розділові знаки при непоширених відокремлених обставинах.



1. (Відроджувати) традиції, треба насамперед розуміти їх значення. Після закінчення вишивки готовий рушник не прали (зберегти) енергетику виробу. На весільний рушник у давнину молодята ставали навколішки, коли батьки благословляли їх. Сьогодні традиції дещо змінились.

Вишитий рушник – це особливе сакральне\* діяння, власний внесок у майбутнє сім'ї, оберіг щасливого подружнього життя (*за О. Негодою*).

2. Відрізаний шматок магазинної тканини не йде ні в яке порівняння із домотканим полотном. (Згадати) прадавню технологію виготовлення рушника відбілювання на траві й росі, під сонцем, місяцем, зірками, впливом усіх стихій, стануть зрозумілішими дивовижні властивості старих рушників (*Л. Волинець*).

3. У весільному обряді на Київщині початку ХХ століття дослідники нарахували близько 20 рушників. На коровай клали на рушник, ним перев'язували старостів, рушником простеляли дорогу молодим. Але найголовнішим був той, на якому батьки благословляли молодих. Такий рушник – особлива\*\* святиня, яку не показували стороннім і берегли як зіницю ока (передавати) із покоління в покоління. (Відтворювати) на новому полотні старий орнамент нащадки зберігали його як енергетичний код роду (*за Ю. Мельничуком*).



II. Об'єднайтеся в три групи (відповідно до кількості наведених текстів). Поставте запитання іншим групам, щоб з'ясувати, як вони засвоїли зміст тексту вашої групи.

**479.** I. Прочитайте подані твердження. Наведіть аргументи на користь їх істинності.

1. Хто одружується, роздивившись тільки ззаду, той матиме досаду.
2. Не знаючи броду, не лізь у воду.
3. Зважай на обставини.
4. Не нагнувшись, гриба не знайдеш.
5. Мовивши слово, треба бути йому паном.
6. Тешучи дерево, кравцем не станеш.
7. Не хвалися, йдучи у бій.
8. Життя як стерня: не пройдеши ноги не вколовши.
9. Не піймавши не кажи, що твоє (*Нар. творчість*).



II. Складіть і запишіть 3-4 речення з відокремленнями, використовуючи фразеологізми.



**480.** Продовжіть або доповніть прислів'я відокремленими обставинами. Розставте розділові знаки.

1. Не бий коня по боку ... .
2. ... за хвіст не вдержишся.
3. ... хати не зробиш.
4. Не закриєш людям рота ... .
5. ... зерна не їсти.
6. ... май і розум.

**Д о в і д к а:** зачинивши ворота; не вдержавшись за гриву; не розкусивши горіх; маючи силу; не давши оброку; не взявшись за сокиру.

**481.** Поясніть значення поданих фразеологізмів і складіть із ними речення. Чи завжди відокремлюються комами відокремлені обставини, виражені фразеологічними зворотами?

Прикусивши язика; повісивши носа; засукавши рукави; позичивши в Сірка очі; не тямлячи себе; зважуючи кожне слово.

**482.** Прочитайте речення. Відредагуйте й запишіть правильно. Поясніть, де було допущено помилки.

1. Йдучи до магазину, мене вкусила бджола. 2. Слухавши розповіді про давні традиції українського народу, проймаємося гордістю за наше славне минуле. 3. Згадуючи дитинство, в моїй уяві завжди виникає поросла споришем стежка. 4. Піднявшись на пагорб, перед нами відкрилася прекрасна панорама міста. 5. Про рідний край ми дізнаємося, читаючи книги. 6. Виконавши домашнє завдання, мені захотілося пограти в футбол.

**483.** I. Чи ви переживали почуття жалю від того, що втрачено щось дуже важливе у вашому житті? Наприклад, коли почули подібну розповідь.

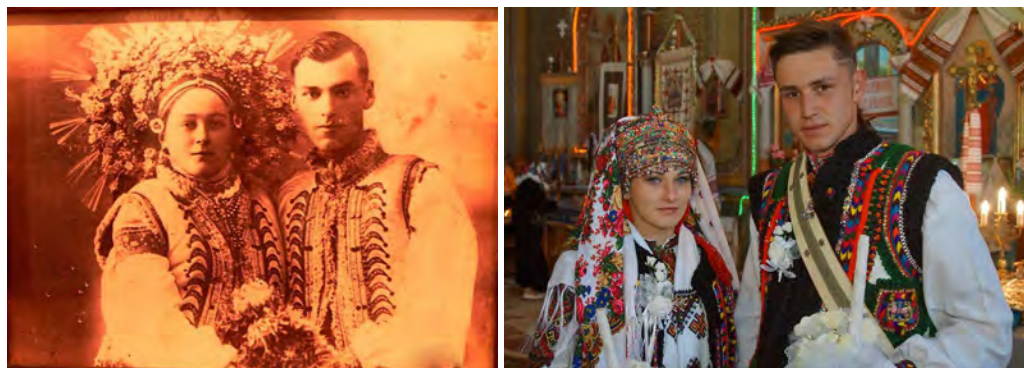
Мені пощастило побувати на фольклорному фестивалі. Було весело й цікаво, але і... трішечки сумно. Сумно від того, що доба традиційного українського весілля як довготривалого народного дійства назавжди відійшла в минуле.

II. Розгляньте світлину, уявіть, що ви берете участь у дискусії на тему «*Чи треба дотримуватися традиційних обрядів, чи можна трансформувати їх у більш сучасну форму?*» Намагайтеся переконати своїх друзів у правильності своїх міркувань. Скористайтеся для цього формою роздуму з переконливими аргументами, доказами. Наведіть приклад із вашого життєвого досвіду.



**484.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. Розгляньте світлини. Різниця між роботами світлярів – близько 100 років. Кого на них зображено? Які почуття викликають світлини? З якими образами пов'язує вроду дівчини й красу парубка українська народна поетична традиція? Прочитайте текст. Що нового з його змісту ви дізналися? Яку думку утворює автор? Перекажіть своїми словами цей текст так, як ви його зрозуміли. Випишіть речення з відокремленими членами, обґрунтуйте умови відокремлення.



Українці кажуть, що як склався у людини шлюб, так піде і все її життя. Ця народна мудрість виходить з того величезного значення, якого надавали шлюбу й сім'ї, особливо в минулому, коли одружувалися на все життя й тільки з однією людиною. Тож момент вибору судженого був дуже відповідальним.

«Сценарій» традиційного народного весілля в основних рисах зберігся й дотепер – більшою мірою в сільській місцевості й у значно трансформованому вигляді в умовах міста.

Молода в національному вбранні, прикрашена квітками та стрічками, обходила хати й дарувала господарям шишки\*, промовляючи: «Просили вас батьки, і я вас прошу прийти на малий час – на весілля до нас» (А. Пономарьов).

**\* II.** Що вам відомо про послідовність обрядових дій традиційного українського весілля? Чи була у вас можливість його побачити? Підготуйте й запишіть розповідь про відродження народних обрядів і традицій в Україні, наприклад, про Всеукраїнський фестиваль весільної традиції, започаткований задля відродження українського весілля як самобутнього звичаю, впровадження призабутого культу єднання пари та родин до єдиного цілісного Роду українців ([http://buttia.io.ua/s34766/ii\\_vseukraenskiy\\_festival\\_vesilnoe\\_tradicie\\_quotrojanicyaquot](http://buttia.io.ua/s34766/ii_vseukraenskiy_festival_vesilnoe_tradicie_quotrojanicyaquot)).

Уживайте, за можливості, відокремлені члени речення.



Закінчіть речення: «На уроці я дізнався (-лась)...». Поясніть, чому в реченні *Хвилюючись*, Тимко розповідав про свої перші успіхи (Ю. Збанацький) непоширена обставина відокремлюється комою, а в реченні *Бійці* сиділи деякий час *задумавшись* (Олесь Гончар) – ні.





## § 47. ВІДОКРЕМЛЕНІ ДОДАТКИ

### *Народження дитини, ім'янаречення*

*Хто б не родився на світ – родовитий чи простий,  
кожного з них, породивши, іменням батьки наділяють*

*Гомер*



Прочитайте епіграф до параграфу й прокоментуйте його. Що ви очікуєте від сьогоднішнього уроку? Поставте мету й досягніть її – так ви зможете орієнтувати себе на успіх. Поміркуймо разом: наскільки це важливо?



**485.** I. Розгляньте світлини. Прочитайте текст. Ще раз поміркуйте над проблемою відновлення традиційної народної обрядовості, значенням її в нинішньому житті. Яких традицій при народженні дитини й перших місяців її життя дотримуються у вашій родині? Що нового й корисного для себе ви винесли після прочитання тексту? На що звернули увагу? Напишіть про це одним реченням.

Етнографічні матеріали засвідчують, що в усіх місцевостях України велика увага зверталася на традиційні звичаї і обряди, пов'язані з народженням дитини. Відповідно до народних вірувань, дотримання й виконання відповідних звичаєвих настанов і обрядів – необхідна передумова успішного народження, здоров'я, благополуччя\*\* матері й дитини, їх щасливої долі.

Зібрані в XIX-XX ст. етнографічні матеріали про звичаї та обряди, пов'язані з народженням дитини, містять інформацію про багатство архаїчних елементів, особливо різноманітність їх місцевих варіантів. У побутуванні вони не завжди осмислювалися відповідно до первісної

магічно-символічної значущості. Проте оберігалися порівняно стійко, оскільки народна традиція поєднувала їх із життєво важливою функціональністю.

У наш час цей складник народних традицій зазнав значних змін. Забулися, злегковажилися різні магічні ритуали, у тому числі чимало раціональних моментів, які виконували охоронно-профілактичну функцію, посилювали сприйняття гуманістичної сутності акту народження дитини, символізували прийняття народженого в сімейний і громадський колективи. Ті моменти традиційної родильної обрядовості, що зберігаються (відвідування породіллі, обдарування матері й дитини, перша купіль, гостина тощо), побутують здебільшого без їх колишнього ритуально-магічного забарвлення (С. Макарчук).

II. Зверніть увагу в тексті на такі речення, у яких відокремлені члени приєднуються за допомогою слів *у тому числі, особливо* тощо. Це – відокремлені додатки. Скористайтеся теоретичними відомостями. Випишіть речення з відокремленими членами. Обгрунтуйте умови відокремлення.

Відокремлені додатки відповідають на питання родового відмінка й виділяють когось або щось із ряду інших осіб або предметів: *Весь клас, за винятком кількох учнів, пішов у Музей літератури.*

Відокремлені додатки найчастіше виражаються іменниками зі словами *крім, окрім, особливо, зокрема, за винятком, всупереч, замість, на відміну від* тощо. Вони вносять додаткове повідомлення в основну думку речення: *Можна втратити все, крім батьківщини. Історія України цікавила багатьох, особливо Андрія. Розмова йшла про нас, якраз про батька* (О. Довженко).

Відокремлені додатки можуть стояти в будь-якій позиції щодо уточнюваного слова: після нього або перед ним: *Замість ущелин і гір, ми побачили безкраю рівнину.*

На письмі відокремлені додатки виділяються комами, а у вимові – інтонацією: *Окрім козацьких забав, на святі не було нічого цікавого.*

**486.** I. Прочитайте текст. Придумайте до нього заголовок. Як, на вашу думку, ім'я впливає на життя людини? Зверніть увагу на розділові знаки. Поставте питання до виділених слів. Яка їх роль у реченні та місце щодо пояснювального слова? Чи можна їх вважати відокремленими додатками? Зверте свою відповідь із поданим теоретичним матеріалом. Речення запишіть.

До вибору імені наші пращури ставилися особливо серйозно, тому що ім'я – це одночасно і оберіг, і доля людини, у **тому числі ключ до внутрішнього Я**. У давні часи приховувалось від сторонніх ім'я дитини для того, щоб вороги не могли завдати їй шкоди, **особливо для захисту**

людини від нечистої сили. Ця традиція існувала як захист від недобрих духів і недобрих людей. Тому до моменту ім'янаречення намагалися не називати нікому імені дитини.

Крім приховування імені до дати називання людини, на Русі традиційно справжнє (істинне) ім'я тримали в таємниці, виставляючи напоказ помилкове (загальне). Навіть у шлюбі дружина не називала чоловіка особистим іменем, а використовувала інші слова – чоловік, мій, господар тощо. Ця традиція певною мірою несвідомо збереглася й до наших днів (*Культурно-просвітницький проект «Спадщина Предків»*).

II. Запишіть фонетичною транскрипцією: слова *ім'я наречення, таємниця, традиція*

487. I. Прочитайте речення, знайдіть у них відокремлені додатки, поясніть розділові знаки.

1. Опріч козаків, Дніпром їздили через Запоріжжя до Криму посланці польських королів та московських царів (*А. Кащенко*). 2. Рухнувся натовп, загомонів, посипалися жарти, в яких, окрім веселощів, почувся і подив, і заздрощі, і навіть острах. 3. На відміну від безплідних кучугур, земля тут була така, що могла б усе родити (*з тв. Олеся Гончара*). 4. Всі, за винятком Бойчука, здивовано дивилися на шкіпера (*М. Трублаїні*). 5. Густі, непрохідні ліси закривали весь простір, окрім високих полонин (*І. Франко*). 6. Крім пісенних текстів, пощастило зафіксувати й численні обрядові дійства, пов'язані з жнивами (*В. Скуратівський*).

II. Поясніть розділові знаки в другому реченні.

488. I. Перепишіть речення, ставлячи розділові знаки. Підкресліть відокремлені додатки. З'ясуйте, яке смислове навантаження несуть відокремлені додатки в кожному реченні.

1. Замість єднання та братерства між двома народами єзуїти в колегіях посіяли пекельну **ненависть** та ворогування (*І. Нечуй-Левицький*). 2. Обов'язково треба крім спеціальної науки винести з школи **чесні** погляди на свій народ (*І. Тобілевич*). 3. Я не знаю нічого **ніжного** окрім берези (*Леся Українка*). 4. Замість виснаженої, смертельно **втомленої** колони пролітали перед нами зараз лави інших, мовби окрилених людей (*Олесь Гончар*). 5. Я люблю всі пори року за винятком **холодної** зими. 6. За кошти князя Володимира Великого було придбано внутрішнє начиння Десятинної церкви включаючи ікони, хрести, посуд тощо (*А. Багнюк*). 7. Не чути ніякого голосу крім вівчарської трембіти десь на далекій полонині (*І. Франко*).

II. Доберіть антоніми до виділених слів і поясніть роль їх у мовленні.



### III. Позначте слова, утворені префіксально-суфіксальним способом.

**Зверніть увагу!**

**Кома** при додатку **не ставиться**, якщо прийменник *замість* можна замінити прийменником *за*: *Того вечора мені довелося йти на чергування замість брата (Олесь Гончар).*

**489.** Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки. Поясніть наявність чи відсутність коми при додатках. Прочитайте речення вголос. Чи однакова в них інтонація?

1. Замість робитися майстрами часу ми стали його бранцями (*О. Забужко*). 2. Замість дверей він надибав драбину й звалив її, потрапив на діжку з водою, скинув кружок і шубовснув у воду обома руками (*І. Нечуй-Левицький*). 3. А ще краще б ви зробили, якби замість старого та обрали молодого завзятого молодця (*Т. Шевченко*). 4. Занедужав Микола – і Іван замість нього пильнує ватри (*М. Коцюбинський*). 5. Замість відповіді мати голосно сміється (*О. Донченко*). 6. Хлопець досить успішно склав екзамени з усіх предметів, у тому числі з української мови (*Г. Тютюнник*).

**490.** Прочитайте визначення лінгвістичних понять. Чи однозначно вони сприймаються? Уточніть поняття, уводячи в них відокремлені додатки.

1. Синтаксис – це розділ науки про мову, що вивчає будову синтаксичних одиниць, зокрема ... . 2. Вставні слова і словосполучення, включаючи ... , можуть надавати реченню різних значень. 3. Речення, до складу якого, крім ... , входять один або кілька другорядних членів, називається поширеним. 4. У реченні, крім ... , може мати місце і сурядний зв'язок, яким поєднуються однорідні члени. 5. В українській мові всі самостійні частини мови є змінними, за винятком ...

 **491.** Складіть речення, у яких подані висновки були б відокремленими додатками.

За винятком декількох днів; замість відпочинку; крім дужих татових рук; oprіч дідуся; замість бабусиних пиріжків; oprім гарного імені; на відміну від вчорашніх буденних справ.

 **492.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. Випишіть із підручників історії, географії, біології або інших 5-6 речень з відокремленими додатками. Обґрунтуйте розділові знаки. З'ясуйте, яке смислове навантаження несуть відокремлені додатки в кожному реченні.

II. Напишіть невеликий твір-роздум «*І буде син і буде мати, і будуть люди на землі*», використовуючи за можливості у ньому речення з відокремленими додатками.



Запишіть слова-терміни, які ви будете вживати, складаючи усне повідомлення про відокремлені додатки.



## § 48. УЖИВАННЯ ВІДОКРЕМЛЕНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ В МОВЛЕННІ

*Місце й статус дітей в українській сім'ї,  
стосунки дітей у родині, обов'язки дітей  
Навіщо і скарб, коли в сім'ї лад*



Сформулюйте щодо теми уроку припущення, починаючи його так:  
«Якщо я добре засвою матеріал уроку, то...».



**493.** I. Прочитайте текст, епіграф до уроку, розгляньте картину Т. Шевченка «Селянська родина», написану в 1843 році, та сучасну світліну. Що спільного у зображеннях? Як, на вашу думку, змінився уклад сучасної української сім'ї?

Процес індустріалізації та урбанізації\*, розвиток щораз досконаліших засобів виробництва поступово відібрав у родини власне господарство і, як наслідок, – джерело утримання. Віджили фінансові мотиви при створенні подружжя (посаг), потреба народжувати велику кількість дітей.

Шлюби, укладені один раз і на все життя, споконвіку трималися на взаємоповазі, підтримці, взаєморозумінні. Звичайно, щастя вимірюється не матеріальними цінностями, але нині щороку в Україні реєструється близько 400 тисяч шлюбів, а 200 тисяч пар розлучається.

Втративши національні сімейні традиції, сучасне українське подружжя намагається копіювати чужі й вести невластивий Україні прагматичний спосіб життя. Сучасна родина виразно відрізняється від сім'ї минулого.

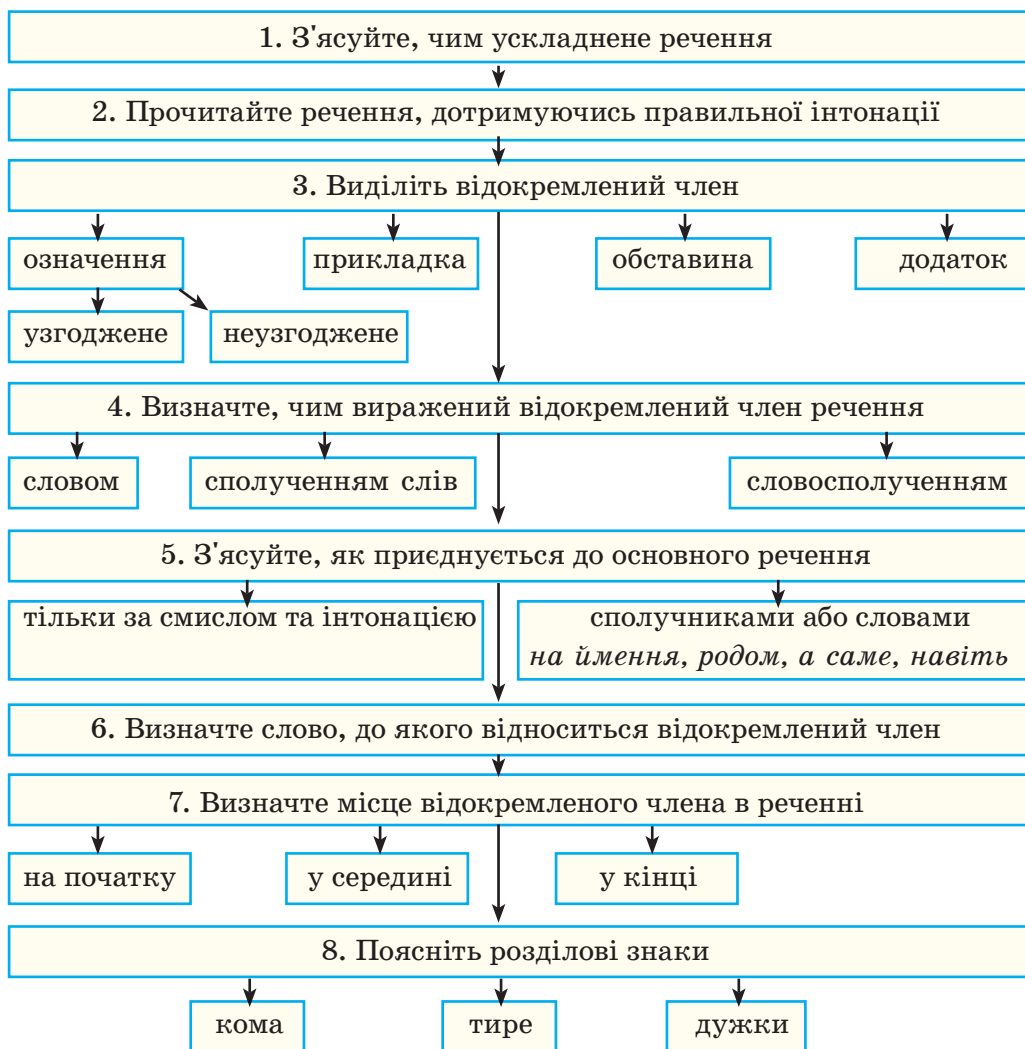
Передусім підкреслюється важливість любові, солідарності, активності. Сучасна сім'я дбає про розвиток кожного з її членів. У ній домінують функції є почуття, єдність, партнерство, дружба, тісний особистісний зв'язок, а сталість родини ґрунтується на цінностях, можливо, більш крихких і менш помітних, ніж почуття обов'язку чи авторитету, проте автентичних\*.

Нового статусу набула традиційна проблема стосунків дітей і батьків. Раніше про право дитини на власну думку мова не йшла, ставлення до дітей у сім'ї мало авторитарний характер. Нині батьки, намагаючись розібратися в причинах конфліктів, звертаються за допомогою до фахівців, відповідної літератури.

Так, на сьогодні в українських сім'ях підвищився інтерес до національної культури, переважна більшість вважає сім'ю однією з найвищих цінностей. А от якою буде українська сім'я XXI-XXII століття передбачити складно... Але треба пам'ятати, що розвиненість міцних родинно-сімейних, побутових і культурних традицій свідчить про високий рівень формування етносу, нації (за О. Волощенком).

**II.** Випишіть речення з відокремленими членами, підкресліть і схарактеризуйте їх, поясніть засоби вираження. За потреби скористайтесь наведеним алгоритмом. Поясніть умови відокремлення другорядних членів, розділові знаки при них. Зробіть висновок про стиль даного тексту та вживання у ньому речень з відокремленими членами.

### Алгоритм характеристики відокремлених членів речення



**494. І.** Прочитайте текст. Розкажіть про значення родини у період середньовіччя (XIII-XV ст.). Визначте стиль і тип мовлення.

Важко переоцінити значення родинних стосунків для збереження й розвитку культури сім'ї. Адже головна функція сім'ї – народження дітей і виховання їх. Передаючи наступним поколінням культуру, традиції, мову, досвід попередніх поколінь, родина виступає визначальною ланкою у збереженні етносу. З виховною функцією пов'язана й економічна – виведення дітей в люди потребує спільного помешкання й ведення родинного господарства.

У середньовічному суспільстві більшу, ніж пізніше, роль відіграла ця функція сім'ї. Надаючи дітям певного статусу, родина, крім прав і привілеїв, за кожною законною дитиною визначала й певні зобов'язання. Шанси на успіх визнавалися залежно від місця сім'ї в суспільній структурі.

Середньовічна сім'я була, певно, патріархальною\*. Чоловікові належала основна роль у вирішенні всіх питань. Натомість порівняно високе суспільне становище жінок-матерів і вдів у середньовіччі деякі дослідники вважають збереженням пережитків матриархату (*Я. Ісаєвич, О. Федорів*).

**II. Знайдіть речення з відокремленнями. Визначте функції відокремлених членів речення в тексті. За потреби скористайтесь таблицею.**

**495.** Прочитайте відомості в таблиці. Скористайтесь поданою інформацією, стисло розкажіть про особливості вживання відокремлених членів речення в мовленні. Доберіть приклади до кожного наведеного вами аргументу.

**Відокремлені члени речення**

- містять елемент додаткового повідомлення, тому набувають більшої синтаксичної ваги і стилістичної виразності в реченні;
- збагачують гнучкість синтаксичної структури літературної мови;
- уточнюють висловлену думку, конкретизують опис дії;
- дають поглиблену характеристику особи чи предмета;
- вносять у речення експресивне забарвлення.

**496. I.** Перепишіть речення з відокремленими членами. Поставте відповідні розділові знаки. Підкресліть відокремлені члени як члени речення.

1. У тій хвилі вона не почувала нічого крім вдячності за рятунок від смерті. 2. Цвіте земля задивлена в свободу (*Ліна Костенко*). 3. Всю світлицю дуже красила нова картина вишита гарусом\* (*І. Нечуй-Левицький*). 4. Зачудовані й насторожені ми поспинялись віддалік. 5. Очі її (матері) постійно освітлені зсередини м'яким живим сяйвом були наче видимим, предметним вираженням її душі. 6. Той, на кого й не подумав би, що він кине своє парубкування, більше схоже на бурлакування, жениться, і несподівано для всіх бере геть зовсім молоденьку дівчинку, тиху, неголосисту, гарних батьків... (*з тв. Є. Гуцала*). 7. За школярським гармидером стоячи під чималим дзвоном пильно слідкує сивий гострозорий сторож. 8. В одній руці він тримає мідний натертий до блиску годинник а другу вплив у мотуз дзвона (*з тв. М. Стельмаха*).

II. Доведіть, що подані речення – зразки художнього стилю мовлення. Зробіть висновок про вживання у цих стилях речень із відокремленими другорядними членами.

**497.** I. Прочитайте текст і доберіть заголовок. Яка основна думка висловлення? Перепишіть, розставивши пропущені розділові знаки, підкресліть у тексті відокремлені члени речення та з'ясуйте роль, яку вони виконують.

А чи зможемо ми з вами передати це **розуміння** всім прийдешнім поколінням? Чи навчимо неспростовної істини, що, скільки б тобі не було років, для матері ти завжди залишаєшся **безпорадним** хлопчиком чи дівчинкою, що потребує тепла, співчуття, довіри? **Зраджувати** кидати батьків залишаючи в біді їх сини й дочки не мають права. Це теж **невмируща** істина, закладена глибоко в душі. Є речі нетлінні.

Отож частіше згадуймо про своїх рідних – про батька, про ластівку-матір. І тоді не загубляться їхні пісні серед інших мелодій, а в житті нас захищатиме своїм крилом їхня **любов** і віра (А. Дашинська).

II. Випишіть виділені слова, розберіть їх за будовою.

**\*498.** Складіть речення з відокремленими членами, ставлячи потрібні розділові знаки й пояснюючи роль відокремлених членів у реченнях.

Переборюючи легкий острах; (мелодія) мила серцю ніжна й чарівна; по-доброму замислені; болісно переживаючи; як син українського народу; хвилюючись; незважаючи на попередження; не покладаючи рук; озвучені літніми дощами.

**\*499.** Складіть і запишіть речення: з поданими фразеологічними зворотами **розвісивши вуха, накопиливши губу, не тямлячи себе**; з відокремленими прикладками у поєднанні зі словами **тобто, як, особливо, або**; з відокремленим додатком із прийменником **замість**. Пригадайте, чи завжди бувають відокремленими обставини, виражені фразеологічними зворотами, прикладки зі сполучником **як** та додатки із прийменником **замість**.

**500.** I. Прочитайте, уривок із роману Олеса Гончара «Твоя зоря», визначте його тему, основну думку й стиль мовлення. Дослідіть майстерне використання автором відокремлених членів речення. Зверніть увагу на текстотворчі можливості відокремлених членів речення і з'ясуйте функції їх у художньому тексті. Усно опишіть особливості використання відокремлених членів речення та їх смислове й стилістичне навантаження.


Яка то сила – розум тямущий та людська невсипущість! Якщо в кого, згідно з **приказкою**, і на вербі груші ростуть, – то це ж у Романа! На однім дереві в нього можна побачити сім'ю різних сортів, поряд ухитря-

ються там рости не лише близькі, а й далекі родичі, на цій гілці висить яблуко сніжно-біле, а на сусідній золотаве або й зовсім червонощоче, немов циганка: он воно, грає з-поміж листя, сміється до сонця та випробує наш терпець. Все в тім садку **повите для нас таємницею, починаючи з самого дядька Романа, з його ніколи до кінця не розгаданою усмішкою.** Загадкове усе, що там дає зав'язь і родить, бо ногою сторонній в Романові володіння не ступи, не потривоож ні садок, ні оті вулики, що, **повні мирного гудіння, трудяться, не знаючи втоми, тримаючись будь-якої днини свого ладу та своїх законів.**

Коли в Романовім садку починає щось дозрівати, коли щось там, **беручись рум'янцем,** заманливо проблискує крізь листя, тоді ми, ясна річ, відчуваємо спрагу найбільшу, до колодязя навідуємося частіше звичайного, просто якоюсь силою тягне туди нашу пастушачу ватагу. Відомо ж бо, що **заборонений плід найсолодший.**

Господар з-під своїх житніх брів бачить нас наскрізь! **Виринувши з глибини садка, дядько Винник** прямує назустріч нашій ватазі, **сухорлявий, високий, у солом'яному брилі,** ноги босі і, як у бігуна, легкі (*Олесь Гончар*).

II. Випишіть речення з виділеними конструкціями. Визначте, які з них є відокремленими. Поясніть умови відокремлення або невідокремлення другорядних членів речення.

 **501.** I. Поміркуйте, які принципи добрих стосунків існують у сім'ї. Чи належать до них наведені? Свою відповідь обґрунтуйте й стисло запишіть одним-двома реченнями.

- вміння пристосуватись одне до одного;
- хто хоче бути щасливим, той дарує щастя іншим;
- бути ввічливим;
- частіше посміхатися, уміти бути радісними й сповненими оптимізмом;
- виявляти інтерес до справ інших членів сім'ї;
- ставитися з повагою до всіх, хто оточує нас, зокрема до старших людей;
- постійно піклуватися про дітей;
- бути підтримкою, намагатися бути добрими до тих, хто живе поруч;
- спокійно вирішувати конфліктні ситуації;
- критикувати справедливо, обережно й тактовно;
- не засуджувати інших, розуміти їх;
- для створення сім'ї обирати гідну пару;
- жити в сім'ї – означає уміти поступатися своїми примхами в ім'я благополуччя й спокою інших членів її.



II. Складіть словесний портрет найстаршого члена вашої родини, щоб співбесідник зрозумів ваше ставлення до описуваної вами людини. Запишіть уживаючи за можливості відокремлені члени речення.



502. Перевірте свої знання, здійснюючи взаємоперевірку з сусідом по парті.

I. Дайте відповіді на запитання.

1. Що таке відокремлення?
2. Які члени речення бувають відокремленими?
3. Які розділові знаки ставляться при відокремлених прикладах і означеннях? Що об'єднує відокремлені прикладки й означення?
4. Чи завжди поширені обставини виділяються комами? А непоширені?
5. З якими словами найчастіше вживаються відокремлені додатки? Чи завжди вони відокремлюються комами?
6. Яку роль виконують відокремлені члени у реченні?

II. До кожного запитання доберіть і запишіть власні приклади.



503. Виконайте тестові завдання.

1. Структуру якого речення ускладнено відокремленим поширеним означенням?

А Керує стиглими плодами відповідальний місяць, жовтень (М. Доленко).

Б Наша дружба незрадлива почалася в цім саду (І. Вирга).

В Гайки, мов зелені ватри, горять до самого небокраю (Ю. Яновський).

Г Дівчата-лаборантки пурхали туди-сюди в білих фартушках, гордовито заклопотані, милостиво чемні, з виразом іменинниць на обличчях (Олесь Гончар).

2. Укажіть умову відокремлення прикладки у реченні *Петро Могила, засновник Києво-Могилянської академії, належить до тих людей, чії імена символізують відродження нації.*

А Відтінок причини;

Б Позиція по відношенню до означуваного слова;

В Незвичний порядок слів у реченні;

Г Уточнення.

3. Установіть відповідність між реченнями й назвами відокремлених членів, якими ускладнене речення



<i>Відокремлені члени речення</i>	<i>Речення</i>
1. Відокремлене означення	<b>А</b> Здавалось, пісні пахнуть, квіти співають, місяць дзвенить ( <i>Петро Панч</i> ).
2. Відокремлена прикладка	<b>Б</b> Схиляйте голови перед великим, не схиляючи колін ( <i>А. Коваль</i> ).
3. Відокремлена обставина	<b>В</b> Запаморочений, дрімотний, заблукаю, і ввійду в сон, і вже не вийду з сну, і мовчазливо добреду до краю крізь білу, добру, вічну тишину ( <i>М. Бажан</i> ).
4. Відокремлений додаток	<b>Г</b> Соняхи – щирі огнепоклонники сходу – кивають златоголово ( <i>А. Малишко</i> ). <b>Д</b> Нікого тут нема, крім мене й господині ( <i>М. Рильський</i> ).

4. Речення з пунктуаційною помилкою міститься в рядку

**А** Вродлива жінка, ласкою прогріта, лежить у літа осінь на плечі (*Л. Костенко*).

**Б** Любив, їдучи на возі з лугу, дивитись, лежачи, на зоряне небо (*О. Довженко*).


**В** Гуркіт канонади ревів не перестаючи (*В. Сосюра*).

**Г** Іншого виходу, окрім утечі, у друзів не залишалося (*Ю. Яновський*).

 **504.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

I. Подані речення трансформуйте в речення з відокремленими членами. Запишіть змодельовані речення, розставляючи потрібні розділові знаки. Визначте й виділіть тип відокремлення, укажіть слова, які вони конкретизують. Порівняйте речення й зробіть висновок, як змінюється характер розповіді в перебудованих реченнях. Визначте, який порядок слів характерний для утворених речень.

1. Освітлений добротою і ласкою мамин погляд. 2. Перед нашими очима відкрилося тихе спокійне плесо ставка. 3. Задоволена й сповнена емоцій бабуся сиділа біля вікна. 4. Оповитий ласкою мами малюк уже заснув і бачив солодкі сни. 5. Струнка висока тополя край дороги нагадувала сторожу.

 II. опишіть місце або подію, які є знаковими для вашої сім'ї. Напишіть про це невеличкий твір (5-6 речень). Намагайтеся виразити свою думку образно, гнучко, використовуючи відокремлені члени речення.



Проаналізуйте урок. Пригадайте основні деталі його. На початку уроку ви висловили припущення. Чи виправдалося воно? Оцініть свої навчальні досягнення на уроці. Чи задоволені ви собою? Оцініть свою активність на уроці. Чого ви сьогодні навчилися? Що пригадали? Які фрагменти уроку були повчальними для вас?



## § 49. ВІДОКРЕМЛЕНІ УТОЧНЮВАЛЬНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

*Не герствіти душею:  
погуття людяності, милосердя, співгуття й  
шанобливого ставлення до батьків, старших,  
сиріт, людей, що потребують допомоги*

*Старих шануйте, як батька, а молодих, як братів  
Володимир Мономах*

**505.** Прочитайте виразно вірш Лесі Вознюк. Визначте основну думку його.

Від серця і до серця ми прокладемо стежинку,  
У кожного позичим любові на краплинку.  
І ось уже – дорога, по ній ітимуть люди.  
Краплинка до краплинки – з любові море буде.  
Ми ключик доберемо до кожного серденька.  
Попросим милосердя\* насипати у жменьку.  
Зернята в колос повний піднімуться у краї,  
І нація духовні збиратиме врожаї.  
Від серця і до серця збудуємо місточок.  
Ми доброти попросим малесенький шматочок.  
Усім за ці щедроти сторицею воздасться,  
Бо вмiти дарувати – найвище в світі щастя.



**506.** I. Прочитайте текст, стисло перекажіть його. Доберіть заголовок. Порівняйте цей текст зі світлинами. Що означає бути милосердним? Підготуйте запитання для бесіди за змістом тексту. Перекажіть текст докладно. Додайте й запишіть до сказаного кілька речень.

Хто першим посміхається до немовляти? Хто вдень і вночі чатує над колискою, вкриває, закутує безпомічну крихітку? Хто навчає робити перші кроки в житті? Тато й мама. Народна мудрість вчить: «Добрі діти – батькам вінець, а лихі – кінець».

Шануй старших, і насамперед своїх батьків, оскільки сім'я є спільністю між чоловіком і жінкою, батьками й дітьми, цілими поколіннями. Шануй батька й матір, бо вони дали тобі життя, ввели в коло людського існування, **а саме роду, культури**.

Повага до старших живе в трьох площинах: довір'ї, послуху та любові. Необхідно виявляти пошану не тільки словами, а й усіма справами щоденного життя.

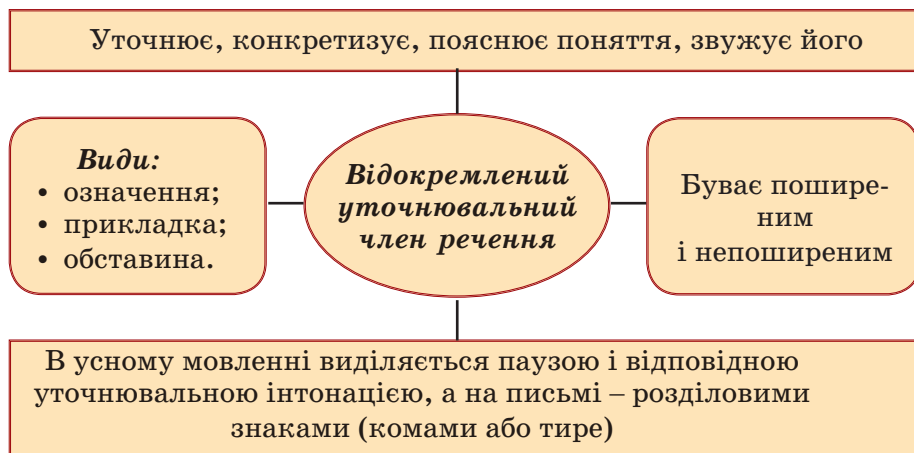
Немає любові, сильнішої за батьківську, як і немає вищої радості для батьків на схилі літ, ніж вдячність дітей. І нема гіркішого й сумнішого почуття для батьківського серця, ніж відчуття, що їх син або дочка байдужі, безсердечні, що вони забули про батьківську любов і ласку.

Запам'ятаймо таку істину: до старших, **зокрема близьких**, треба завжди ставитися зі щирою любов'ю та повагою, і це запорака щастя (за М. Станком).

II. Запишіть речення з виділеними конструкціями. Яке відношення вони мають до мовної теми уроку? З'ясуйте, де в них містяться уточнювальні члени; визначте, який член речення вони уточнюють. Скористайтеся теоретичними відомостями.



**507.** Об'єднайтеся в групи. Розгляньте схему. Підготуйте й поставте іншим групам запитання, щоб збагнути, як вони зрозуміли наведений у схемі матеріал.



II. За допомогою схеми підготуйте невелике повідомлення про уточнювальні члени речення. Зіставте свої висновки з поданим теоретичним матеріалом.

**Уточнювальні** члени речення уточнюють, пояснюють, конкретизують значення головних чи другорядних членів речення й відповідають на питання: *а коли саме? а де саме? який саме?* **Вимовляються** з дещо зниженою інтонацією і з невеликими паузами на їх межі.

На письмі уточнювальні члени речення відокремлюються переважно **комами**, іноді – **тире**: *Навколо, скільки око охопить, красувалася підсинена надвечір'ям соковита ярина (М. Стельмах); Ще будемо жити ми – і я, і ти (П. Тичина) Особливо славиться легендами найпоетичніше місце в Житомирі – кам'яна долина ріки Тетерів... (В. Шевчук)*

Уточнювані та уточнювальні члени речення зв'язуються між собою за допомогою інтонації, а іноді й за допомогою сполучників **тобто, або, а саме** чи приєднувальних слів **особливо, головним чином, за винятком, крім, у тому числі** тощо: *Були тут старі і літні люди, та найбільше юрмилося молоді, особливо школярів (І. Цюпа).*

Уточнювальні члени речення є тими ж членами речення, що й слова, які вони уточнюють: *Тут, серед степової тиші, казка сама просилася в слова (І. Цюпа).*

**508.** I. Запишіть речення, вставляючи пропущені літери; підкресліть у них відокремлені уточнювальні члени. Визначте, якими членами речення вони виступають. Дослідіть постановку розділових знаків при уточнювальних членах речення. Зверніться за потреби до теоретичного матеріалу.

1. Тоді, восени, майже в кожній хаті жили пер..пели. 2. Звідси, з високої Софіїної альтанки, видно майже весь асканійс...кий степ (*з тв. Олесь Гончара*). 3. У неділеньку у святую, в досвітню годину, у славному-пр..славному місті Чигирині задзвонили в усі дзвони. 4. Дивлюсь, у темному садочку, під вишнею у холодочку, моя един..ая сестра! 5. У Йосипа, у т..сляра чи бондаря того святого, Марія в наймичках росла (*з тв. Т. Шевченка*). 6. Вікна темні, аж чорнувато-зелені, пропускали в хату тьмяне світло (*Панас Мирний*). 7. Завжди червоне облич..я Гаврила було блідим, особливо біля губів і носа (*Григір Тютюнник*).

II. Поясніть написання слів з пропущеними літерами. Запишіть ще п'ять власних прикладів з подовженням приголосних.

Найчастіше уточнювальними можуть бути обставини місця й часу: *За ставком, на другому горбі, ховалася в деревах церква (М. Коцюбинський).*

Рідше вживаються:

- обставини способу дії: *Рівно, на повні груди, дихає степ (І. Кириченко);*

- означення: *Ніч була гаряча, жнив'яна (І. Нечуй-Левицький);*

- додатки: *Добрим словом годиться згадати сьогодні турботливого батька Лесі – Петра Антоновича Косача – і матір її – відому нашу письменницю Олену Пчілку (Олесь Гончар);*

- підмети: *Сухобрусові дочки, Марта й Степанида, були малими дуже гарні дівчата (І. Нечуй-Левицький);*

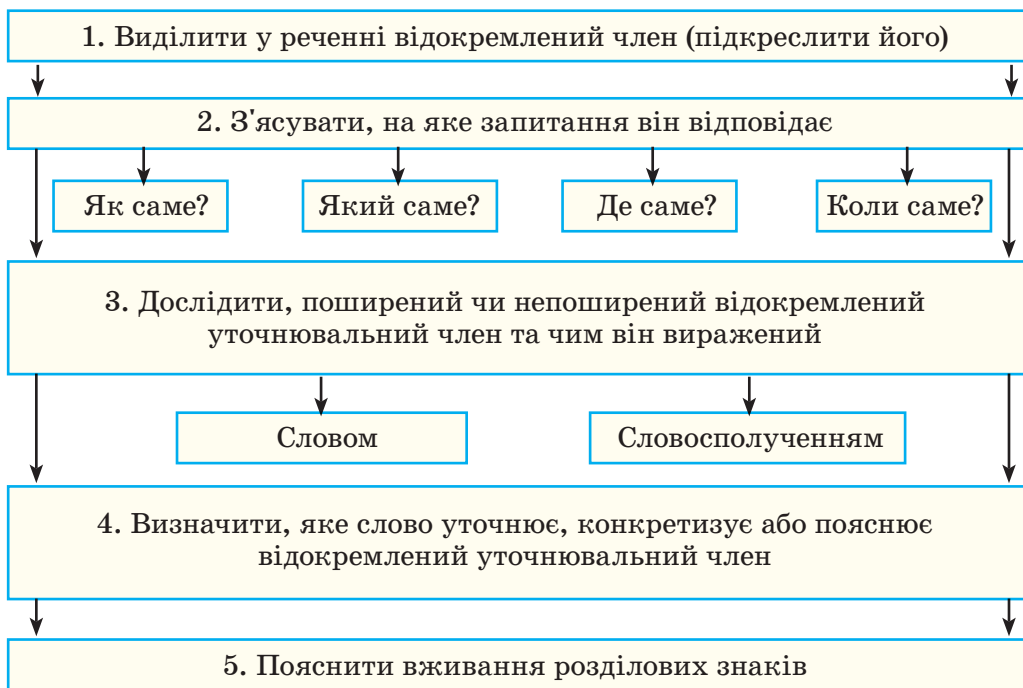
- присудки: *Хлопець за два роки змінився, виріс, змужнів (О. Хапатьяко)*

**Зверніть увагу!**

**509.** Прочитати речення, дотримуючись відповідної інтонації. Визначте уточнювальні члени; з'ясуйте, який член речення вони уточнюють. Скориставшись наведеним алгоритмом на с. 262, схарактеризуйте відокремлені уточнювальні члени; поясніть розділові знаки при них.

1. Ніч була темна, аж чорна.
2. Жваво, з юнацькою енергією, заходився Семен ставити хату.
3. Се було літом, у жнива (*з тв. М. Коцюбинського*).
4. Там, унизу, і море, і сади, а тут, на скелі, тільки камінь голий (*С. Плужник*).
5. Під вечір, годині о сьомій, самотній блукав я в саду (*Ю. Смолич*).
6. Там, на півдні, квіти нахилили над тобою грона запашні (*В. Сосюра*).
7. То був найстарший із Галасів, і найдивніший.
8. Зате неоціненну поміч несуть нам, садівничим, яричі-їжаки, ящірки, жаби, птиці.
9. Він відкрився мені, безрідному служнику, іншим боком, відкрив свою слабинку.
10. Ніколи не забуду тої мішанки запахів – роздушених суниць і насонценої соломи, що точилися від волосся.
11. Одразу ж за решіткою постав бородатий вид, суворий і запитальний.
12. За півгодини з'явився знову, притискаючи руку до грудей – дякував (*з тв. М. Дочинця*).
13. За круглим, чорного дерева столом, сиділи сухорлявий і жовчний князь Ярема Вишневецький, Стефан Потоцький (*Н. Рибак*).
14. Він дзвенів не раз, переливався, споконвічний голубий Дунай (*М. Рильський*).

### Алгоритм характеристики уточнювального члена речення



#### Зверніть увагу!

Уточнювальні обставини слід відрізнити від обставин, що не мають уточнювального значення. Вони вимовляються без характерної уточнювальної інтонації і на письмі не виділяються комами: *Цілу ніч до зорі я не спала (Леся Українка).*

**510.** Дослідіть, у яких реченнях сполучник приєднує уточнювальну прикладку, а в яких – з'єднує однорідні члени. Запишіть речення, ставлячи розділові знаки й виділяючи відокремлені уточнювальні прикладки й однорідні члени.

1. Ви помиляєтесь або я Вас не розумію (*О. Кобилянська*). 2. Нагідки або календула – це однорічна трав'яниста лікарська рослина. 3. Добудь нові слова, новії струни або мовчи (*Леся Українка*). 4. Було як заговорить або засміється – і старому веселіше стане (*Марко Вовчок*). 5. Родичами польового жайворонка є посмітюха або чубатий жайворонок і джурбай або степовий жайворонок (*Л. Смогоржевський*). 6. Може це я або хто або ти ось там сидить у куточку веранди (*Л. Костенко*). 7. Глитай або ж павук (*М. Кропивницький*).

**511.** Запишіть речення, розкриваючи дужки й розставляючи на місці пропусків необхідні літери. Поставте розділові знаки при відокремлених уточнювальних членах речення. Виділіть уточнювальні члени речення, позначивши синтаксичну роль їх у реченні; визначте значення їх. З'ясуйте, чим ускладнені речення, крім уточнювальних членів.

1. Очевидно, там за дверима були пологі східці (*В. Шкляр*). 2. І справді, тут між луками і полями лежав забутий шматок історії (*М. Стельмах*). 3. Того літа уже (*в*)жнва була зустріч з Улянкою. 4. І руку простягла у довгій по лікті червоній **рукавичці**. 5. Він вернувся того вечора (*до*)дому пізно вже за північ (*з тв. В. Лиса*). 6. **Далеко** на самому (*край*)небі паслися гуртиком гіл..*ясто*(*рогі*) олені зебри та антилопи. 7. Тут у ві..*кри*тім півден..*ім* степу зб..*ралася* (*в*)осени сила(*силенна*) птахів. 8. (*В*)ранці ще до схід сонця пр..*була* машина з г..*рячим* щойно з п..*карні* хлібом. 9. **Перекочуючи** в ущелинах між горами особливо (*в*)ночі ми (*що*)разу зривались у якісь пр..*рви* (*З тв. Олесья Гончара*). 10. Ця соковита барвиста витончена мова з уст Михайла здалась мені зовсім відмінною сповненою краси (*О. Досвітній*).

II. Розберіть за будовою виділені слова, доберіть до них спільнокореневі.

**512. I.** Відновіть і запишіть речення, увівши з довідки пропущені відокремлені й уточнювальні члени речення та розкривши дужки; розставте необхідні розділові знаки, поясніть уживання їх, правопис слів. Визначте й обґрунтуйте вид відокремлених членів.

З усього видно, що сім'я ждала колядників. Якби ми (*не*)пробились сьогодні до них через сніги, (*не*)заколядували цим трьом душам на світанні, то, напевне, наша відсутність, наша (*не*)з'ява тут... була б сприйнята як (*не*)добрий знак. А тепер і вони раді, що їх (*не*)забуто, і ми... теж висипаємо з Романової хати ватагою... нам приємно тиснутись плечем до плеча коло своєї зліпленої з кольорового паперу звізди, що вся, мов квітка... котра й на вітрі не гасне. Душі наші повняться теж чимось гарним, повняться, як ота паперова зірка, світлом, і ось так знову ми плечем до плеча, мов брати, далі шугаємо по снігах у синій досвіток нашого синього степу (*за Олесем Гончарем*).

*Довідка:* щасливо збудженою, наповнена світлом від прилаштованої всередині свічки, колядники, в їх степовому безлюдді.

II. Дослідіть, як впливають уточнювальні члени на зміст і стилістичне забарвлення тексту.



**513.** Прочитайте строфу вірша. Чи доводилось вам бути свідком такої ж картини, яку змальовано у вірші? Визначтеся, як ви поведете себе в подібній ситуації? Не забувайте, що співпереживання, співчуття, небайдужість, – це ті чесноти, завдя-

ки яким світ довкола стає досконалішим. Опишіть свою поведінку, сформулюйте текст, з яким звернетесь до людини літнього віку, яка опинилася в тяжкому становищі.

Старечі сльози з вицвілих очей  
Ховаються у зморшках на обличчі.  
З чим порівняти можна біль оцей?  
Вас дітьми звать – перед шляхом у вічність (Т. Курило).

**514.** Прочитайте речення. Поясніть, чому виділені слова не можуть бути уточнювальними членами речення до слів, що стоять перед ними? Перебудуйте речення вправи, добираючи до уточнюваних слів відповідні відокремлені уточнювальні члени.

**З р а з о к:** Я давно переконався, що ми повинні бути милосердними. – Я давно, **ще з раннього дитинства**, переконався, що ми повинні бути милосердними.

1. Добро *завжди* перемагає зло. 2. *Сьогодні* ми, як ніколи, потребуємо один від одного доброго слова, добрих вчинків. 3. *24 квітня* школярі приєдналися до Всеукраїнської благодійної акції «Серце до серця». 4. Біля школи *навіть у вечірній час* не змовкають дитячі голоси – учні готуються до заходу.

**\*515.** Прочитайте слова у рамочці й запам'ятайте написання їх. Чи є вони синонімами? Складіть із ними або з їх синонімами речення, щоб подані слова були відокремленими уточнювальними членами речення. Поставте розділові знаки.

*Збагачуємо словник:*  
**чуйність, злагода, турбота, готовність допомогти,  
людяність**

**🏠516.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Прочитайте текст, стисло запишіть його переказ. Чи поділяєте ви думки автора? Як ви розумієте значення слова *милосердя*? Зверте його за тлумачним словником. Поясніть, що означає словосполучення «жменька чуйності»? Випишіть речення з відокремленими й уточнювальними членами речення, поясніть пунктуацію.

Без милосердя\*\*, готовності допомогти слабшому немає повноцінного життя. Справжнє милосердя – це та світла доброзичливість, що йде від щирого серця, якою радо й безкорисливо ділишся з іншими, не шкодуючи при цьому чуйності, не думаючи про те, що якусь частку привітності й лагідності можеш іще залишити для себе. Тому, незалежно від рівня матеріальних статків, чинити діла милосердя сьогодні може кожен! Адже світ, зраний байдужістю, ще так потребує наших обіймів, наших



усмішок, наших теплих слів підтримки, які надихатимуть когось на самовдосконалення!

А хтось сьогодні, саме зараз, просто чекає, що ти прийдеш і витреш йому сльози, і подаруєш йому надію, і розкажеш, що його люблять, і даси йому зрозуміти, що в світі немає людей, про яких забули. Потрібно лише відкрити своє серце – і ти почуєш, обов'язково почуєш біль свого брата, такого спраглого твоєї небайдужості... (<http://www.rodak.if.ua/index.php/arkhiv-novyn/180-marafon-miloserdya>).

**II. Напишіть твір-мініатюру на одну з тем: «Чи здатне милосердя зробити світ кращим?», «Зроблене добро повертається сторицею», «Милосердя не буває надмірним» (Френсіс Бекон).**



*Пригадайте соціокультурні теми сьогоднішнього й попередніх уроків. Осмисліть свою життєву позицію, будьте добрішими, кращими, досконалішими й керуйтеся принципами людяності й милосердя. Ставтеся до інших так, як ви хотіли б, щоб ставилися до вас. Поважайте інших, зокрема старших і слабших від себе. Чим збагатив вас цей урок?*



## § 50. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ВІДОКРЕМЛЕНИХ Й УТОЧНЮВАЛЬНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ

*Хочу миру!*



*Розгляньте малюнки, на яких українські діти зобразили своє бачення миру в світі й в Україні. Що ви вкладаєте у слово «мир»?*

**517.** I. Прочитайте текст і скажіть, що вас у ньому вразило. Які цінні думки викладає учень, що стверджує, до чого закликає? Висловіть власну позицію щодо прочитаного. Поділіться своїми роздумами у 4-5 реченнях.

Я, Максим! Школяр, син, онук, найцінніший скарб для мами і тата, бабусі й дідуся. А вони для мене – найдорожчі, найулюбленіші й найпрекрасніші.

Моє дитинство – безтурботне, щасливе й радісне. Я маю все, що хочу: мені нині створено всі умови для навчання, заняття спортом. Я цікаво проводжу дозвілля, прагну вчитись тільки на відмінно, докладаю всіх зусиль, щоб мною пишались і мама, і тато. Та це тільки завдяки мирному небу, яке поки що наді мною. Страшне слово війна я чув від бабусі й дідуся, у школі на уроках історії.

І ось вона стала реальністю моєї країни. Зовсім недалеко, звісно, ми не чули вибухів, не бачили, як руйнують міста й села, як гинуть ні в чому не винні люди й стають сиротами діти. Дай, Боже, щоб нас не спіткало таке лихо!

Я хочу, щоб поруч завжди був тато. Щоб ми разом ходили на рибалку, разом грали у футбол. Нехай татові міцні руки міцно стискають мої, пригортають до грудей, і щоб я завжди відчував його тепло. Я не хочу, щоб він зник з мого життя, бо так хоче той нелюд, за наказом якого вбивають людей, роблять каліками наших громадян.

Та рідний край треба берегти, і довести всьому світові, що ми, українці – славні нащадки Запорозької Січі. Ніколи наш народ не стане на коліна, чуєте, ніколи й ні перед ким! Я в це вірю і твердо знаю, що мир буде в нашій славній Україні. А як же інакше, коли підрастає таке покоління – сміливе й відважне.

Я хочу миру, сонця, щасливих усмішок рідних, гарної долі.  
Так буде! (Максим Дивнич, учень 6 класу. 11.08.2015).

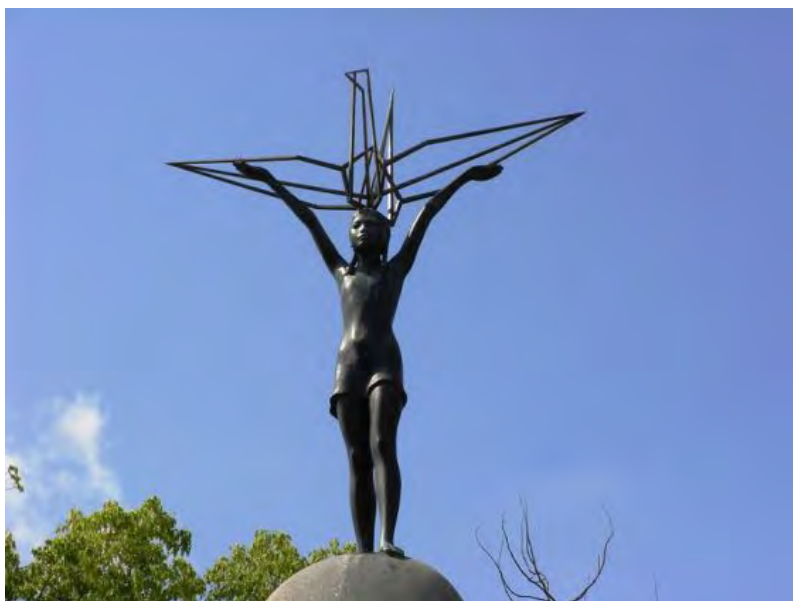
**II.** Знайдіть у тексті речення з відокремленими та уточнювальними членами, поясніть умови відокремлення та розділові знаки. Запишіть ці речення.

**518.** Прочитайте виразно вірш Надії Красоткіної. Які цінності в центрі уваги поетеси? Сформулюйте своїми словами, наскільки важливий мир на Землі. Поясніть, що означають вислови «через край», «душі політ».

Мир на землі – це затишок і тиша,  
Це сміх дитячий і душі політ,  
Коли поет чарівні вірші пише  
Про незвичайний, дивовижний світ.  
Мир на землі – це росяні світанки,  
Краса і творчість, пісня у гаях.  
Мир на землі – це вечори і ранки  
Із радістю і щастям у серцях.

Мир на землі – це дім і мама, й тато,  
 Й любові стільки – просто через край!  
 Це та земля, де щастя є багато  
 І в кожній хаті – хліба коровай.  
 Це та земля, де сміх і пісня лине,  
 А діти йдуть до школи знов і знов.  
 Й ніколи у боях ніхто не гине,  
 Бо там господар – щастя і любов.

- \* 519. І. Розгляньте світлину, прочитайте історію про журавликів орігамі\*(текст подано з пропущеними розділовими знаками). Що вас найбільше вразило під час читання тексту?



*Статуя Садако Сасаки в Японії*

У культурі багатьох народів журавель вважається щасливим символом уособлюючи волелюбність вірність, пильність. І дійсно пропливаючи в небесній блакиті журавлиний ключ нікого не залишає байдужим.

Є й інші пов'язані з журавлями японські сказання але скрізь журавлі – символ чистоти, щастя, чесності, готовності до безкорисливої допомоги. За одним із повір'їв бажання людини здійснюється, якщо скласти з паперу тисячу журавликів. Якщо людина тяжко хворіє, то близькі й друзі приносять їй тисячі паперових журавликів зроблених власноруч. Часто любов продемонстрована в такий спосіб дійсно надає хворому сили й допомагає побороти недугу. Існує повір'я: коли сам хворий зробить тисячі журавликів демонструючи своє прагнення до життя то він видужає.

Весь світ пам'ятає історію хіросіємської дівчинки Садако Сасаки, яка в чотирирічному віці пережила атомне бомбардування й почала складати паперових журавликів, маючи надію, що вони допоможуть їй видужати. Але встигла зробити лише 643 журавлика. Останнього вона склала, вже втративши зір. У 14 років дівчинка померла від променевої хвороби. 357 журавликів, яких не вистачало до тисячі, склали її однокласники. Садако стала прообразом скульптури, установлені в Парку Миру в Хіросімі для вшанування пам'яті дітей – жертв атомної бомби. Фігуру дівчинки, відлито з бронзи, в руках вона тримає журавлика, свого останнього. Певною мірою повір'я про журавликів відносно Садако виправдалося. Вона померла, але залишилася жити в пам'яті мільйонів (<http://shkolazhizni.ru/>).

**II.** Перепишіть два перших абзаци тексту. Поставте розділові знаки в реченнях з відокремленими й уточнювальними членами речення. З'ясуйте і прокоментуйте умови й вид відокремлень.

**520. I.** Прочитайте уривок зі статті духовного лідера України, верховного архієпископа Києво-Галицького Любомира (Гузара) «Знову про мир». Визначте стиль, сформулюйте основну думку тексту. Кому адресовано текст, які мовні засоби на це вказують?

Мир – це не тільки відсутність збройної акції між народами чи країнами.

Мир – це також стан душі, щире бажання шукати для себе і для інших справедливості, правди, добра та краси.

Нам, українцям, сьогодні необхідна зброя для захисту своїх прав перед чужою агресією, але ще важливіше зараз творити атмосферу щирої любові, щирого бажання, побудованого на довір'ї, блага для всіх.

Втілити бажання загального добра – нелегке завдання. Це не станеться само собою. За це треба боротися.

Маємо дякувати Богу, що в нашому народі знайшлося стільки позитивного, але було б прикрим самообманом думати, що вже все стало на свої місця. І не сміємо забувати, що за прийняття Божого дару – миру відповідальні ми самі.

Ми часом ображаємося, чуючи, що доля України в наших руках, що ніхто не може допомогти нам збудувати омріяний суспільний лад. Але це правда.

Всенародний мир, у повному значенні цього слова, може бути тільки результатом нашої жертвовної праці, очищення власного серця і беззастережного служіння співвітчизникам.

Власне, на цих двох елементах – чистоті серця та бажанні добра всім – побудоване те, що називається любов'ю до Батьківщини.

Пригадаймо слова нашого поета Володимира Сосюри: «Любіть Україну в труді, у коханні, в бою, як пісню, що лине зорею... Всім серцем любіть Україну свою – і вічні ми будемо з нею!» (за Любомиром Гузарем).

II. Випишіть речення з відокремленими й уточнювальними членами речення. З'ясуйте, чим ускладнені речення. Виділіть уточнювальні члени речення як члени речення, визначте значення їх.

**521.** Підготуйте стислий виступ (до 3 хв.) з теми, порушеної в попередніх вправах.

**522.** I. Перепишіть речення, розкриваючи дужки й розставляючи розділові знаки. Уточнювальні обставини підкресліть.

1. Він був пес(трудяга). Він любив допомагати в господарстві виконуючи з власної ініціативи всяку роботу: носив з городу огірки в зубах і складав у саду в одну купку, випивав зайві курячі яйця (О. Довженко). 2. Право(руч) на заході як віск, танули червоні плями (Микола Хвильовий). 3. За рікою і тут на березі починалося життя (Ю. Збанацький). 4. Десь (за)річкою гув болотяний бугай в осоках покахувала час від часу дика качка. (Григор Тютюнник). 5. Над містом трохи нижче зірок обізвалися дикі гуси (М. Стельмах). 6. У Калюжного це виходило набагато краще ніж тоді в Умані (під)час нашої першої зустрічі (В. Шкляр). 7. Тепер на перевалі свого земного вікування я (в)котре замислююся: хто стелиє дороги перед нами? (М. Дочинець). 8. Біла акація стоїть край Оленчукового городу над самим Сивашем (Олесь Гончар). 9. Постановили рушити позавтра в робочий день щоби працювали всілякі інстанції, які могли б допомогти нам у дорозі (І. Жиленко).

II. Доберіть спільнокореневі слова до виділених слів.



**523.** Об'єднайтеся в пари. Визначте, хто є учасником діалогу. Що є предметом обговорення? Розкрийте зміст реплік. Складіть діалог на цю ж тему, використовуючи відокремлені й уточнювальні члени речення.

– В усі часи надією людства був об'єднаний і мирний світ.

– Хочу додати, що він повинен триматися на загальнолюдських цінностях та повазі до прав і свобод людини.


– Так, але для досягнення цієї мети необхідна плідна співпраця й об'єднання зусиль між людьми всіх націй, релігій, народів та рас.

– Від усіх тих подій, конфліктів, спровокованих негідниками, їх агресії на сході України, болить серце й охоплює страх.


– Страх потрібно відганяти й рішуче діяти. Рятуймо разом мир усіма можливими способами. Люди доброї волі кажуть: «Ні – війні! Миру – так!»

 **524.** Прокоментуйте ситуацію, яка склалася у січні 2014 року в Римі.


У недільній проповіді на площі Сан-П'єтро Папа Римський Франциск закликав до припинення насильства в Україні й разом з дітьми випустив двох білих голубів, які символізували відновлення миру в Україні. Однак голуби були тут же атаковані чайкою і вороною. Голубам Миру після нападу все ж вдалося втекти від кровожерних переслідувачів у всіх на очах.

 **525.** Складіть і запишіть речення, використовуючи подані словосполучення як уточнювальні приклади та обставини.

Особливо малюнки дітей України; тобто наука про норми поведінки; особливо вранці; навіть у найважчі години; на березі Дніпра; переважно молодь; під час Революції Гідності.

 **526.** Відредагуйте речення з відокремленими уточнювальними обставинами, правильно розставивши уточнення місця й часу. Запишіть відредаговані речення. Чи правильно стоять розділові знаки у поданих реченнях?

1. Хочу прокинутись дома, на зорі. 2. Там, у неділю, було чути тиху пісню. 3. Сьогодні, серед уроку, тишу раптом порушив шкільний дзвінок. 3. Зранку, недалеко від ріки, через увесь район засяяла яскрава веселка. 4. Там, щовечора, збиралась у парку молодь повеселитись. 5. Незабаром, над вікном, зів'ють гніздо ластівки і я зможу спостерігати за їх сім'єю й оберігати від небезпеки.

 **527.** I. Перевірте свої знання. Дайте відповіді на запитання для самоперевірки.

1. Які члени речення називаються уточнювальними?
2. Які члени речення можуть бути уточнювальними?
3. Які розділові знаки ставляться при уточнювальних членах речення?
4. Яка роль уточнювальних відокремлених членів у реченні?
5. Чим відрізняються речення з відокремленими членами від речень з відокремленими уточнювальними членами? Наведіть власні приклади таких речень і запишіть їх.

6. Прислухайтеся до мовлення своїх товаришів на перерві, після уроків. Чи часто вони вживають речення з уточнювальними членами? Зробіть висновок, чи характерні уточнювальні члени речення для розмовного стилю мовлення.

**II. Виконайте тестові завдання.**

1. Уточнювальною обставиною місця ускладнено структуру речення:

А Старше покоління, свідок іншого життя, показувало ще на долонях мозолі від шаблі, піднятої в оборону народних і людських прав (М. Коцюбинський).

Б Десь на Залужжі надсадно, з підвиванням, кричав сич (Г. Тютюнник).

В Берете ви аркуш дикту, так приблизно з метру у квадраті, і невеличкий молоток (Остап Вишня).

Г Старий батько з внуком на руках шукав чогось гострим оком там, внизу села (за О. Кобилянською).

2. Розділові знаки розставлено помилково у реченні в рядку:

А На вулиці, під самими ворітьми, знявся над колодязем новий журавель (М. Коцюбинський);

Б Тут, у небі, тихо. Ані шум потічка, ні вітру шум, ні пташка лісова (Ліна Костенко);

В Трохи згодом, над чорною хмарою лісу, за Дніпром, почало ясніть і червоніти... (І. Нечуй-Левицький);

Г Ось такий, обліплений бджолами, постає він і зараз нам, десь із блакитної далечі, з'явившись над свистючим Дунаєм (Олесь Гончар).

3. Речення з відокремленим означенням міститься в рядку:

А Настя була добра, тиха, сумирна (М. Коцюбинський).

Б Наша дружба незрадлива почалася в цім саду (І. Вирга).

В Гайки, мов зелені ватри, горять до самого небокраю (Ю. Яновський).

Г Сади, омиті музикою згадок, ковтають пил міжселищних доріг (Н. Костенко).

 528. Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

І. Прочитайте вірш Сави Голованівського й складіть декілька речень на цю ж тему з використанням відокремлених уточнювальних членів речення.

Не поспішай, душе моя, черствіти,  
від болю та злоби не кам'яній.  
Горить земля і витоптано квіти,  
та корінці залишилися в ній.  
Осяде пил над мертвою землею,  
замріє сонце в куряві й диму.  
Як я тоді камінною душею  
ті благородні промені сприйму?!!  
Я знаю, в дні загибелі безвинних  
не вимагають милості бої.  
Будь мужня, та в глухих своїх глибинах  
обережи занедбану її.

Коли настане мить отого щастя,  
за котре йдемо в полум'я та дим,  
як нині гнів, ще милість нам придасться  
і скарбом нашим стане головним.

- \*** II. Складіть невеликий твір-роздум на тему «*Живімо в мирі*», у якому висловте свої думки й побажання своїй державі, українцям. У творі використайте речення з уточнювальними членами.



Проаналізуйте свою роботу на уроці. На чому була зосереджена ваша увага й діяльність? Наскільки важлива тема уроку? Оцініть власні результати.



## § 51. ВІДОКРЕМЛЕНІ ТА УТОЧНЮВАЛЬНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ (УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ)

*Вірмо в Україну, любимо Україну,  
служимо Україні!*



Кривенко М. Їхав козак на війноньку



Яка тема сьогоднішнього уроку? Чим вона відрізняється від теми попереднього уроку?

- 529.** I. Прочитайте виразно вірш *Любові Вановської*. Яку проблему порушує поетеса? Запишіть одну фразу, передайте основний зміст текст. За можливістю використайте відокремлений член речення.



Молюся за тебе, моя Україно,  
 За кожного батька, за кожного сина,  
 За кожну матір, за кожну дитину,  
 я Бога прошу – збережи Україну!  
 Страшною порою не дай їм загинуть!  
 Хай наші молитви до Бога полинуть!  
 Щоб мирною знову стала країна –  
 Я Бога прошу – збережи Україну!

II. Побудуйте на матеріалі вірша усний роздум на тему «*Вірмо в Україну, любимо Україну*».



Свободу не вкрати.  
**Україна вільна!**

**530.** I. Перегляньте світлинку і прочитайте текст – вияв любові до своєї Батьківщини, роздуми автора про долю України. Осмисліть описане автором трагічне, але героїчне буття її. Якого висновку ви дійшли, прочитавши текст? Які думки автора ви поділяєте? Чи є у вас своя мрія про майбутнє України?

Моя вічна й свята Україно, моя неосяжна й прекрасна земле! Жорстокі та ниці\*\* люди не зламали твою волю, не підкорили твій **незнищений** народ.

Бо хіба можна здолати силу і любов? Не побореш правду – не відвернеш поміч Божу. Бо хоч і прирік Всевишній тебе на страждання, та все ж не покинув. Мабуть, дав тобі таке буття, щоб славилася ти на весь світ, щоб кожен, хто чув слова «Україна» і «українець», тремтів від захоплення.

Ти правдива для своїх людей і карколомна\*\* для ворогів. Ти вмирала у війнах, а відроджувалася у революціях. Війни на твою землю приносили вороги. А революцію творили люди.

Україна – це народ, це нація. Коли я згадую подумки твою історію, моє дихання прискорюється, а серце б'ється все частіше. Я пишаюся своєю нацією, а вороги посягають на саме існування моєї держави. Та хай вони що не роблять, але за кожен клаптик землі битиметься український люд. А війна ця буде переможна, і час прийдешній – це час життя, час твого нового розквіту, моя славна Батьківщино.

Україна. Непоборна, щира, героїчна, світла, навіть священна. Це все вона, наша українська земля.

Скільки боровся потомлений люд, скільки сліз пролито на нашій щедрій землі, скропленій кров'ю борців. Серце стискається від болю, коли згадуєм волелюбних козаків, січових стрільців, борців за незалежність. А як пишаємося їх подвигами, як натхненно шануємо гетьманів, овіяних славою, отаманів і хорунжих, вірних поборників нашої державної самостійності.

Було в тебе, Україно, все... А скільки ще, напевно, буде... Усе переживуть українці. Бо нація наша – це Фенікс. Не можна Фенікса згубити, він знову відродиться з попелу. Скільки не знищуватимуть наш народ, але на згарищі воскресатиме щира українська душа, бо подаровано їй вічне безсмертя (за М. Дорошенком).

II. Проаналізуйте текст щодо ускладненості речень. Чим вони ускладнені? Випишіть ці речення, визначте тип ускладнення й доцільність вживання його. Поясніть пунктуацію.

III. Випишіть виділене слово, поясніть лексичне значення й правопис його.



**531. Дискусія.** Хто чи що загрожує українській ідентичності\*?

Прислухаймося до застереження Євгена Рибчинського: «Росія не на Донбасі і не в Криму. Росія вже давно на вулицях Києва і Львова, Одеси й Дніпра. Допоки українці думають і говорять російською, Росія скрізь».

Чи володієте ви українською мовою грамотно й свідомо? Розкажіть.

**532. I.** Порівняйте речення з відокремленими та уточнювальними членами. Що між ними спільного й відмінного? Запишіть спочатку речення з відокремленими членами, а потім – з уточнювальними, розставляючи потрібні розділові знаки.

1. Переді мною була рідна моя земля **неорана засмічена** з сплюндрованими селами. Земля **завойована** одвічна моя полонянка. 2. Було тихо скрізь так тихо-тихо і тільки десь далеко гуло важким радісним громом.

3. Василь Кравчина поранений в руку одступав по дорозі з групою добре озброєних бійців... 4. І дочка Олеся всьому роду втіха. Тиха без єдиної хмаринки на чолі майстерниця квітів чарівних вишивок і пісень. 5. Купалися тільки ми малі. 6. Може з годину світ здавався мені загубленим навіки. В такому стані не схотівши навіть пообідати вийшов я в сад і спинившись недалеко вулика почав щось робити. 7. Якось одного разу над Десною підслухав я вночі на сіні лежачи і дивлячись на зорі як після денної важкої праці коні розмовляли між собою пасучись (з тв. О. Довженка).

II. Поясніть всі розділові знаки в реченнях.

III. Випишіть виділені слова, поясніть правопис їх. Які це частини мови? Які морфологічні ознаки характерні для них? Запишіть слова фонетичною транскрипцією.



**533.** I. Перепишіть речення, уставляючи замість крапок потрібні відокремлені або уточнювальні члени речення з довідки. Розставте потрібні розділові знаки та поясніть їх.

1. Київський монумент «Батьківщина-мати» ... опинився на 16-му місці в переліку найбільш масивних статуй світу (за О. Романчуком). 2. За сонце... вклоняюся високим небесам (В. Калашник). 3. Білий димок ... здіймається догори понад чумацьким табором. 4. То був кущ ... і здалека видавався хатою (з тв. М. Коцюбинського). 5. Хлопчєня із чубчиком лляним ... підбира ... перші пари непокірних рим. (М. Рильський). 6. У рідну стихію потрапив хлопець ... зроду лісовик! 7. ... ідуть вони ... цілинним асканійським степом (з тв. Олеся Гончара). 8. ... люди притихли (І. Багмут).

**Д о в і д к а:** обсипаний снігом; хвилюючись; тільки що навчившись говорити; подароване тобою; ласкаве і сердите; зведений на кручах Дніпра; налякані, стривожені страшними чутками; зроду лісовик; троє маленьких друзів; побравшись за руки.

II. Поясніть, чому виділені в реченнях слова пишуться разом.



**534.** До виділених членів речення доберіть уточнювальні обставини місця або часу. Перепишіть, виділяючи розділовими знаками уточнювальні члени речення. Прочитайте речення з правильною інтонацією.

1. Десь там (де саме?) лунав колись мрійливий голос Марусі Чурай. 2. Навесні (коли саме?) народився великий український поет Тарас Шевченко. 3. У Києві (де саме?) знаходиться знаменитий Володимирський собор. 4. У Західній Україні (де саме?) народився Іван Франко. 5. Ще за часів князя Ярослава Мудрого (коли саме?) Київська Русь була могутньою і сильною державою. 6. Бібліотека Ярослава Мудрого, очевидно, знаходиться в Києві (де саме?).

*Збагачуємо словник:*  
**ідентичність, незнищений народ, розквіт,  
 час прийдешній, Фенікс**

**535.** Поясніть лексичне значення слів у рамці. Складіть з ними кілька речень з уточнювальними чи відокремленими членами речення.

**536. I.** Перепишіть. Поставте пропущені розділові знаки й поясніть доцільність їх. Визначте відокремлені й уточнювальні члени речення. Схарактеризуйте наявні в реченнях відокремлені та уточнювальні члени у такій послідовності: Який другорядний член відокремлюється? Чим виражений відокремлений чи уточнювальний член? Назвіть причини відокремлення.

Чудово було тут на Дніпрі! Широко на кілька верстов\* розметнувся він спокійно плинучи під сонцем до моря. Святково мигтять чайки над небесно-чистою водяною рівниною, біліють парусники, снують шаланди\*, підходять плоти... Сила-силенна води чистої, свіжої, солодкої плине і плине кудись до моря. Багатий нею Дніпро...

Весь ярмарок згоряючи від спраги черпає з нього пригорщами, кухлями, тисячами відер, а в ньому не меншає анітрохи. Найвправніші нирці не можуть сягнути дна в його холодних глибинах. Як добре, що належить він усім, однаково привітний та щедрий для кожного... Купаються в ньому птиці, купаються люди, далекі плавні лежать на воді розпустивши на самих хвилях своє весняне, пишно-зелене гілля (*Олесь Гончар*).

**II.** Назвіть у тексті складні прикметники й поясніть написання їх. Наведіть і запишіть п'ять прикладів таких прикметників.

**537. I.** Перепишіть текст, розставивши розділові знаки при відокремлених й уточнювальних членах речення. Як ви розрізняєте відокремлені та уточнювальні члени речення? Проілюструйте за допомогою прикладів із тексту.


### НАЙКРАЩІЙ ПАМ'ЯТНИК – НЕ ЧЕРСТВІТИ ДУШЕЮ

По всій країні планують і встановлюють пам'ятники героям Небесної Сотні. Пам'ять про героїв має бути вічною. Революція Гідності сколихнула країну хвилею (не) чуваного патріотизму і показала важливість національної ідеї. Ті, хто загинув під час Євромайдану, заслужили на вічну шану. Вони поклали своє життя, щоб ми й наші нащадки жили в гідній державі, були вільними. Люди героїчно йшли під кийки й кулі, (не) боячись смерті, а дивлячись їй у вічі, мріяли, що все зміниться навколо нас, а головне – ми змінимо себе.

Але чи спроможні ми, (не) байдужі до долі України, сплатити свої борги перед Небесною Сотнею? Ламати систему можна довго, але почати

мислити чесно, вільно й по-новому треба швидко. Нам треба так багато зробити, щоб спокутувати свій борг перед загиблими. Кожен повинен почати з себе. Якщо хочемо європейського благополуччя, європейського рівня життя, то маємо жити й працювати як європейці: віддавати державі більше, ніж брати та вимагати з неї. І щодня пам'ятати про тих, хто віддав своє життя за кращу Україну – за таку Україну, про яку усі ми мріємо... Герої не вмирають! Слава Героям! (за Н. Александрюком).

II. Поясніть написання *не* з різними частинами мови в цьому тексті.

 **538.** Відредагуйте подані речення з відокремленими та уточнювальними членами. Запишіть відредаговані речення, правильно ставлячи розділові знаки.

1. Природа вічне джерело краси прекрасна в будь-яку пору. Тільки навчаючись її любити, берегти вона стане твоїм другом. 2. Проти вікна якраз на березі сидів соловейко виспівуя голосно і прегарно. 3. Люблю ранкову літню пору, коли прокидавшись відчуваю тепло сонячного променя. 4. Вночі хмари кудись зникали і в небі, блискучий, сріблястий, розкошував місяць. 5. Полляті рясним дощем, квіти потяглися пелюстками до сонця.

**539.** Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки. Поясніть, чому не в кожному реченні перед *як* ставиться кома. Назвіть речення з відокремленими прикладками.

1. Павло Заболотний як кращий математик школи брав участь у районній олімпіаді. 2. Павло Заболотний відомий у школі як кращий математик. 3. Сік калини застосовують як ліки при багатьох захворюваннях. 4. Ганна Петрівна відома нам як енергійна жінка. 5. Олена як піаністка стала акомпанувати Богданові. 6. Багато людей рівнялося на Григорія Петренка як на кращого господаря.

**540.** I. Запишіть речення, розставте розділові знаки й поясніть їх. Назвіть відокремлені та уточнювальні члени речення, з'ясуйте роль їх.

1. Ці люди щодня роблять надзвичайні вчинки не шкодуючи власного часу чи коштів ризикуючи життям. Дивлячись на цих героїв я щодня перевпевнююсь у майбутньому нашої країни (*Віталій Сатаренко, перший комбат добровольчого батальйону «Київ-1»*). 2. Цвіте земля задивлена в свободу. Аж навіть жити хочеться мені (*Л. Костенко*). 3. Заходив вечір незмінно вогкий кудлатий від хмар сірий вихристий (*В. Підмогильний*). 4. Багато прекрасного чудесного в житті на кожному кроці на кожній сторінці ще не написаної невідомої книги (*О. Копиленко*).

II. Обґрунтуйте правопис виділених слів у четвертому реченні.

III. Зробіть синтаксичний розбір простих речень з відокремленими й уточнювальними членами речення за наведеною схемою.

### Послідовність синтаксичного розбору речення з відокремленими й уточнювальними членами речення

1. Загальна характеристика простого речення.
2. Указати, що речення ускладнене відокремленим членом.

Який член речення відокремлений (означення, прикладка, додаток, обставина; уточнювальні члени речення).

3. Чим виражений відокремлений член речення?
4. До якого члена речення відноситься?
5. За яким правилом відокремлюється?
6. Розібрати речення за його членами.

#### Зразок усного розбору

*Вітер, по-літньому теплий і вже по-осінньому розбишакуватий, замів сліди біля школи (Ю. Збанацький).*

1. Речення просте, розповідне, двоскладне, поширене, повне.
2. Ускладнене поширеним відокремленим означенням *по-літньому теплий і вже по-осінньому розбишакуватий*.
3. Дієприкметниковим зворотом.
4. До підмета.
5. Означення, виражене дієприкметниковим зворотом, який стоїть після означуваного слова.

*Вітер, по-літньому теплий і вже по-осінньому розбишакуватий, замів сліди біля школи (Ю. Збанацький).*

#### Зразок письмового розбору

Речення просте, розп., двоскл., пошир., повне, ускл. відокр, пошир. означ. *по-літньому теплий і вже по-осінньому розбишакуватий*.



**541.** Об'єднайтеся в групи. Підготуйте й проведіть бліц-опитування і поставте іншим групам запитання, щоб виявити результати навчальної діяльності кожного з учасників групи з теми «Просте ускладнене речення».



**542.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

1. Прочитайте текст, узятий із офіційного сайту «Голос Америки» в листопаді 2015 року. Відкоментуйте повідомлення 1-2 реченнями, намагайтеся висловити свою думку виразно, гнучко за допомогою використання відокремлених уточнювальних членів речення.

Від того, як діти бачать і відчують себе в сьогоднішній, залежить майбутнє. В ООН відкрилася виставка малюнків українських дітей, яких попросили зобразити віру, надію і любов. Виставка так і називається – «Віра. Надія. Любов». Голова журі конкурсу Євген Карась розповів: «Нас чекає нове покоління розвинених особистостей – емоційно і душевно». На цій виставці в ООН дорослим є чого повчитися в дітей, а саме – надії, вірі, любові до своєї країни і до краси й радості світу (<http://ukrainian.voanews.com/content/ukraine-un-children-exhibit/3081481.html>).

II. Доберіть із художніх текстів підручника «Українська література» десять речень з відокремленими й уточнювальними членами речення, запишіть їх. Поясніть у них розділові знаки та умови відокремлення. Виконайте синтаксичний розбір одного з речень.



*Відновіть перебіг ваших дій і міркувань протягом уроку. Яким є алгоритм дій щодо встановлення виду відокремлення, його ролі в мовленні? Підсумуйте ваші навчальні досягнення з теми «Відокремлені члени речення». Яке значення мають ці члени речення для вашої мовної практики? Чим на цих уроках ви збагатили себе?*

## *Повторення та узагальнення вивченого у восьмому класі*



### § 52. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ

#### *Київ – європейська столиця*



543. I. Прочитайте текст, додержуючись правильної інтонації речень, різних за метою висловлювання.

II. Визначте комунікативну мету автора й адресата мовлення. Яку роль у досягненні цієї мети відіграють речення, різні за метою висловлювання?

**ЯК ТЕБЕ НЕ ЛЮБИТИ, КИЄВЕ МІЙ!**

Києве! Люблю тебе вдень.

Сонце в zenіті. Вітер ущух\*\*. На небі жодної хмаринки. Повітря прозоре. Праворуч і ліворуч – велетні-будинки, зелені парки, спокій-

ні липи, замріяні каштани. Велемовний\* гамір біля Лаври. Натопв на Хрещатику.

Місто працює. Дихає мільйонами грудей. Стукотить мільйонами сердець.

Києве! Моя чарівна казко! Люблю тебе ввечері. Йду Хрещатиком. Со-  
нячні кольори поблякли. Прохолодно.

Куди завітати? А може, краще пройтися вечірнім містом? Звернімо з Хрещатика і пішки через парки до площі Слави. Загубімося в зеленому морі, подихаймо повітрям, настоящим на квітах, деревах, травах.

А то підемо бульваром Шевченка чи помилуємося краєвидами на Володимирській гірці.

А хіба не захочеться притишити ходу та подивитися на фонтани, що виграють веселкою на майдані Незалежності? Скільки тут зараз гостей! Головна площа столиці – улюблене місце кожного киянина (за Є. Костюком).

### III. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. Визначте основну думку висловлення, тип і стиль мовлення.
2. До якого виду опису належить текст? Що в ньому описано?
3. Яким настроєм перейнятий опис? Як ставиться до описуваного сам автор? Як це відображено в мові уривка?
4. Всесвітньо відомий киянин Серж Лифар сказав: «Київ – моє рідне місто. Я об'їздив увесь світ, але не бачив такої красивої землі як Україна». Поясніть, як ви розумієте слова Великого українця.

### IV. Поясніть правопис слів *вдень*, *сердець*, *притишити*. Зробіть звуковий запис слова *улюблене*. Розберіть за будовою слово *замріяні*.

 544. I. Розгляньте фотоілюстрацію. Розкажіть, що на ній зображено.

II. Чи доводилося вам бувати в Києві? Які пам'ятні місця столиці заслуговують на особливу увагу? Чому ви так вважаєте? Опишіть одне з них усно.

545. I. Порівняйте речення зліва і справа, визначте їх види за метою висловлення. Охарактеризуйте окличні речення.

Києве!  
Моя чарівна казко!  
Я йду Хрещатиком до Майдану Незалежності. Скільки тут людей!  
Куди завітати?  
Звернімо з Хрещатика і пішки через парки до площі Слави. Загубімося в зеленому морі, подихаймо повітрям, настоящим на квітах, деревах, травах.

Я люблю Київ.  
Сонце в zenіті. Вітер ущух. На небі жодної хмаринки. Повітря прозоре. Праворуч і ліворуч – велетні-будинки, зелені парки, спокійні липи, замріяні каштани. Велемовний гамір біля Лаври. Натопв на Хрещатику.



II. Котрий з уривків справив на вас більше емоційне враження? Як це пов'язано з уживанням речень, різних за метою висловлювання? Для яких стилів мовлення характерне вживання різних за метою висловлювання речень і де воно недоречне?

**546.** Юнакові зустрілися троє знайомих. Перший запитав: «Як ти закінчив школу?» Другий: «Як, ти закінчив школу?» Третій промовив: «Розкажи, як ти закінчив школу». Як різняться ці речення за смыслом, будовою та інтонацією? З'ясуйте роль слова *як* у кожному реченні.

**?** **547.** «Риторичне запитання, – пише мовознавець Фелікс Кривін, – це таке запитання, яке давним-давно знає відповідь, проте змушене вдавати, ніби її не знає». Складіть і запишіть три риторичні запитання.

**548.** Перебудуйте поданий текст так, щоб у ньому з'явилися речення, різні за метою висловлювання, а також окличні речення. Доберіть заголовок до тексту.

Марко розмотав і закинув вудочку: «Ловися, рибко, велика й маленька». Поплавець затремтів, а потім дрібно пішов уперед і пірнув у воду. Чоловік у хвилюванні потягнув вудочку. Із води, обтрушуючи бризки, випорснув райдужний злиток і впав на траву.

Це був сріблястий, із золотим відливом карась (за М. Стельмахом).

**?** **549.** I. Продумайте і запишіть просте речення, яке могло б стати гаслом усього вашого життя. Яким воно буде за метою висловлювання?

II. Об'єднавшись у групи по чотири, обміняйтеся думками; дайте відповіді на запитання один одного, чому саме таке гасло ви вибрали.

**?** **550.** Прочитайте «хитре оповідання» і дайте відповідь на запитання.

Написав я речення. Поставив крапку. Написав третє речення. Знову поставив крапку. І п'яте речення крапкою закінчив. А останнє, – сьоме, – знаком питання. Чи знаєте ви, які розділові знаки поставив я після другого, четвертого і шостого речень?

**?** **551.** Від того, як розставлено слова у фразі, залежить увесь її зміст, – вважають мовознавці. Взявши це до уваги, відредагуйте і запишіть речення, ставлячи розділові знаки.

1. Столяр зробив столик із дуба з чотирма ніжками. 2. Свій перший мобільний телефон морально застарілий господар зберігав у нижній шухляді письмового стола. 3. Дівчина милувалася водієм сидячи із чудовими гірськими пейзажами.

**?** **552.** I. Прочитайте речення, які складаються лише з граматичних основ. Поясніть, чому підмет і присудок називають головними членами речення.

1. Зустрічні віталися. 2. Легкова від'їхала. 3. Повівав вітер (із тв. І. Чендея). 4. Хлопці погодилися. 5. Висипали зірки (із тв. Л. Смілянського). 6. Настрій відмінний. 7. Хірург стомився (з тв. О. Довженка).

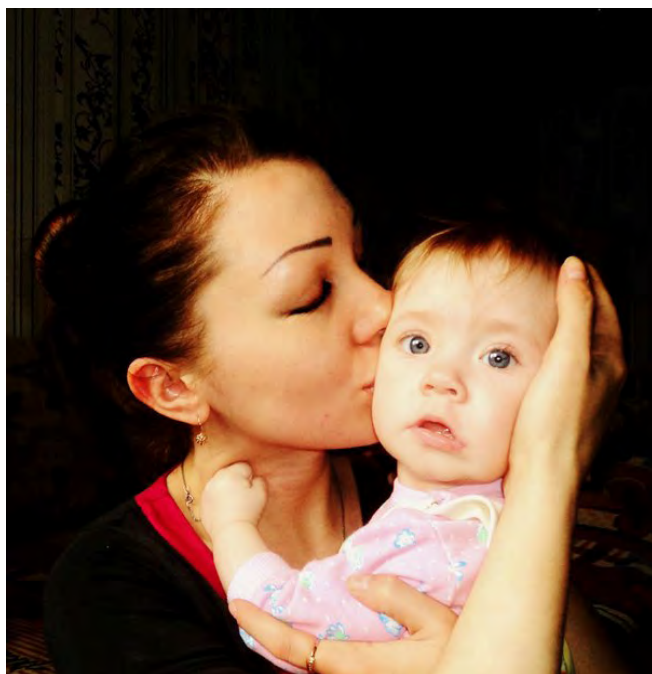
II. Поширте речення якомога більшою кількістю різних другорядних членів, підкреслюючи їх і додержуючись розумної міри й доцільності. Доведіть, що другорядні члени зовсім не другорядні за своїм значенням.


III. Проведіть у класі конкурс на найкращий результат.



## § 53. ДВОСКЛАДНЕ Й ОДНОСКЛАДНЕ ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ. ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

### *Найсвятіше в житті*



 **553.** I. Прочитайте текст, визначте його основну думку, тип і стиль мовлення; вкажіть у тексті характерні ознаки стилю.

#### СЛОВО ПРО МАМУ

Згадую пам'ятний вечір у школі. Вечір великої шани до мами. І думаю про святе. Я хочу поклонитися мамі, сказати найсердечніші слова про її сивини, її руки, такі теплі, добрі, що вміють пестити, пригортати. Про її серце, яке вміє любити і прощати.

Це мати, яка виховала двох синів і доньку. Вклоняюся вам, дорога мамо, а у вашій особі всім матерям. Вони дарують нам життя, перші

виводять нас на дороги життя, роблять із нас поетів, журналістів, роблять з нас людей. Ми їм завдячуємо всім: і своїм щастям, і своєю долею, і своєю радістю.

**Своїм життям ми продовжуємо мамине життя.** Мама оберігає нас, своїх дітей, коли ми ще й не народились. Мама чує наш перший крик як вітання світові. Мама навчила нас мовити перше слово і зробити перший крок. Мама дала нам життя й охороняє це життя, як ангел-хранитель. А коли нам важко, то в критичну\* мить кличемо маму порятувати нас.

Щастя велике, коли мати жива, коли можна сісти коло мами і разом заспівати пісню, як у дитячі роки. Цю радість треба берегти, так дорожити нею, як найсвятішим у житті (за Я. Гояном).

**II.** Поясніть правопис слів *святе, життя, кличемо*. Зробіть звуковий запис слова *щастям*. Розберіть за будовою слово *завдячуємо*.

**III.** Випишіть із тексту виділені речення; з'ясуйте, прості вони чи складні, двоскладні чи односкладні; підкресліть члени речення.

**IV.** Розгляньте фотоілюстрацію на с. 282. Що є спільного в образах матері, створених письменником і фотохудожником?

**V.** Скажіть своє слово про маму.

**554.** Спишіть речення, визначте в кожному з них граматичну основу і спосіб її вираження (встановіть випадки, коли один член речення виражений двома й більше словами, і поясніть причини цього явища).

1. Край неба зашарівся (М. Сиротюк). 2. Схід рожевий (А. Головка). 3. Кінчається біла ніч (О. Довженко). 4. Над доріжкою з асфальту дві берізки обнялись (В. Сосюра). 5. Микола з батьком та матір'ю вже пообідали (І. Нечуй-Левицький). 6. Не менше дванадцяти айсбергів оточили корабель (О. Довженко). 7. Обоє привітні (А. Головка). 8. Мої кроки жвавіші й легші (М. Коцюбинський). 9. Кітелі скинуті (О. Довженко). 10. «Еге» вирвалося само собою (Є. Гуцало). 11. Подорожній дивився вдумливими очима на широкий краєвид (М. Коцюбинський).

**555.** Проведіть у класі конкурс. Прочитайте речення без розділових знаків і складіть записку, вказавши: 1) своє прізвище; 2) простим чи складним є речення; 3) підмет (якщо він не один, у дужках вкажіть кількість підметів); 4) присудок (кількість); 5) кількість ком. Записку складіть і в згорнутому вигляді передайте вчителю. Той, чия записка із правильно виконаним завданням першою потрапить до вчителя, стане переможцем і одержить найвищий бал.

Хміль вхопився за стовбур високої верби обмотав її в'язкою впав на вишню обплутав увесь верх перескочив на бузину обмотав її рясними низками і сховався десь у сливах та калині (І. Нечуй-Левицький).

**556.** Спишіть речення, розкриваючи дужки й узгоджуючи підмет із присудком; поставте розділові знаки та поясніть їх. Підмети підкресліть, з'ясуйте, чим вони виражені.

1. Багато сучасної молоді (наслідувати) героїв. 2. Решта людей (жити) тут з діда-прадіда (*В. Коротич*). 3. Хвилину (мовчати) всі троє (*Б. Лепкий*). 4. Дванадцять робітників (зводити) фундамент. 5. За столиками (сидіти) чоловік сім. 6. На площі (зібратися) чимало містян.

**?** **557. I.** Прочитайте речення, визначте граматичну основу. З'ясуйте роль виділених слів.

1. На калині **вже** червоніли кетяги ягід (*І. Нечуй-Левицький*). 2. Обидві **навіть** забули про обід (*Панас Мирний*). 3. Вона зовсім розгубилася (*З. Тулуб*).

**II.** Вилучіть із речення ускладнюючі елементи. Як змінився при цьому смисл речень?

**558.** Пригадайте вивчене про види присудків. Спишіть речення, підкресліть у них граматичну основу; визначте види присудків, укажіть, чим вони виражені.

1. Я попереджала вас (*М. Сидоряк*). 2. Князь Ігор був мудрий і сміливий (*С. Скляренко*). 3. Він був справжнім європейцем. 4. Художниця була окрилена успіхом (*із тв. Я. Гояна*). 5. Долина стає все вужча та вужча (*І. Нечуй-Левицький*). 6. Земля не може жити без сонця (*М. Стельмах*). 7. Знову славний видався ранок (*Олесь Гончар*). 8. Зелені поля починають палати жовто-зеленим вогнем (*В. Бабляк*).

**Q** **559.** Прочитайте близькі за смислом пари речень, щоб логічний наголос падав на виділені слова. Як залежно від переміщення логічного наголосу змінюватиметься смисл речень?

1. Сусіди мої – вчителі. – Сусіди – мої вчителі. 2. Як, він урятувався? – Як він урятувався? 3. Будинки вулиці освітлені. – Будинки, вулиці освітлені. 4. Приїдеш завтра до мене? – Приїдеш завтра до мене?

**560.** Пригадайте правила постановки тире між підметом і присудком, користуючись таблицями на сс. 84-85. Спишіть речення, ставлячи й обґрунтовуючи розділові знаки.

1. Ми сини Європи (*В. Симоненко*). 2. Ми ери зоряної діти (*В. Сосюра*). 3. Лиш боротись значить жити (*І. Франко*). 4. Гарний характер багатство на все життя (*Нар. творчість*). 5. Знати багато мов означає мати багато ключів до одного замка (*Вольтер*). 6. Хороша книжка ніби бесіда з розумною людиною (*Л. Толстой*). 7. Небо тихе і чисте (*П. Тичина*).

**🏠** **561.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Прочитайте речення, визначте в кожному з них граматичну основу, з'ясуйте вид присудка і спосіб його вираження. Поясніть випадки вираження присудка більш ніж одним словом. Результати своєї роботи оформіть у вигляді таблиці.

Речення	Вид присудка	Чим виражений

1. Нехай мої струни лунають (*Леся Українка*). 2. Марія справді помолодшала (*О. Іваненко*). 3. Цвітуть яблуні. Сонце вже встало і золотить повітря (*М. Коцюбинський*). 4. Ми вибилися з сил (*О. Довженко*). 5. Павло здивований і вражений (*М. Сиротюк*). 6. Вона була дуже вродлива (*М. Чернявський*). 7. Краєвид справді був чудовий (*Ю. Смолич*). 8. Човен став наближатися (*Василь Шевчук*). 9. Сьогодні Іван у піднесеному настрої (*П. Колесник*).

II. Із різних джерел випишіть 5-7 простих речень із різновираженими підметом і присудком. Підкресліть граматичну основу.



## § 54. ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

### *Твоє юнацьке кредо*

 **562.** I. Читайте текст і міркуйте разом з автором по ходу читання.

#### ЩО ПОВИННІ ВМІТИ ТИ І ТВОЇ ОДНОКЛАСНИКИ

Видатному вченому Михайлові Васильовичу Ломоносову належать слова: «Хто на мале не здатен, тому й велике недосяжне».

#### *Як ви пояснили б це висловлення?*

Людина твого віку повинна вміти робити без сторонньої допомоги певні речі.

#### *Що вона мусить уміти?*

Готувати найпростішу їжу:

почистити й відварити чи посмажити картоплю, яечню, зварити локшину, вареники, накрити салат, спекти млинці, пиріг;

мити посуд,

прасувати й лагодити одяг,

чистити взуття,

прати,

прибирати помешкання,

працювати з комп'ютером,

поміняти лампочку,

розбиратися в найпростіших електричних механізмах;

надати першу медичну допомогу;

раціонально витратити гроші;

мати власну думку про вчинки, дії, події (зокрема й історичні), особистості, твори літератури, музику, живопис, театр, кіно.

Більшість ваших однолітків володіє цими вміннями.

Якщо хтось уміє більше, то це вже не обов'язковий набір, а особливості характеру і вподобань особистості (*з журналу*).

- 563.** I. Обговоріть зміст тексту вправі 563. Нехай один із вас, перебравши роль автора, послідовно читає твердження, а решта висловлюють думку щодо кожного з них. Почати висловлення згоди чи незгоди можна котримсь із поданих речень.

Я повністю (цілком) згоден з автором.

Автор має рацію.

Так, на мою думку, це абсолютно правильно.

Це, безперечно, так.

Я такої самої думки.

Я поділяю думку автора.

Слушна думка.

Мабуть, із цим можна погодитись.

Я частково згоден (згодна, не згоден, не згодна) з автором.

Не згоден (не згодна).

Не можу погодитись.

Вважаю, що це зовсім не так.

II. Порадьтеся і скажіть, яких важливих умінь бракує в переліку, поданому у вправі 563, обґрунтуйте вашу думку. Вміння запишіть.

- 564.** Розробіть «Кодекс честі молодій людини». Він повинен містити до десяти пунктів і відбивати ваше бачення моральних рис і поведінки сучасних юнака й дівчини. Можете скористатися поданим початком.

1. Поважай своїх батьків. Вони дали тобі життя, зростили й виховали тебе.

2. Шануй учителів. Вони дають тобі знання і розуміння світу, відкривають обрії успіху в майбутньому.

3. Зважуй власні слова. Вони віддзеркалюють тебе самого.

4. Будь скромним. Узгоджуй потреби зі своїми можливостями.

5. Прискіпливо\* вибирай друзів. Пам'ятай: люди, які спілкуються, уподібнюються.

6. Обстоюй власні принципи. Не дозволяй юрбі нав'язувати тобі чужу волю.

**565.** З'ясуйте, якими членами речення є виділені слова, схарактеризуйте їх.

1. Так ніхто не кохав... (В. Сосюра). 2. Телефонував він звідкись з автомата (В. Орлов). 3. Любіть Україну всім серцем своїм і всіми своїми ділами (В. Сосюра). 4. Для радості, для щастя – ось для чого приходиться людина в життя (Олесь Гончар). 5. Пуховий сніговий килим застеляв обидва береги (Я. Качура).

**566.** Виділені в реченнях слова поєднують у собі значення двох другорядних членів. З'ясуйте, яких саме.

1. Відцвіли сади над Дніпром (Я. Гоян). 2. Вдяглися в зелень тихі вечори (Г. Чубач). 3. Букет червоних квітів горить посеред столу (Я. Гоян).


4. Запитання **чорнявого** його не здивувало (*О. Богданова*). 5. Яскрава смуга **сонячних променів** падала на стіл (*М. Сидоряк*). 5. Ліс наповнювався співом **птахів** (*М. Босак*). 6. Черешня коло хати бризнула **першим цвітом** (*І. Чендей*). 7. Весняний день видзвонював **промінням золотим** (*Г. Чубач*).

**567.** З кожним із поданих сполучень слів складіть по два речення, в першому з яких вони були б підметом, а в другому – будь-яким іншим членом речення (словоформи можна змінювати). Запишіть кожне перше речення. Виділіть граматичні основи.

Кожен із нас; четверо сусідів; багато волонтерів; сорок один воїн.

**568.** Поширте речення різними обставинами (письмово), визначте їх розряди і спосіб вираження.

1. Молодь розважалася. 2. Двері відчинилися. 3. Увійшла дівчина.  
4. Приходили друзі. 5. Він відпочив. 6. Річка розлилася.


 **569.** Порадьтеся й розробіть маршрут поїздки за місто та план недільного відпочинку на природі. Обговоріть, зокрема, такі питання: маршрут; вибір транспортних засобів; форма одягу; набір необхідних речей і продуктів; вміст рюкзака; вибір спортивного інвентаря для ігор на природі; сума грошей, яку необхідно взяти з собою тощо.

**570.** I. Пригадайте, що таке прикладка та як вона пишеться з означуваним словом.

II. Спишіть речення, ставлячи й обґрунтовуючи розділові знаки при прикладці.

1. Веснянка дівчина зі степом вінчана. Віночок – райдуга. Музика – грім (*В. Василяшко*). 2. А на небосхилі – білі хмари хвилі (*М. Подолян*). 3. Університет Україна оголошує набір студентів. 4. А човен Ластівка, мов птиця, летить на крилах парусах (*В. Скоморовський*). 5. Добре, що трапилась жінка водій (*Н. Кащук*). 6. Місяцехід – це справді диво машина. 7. Вкрилась темна земля зіллям рястом (*Леся Українка*).

 **571.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

 I. Визначте види помилок і запишіть відредаговані речення.

1. Я люблю хокей і плавати в басейні. 2. Ще навчаючись у школі дідусь взяв мене на іподром\*. 3. Автомобіль наближався все ближче. 4. У фільмі йдеться мова про дійсні факти. 5. Не дивлячись на негоду ми все ж поїхали на дачу. 6. Ми всі раділи і гордилися успіхом нашої збірної. 7. Тут продавали одяг для жінок великих розмірів.

II. Перебудуйте речення, замінивши один з однорідних присудків дієприслівником, і запишіть, ставлячи потрібні розділові знаки. Обґрунтуйте їх.

1. Шумить, вирує внизу потік (*Олесь Гончар*). 2. Сонце обливало землю рожевим світлом і ніжно цілувало тисячами своїх гарячих іскорок (*Панас Мирний*). 3. Вона підійшла до стола й засвітила настільну лампу. 4. Пройшов містечком і ліворуч у вуличку темну завернув. 5. Переступив поріг і спинився (*з тв. А. Головка*).



## § 55. ТИПИ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ

*Мудовий край, що зветься Україна*



**572.** I. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку, поясніть заголовок.

### НЕПЕРЕВЕРШЕНИЙ ВІДПОЧИНОК

Повертаюся додому в столичному експресі, милуюсь пейзажами і розмірковую.

Щаслива людина селянин. Вона відчуває себе частинкою природи. Дихає чистим повітрям. П'є джерельну воду. Бачить схід і захід сонця, мерехтіння веселки в крапельці роси, пробудження й життя всього живого.

А обділений містянин позбавлений привілеїв\* спілкування з природою. Він змушений слухати нестихаючий гул мегаполісу\*, дихати повітрям з кондиціонера, пити забруднену воду, марнувати час у чергах і в автомобільній тисняві.

Прокидаюсь у квартирі багатоповерхівки. За вікном – нагромадження сірих будинків. За ними не побачиш сходу сонця. Тільки смог.

Їду в середмістя столиці. Люди поспішають на роботу. В метро задуха. Немає вільного простору. Пробираюся крізь натовп. І ось – Хрещатик.

Тут людно.

... Знову ранок. І так хочеться відпочити від міської метушні!




Вирушаю у київське Пирогове. Настрій піднесений. Перед очима – неповторні пейзажі, просторе золотисте поле. Повітря чисте, як джерельна вода. Іду дорогою до старовинної церкви. Святиня огорнута легендами. Всередині вціліли ікони і святі книги, вишиті рушники. Виходжу з церкви одухотворена.

Поодаль видніються білі хатки й вітряки. Ніби потрапляєш в іншу епоху. А он великі дерев'яні гойдалки прапрадідівських часів. Звідти долинає дитячий сміх. Не менш приваблива водна стихія – став з розлогими вербами, у якому відбиваються сонце, небо, хмари та яскраві фольклорні колективи. Ллється просторами чудова українська пісня. Здається, її чує вся Україна. Ось такі українці!

Звідкись долинає ковальський перестук. Іду на нього – і потрапляю в невелике старовинне поселення. Тут демонструють свою майстерність і ковалі, й гончарі, і ткачі, й малярі.

Мелодія бандури і старий кобзар з поводитирем доповнюють надзвичайні враження. Юнак віртуозно перебирає струни. Усе ество\* дише Україною.

Відпочинок перевершив мої сподівання. Повертаючись додому, подумки гортаю барвисті картинки й усміхаюсь (за В. Ковальчук).

 л҃дний	л҃д҃яний
про місце, де перебуває багато народу: <i>л҃дне місце</i>	доброзичливий, гуманний, чуйний: <i>л҃дяна жінка</i>

II. 1. Якому відпочинку – міському чи сільському – надає перевагу автор? З чого ви зробили такий висновок?

2. Де любите відпочивати ви і чому вважаєте найкращим саме такий вид відпочинку?

III. Поясніть правопис слів *нестихаючий*, *святиня*, *всередині*. Зробіть звуковий запис слова *ллється*. Розберіть за будовою слово *обдїлений*.



573. Переконайте друга (подругу) поїхати з вами на відпочинок.



574. I. Згрупуйтесь за прихильністю до міського або сільського видів відпочинку. II. Підготуйтеся до захисту своєї позиції на конкурсі відпочинкових проектів: а) виберіть девіз; б) складіть і запишіть на дошці перелік переваг вашого варіанта відпочинку; в) доберіть ілюстративний матеріал. III. Оберіть модератора. IV. Представте свої проекти. V. Проведіть дискусію з прибічниками протилежної думки.

575. Розгляньте таблицю «Типи односкладних речень» на с. 146, пригадайте вивчене про прості односкладні речення.

**576.** I. Пригадайте, як називаються речення, в яких бракує одного з головних членів. Поясніть таку будову речень, з'ясуйте, як впливає на їх смисл брак підмета чи присудка. Визначте і схарактеризуйте види речень за таблицею на с. 146.

1. Повернули коридором праворуч (*Олесь Гончар*). 2. Підвівся і пройшовся просторим кабінетом (*М. Сидоряк*). 3. Жокею\* підвели коня. 4. Пісню про нього склали (*О. Довженко*). 5. З пісні слова не викинеш (*Нар. творчість*). 6. Не з медом братові (*Б. Харчук*). 7. Скільки там слів написано! (*І. Франко*). 8. Версаль... Женева... Вашингтон... (*В. Еллан*).

II. Спишіть речення, підкресліть головні члени, з'ясуйте, чим вони виражені.

**577.** Спишіть речення, виділіть у них граматичну основу; визначте вид за наявністю головних членів. Поясніть, за якими ознаками ви віднесли речення до певного виду.

1. Купались довго. Плавали. Потім лежали на гарячому піску (*М. Сиротюк*). 2. Ступали мовчки, не кваплячись (*В. Козаченко*). 3. Проходжу містом (*Олена Журлива*). 4. Знов лечу (*В. Женченко*). 5. Дали йому ім'я моє (*Б. Олійник*). 6. Спочатку передали новини про шахи, потім про фігурне катання (*В. Орлов*). 7. З-за дверей відкликнулися (*І. Чендей*). 8. Нас чекають, нас знають, нас люблять, нам вірять, нас ждуть (*С. Галябарда*).

**?** **578.** Чому речення *Замовлення доставлене Павловим* можна розуміти по-різному? Перебудуйте речення так, щоб усунути двозначність, і запишіть.

**579.** I. Прочитайте речення, простежте, як у них образно виражається судження. Вкажіть, до якої особи може бути віднесена дія, про яку йдеться. Визначте вид речень за наявністю головних членів.

1. Друга шукай, а знайдеш – тримай. 2. Від добра добра не шукають. 3. Скажеш – не вернеш, напишеш – не зітреш. 4. Впіймав чи не впіймав, а погнатись можна (*Нар. творчість*).

II. Чому багато прислів'їв – це узагальнено-особові речення? Доведіть це на 2-3 власних прикладах. Вивчіть прислів'я напам'ять.

**580.** Ви – співробітники рекламного агентства. Виберіть товар, про який вам належить написати рекламне оголошення. З'ясуйте, які властивості та якості товару можуть бути привабливими для покупців. Обговоріть зміст рекламного оголошення і складіть його текст, дбаючи про максимальну стислість та інформативність. Використовуйте різні види простих речень (зокрема називні).

**581.** Зробіть повний письмовий синтаксичний розбір речень за завданням учителя.

1. Непросохлі краплини туману іскрилися в променях сонця (*М. Сидоряк*). 2. Палали легким запашним сяйвом тюльпани у дворах (*О. Гурба*). 3. На острові галасливі пінгвіни дивляться на них із поди-

вом (О. Довженко). 4. І зливками розтопленого сонця лежать цитрини, груші й виноград (Л. Костенко). 5. Увійшов до кабінету, сів за комп'ютер (Т. Зарівна). 6. Як зачаровані, стоять яблуні в саду (А. Головка). 7. Вірю в людину (М. Сингаївський). 8. Гостей приймали на веранді (В. Врублевська). 9. Їх труднощами не залякаєш (С. Бабаєвський). 10. Дощило яблуками (В. Женченко). 11. Міжнародний футбольний матч (І. Дзюба). 12. Злий плаче від заздрості, а добрий – від радості (Нар. творчість).

**582.** Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

**I.** Прочитайте, доберіть заголовки і спишіть текст, підкреслюючи члени у кожному з простих речень і надписуючи вгорі вид речення.

Стара розлога вишня біля криниці звісила темно-червоні кульки ягід аж на самісінькі лопухи.

А ви бачили вишню одразу після дощу? Ні, не вишневе дерево, а одну окрему ягідку? Придивіться до неї, це чудо з чудес. Вона раптом стає вогником серед зелені. А прозора крапелька дощової води, що не хоче розлучатися з вишнею? Не будьте байдужі, придивіться до неї. Бачите, вона майже така завбільшки, як і сама вишня, котра тримає її і не хоче відпускати. Гляньте на дощову крапельку проти сонця. Вам здається, ніби в неї перетікає вишневий сік і в ній буяють мільйони райдуг (за М. Білкуном).

**II.** Прочитайте речення, визначте їх вид за наявністю головних членів, з'ясуйте спосіб їх вираження. Поясніть, чим вони відрізняються від звичайних простих односкладних речень. Перебудуйте перше, друге, третє, шосте і сьоме речення в прості двоскладні й запишіть; підкресліть граматичні основи.

1. Пригадався мені випадок один. 2. Морозно. 3. А надворі пахло бруньками (з тв. А. Головка). 4. Мені цікаво було дослухати до кінця (І. Франко). 5. Легко йти (М. Сиротюк). 6. Обом було радісно й легко на серці (Ю. Бедзик). 7. Їх обдало холодком і лісовими пахощами (М. Чернявський). 8. Додому раптом перехотілося йти (П. Колесник). 9. Жури-тися не варто (С. Крижанівський).



Продовжіть і закінчте речення. У 8 класі найцікавішим для мене було... Найкориснішим для мене було... Найвагоміші мої досягнення впродовж року – ... Мій внесок у роботу класу – ...



## Тлумачний словник

**АВАНПОСТ**, -у, ч. Передовий сторожовий пост, що охороняє основні сили армії від несподіваного нападу ворога.

**АВТЕНТИЧНИЙ**, -а, -е. Такий, що відповідає оригіналові; справжній, дійсний, який походить з першоджерела.

**АКРИЛ**, -у, ч. Синтетичне волокно.

**АКСЕСУАР**, -а, ч. Другорядні, дрібні предмети, деталі, які доповнюють що-небудь, створюють тло, обстановку, образ.

**АЛЬФА Й ОМЕГА**. Початок і кінець чого-небудь, основне, головне в чомусь.

**АНОМАЛЬНИЙ**, -а, -е. Незвичний.

**АРАБЕ́СКА**, -и, ж. Вид орнаменту з геометричних фігур, листя, квітів, який поширився у Європі під впливом арабського мистецтва.

**АРЕАЛ**, -у, ч., *книжн.* Територія поширення чого-небудь, напр., виду тварин, рослин та ін.

**БЕЗПРЕЦЕДЕНТНИЙ**, -а, -е. Який не мав подібних прикладів у минулому; небувалий, безприкладний.

**БОВВАНІТИ**, -їс, *недок.* Видітися, показуватися здала (про те, що стоїть, здійснюється над чимсь).

**БРЕНД** у, ч. (від англ. *brand* сорт, марка, якість) добре розрекламована торгова марка.

**БУРЛА́КА**, -а, ч, *заст.* 1. Робітник, що разом з іншими тягне лінвою річкове судно вгору проти течії. 2. Людина без постійної роботи і постійного місця проживання.

**БУТИНА**, -и, ж., *діал.* 1. Рубання лісу. 2. Лісова ділянка, призначена на зруб; лісосіка.

**ВАЛАХІ́Я**, -ї, ж. Давня назва Румунії.

**ВЕРСТА́**, -и, ж. (мн. *вёрсти, верст*). Давня назва східнослов'янської міри великих віддалей, що становила 1,06 км і вживалася до запровадження метричної системи.

**ВЕЛЕМО́ВНИЙ**, -а, -е. 1. Який багато говорить, балакучий. 2. Багатослівний.

**ВИБІ́ЙКА**, и, *жін.* Тканина з візерунком, який наноситься вручну за допомогою різьбленої або набірної дерев'яної дошки.

**ВІДНО́СИТИСЯ**, -бшуся, -бсишся. Перебувати у певній відповідності, у співвідношенні з чим-небудь.

**ВІРНИЙ**, -а, -е. Який заслуговує на довір'я; постійний у своїх поглядах і почуттях; відданий, незрадливий.

**ГАБА́**, -и, ж. 1. *заст.* Турецьке сукно білого кольору. 2. *перен., поет.* Те, що покриває, застилає, оповиває і т. ін.; покривало, покров, пелена, запинало. 3. *заст.* Оторочка, кайма, облямівка, крайка, лиштва.

**ГАРУС**, -у, ч. 1. Кручена (сукана) кольорова шерстяна пряжа. 2. Бавовняна тканина, схожа на шерстяну.

**ГО́НИ**, го́нів і гін, *мн.* Українська старовинна народна міра довжини від 60 до 120 сажнів (сажень дорівнював 2134 м).

**ГОРСЕ́Т, КОРСЕ́Т, КЕРСЕ́Т**, -а, ч. 1. Широкий пружистий пояс, який носять під сукнено для стягування талії, надання струнності фігури. 2. Те саме, що

**КОРСЕТКА** (верхній жіночий одяг – безрукавка, пошита в талію з кольорової тканини)

**ГРАДА́ЦІ́Я**, -ї, ж. Послідовність, поступовість (звичай наростаюча) в розташуванні чого-небудь, при переході від одного до іншого

**ГУДРО́Н**, (від фр. *goudron*) – залишок, що утворюється в результаті перегонки із нафти при атмосферному тиску і під вакуумом фракцій, які випають до 450—600 °С (залежно від природи нафти).

**ГУМА́НІ́ЗМ**, -у, ч. Течія в західноєвропейській культурі епохи Відродження, яка визнає людину найвищою цінністю у світі, де є повага до гідності та розуму людини, право на щастя в житті, вільний вияв природних почуттів і здібностей.

**ДЕСТРУ́КЦІ́Я**, -ї, ж. Порухення або руйнування нормальної структури чого-небудь.

**ДЕ́ЩИЦІ́Я**, -ї, ж., *розм.* Незначна кількість чого-небудь; трохи, дещо, дрібку. Якась дрібниця; абищизця.

**ДЗІ́ЙЛИК**, -а, ч., *розм.* Стільчик, стільчак, ослін, ослінчик.

**ДИСО́НАНС**, -у, ч. 1. муз. Негармонійне поєднання звуків, порушення співзвучності; протилежне консонанс. 2. *перен.* Те, що вносить розлад у що-небудь, суперечить чомусь.

**ДИФРА́МБ**, -а, ч. Жанр античної лірики, хвалебні твори на честь богів і героїв.

**ДІТВА́ЦТВО**, дитинство.

**ДОБРО́ЧИННИ́СТЬ**, -ності, ж. Зроблене добро; корисний вчинок.

**ДРІ́Б'Я́ЗКОВИЙ**, -а, -е. Який надає великого значення чомусь неістотному, незначному.

**ДРУ́ЖНИЙ**, -а, -е. Який відбувається одночасно, спільно, злагоджено.

**ДРУ́ЖНИЙ**, -я, -е. Заснований на дружбі.

**ДУКА́Т**, -а, ч. 1. *іст.* Срібна, а потім золота монета, що була поширена в ряді європейських країн. 2. *заст.* Жіноча прикраса у вигляді монети.

**ЕТНІ́ЧНИЙ**, -а, -е. Стос. до якого-небудь народу, його культури.

**ЕТНО́ГРАФІ́Я**, -ї, ж. 1. Історична наука, яка вивчає культуру й побут народів світу, їх походження, розселення та культурно-побутові взаємовідносини; народознавство. 2. Сукупність усіх особливостей побуту, звичаїв, культури якого-небудь народу, народності, місцевості.

**ЖЛУ́КТО**, -а, с. Посудина, видовбана зі стовбура дерева, в якій зольять білизну, пологно.

**ЗАСКО́ЧЕНИЙ**, -а, -е. Дієпр. пас. мин. ч. до заскочити.

**ЗАО́ЩА́ДЖЕННЯ**, -я, с. Дія за знач. заощадити. Те, що збережене, не витрачене внаслідок дбайливого використання.

**ЗАПА́СКА**, -и, ж. 1. Жіночий одяг, що використовується замість спідниці для обгортання стану поверх сорочки; дерега, спідниця. 2. *діал.* Фартух.

**ЗАПА́СНИ́К**, -а́, ч. Приміщення, місце для зберігання чого-небудь неживаного, резервного.

ЗАПАТЕНТУВАТИ, -ую, -уєш, *док.* Узяти патент на що-небудь, зареєструвати як власний винахід. Патент, -у, *ч.* Документ, який засвідчує право винахідника на його винахід.

ЗАРОЗУМІЛИЙ, -а, -е. Який поводить себе гордо-вито, пихато, занадто самовпевнено.

ЗАСКОЧЕНИЙ, -а, -е. Дієпр. пас. мин. ч. до заскочити.

ЗОДЧЕСТВО, -а, с., *множ.* Архітектура; мистецтво проектувати й споруджувати будівлі.

ІВАСІ, *невідм.*, *ч.* Промислова риба родини оселедцевих.

ІДЕНТИЧНИЙ, -а, -е, *книжн.* Тотожний, однаковий, такий самий; еквівалентний, рівнозначний.

ІДЕНТИЧНІСТЬ (від лат. *identicus* — тотожність) — багатозначний життєвий і загальнонауковий термін, що виражає ідею постійності, тотожності, спадкоємності індивіда і його самосвідомості.

ІМОВІРНО, ЙМОВІРНО. *Присл.* Можливо.

КАНЬЙОН, -у, *ч.* Вузька річкова долина, глибоко врізана в корінну породу.

КИБАЛКА, -и, *ж.* Старовинний жіночий головний убір, що має форму півмісяця.

КЛЕЙНОДИ, -ів, *мн.* (одн. клейнод, -а, *ч.*). 1. *заст.* Коштовності, самоцвіти. 2. *тільки мн., іст.* Знаки влади, регалії.

КОГО́РТА, -и, *ж.* 1. У стародавньому Римі — загін війська, що становив десяту частину легіону. 2. *перен. уроч.* Згуртована спільними ідеями, прагненнями група людей; відділ, з'єднання, фаланга, плеяда, сузір'я.

КОНСОЛІДУВАТИ, -ую, -уєш, *недок.* і *док., перек.*, *книжн.* Зміцнювати, укріплювати що-небудь, об'єднувати, згуртовувати когось.

КРАМНИЙ, -а, -е. Придбаний у крамниці, звичайно фабричного виробництва; не доморобний, фабричний, крамовий.

ЛІГІТНИЙ, -а, -е. Легкий, приємний (про вітер).

ЛИВА́РНИК, -а, *ч.* Робітник, який виливає металеві вироби; фахівець ливарної справи.

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО — феодальне право м. Магдебурга на самоврядування, що поширилося на ряд міст Німеччини, Польщі, Литви та України.

МИЛОСЕРДЯ, -я, *ср.* Добре, співчутливе ставлення до когось-небудь.

МО́НІСТО, НАМІ́СТО, -а, с. Прикраса з перлів, коралів, різнокольорових камінців на ший; нашійниця, пацьорки.

МТС. Машинно-тракторна станція.

НАГО́ДА, -и, *ж.* Зручні для здійснення чогось-небудь обставини, слушний момент. *При нагоді* — за слушних обставин.

НАМІ́ТКА, -и, *ж.* 1. Покривало з тонкого серпанку, яким зав'язують поперх очіпка голову заміжні жінки. 2. *заст.* Тонка прозора тканина (вид серпанку). 3. *перен.* Те, що вкриває, застеляє що-небудь; пелена, паволока, заволока.

НАРА́ЗІ. *діал.* Поки що, зараз.

НАСНА́ГА, -и, *ж.* 1. Фізична енергія; сила, снага. 2. Стан душевного піднесення; запал. 3. Творчий

запал; душевна зарядка. 4. Творче завзяття, бойовий настрій; піднесення.

НАСТАВА́ТИ, -стає, *недок.* Надходити, наближатися, розпочинатися (про час, пору і т. ін.).

НАСТУПА́ТИ, -аю, -аєш, *недок.* Ставати ногою, лапою і т. ін. на кого-, що-небудь. Атакувати.

ОПРИ́ШОК, -шка, *ч.* 1. Народник месник, учасник народно-визвольної боротьби в Галичині, на Закарпатті й Буковині проти феодально-кріпосницького гніту в другій половині XVI — першій половині XIX ст.; опришко, повстанець. 2. *перен. діал.* Розбійник, злодій; бешкетник, хуліган.

ОРИ́ГА́МІ, *невідм.* мистецтво складання паперу.

ПА́РЧА, -і, *ж.* Складнозорчаста тканина, зроблена з шовкових і золотих або срібних чи імітуючих їх ниток.

ПАТ́РІАРХА́ЛЬНИЙ, -а, -е. 1. Стосується до патріархату. 2. *перен.* Який залишається вірним старим традиціям, відповідає їм.

ПІ́СТРЯ, -і, *ж., розм.* Груба, звичайно саморобна, тканина з різнокольорових лляних, бавовняних і т. ін. ниток, а також візерунок, який має ця тканина.

ПО́ЛЯНИ. Східнослов'янське плем'я (союз племен) VI—IX ст., що за повідомленнями «Повісті минулих літ» мешкало в Центральній Наддніпрянщині — на правому березі Дніпра, між р. Россою та Ірпенем.

ПРА́ВИЛЬНИЙ, -а, -е. Який відповідає нормам, безпомилковий.

ПРИГО́ДА, -и, *ж.* Те, що трапилося (часто непередбачене, несподіване); подія, випадок. *Бути у пригоді* кому — бути потрібним.

ПРІО́РИТЕ́Т, -у, *ч.* 1. Першість у якому-небудь відкритті, винаході, висловленні ідеї. 2. Переважне, провідне значення когось, чогось-небудь; перевага над кимсь, чимсь.

ПРО́ЧА́НИ, Учасники прощі (релігійного паломництва).

ПРУ́ЖО́К, -жкя *ч.* 1. *змени.-пестл.* до прут (1. Край чогось-небудь. 2. Вузька повздовжня смужка по краю тканини) 2. *перев. мн.* Риси обличчя. 3. *діал.* Черешок.

ПУ́ЖАЛНО, -а, с. Рукоятка батога, путі.

ПУТІ́ВНИ́К, -а, *ч.* Довідник, що містить дані, які допомагають орієнтуватися в певному місці, під час подорожі і т. ін.

РА́РИТЕ́Т, -у, *ч., книжн.* 1. Цінна рідкісна річ. 2. Рідкоживане слово.

РА́ТУША, -і, *ж.* 1. Орган самоврядування в містах феодальної Західної Європи. 2. Будинок, у якому містилося або містилися міське самоврядування.

РЕКВІ́ЗИ́Т, -у, *чол.*, *спец.* 2. Сукупність справжніх чи бутафорських речей, необхідних для вистави або кінозйомки. 3. Обов'язковий елемент оформлення офіційних документів: дата, місце складання, підписи, печатка і т. ін. 3. Вихідні дані книжки.

РЕМЕ́СТВО, -а, *с., розм.* Те саме, що ремесло.

РИБА́ЛКА, -и, *ч.* Людина, яка ловить рибу, займається рибальством.

РИБО́ЛОВІ́Я, -і, *ж.* Ловіння риби.

РІ́ЧКОВИ́Й, -а, -е. *Примк.* до ріка і річка. Який живе у річці. Призначений для плавання на річці.

**РІЧНИЙ**, -а, -е. Який стосується року, з'являється протягом року, триває рік, охоплює рік.

**РОКОВАНИЙ**, -а, -е. Неминучий, невідворотний, фатальний, визначений наперед долею.

**САКРАЛЬНИЙ**, -а, -е. Священний предмет, священний обряд, таїнство, містерія).

**САП'ЯНЕЦЬ**, -нця, ч. Чоботи або черевики, пошиті із сап'яну.

**СОЦІАЛЬНИЙ**, -а, -е. Пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві; суспільний, громадський.

**СТАВИТИСЯ**, -влюся, -вишся; мн. ставляться; *недок.* Виявляти певне ставлення до чого-небудь.

**СТАРОЖИТНІСТЬ**, -ності, ж. 1. Давноминулі часи, далеко минуле. 2. *тільки мн.* Пам'ятки далекого минулого.

**СТБЇЖКА**, -и, ж. 1. Вузька смуга тканини, що використовується як прикраса, для оздоблення і т. ін.; стрічка. 2. Смужка шовкової тканини певного кольору й розміру, яку носять замість відповідного ордена чи медалі. 3. *перен.* Те, що тягнеться або видніється вузькою довгою смугою (про річку, дорогу і т. ін.).

**СУЛУГУНЦІ**, *невідм.*, ч. Різновид розсільного сирю.

**СУСАЛЬНИЙ**, -а, -е; або сухозлітний, -а, -е. Прикм. до сухозлітка. Сусальне золото, або сухозлітка, -и, ж. Дуже тонкі пластинки золота, якими покривають, оздоблюють що-небудь.

**ТРАНСПЛАНТАЦІЯ**, -ї, ж., *спец.* Пересаджування та приживання органів або окремих ділянок тканини живого організму.

**ТРИЛІСНИК**, -а, ч. Назва деяких болотяних і прибережних рослин із трійчастим листям.

**УНІАН**. Українське незалежне інформаційне агентство новин

**УНІКАЛЬНИЙ**, -а, -е. Надзвичайний у якомусь відношенні, рідкісний, винятковий.

**УРБАНІЗАЦІЯ**, -ї, ж. Історичний процес швидкого зростання старих і появи нових міст та підвищення їх ролі в економічному й культурному житті суспільства.

**ФАМІЛЬЯРНИЧАТИ**, -аю, -аеш, *розм.* Поводитися фамільярно, дозволяти собі фамільярність, панібратство когось.

**ФІМІАМ**, -у, ч. 1. Пахуча речовина для обкурювання, ладан. 2. *перен.* Захоплена похвала, лестощі.

**ФЛЕШМОБ** (також флеш моб і флеш-моб, від англ. flash mob – «спалахуючий натовп»), flash – спалах, mob – натовп), або раптівка – неочікувана поява групи людей в заздалегідь запланованому місці. Після закінчення запланованої акції її учасники розчиняються в натовпі перехожих, що і викликає ефект раптовості. Зазвичай раптівки організовуються через всеремережжя або інші сучасні засоби комунікації.

**ФОЛІАНТ**, -а, ч. Книга форматом у половину паперового аркуша (*заст.*); взагалі велика товста книга.

**ФОРТИФІКАЦІЯ**, -ї, ж. 1. Військова наука, що вивчає форми, засоби та способи укріплен-

ня місцевості для ведення бойових дій, а також способи захисту від засобів ураження. 2. Галузь військово-інженерної справи, що розробляє конструкції та способи будівництва військових споруд, оборонних укріплень.

**ФОТОСЕТИ** (англ. photoset), набір фотографій, зазвичай зроблених у рамках однієї фотосесії.

**ФУТУРОЛОГ**, -а, ч. Людина, яка здатна передбачати майбутнє.

**ХИБА**, -и, ж. Недолік, помилка.

**ЦАРИНА**, -и, ж. 1. Околиця, край села; застава. 2. Місцевість за селом, де пастух збирає худобу; вигін, пасовисько. 3. Необроблене, поросле травами поле. 4. *діал.* Засіяне поле; посіви; лан. 5. *перен.* Сфера діяльності людини; ділянка, галузь.

**ЦЯМРИНА**, -и, ж. 1. Одна деревина з колодязного зрубу; одне кільце зрубу, надземна частина зрубу. 2. Верхня частина колодязного зрубу, складена переважно з дерев'яних колод.

**ШАЛАНДА**, -и, ж. Невелике мілкосидяче судно типу баржі, призначене для навантаження чи розвантаження суден на рейді, перевезення ґрунту і т. ін.

**ШАРЛАТАНСТВО**, -а, с. Безсоромний обман; нісенітниця, якою морочать людей.

**ШЕДЕВР**, -а, ч. Зразковий витвір, що є найвищим досягненням мистецтва, майстерності.

**ШИРЯТИ**, -яю, -яеш, *недок.* 1. Повільно кружляти, тримаючись у повітрі на нерухомо простягнутих крилах. 2. Стрімко пролітати, проноситися.

**ШІШКА**, -и, ж. 1. Суцвіття хвойних та деяких інших рослин, перев. круглої чи овальної форми, вкрите лусочками. 2. *перен.*, *ірон.* Поважна, впливова особа; цяця, цабе. 3. етн. Булочка, яку виготовляють перев. на весілля.

**ШТУЧНИЙ**, -а, -е. Зроблений людиною. Подібний до природного (про явища, процеси і т. ін.).

**ЮНЕСКО**. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, скорочено ЮНЕСКО (від англ. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) – міжнародна організація, спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, яка при співпраці своїх членів-держав у галузі освіти, науки, культури сприяє ліквідації неписьменності, підготовці національних кадрів, розвитку національної культури, охороні пам'яток культури тощо.

**ЯРИНА**, -ї, ж. 1. Сходи або посіви ярих культур. 2. *діал.* Городина, овочі.

**ЯСА**, -и, ж. *заст.* Данина.

## Словник синонімів

**Батько**, засновник, родоначальник, першовідкривач.

**Благовірний**, чоловік (одружена особа стосовно своєї дружини), дружина, подружжя, муж *заст.*, *уроч.*, благовірний *жарт.*, повелитель *розм.*, мужик *діал.*, господар, хазяїн (*шанобливо*).

**Благополуччя** (спокійне, безтурботне, забезпечене життя), блага, гаразд *розм.*, благоденство *книжн. заст.*, *ірон.*

**Джерелó**, криничка, криниченька, криниця, р. живець, (б'ючке) водограй, водобій; (сили) п. корінь, початок, коліска, зародок; (правди) світоч; джерельце.

**Закутатися**, загорнутися, огорнутися.

**Зворушливий**, хвилюючий, проймаючий, *обр.* серцеворущий, що викликає сльозу.

**Карколомний**, небезпечний (який приховує в собі небезпеку для когось-небудь або здатний створити її); загрозливий (перев. про стан, становище); ризикований, карколомний *підсил.* (про справу, дію, задум і т. ін. – пов'язаний з ризиком).

**Коштовний**, дорогий (який багато коштує, має високу ціну), недешевий, цінний, безцінний *підсил.*, дорожочінний, неоціненний, на вагу золоту *підсил.*, багатий *розм.*, добрий *розм.*, *заст.* (про намисто).

**Милосердя**, милість (доброзичливе, привітне ставлення до когось, вияв жалості тощо), благодать *заст.*, милосердя (співчутливе ставлення до когось); благодіяння *заст.*, благодіяння *заст.*, призволення *заст.*

**Мисткиня**, майстриня, художниця.

**Мла** [імла] (прозорі випари, рух яких ледве помітний; легкий туман, який огортає що-небудь), ма́рево, юга́, серпа́нок *розм.*

**Мужний**, смілий, сміливий, хоробрий, відважний, безстрашний, героїчний.

**Нагадувати** (що), бути схожим на що-, кого-.

**Неширість**, удаваність, неприродність, фальшівість, лицемірство.

**Нищий**, непорядний (про вчинки, поведінку тощо). Який характеризує когось-небудь як непорядну людину), недостойний, негартний, недобрий, негартний, нехороший, негідний *підсил.*, поганий *підсил.*; нечесний (який характеризує когось-небудь як нечесну людину); нечистий, брудний *підсил.*, низький, ніщий, отіждний *підсил.*, гідкий *підсил.*, мерзений *підсил.*, мерзотний *підсил.*, чорний *підсил.*, свінський *підсил.*

**Особливий**, незвичайний, винятковий; (запах) своєрідний, специфічний; (міру вияву) надзвичайний; (відділ) спеціальний;

**Ощадливо**, бережливо, економно, раціонально.

**Панібратський**, фамільярний (надто вільний, безцеремонний), панібратський *розм.*, запанібратський *розм.*; розв'язаний (який виходить за межі пристойності).

**Плоть** тіло, *заст.* м'ясо; (антипод духу) фізіологія, емоційність, чуттєвість.

**Пошана**, повага (почуття, ставлення до когось, чогось, яке ґрунтується на визнанні його заслуг, позитивних якостей тощо; вияв такого почуття), поважання, пошана, шана, шанування, ушанування [шанування], шаноба, признання, пошанування [пошанування] *заст.*, пошановок [пошанівок] *заст.*, пошаноба *заст.*, благоговіння *книжн.*, пієтёт *книжн.*, поклоніння *книжн.*, уклоніння *заст.*, *книжн.* (глибока повага); даніна, увага *заст.* (вияв такого почуття).

**Пращури**, предки, перев. *мн.* (старші родичі по висхідній лінії з боку матері або батька; ті, від кого веде свій початок рід), діди, батьки, прадіди, прабабки, пращури, прародичі, прапрэдки *підсил.*, прапрэдди *підсил.*, прапрэдци *підсил.*,

*праотці заст.*, *уроч.* (дуже давні родичі, родоначальники).

**Просити**, бла́гати (пильно, невідступно, пристрасно просити), закліна́ти *підсил.*, моли́ти *підсил.*; моли́тися *підсил. розм.*, просі́тися *розм.* (бла́гати про співчуття, милосердя і т. ін.); упрóшувати [впрóшувати] (пильно і тривалий час просити) - *док.*: убла́гати [вбла́гати], умоли́ти [вмоли́ти], упросі́ти [впросі́ти], упроха́ти [впроха́ти].

**Розсудливий** (здатний обмірковувати, діяти правильно й розумно), розва́жливий, розва́жний, поміркований, раціоналістичний, тверезий, розміркований *розм.*

**Серпанок**, вуаль, (весільний) фага; запона, завеса, пелена, (туману) синява.

**Співпереживання**, співчуття (чуйне ставлення до чийх-небудь переживань, горя), жаль, жа́лість, жа́лоші, жа́ління *розм.*

**Творець**, винахідник, першовідкривач, засновник, фундатор.

**Ущухнути** (про бурю), затихнути, стихнути, послабшати, перестати.

**Фундатор**, засновник (той, хто заснував що-небудь, поклав початок чомусь), основоположник, фундатор, родоначальник *уроч.*, ба́тько *уроч.*, зачина́тель (той, хто першим починає якусь важливу справу).

**Чарівний**, магічний, чародійний, чарівничий, урочий, (слово) чародійський, що чарує, (як міра вияву) дуже гарний, неземний, небесний, принадний.

**Ясний** (щодо змісту), зрозумілий, дохідливий.

## Словник фразеологізмів

**Зважувати кожне слово.** Обмірковувати, обдумувати що-небудь.

**Закопирити губу.** 1. Пишатися, знаватися. 2. Ображатися, сердитися.

**Засукати рукава.** Ревно братися до роботи.

**Ні в п'ять ні в дев'ять,** ні в сих ні в тих у ролі обст. — про надзвичайно неприємну ситуацію, скрутне становище; про стан нерішучості, розгубленості.

**Не тямити себе.** Перебуває в стані сильного збудження, хвилювання; діяти несвідомо.

**Не хлібом єдиним живе людина.** Людина не може обмежитися лише задоволенням матеріальних потреб; задоволення духовних запитів не менш важливе для неї.

**Позичити в Сірка очі.** Втратити почуття сорому, власної гідності.

**Повісити носа.** Запечатитися, занудьгувати.

**Прикусити язика**, *жарт.* Утриматися від висловлювань; замовкнути.

**Розвісити вуха.** З непідробною цікавістю, з великим захопленням (хоч розповідь, інформація не варті уваги).

**Туманний альбїон.** Альбїон – древня назва Британських островів, що використовувалася греками і римлянами, «туманний Альбїон» використовується як синонім країни Великої Британії.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

*Новосьолова Валентина Іванівна,  
Бондаренко Неллі Володимирівна*

# УКРАЇНСЬКА МОВА

*Підручник для 8 класу  
загальноосвітніх навчальних закладів*

За редакцією авторів.  
Верстка – *Сапура О.В.*  
Обкладинка – *Лук'яненко Л.В.*

Підписано до друку 21.11.16 р. Формат 70×100 1/16  
Гарнітура «Шкільна». Друк. офсетний. Папір офсетний.  
Ум. друк. арк. 23,8. Обл.-вид. арк. 19,86.  
Наклад 500 прим.

Видавництво «Педагогічна думка»  
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-а, корп. 2;  
тел./факс: (044) 481-38-82  
e-mail: book-xl@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи  
до Державного реєстру видавців, виготовників,  
розповсюджувачів видавничої продукції  
Серія ДК № 3563 від 28.08.2009

Автори розділів:

**Новосьолова В.І.** – «Вступ», «Повторення й узагальнення вивченого у сьомому класі», «Синтаксис і пунктуація», «Словосполучення й речення», «Просте ускладнене речення. Речення з однорідними членами», «Речення зі звертаннями», «Речення з відокремленими членами», «Додатки».

**Бондаренко Н.В.** – «Просте речення. Двоскладні речення. Головні й другорядні члени речення», «Однокладні речення», «Неповні речення», «Повторення та узагальнення вивченого у восьмому класі», «Додатки», «Уроки розвитку мовлення».